

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Игор Шукало

**САДРЖИНА МАТЕРИЈАЛНОГ ИНТЕРЕСА
У КОНТЕКСТУ ОСТВАРИВАЊА ПРАВА НА
ИМОВИНУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Бања Лука, 2025. године

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF LAW

Igor Šukalo

**THE CONTENT OF THE MATERIAL INTEREST
IN THE CONTEXT OF CLAIMING THE RIGHT
TO PROPERTY**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2025.

Стране са информацијама о ментору и дисертацији

1. **Ментор:** Проф. др Раденко Јотановић, доктор правних наука, Универзитет у Бањој Луци, Правни факултет
2. **Наслов докторске дисертације:** САДРЖИНА МАТЕРИЈАЛНОГ ИНТЕРЕСА У КОНТЕКСТУ ОСТВАРИВАЊА ПРАВА НА ИМОВИНУ
3. **Резиме**

Имовина је појам грађанског права који може имати различито значење у којем се употребљава. У том смислу имовину чине имовинска права и обавезе једног лица, тј. субјекта права. Међутим, разлике постоје у погледу саме садржине тих имовинских права и обавеза. Најзаступљеније имовинско право јесте право својине и у погледу тога не постоји спор у правној теорији, законодавству и судској пракси. У раду се детаљно анализира развојни пут права својине, од концепта својине у римском праву, па до приватне својине у европским грађанским законима у XIX и XX вијеку, укључујући право својине у бившој Југославији. Посебно мјесто заузима излагање о позитивно-правном режиму права својине у Републици Српској, као и право својине у државама региона: Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора и Македонија.

Иако је право својине најшире (апсолутно) право које појединац може имати на одређеној ствари, бројни су примјери ограничења и одузимања права својине. У раду је значајан дио простора посвећен облицима ограничења и одузимања права својине у бившој Југославији, јер су управо ови случајеви били предмет бројних судских поступак пред домаћим судовима, а потом и пред Европским судом за људска права у Стразбуру (у даљем тексту: Европски суд).

Централни дио рада заузима излагање о праву на имовину према Европској конвенцији о људским правима и основним слободама и њеном Протоколу 1, као и пракси Европског суда. Наиме, поред права својине које је стални састојак права на имовину, у списак имовинских права улазе и други „имовински (материјални) интереси“. Тако је Европски суд у својој пракси развио сопствени, тзв. аутономни концепт имовине који је постао обавезан и за све државе чланице, потписнице Конвенције о људским правима и основним слободама, па тиме и за Босну и Херцеговину. Међутим, иако је пракса Европског суда широка и разнолика, често тешко разумљива за домаћи правни језик и утолико изазовна, чини се да Уставни суд Босне и Херцеговине својим одлукама још више усложњава правну ситуацију остављајући утисак да наступа са позиције законодавца и тиме несумњиво излази из дјелокруга (уставно) судске

надлежности. О реперкусијама таквог приступа Уставног суда Босне и Херцеговине аутор у раду износи свој критички став.

4. **Кључне ријечи:** имовина, право својине, ограничење и одузимање права својине, Европска конвенција о људским правима и основним слободама, Европски суд, аутономни концепт имовине, садржина права на имовину, Уставни суд Босне и Херцеговине.
5. **Научна област:** Грађанско право
6. **Научно поље:** Право
7. **Класификациона ознака:** S 130
8. **Тип одабране лиценце Креативне заједнице:** CC BY - NC

Mentor and dissertation information pages in English

1. **Mentor:** Radenko Jotanović Phd, Doctor of Law, University of Banja Luka, Faculty of Law
2. **Title of the doctoral dissertation:** THE CONTENT OF THE MATERIAL INTEREST IN THE CONTEXT OF CLAIMING THE RIGHT TO PROPERTY
3. **S u m p r i e s**

Property is a concept of civil law that can have different meanings in which it is used. In this sense, property consists of property rights and obligations of a person, that is a subject of law. Among other things, it exists in terms of the very content of those property rights and obligations. The most common property right is the right of ownership and there is no dispute about this in legal theory, legislation and case law. The paper analyzes in detail the development of property law, from the concept of property in Roman law to private property in European civil codes in the 19th and 20th centuries, including property law in the former Yugoslavia. A special place is occupied by the presentation of the positive-legal regime of property law in the Republika Srpska, as well as property law in the countries of the region: Serbia, Croatia, Slovenia, Montenegro and Macedonia.

Although the right to property is the broadest (absolute) right that an individual can have over a particular thing, there are numerous examples of restrictions and deprivation of property rights. A significant portion of the paper is devoted to forms of restriction and deprivation of property rights in the former Yugoslavia, as these cases were the subject of numerous court proceedings before domestic courts, and then before the European Court of Human Rights in Strasbourg (hereinafter: the European Court).

The central part of the paper is devoted to the presentation of the right to property under the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocol 1, as well as the case law of the European Court. Namely, in addition to the right to property, which is a permanent component of the right to property, the list of property rights also includes other "property (material) interests". Thus, in its practice, the European Court has developed its own, so-called autonomous concept of property, which has become mandatory for all member states, signatories to the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, and thus for Bosnia and Herzegovina. However, although the practice of the European Court is broad and diverse, often difficult to understand for the domestic legal language and therefore challenging, it seems that the Constitutional Court of Bosnia and

Herzegovina, with its decisions, is further complicating the legal situation, leaving the impression that it is acting from the position of a legislator and thus undoubtedly going beyond the scope of (constitutional) judicial jurisdiction. The author presents his critical view on the repercussions of such an approach by the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina.

4. **Keywords:** property, right to property, restriction and deprivation of property rights, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court, autonomous concept of property, content of the right to property, Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina.
5. **Scientific field:** Civil law
6. **Scientific discipline:** Law
7. **Classification mark:** S 130
8. **Creative Commons:** CC BY - NC

С А Д Р Ж А Ј:

УВОД.....	13
Глава I: ПОЈАМ ИМОВИНЕ.....	19
1. Појам имовине.....	19
2. Функције имовине.....	21
2.1. Имовина у гарантном смислу (брuto имовина).....	21
2.2. Имовина у привредном смислу (нето имовина).....	21
2.3. Појам имовине у одштетно-правном смислу	22
3. Појам имовине у римском праву	22
4. Класична или субјективистичка теорија о имовини.....	25
5. Појам и подјела имовинског права.....	27
Глава II: ПРАВО СВОЈИНЕ.....	29
1. Уопште о праву својине.....	29
2. Садржина права својине	31
3. Концепт својине у римском праву.....	32
4. Право својине у средњем вијеку	34
5. Приватна својина и европски грађански законици XIX и XX вијека	35
6. Право својине у англосаксонским правним системима	41
7. Право својине у бившој Југославији	43
8. Позитивно - правни режим права својине у Републици Српској.....	48
8.1. Претварање друштвене у државну својину	48
8.2. Трансформација својинских односа Законом о стварним правима	54
9. Право својине у државама региона	57
9.1. Право својине у Републици Србији.....	57
9.2. Право својине у Републици Хрватској.....	63
9.3. Право својине у Републици Словенији.....	66
9.4. Право својине у Републици Црној Гори	67
9.5. Право својине у Републици Македонији	70
Глава III: ОГРАНИЧЕЊА И ОДУЗИМАЊА ПРАВА СВОЈИНЕ.....	73
1. Ограничења права својине	73
2. Разлика између ограничења, одузимања и оптерећења права својине	75
3. Ограничења права својине према Закону о стварним правима у Републици Српској.....	76
4. Облици одузимања приватне својине у бившој Југославији.....	78
4.1. Аграрна реформа и колонизација	78
4.1.1. Аграрна реформа и колонизација у Краљевини Југославији.....	78
4.1.2. Аграрна реформа и колонизација у „Другој“ Југославији	81
4.2. Конфискација.....	88

4.3. Национализација	91
4.4. Експропријација	94
4.4.1. Појам и правна природа експропријације.....	94
4.4.2. Експропријација у бившој Југославији	97
4.4.3. Правни режим експропријације у Републици Српској.....	99
4.4.4. Фактичка експропријација	103
Глава IV: ПРАВО НА ИМОВИНУ ПРЕМА ЕВРОПСКОЈ КОНВЕНЦИЈИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И ОСНОВНИМ СЛОБОДАМА	107
1. Право на имовину као људско право	107
2. Европска конвенција о људским правима и основним слободама - основне напомене .	113
2.1. Приступање Европске уније Европској конвенцији о људским правима и основним слободама	118
2.2. Примјена Европске конвенције о људским правима и основним слободама у Босни и Херцеговини	123
3. Члан 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима и основним слободама	126
4. Аутономни концепт имовине у пракси Европског суда за људска права	128
5. Шта се сматра имовином у пракси Европског суда?.....	130
5.1. Постојеће право	130
5.2. Легитимна очекивања	132
6. Опште напомене за разматрање представки пред Европским судом за људска права...	134
6.1. Услови прихватљивости индивидуланих представки	139
6.1.1. Процесни услови прихватљивости индивидуланих представки	139
6.1.2. Анонимна представка	142
6.1.3. Представка по којој је Европски суд већ поступао.....	143
6.2. Нespoјивост представке с одредбама Конвенције	145
6.3. Злоупотреба права на представку	149
7. Садржина права на мирно уживање имовине из члана 1 Протокола 1.....	151
7.1. Друго правило (одузимање/лишење имовине).....	153
7.2. Треће правило (контрола коришћења имовине)	158
7.3. Прво правило (мирно уживање имовине).....	163
7.3.1. Законитост.....	164
7.3.2. Легитимни циљ.....	168
7.3.3. Пропорционалност	171
Глава V: УТИЦАЈ ОДЛУКА УСТАВНОГ СУДА БИХ НА ПРАВО НА ИМОВИНУ	175
1. „Државна имовина“ Босне и Херцеговине	175
2. Став Републике Српске по питању државне имовине.....	178
3. Референтне пресуде Уставног суда Босне и Херцеговине.....	179

3.1. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 1-11.	179
3.2. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 8/19.....	184
3.3. Одлука уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 9/19	186
3.4. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 4/21.....	188
3.5. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У-10/22	189
Глава VI: ПРАВО НА ИМОВИНУ У ВЕЗИ СА РЕСТИТУЦИЈОМ И СУКЦЕСИЈОМ.....	191
1. Узроци проблема – распад СФРЈ.....	191
2. Сукцесија СФРЈ	193
3. Анекс „Г“ Споразума о сукцесији СФРЈ и проблеми у тумачењу и спровођењу.....	199
4. Денационализација и реституција након распада СФРЈ	206
5. Денационализација и реституција у Босни и Херцеговини	214
6. Право на имовину у вези са сукцесијом и реституцијом и пракса Европског суда	215
6.1. Станарско право	215
6.1.1. Ђокић против Босне и Херцеговине.....	219
6.1.2. Маго и други против Босне и Херцеговине.....	221
6.2. Право на имовину из области пензијског и инвалидског осигурања.....	225
Глава VII: ЗАКЉУЧАК	227
ЛИТЕРАТУРА:.....	235

УВОД

Један од појмова који врло често употребљавамо у свакодневном животу је појам имовина. У српском језику овај појам проистиче из глагола имати па нам је значење појма имовина општепознато. Ријеч имовина у обичном говору означава све што некоме припада па обухвата и ствари и права. Упућује нас на то да неко посједује материјална добра потребна за опстанак и напредак појединца и заједнице.

Међутим, појам имовине у правном смислу разликује се од општепознатог појма имовине у свакодневном говору. Право појам имовине веже али не поистовјећује са правом својине. Право својине је садржински најважнији дио имовине. Имовина се сматра једном од најтежих и најнеразумљивијих категорија у имовинском праву.

У правном систему Босне и Херцеговине, али и у другим правним системима не постоји законска дефиниција појма имовине, па је с тим у вези теоријско схватање појма имовине врло значајно. Поједини теоретичари нису давали значај појму имовине док су неки сматрали да се ради о „основној категорији грађанског права“. Предмет овог рада је расвјетљавање садржине права на имовину, па је ради тога потребно прво сагледати све аспекте правног, историјског и политичког контекста настанка и развоја појма имовине. Управо у првој глави овог рада аутор ће се бавити појмом и функцијама имовине, као и схватањем појма имовине у различитим историјским околностима. Како је наш правни систем настао и развијао се на правној заоставштини римског права, све анализе у праву уопште, па и грађанском праву, почињу управо од римског права. Римско право, као такво, је познавало различите врсте имовине.

Као што смо напоменули, најважнији дио имовине чини право својине, чији је појам, настанак, развој и садржину потребно обрадити у другој глави рада, како бисмо поставили темељ овог научног рада и доказали хипотезу да се садржина између осталих и овог најважнијег стварног права у правном систему Босне и Херцеговине мијења утицајем судске праксе домаћих судова, прије свих Уставног суда Босне и Херцеговине, али и Европског суда за људска права у Стразбуру (у даљем тексту: Европски суд).

Ради разумијевања последица које су остављене на имовинско право и право уопште, његове специфичности, предности и мане, неопходно је указати на својински концепт који је био дио позитивног права Социјалистичке Југославије. Период од неколико деценија, био је довољан да створи систем својинских односа, по много чему специфичан, у свијету. То што је у таквом систему својинских односа постојала и

колективна и приватна својина, не значи да није учињено све да се приватна својина обесмисли, без њеног формалног укидања. Предмет ове главе биће и упоредноправни приказ права својине, у европском континенталном и англосаксонском правном систему. Ова два система на сасвим различите начине приступају праву својине, па се поставља питање да ли је праксом Европског суда у погледу права на имовину почело приближавање ова два правна система? Неопходно је указати на велике грађанске кодификације и начине на који је право својине у њима дефинисано, а које су и данас у примјени.

Трећа глава овог научног рада биће посвећена ограничењима права својине, те облицима одузимања приватне имовине физичких и правних лица, у бившој Југославији. Иако је право својине апсолутног карактера његов титулар мора да се уздржава од повреде права својине других лица. Ограничења права својине могу бити општа или посебна, а морају се заснивати на принудним прописима, јавном поретку и моралним нормама. Најчешће се као примјер оправданог ограничења права својине, односно ограничења у општем интересу узима институт експропријације.

Комунистичка идеологија противила се приватној својини као нечему блиском њиховом класном непријатељу, буржоазији, те је настојала да је ограничи или одузме под изговором успостављања друштва социјалне правде. Социјалистичка револуција али под њеним плаштом и обрачун са тзв. народним непријатељима, довели су до сасушивања приватне својине, чије посљедице и данас осјећамо. Карактеристична за Социјалистичку Југославију, квази-власничка права била су камен око врата и појединцима и привреди, која је на крају и потпуно посрнула. Тадашња држава нестала је деведесетих година 20. вијека, а новонастале државе, упале су тзв. транзицију, која је донијела мало тога доброг.

Право својине као уставна категорија, загарантовано је највишим правним актом сваке државе - Уставом, па је то случај и у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској, али и земљама региона. Један од основних елемената владавине права је адекватно уређење и гаранција права својине. Садржина права својине и њено проширење или смањење директно утичу на остваривање и обим права на имовину. Предмет истраживања у овом раду је садржина материјалноправног интереса у контексту остваривању права на имовину. А шта је заправо право на имовину? Да ли право на имовину можемо посматрати само у грађанскоправном смислу или је немогуће дати одговор на претходно постављено питања без „конвенцијског“ схватања права на имовину? У овом раду аутор ће посебну пажњу посветити схватању права на имовину у

Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: Конвенција)¹ - регионалном документу који је има огроман значај у државама чланицама Конвенције, укључујући и Босну и Херцеговину.

Исто тако, у првом дијелу четврте главе, аутор ће се бавити правом на имовину као људским правом, те покушајима усаглашавања појма права на имовину и механизма заштите на међународном нивоу. О значају права на имовину говори и чињеница да су управо на овом питању творци Конвенције, а прије тога и аката о људским правима у оквиру Уједињених нација (у даљем тексту: УН), највише расправљали и нису могли усагласити ставове приликом израде и усвајања изворног текста Конвенције.

Сигурно је да творци Конвенције нису могли ни замислити какав ће утицај на европско континентално право имати тумачење и примјена Конвенције у пракси Европског суда. Право на имовину представља аутономни концепт, настао у пракси Европског суда, независан од схватања у националним правима држава чланица Конвенције. У четвртој глави биће указано на све аспекте остваривања права на имовину, од процесних до садржинских, јер је једино тако могуће у потпуности показати шта је то право на имовину. За садржину материјалноправног интереса код остваривања права на имовину најбитнији су ставови изражени у бројним пресудама Европског суда, а које ће бити предмет анализе у овом научном раду. Управо кроз анализу судске праксе Европског суда, аутор ће настојати да укаже да се еволутивним тумачењем и примјеном Конвенције, обим права на имовину шири и да право на имовину у том смислу обухвата све шири опсег економских и других интереса физичких и правних лица.

Национални судови држава чланица Конвенције створили су, такође, врло богату судску праксу и кроз примјену Конвенције утицали на стварање нових и измјену традиционалних института, између осталог, и грађанског права. Посебно је интересантно мјесто и примјена Конвенције у правном систему Босне и Херцеговине, те чињеница да је Конвенција дио уставног поретка Босне и Херцеговине. Конвенција се директно примјењује и *de facto*. Специфичан начин доношења уставног акта Босне и Херцеговине, историјски тренутак и чињеница да је уставно уређење државе јако компликовано рефлектује се на све области живота па и на правни систем и право на имовину.

Пета глава биће посвећена утицају који Уставни суд Босне и Херцеговине и судска пракса створена његовом активношћу има на концепт права својине и права на имовину у Босни и Херцеговини. Аутор ће обрадити и основна питања тзв. „државне имовине“

¹ Европска конвенција о људским правима и основним слободама https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, приступљено 09.12.2021. године.

Босне и Херцеговине, те указати на измјену концепта права својине какво данас познајемо управо кроз пресуде овог суда. Предмет анализе биће неколико пресуда Уставног суда БиХ и то: Пресуда бр. У-1/11, Пресуда бр. У-8/19, Пресуда бр. У-9/19, Пресуда бр. У4/2 и Пресуда бр. У-10/22.

Правни систем Босне и Херцеговине, али и осталих земаља Социјалистичке Југославије дио је европског континенталног правног система и судске одлуке нису извор права као што је то случај у англосаксонском правном систему. Међутим, горе поменуте специфичности Босне и Херцеговине, од начина доношења устава (сврстан у уставе англосаксонског типа) и његове садржине, до чињенице да имамо супервизора са широким овлашћењима - Високог представника, условиле су да се правни систем мијења и да и у области грађанског права имамо све чешће приближавање системима права који се заснивају на прецедентима. Свјedoци смо да су поједине одлуке Високог представника за Босну и Херцеговину у претходном периоду имале знатан утицај и у погледу режима стварних права. Камен спотицања у Босни и Херцеговини је регулисање тзв. државне имовине, а начин на који рјешење спорног питања виде супростављене стране, биће предмет овог рада и главе пет.

Подјела имовине бивше СФРЈ између држава сукцесора и спорна питања сукцесије у вези са остваривањем права на имовину, између осталог, предмет су шесте главе овог рада. Одузимања и ограничења права својине, на која смо указали у глави три, а која су проистекла из периода комунизма, али и оружаних сукоба након распада СФРЈ, државе сукцесори настојале су исправити кроз процес денационализације и реституције. Докле се у том процесу дошло, какви су ставови домаћих и Европског суда у погледу права на имовину бивших власника, анализираћемо у шестој глави.

Седма глава посвећена је закључним разматрањима аутора.

Основни научни циљ истраживања „Садржина материјалног интереса у контексту остваривања права на имовину“, као сложене, вишедимензионалне појаве, поред већ донекле израженог фонда научних сазнања, односно развијених научно - теоријских сазнања о наведеном проблему, јесте не само научна дескрипција, већ и научно објашњење свих фактора који предметни феномен детерминишу, те утичу не само на комплексност његове природе, већ и на спецификум његове примјене.

Друштвени циљ истраживања огледа се у доприносу бољем разумијевању, проширивању и продубљењу постојећих сазнања о анализираној појави, што је изузетно значајно јер је право својине најзначајнији елеменат права на имовину и промјене овог

института, кроз судску праксу домаћих и страних судова, несумњиво доводе до тектонских промјена у систему грађанског права, али и правном систему уопште.

У овом раду користиће се различите опште научне методе, а то су догматичко - нормативна, социолошка, упоредноправна, историјскоправна, концептуална анализа и метода анализе садржаја. Посебни методи које ће се користити у истраживању су хипотетичко - дедуктивна метода, која подразумева употребу метода индукције, апстракције, генерализације, као и аналитичко - дедуктивне процедуре у процесу њиховог критичког преиспитивања, односно, и аналитичких и синтетичких метода.

За ово истраживање је посебно важан оперативни метод анализе садржаја, а који се односи на анализу теоријских ставова аутора који су се бавили овим питањима и постојећих позитивно-правних института, с једне стране и промјенама које настају широким тумачењем права на имовину, како у Босни и Херцеговини, тако и у другим државама које су чланице Конвенције, с друге стране.

Глава I: ПОЈАМ ИМОВИНЕ

1. Појам имовине

Имовина је један од најзначајних института грађанског права, посебно оног његовог дијела који називамо имовинско право. Ипак, појам имовине је у грађанском праву остао мање разјашњен него неки мање значајни појмови.² Наш правни поредак нема кодификацију грађанског права, нити дефиницију појма имовине, па се тако користе поједини елементи појма имовине у зависности од потреба. Ријеч имовина у нашем језику је настала од глагола имати. Поред појма имовина користе се још и термини имање, иметак. Појам имање употребљен је у грађанским законима који су били на снази у државама бивше Југославије, док се у бројним законским актима употребљава термин имовина [тако нпр. у Закону о облигационим односима, (у даљем тексту: ЗОО)]³.

4

Непостојање кодификације грађанског права није једини разлог зашто немамо општу дефиницију појма имовине. Наиме, ни у правним системима који имају кодификовано грађанско право појам имовине није јасно дефинисан. У германским правним системима на које се наш правни систем ослања не постоји општа дефиниција појма имовине. У Њемачком грађанском законнику (*Bürgerliches Gesetzbuch-BGB*)⁵ могу се наћи одредбе о саставу имовине, али се оне не односе на општи појам имовине.

Ријеч имовина у обичном говору означава све што некоме припада и обухвата и ствари и права. У обичном, лаичком смислу ријеч имовина употребљава се у позитивном контексту и упућује на то да неко посједује материјална добра потребна за живот и напредак. Управо кроз однос човјека и материјалне природе изражава се и појам имовине.⁶

С обзиром на то да појам имовине није дефинисан ни у нашем, али ни у другим правним системима, теоријско схватање појма имовине врло је значајно. Поједини

² „Имовина се сматра једном од најтежих и најнеразумљивијих категорија имовинског права“, Ведриш, М. и Кларић, П., *Основе имовинског права*, Загреб, 1983, 79.

³ Закон о облигационим односима „Службени лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 и „Службени гласник Републике Српске“, бр. 17/93, 03/96, 39/03 и 74/04, чл. 155 и 210.

⁴ Станковић, О., О имовини и имовинским целинама у грађанском праву, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1992, 513-514.

⁵ *Bürgerliches Gesetzbuch*- Њемачки грађански законик примјењује се од 1900. године, енглеска верзија доступна на: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/, приступљено 15.05.2023. године.

⁶ Гамс, А. и Петровић, М., *Основи стварног права*, Београд, 1980, 45.

теоретичари нису давали значај имовини⁷ док су неки сматрали да се ради о „основној категорији грађанског права“⁸.

По Валтазару Богишићу, односно Општем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору: „Ималац се, у народном језику, зове свак ко има нешто у имовини својој“, и разликује се од имаоника: „Имаоник је, пак, у овоме законнику не само онај који заиста нешто има, него сваки човјек, па и свака установа којима се признаје право и подобност имати своју сопствену имовину“.⁹

Професор Андрија Гамс се најтемељитије бавио проблематиком имовине, а у својим првим радовима прихватао је концепт субјективистичке теорије о имовини, настале у Француском праву, те је истицао да је имовина атрибут личности.¹⁰ У својим каснијим радовима под имовином је подразумијевао скуп права и обавеза, јединствени правни појам и јединствену цјелину. Гамс је сматрао да постојање различитих дефиниција имовине не значи да је нека од њих тачна, а да друга то није, те с тим у вези је и његова дефиниција према којој је имовина дефинисана као скуп релативних (облигационих) права и обавеза, дакле без права својине и других апсолутних права, уз тврдњу да је овако схваћена имовина „најкарактеристичнија категорија грађанског права“¹¹.

Иако је појам имовине био познат још у римском праву прве теорије о појму имовине настале су у 19. вијеку у Француској, а један од разлога зашто су се теоретичари почели бавити појмом имовине у грађанском праву је тај што ни Француски грађански законик (*Code Civil*)¹² не уређује имовину на цјеловит начин већ само спорадично.¹³ Према неким ауторима можемо разликовати имовину у привредном, правном и књиговодственом смислу.¹⁴

⁷ Ћепулић, И., *Систем опћег приватног права*, Загреб, 1925, 79-80.

⁸ Гамс, А., Преображај имовине у савременом грађанском праву, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1965, 258.

⁹ Чл. 801, Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, https://www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/jugoistocna-evropa/privatno-pravo/crna-gora/Opsti_imovinski_zakonik_CG.pdf, приступљено: 21.10.2024. године.

¹⁰ Гамс, А., О појму имовине у приватном праву, *"Правна мисао"*, бр. 9-10/1938, 384.

¹¹ Гамс, А., Својина и имовина, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/1953, 17-19.

¹² Француски грађански законик (*Code Civil des français*) енглеска верзија доступна на http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm, приступљено 10.07.2023 године.

¹³ Никшић, С., Имовина у грађанском праву, *Зборник Правног факултета у Загребу*, бр. 62, (5-6), 2012, 1601.

¹⁴ Кларић, П. и Ведриш, М., *Грађанско право*, 9. измјењено и допуњено издање, Народне новине, Загреб 2008, 94.

2. Функције имовине

2.1. Имовина у гарантном смислу (брuto имовина)

Бруто имовину чини укупност имовинских права која припадају једном субјекту. Ако узмемо у обзир да гарантна функција имовине значи да дужник читавом имовином одговара повјериоцу за намирење потраживања, јасно је да обавезе нису дио бруто имовине. Ствари саме по себи не улазе непосредно у појам имовине већ путем права која на њима постоје.

У састав имовине улазе имовинска права, што значи права која имају новчану противвриједност. То су у правилу преносива права, али могу бити и непреносива права ако се новчана вриједност може оставити употребом или коришћењем добара на којима постоји такво право. Дио имовине су накнада штете ради повреде права личности, удјели у друштвима са ограниченом одговорношћу и акције у акционарским друштвима, те удјели у заједничкој имовини (ортачка друштва).

2.2. Имовина у привредном смислу (нето имовина)

Имовину у привредном смислу (нето имовина) дефинишемо као вриједност бруто имовине умањену за вриједност обавеза. У нашој правној теорији појам нето имовине одговара појму имовине у књиговодственом смислу. Појам нето имовине или имовине у привредном смислу служи у различитим ситуацијама гдје је из практичних разлога потребно обухватити обавезе, а конкретан примјер је оставина.

Имовина и оставина су различити појмови, али оба института почивају на истој логици. Наиме, нето имовина је, као што смо већ навели, вриједност бруто имовине умањена за вриједност дугова (обавеза), а тзв. чиста вриједност оставине се добије када се од вриједности укупне оставинске масе одбије укупан износ дугова оставиоца, те износ трошкова пописа и процјене оставине, уколико је до такве радње у оставинском поступку дошло¹⁵.

Занимљиво је навести и институт стицања без основа гдје је прихваћен појам имовине у нето смислу. За настанак облигационог односа код стицања без основа неопходно је да дио имовине неког лица пријеђе у имовину другог лица. Повећање

¹⁵ В. Закон о наслеђивању Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 1/09, 55/09, 91/16, 28/19 – Одлука УС и 82/19, чл. 33.

имовине стицатеља без основа настаће ако се повећала његова актива, али и ако се умањила његова пасива (нпр. ако неко плати његов дуг у увјерењу да плаћа свој дуг).¹⁶

2.3. Појам имовине у одштетно-правном смислу

Појам имовине у одштетно-правном смислу ослања се на појам имовине у нето смислу, али се не ради о синонимима. Појам имовине у нето смислу битан је за одштетно право јер обухвата и обавезе (за разлику од бруто имовине), али није довољан. Имовинска штета може настати или као умањење активе или као увећање пасиве, дакле као умањење права или поваћање обавеза.

Појам имовине у вези са имовинском штетом не обухвата само субјективна имовинска права одређеног лица јер ако је имовинска штета настала тако што је штетник својом радњом створио или повећао обавезу на страни оштећеника, независно о томе што је настала имовинска штета, имовина у смислу субјективних имовинских права је нетакнута. Имовина оштећеника може бити умањена не само због умањења његових субјективних имовинских права већ и због настанка нових обавеза или повећања постојећих обавеза.

Закон о облигационим односима дефинише имовинску штету као штету која настаје умањењем нечије имовине (обична штета) или спријечавањем њеног увећања (измакла корист).¹⁷ Према томе, појам имовине у одштетном праву шири је не само од појма имовине у бруто смислу (скуп субјективних имовинских права) већ и од појма имовине у нето смислу (имовина као скуп права и обавеза која имају новчану вриједност).

3. Појам имовине у римском праву

Римско право није било склоно дефинисању општих правних појмова, па је тако било и у случају појма имовине.¹⁸ Током развоја римске државе и права користило се неколико различитих назива за имовину, а прије свега *familia*, *pecunia*, *patrimonium*, *bona*, *res*, *universae res*, *fortuna*, *potestas*, *quidquid habeo* и итд. Римско право познавало је

¹⁶ Чл. 210 ЗОО.

¹⁷ В. чл. 154-209 ЗОО.

¹⁸ Schulz, F., *Prinzipien des römischen Rechts*, Berlin, 2003, 30 – 36.

посебне имовинске цјелине као што су *peculium*, *merx*¹⁹ или *dos*.²⁰ Појам имовине у римском праву изводи се из терминологије одређених правних института који су уређивали поједина подручја, односно који су се односили на правне послове *inter vivos* или *mortis causa*.²¹

Familia је један од најстаријих појмова који се у римском праву користио да означи одређену имовинску цијелину. Етимолошки није до краја разјашњено поријекло овог појма, али се може везати за ријеч *famulus* – слуга. На основу историјских извора дошло се до закључка да појам *familia* означава скуп особа, прије свега слуга, али и слободних људи који чине једно домаћинство на челу кога је *pater familias*.^{22 23}

Појам *familia* означавао је римску агнатску породицу²⁴ на чијем челу је *pater familias* - мушкарац, слободни римски грађанин који је живио по сопственом праву - *sui iuris*, а његова власт над лицима и стварима у оквиру породице била је апсолутна и неограничена и називала се *patria potestas*. У односу на њега, сва остала лица су била потчињена и имала су статус лица *alieni iuris*, односно оних који живе по туђем праву.²⁵

У имовинскоправном смислу овај појам се односио на оставину као имовинску цјелину.²⁶ *Pater familias* имао је власт над свим лицима у оквиру његове породице и над

¹⁹ *Peculium* представља имовинску цијелину, дио имовине *pater familias* коју он предаје на управљање свом свом сину или чак робу. У оквиру претходно наведене имовинске цијелине може постојати *merx* као роба намјењена трговини, в. Хорват, М., *Римско право*, Загреб, 1948, 376.

²⁰ *Dos* представља имовинску цјелину којом се означавао мираз који се даје за удају жене. Занимљиво је уочити да у најстаријем периоду римско право није регулисало мираз али да је у пракси обичајног права приликом закључења брака, отац младе имао обавезу да за њу да мираз који би постајао дио имовине мужа, односно *pater familias*, а коју имовину би задржао муж и након развода брака. Муж је имао неограничена овлашћења располагања имовином жене донесеном у мираз (могао је убирати плодове, заложити мираз под хипотеку и сл.). Чак и у случају смрти мужа, мираз се није враћао жени. У класичном и посткласичном римском праву овај институт претрпио је бројне измјене, а почетак ограничења располагања миразом јесте закон *Lex Julia de vi publicis* којим се забрањује мужу отуђивање земљишта или других некретнина добијених по основу мираза без сагласности жене. Забрана се у пост класичном периоду односила на земљишта у Италији или и на земљишта у покрајинама, в. Пухан, И., *Римско право*, Београд 1977, 168 и Станимировић, В., *Брак и брачна давања*, Београд, 2006, 87.

²¹ Истичу се универзална сукцесија *mortis causa adrogatio*, заснивање брака *cum manu*, а у подручју јавног права истичу се институти *aerarium* и *fiscus*.

²² Шего - Марић, И. и Марушић, И., Утицај римско-правне регуле *mater semper certa est* на босанкохерцеговачко обитељско законодавство кроз правну повијест, *Зборник радова Дани породичног права – „Породично право у ери глобализације“*, Правни факултет Универзитета Ђемал Биједић у Мостару, Мостар, бр. 11/12, 2020, 289.

²³ Хелд, Х. Р., Концепт имовине у римском праву, *Зборник Правног факултета у Загребу*, вол. 65, бр. 3-4, 2015, 558-559.

²⁴ *Agnatio*- сродство које се рачунало по очевој линији односно по припадности истој очинској власти.

²⁵ Јоцић, Л., *Римско право*, КР Славија, Нови Сад, 126-127.

²⁶ Власт *pater familias* у агнатској породици у почетку је била изузетно јака али историјски развој је ишао у правцу њеног слабљења, као што је и тај облик породице замјењен когнатском – крвно сродничком породицом.

цјелокупном породичном имовином.²⁷ Истим појмом означавање су и ствари које припадају домаћинству (стока, некретнине, посуђе, итд.). У том смислу се може схватити и дефиниција коју је дао римски класични правник Улпијан у Јустинијановим Дигестама, обухватајући под појмом *familia* и лица и ствари.²⁸

Према томе, имовина *pater familias* се након његове смрти „преносила“ на наслједника, а тај пренос није имао само имовински већ и религијски карактер. Дакле, на „наслједника“ нису прелазиле само материјалне вриједности породице (земља, оруђа за рад, кућа, предмети домаћинства, стока) већ и посебно својство „*pater familias*“ и породични култ (*sacra familiaria*).²⁹ Појам *familia* је заправо врло уско везан са наслједним правом, а ако посматрамо имовинску цјелину која је била предмет наслјеђивања она је обухватала у почетку материјалне ствари, а касније и потраживања *pater familias*.³⁰

Уз појам *familia* често се употребљавао и појам *pecunia* и то у синтагми *familia pecuniaque*.³¹ Постоје различити теоријски ставови на шта се конкретно односила ова синтагма, а у доба Републике почиње се употребљавати да значи ковани новац. *Pecunia* је првобитно означавала стоку (благо), а која је у то вријеме представљала велику имовинску вриједност и средство плаћања, а касније је означавала ковани новац као вриједност.³²

Један од појмова који се класичном и посткласичном периоду развоја римског права користио да значи одређену имовинску цјелину је и *patrimonium*.³³ Термин *patrimonium* означавао је првобитно објекте који припадају *pater familias* и везан је уз појам *familia*.³⁴

Римско друштво и држава пролазили су различите фазе у свом постојању што је наравно утицало и на схватање појма имовине, па можемо закључити да имовина није укључивала дугове, што се промијенило након пада Републике и јачања трговине као

²⁷ Хорват, М., *op. cit.*, 376.

²⁸ “*Familiae*” *appellatio qualiter accipiat, videamus. Et quidem varie accepta est: nam et in res et in personas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis “adgnatus proximus familiam habeto”. Ad personas autem refertur familiae significatio ita, cum de patrono et liberto loquitur lex: “ex ea familia”, inquit, “in eam familiam”: et hic de singularibus personis legem loqui constat.*” Хелд, Х. Р., *op. cit.*, 560.

²⁹ Gavella, Н. и Белај, В., *Насљедно право*, Народне новине, Загреб 2008, 8-10.

³⁰ Хелд, Х.Р., *op. cit.*, 561.

³¹ Термин *pecunia* изводио се из значења ријечи *pecus* која означава стоку.

³² Хелд, Х. Р., *op. cit.*, 564-565.

³³ Овај појам не познаје Законик XII таблица.

³⁴ Израз за општу имовинску цјелину у контексту наслједног права (*familia*) је израз својствен цивилном праву док је израз (*patrimonium*) израз којим се означава општа имовинска цјелина у класичном праву.

привредне гране. Активност претора утицала је на то да се имовина схвати као однос активе и пасиве.³⁵ Преторским едиктима уведен је и термин *bona*³⁶ и то у област наслединог извршног права, те је на тај начин имовина обухватила и обавезе.³⁷ Имовински концепт *bone* веже се за развој извршног права, те напредак у смислу да се извршење почиње проводити на имовини, а не на личности дужника.

Средњовијековна рецепција римског права донијела је прихватање становишта римског права које је пресудно утицало и на формирање схватања о појму имовине у државама европског континенталног права, па и у Босни и Херцеговини.

4. Класична или субјективистичка теорија о имовини

Појам имовине у савременом смислу не можемо објаснити без приказа становишта на којем се заснивала класична или субјективистичка теорија о имовини, а која је настала у оквиру Француске теорије и то захваљујући теоретичарима Обрију и Роу (*Charlesu Aubryju* и *Fredericu Charlesu Rauu*). Поменули смо да ни *Code Civil* није имао цјеловит приступ нити је дефинисао појам имовине па се појавило више теоријских расправа и теоретичара који су настојали да дефинишу појам имовине.

Сва права која имају новчану вриједност повезују се са својим субјектом, а имовина произилази из субјективитета док су објекти имовине под влашћу субјекта којем та имовина припада.³⁸ Овакво схватање појма имовине уклапа се у идеје школе природног права са почетка XIX вијека.

Према схватању теоретичара класичне или субјективистичке теорије имовина представља скуп права и обавеза који припадају једном лицу. У погледу састава имовине, велика већина тих теоретичара сматра да у њу улазе само имовинска права, и то сва (облигациона, стварна, интелектуална).

Основу субјективистичке теорије чини између осталих и начело да само правни субјекти могу имати имовину,³⁹ те да сви субјекти имају имовину, чак ако им у одређеном тренутку не припада ниједна ствар, односно добро. Схватање теоретичара

³⁵ Стојчевић, Д., *Римско приватно право*, Београд 1998, 136.

³⁶ Настао од латинске ријечи *bonus* која се у нашем језику може превести као добро, в. Даничић, Ђ., *Ријечник хрватскога или српскога језика дио II*, Загреб, 1886, 518.

³⁷ *Bona* има највише сличности са имовином у савременом праву.

³⁸ Никшић, С., *op. cit.*, 1607.

³⁹ Имовину могу имати физичка и правна лица. Овакво схватање засновано је на основним начелима римског права по којима она лица која нису била субјекти у праву нису могла имати ни имовину (нпр. робови).

субјективистичке теорије да свако лице има имовину чак и ако нема ниједно право или обавезу довела је до тога да се у оквиру ове теорије развије и теорија тзв. празног резервоара. Теорија празног резервоара заправо се бави схватањем да имовина представља права и обавезе односно могућност субјекта права да исте стиче, чиме појам имовине постаје сувишан и изједначава се са правном способношћу.

С обзиром на то да је имовина одраз личности, Француско право је то најбоље представило максимом *Quis'oblige oblige le sien* ⁴⁰. Имовину схваћену у овом смислу карактерише јединство, односно недјељивост. Од начела недјељивости имовине може се одступити само ако се за одређена добра пропише посебан правни режим, како са становишта подложности извршењу, тако и са становишта уживања, управљања и располагања.⁴¹

Права и обавезе која улазе у састав имовине су преносива, док је имовина као цјелина непреносива. Изузетак по субјективистичкој теорији представља пренос имовине за случај смрти, односно наслеђивање. Смрћу се имовина као цјелина, скуп добара неког лица преноси на његове наследнике, у виду заоставштине. Исто онако као што се једно лице не може за живота вољно лишити своје имовине, тако му ни имовина не може бити одузета против његове воље.

Теоретичари субјективистичке теорије су сматрали да у случајевима наслеђивања, наследник продужава личност оставиоца.⁴² Једна од првих критика класичне или субјективистичке теорије је управо била због тога што се њоме није могло објаснити постојање имовине без субјекта и закључивање уговора о наслеђивању, односно преношење имовине за живота.

Ипак, овдје треба кренути од Франсоа Жени (*François Geny*) првог великог критичара ове теорије, који је у потпуности одбацио основне поставке теорије, сматрајући их као фактор који ограничава развој позитивног права. Франсоа Жени у погледу ставова ове теорије каже да су ”чист производ духа, одвојен од стварности, сачињен од потпуно измишљених конструкција и концепција“. Ова схватања Женија прихватили су и неки други Француски теоретичари као што је *Henri Capitant*. Имајући у виду ауторитет ових теоретичара, чинило се у то вријеме (на прелазу из XIX у XX

⁴⁰ У чл. 2092. *Code Civil* прописано је да ”за своју обавезу дужник одговара свим својим добрима, покретним и непокретним, садашњим и будућим”, установљавајући тако, у корист повјерилаца необезбјеђених залогом, једно опште заложно право на дужниковој имовини, које је по својој природи недјељиво, као и сама имовина.

⁴¹ Станковић, О., О имовини и имовинским целинама у грађанском праву, 517.

⁴² *Ibidem*.

вијек) да је класична теорија имовине на издисају. Међутим, чињеница је да су схватања ове теорије, са одређеним измјенама, преживјела тест времена.

Оправдане су и критике субјективистичке теорије у дијелу који се односи на то да непреносива права не улазе у састав имовине јер немају новчану виједност као услов за њихову преносивост. Нису сва имовинска права која имају новчану противвиједност и преносива (нпр. право плодоуживања), а одређена непреносива права могу се појавити у саставу имовине (нпр. накнада штете због повреде личних добара).⁴³

5. Појам и подјела имовинског права

У свакодневном животу се често не прави разлика између појма имовине и имовинског права. Имовинско право је током времена постало синоним за грађанско право⁴⁴. Назив грађанско право потиче из римског права (*ius civile* - право које се односило само на римске грађане, али не и на странце).⁴⁵ Исто тако, грађанско право је дио приватног права,⁴⁶ а не „приватно право“ како се често поистовјећује. Израз приватно право настао је, такође, у римском праву, односно подјели правних правила на *ius publicum* и *ius privatum*. Подјела је направљена с обзиром на то да ли се нормом штити и регулише интерес субјеката који су правно једнаки или се ради о односу државе и грађанина.⁴⁷

У историјском развоју грађанског права разликују се три система: институционални,⁴⁸ јуснатуралистички⁴⁹ и пандектни⁵⁰.

Имовинско право какво данас познајемо има за предмет стварно, насљедно, облигационо и увод у грађанско право. Да бисмо могли направити разлику између

⁴³ Станковић, О. и Воделнић, В., *Увод у Грађанско право, пето издање*, Номос, Београд 2004, 142.

⁴⁴ Израз грађанско право нема универзално значење у цијелом свијету, нпр. у земљама шеријатског права.

⁴⁵ Грађанско право данас обухвата општи дио грађанског права, стварно право, насљедно право, породично и облигационо право, в. Бабић, И., *Основи имовинског права, увод у грађанско и стварно право*, Службени гласник, Београд 2008, 26.

⁴⁶ Приватно право је појам шири од појма грађанског права.

⁴⁷ Ромац, А., *Ријечник римског права*, Информатор, Загреб 1975, 269., Келзен, Х., *Чиста теорија права*, Правни факултет Универзитета у Београду 1998, 72-73.

⁴⁸ Институционална систематика дијели грађанско право на лица (*personae*), ствари (*res*) и тужбе (*actiones*), в. Гај, *Институције*, Нолит, Београд, 1982, 35.

⁴⁹ Грађанско право се сврстава у право појединца или право заједница, у зависности од тога да ли се груписање института врши од права које се односи на појединца или права које се односи на дрштво. Бабић, И., *Основи имовинског права, увод у грађанско и стварно право*, 28.

⁵⁰ Према пандектној систематизи, која је прихваћена и у нашем праву грађанско право се дијели на општи дио, стварно, облигационо, породично и насљедно право, Бабић, И., *Основи имовинског права, увод у грађанско и стварно право*, 27- 28.

грађанских субјективних права, потребно је прво дефинисати субјективно и објективно право. Субјективно право је власт субјекта права коју гарантује објективно право. Субјекат права је овлашћен да од других захтијева одређена понашања и од трећих лица да се уздрже од вријеђања титулара права.⁵¹ Објективно право је систем општих правних норми које представљају формални извор права.

⁵¹ Бабић, И., *Ibidem*, 114.

Глава II: ПРАВО СВОЈИНЕ

1. Уопште о праву својине

Назив својина користи се за неколико појмова различитог садржаја, а за нас је изузетно значајан појам својине као правне категорије.⁵² Појам права својине немогуће је одредити без сагледавања историјског тренутка и начина друштвене производње. Овај несумњиво најзначајнији институт стварног права предмет је расправа од римског права па до данас.⁵³

Својина је творевина друштва и не постоји, нити је кроз историју постојала организована друштвена заједница без неког облика индивидуалне или колективне својине.⁵⁴ Људи су одувijek (joш од времена када су били организовани у родове и племена) присвајали дијелове природе, прије свега земљиште и шуму, а првобитни облици својине очигледно су били колективни. У периоду када су претежна занимања људи била лов и риболов преовладавала је колективна својина, а бављење земљорадњом довело је до настанка посебног облика колективне својине, у виду породичне својине над земљом која се обрађује.⁵⁵ Пут од колективне до индивидуалне (приватне) својине био је дуг и поплочан обичајним, моралним и на крају и законским правилима.

С обзиром на то да је својина значајна у свим појавним облицима и са свих аспеката она је предмет бављења не само правних наука већ и многих других наука, од којих ћемо овдје истаћи економију и филозофију. Поред тога не треба занемарити ни утицај религије и религијских схватања на својину, као ни чињеницу да су се све религије (чак и религијске секте) и религијске свете књиге озбиљно бавиле и данас баве својином, те да су у неким историјским тренуцима управо религије одредиле правац у којем ће ићи право својине.⁵⁶

Филозофска схватања о својини могу се подијелити на идеалистичка и материјалистичка. Идеалистички филозофи сматрају да је за својину најбитнија воља као субјективни елеменат, док материјалистички филозофи сматрају да присвајање ствари

⁵² Стојановић, Д., „Својина као правни институт“, *Правни живот*, бр. 10/98, 333–341.

⁵³ Промјене у својинским односима узрокују промјене и у свим другим односима па је институт права својине најзначајнији и централни институт грађанског права, в. Ведриш, М. и Кларић, П., *Грађанско право*, Опћи дио, стврано, обавезно и наследино право, Загреб 1988, 219.

⁵⁴ *Simonetti, П.*, Власништво и његове трансформације, јемство и заштита у уставном поретку Републике Хрватске и Босне и Херцеговине, *Зборник радова - Актуелности грађанског и трговачког законодавства и правне праксе*, Мостар 2010, 5.

⁵⁵ Бабић, И., *Право својине, историјат, појам и садржина*, *Правни живот*, бр. 11/09, 551–552.

⁵⁶ Хришћанство је на почетку било против приватне својине, а оног тренутка када је прихватило постојање приватне својине постало је званична религија Римског царства.

условљавају човјекове материјалне потребе.⁵⁷ Платон (*Платон, око 427. до 327. п.н.е.*), Кант (*Immanuel Kant, 1724-1804*) и Хегел (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831*) нису сматрали одлучујућим за одређење појма својине присвајање и потчињавање материјалних добара, него су као битну наглашавали вољу да се одређена ствар сматра својом.⁵⁸

Џон Лок (*John Locke*) и Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) сматрају да је својина природно право човјека, јер човјек по својој природи има својство да сакупља и прикупља ствари око себе и да их присваја.⁵⁹ Карл Маркс (*Karl Marx, 1818-1883*) сматра да је својина економска категорија која обухвата присвајање и све производне односе датог друштва. Према Марксу својина се састоји из присвојеног дијела природе у виду сировине, али и рада који човјек – радник улаже у процесу стварања производа.

Професор Гамс бавио се Хегеловим разматрањима о својини у којима он својину, уз уговор, сврстава у двије најзначајније установе грађанског права. Међутим, Хегел својину не схвата као правну или правом заштићену фактичку власт над спољним стварима, већ својину схвата као слободу човјека која се од њега отуђи и осамостаљује. Он сматра да својина нису материјална добра која омогућавају човјеку стварање личне слободе, остваривање личних права или подмиривање неких материјалних потреба и других опредјелања у личним и друштвеном животу.⁶⁰ Својина је, заправо, по Хегелу „спољна сфера слободе“ човјека.⁶¹

Својина је и економски појам, па не треба изгубити из вида да је основна функција својине заправо њена економска функција. У економском смислу својина означава присвајање економских добара или интереса који се могу економски изразити, ради задовољења најразличитијих људских потреба, а да бисмо схватили економску функцију својине непоходно је објаснити двије основне врсте својине: колективну и индивидуалну (приватну).

Индивидуална и колективна својина су се историјски гледано смјењивале, а у већем дијелу свијета данас преовладава концепт индивидуалне (приватне) својине. Колективна својина се у данашње вријеме схвата као архаичан вид својине који је доминантан у недемократским и неразвијеним друштвима. Приватна својина с друге стране постоји у

⁵⁷ Гамс, А., Размишљања о својини, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-4/1983, 193-194.

⁵⁸ Гамс, А., *О својини*, Београд 1982, 6.

⁵⁹ Логично је да човјеку припада производ који је својим радом створио.

⁶⁰ Гамс, А., Нека Хегелова схватања о држави и својини, *Анали Правног факултета*, бр. 1-3/1972, 126-127.

⁶¹ Гамс, А., Нека схватања о својини као извору отуђености, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-3/1986, 41-46.

земљама које имају развијену тржишну привреду, вишепартијски политички систем и демократско уређење.

Политичка поларизација свијета након Другог свјетског рата била је узрокована управо и прихваћеним концептом права својине. Ипак, примјер Кине данас најбоље показује да ништа није апсолутно тачно и да се једно друштво може развијати и у оквирима који су другачији од остатка свијета. Социјалистичко друштвено уређење наше бивше државе имало је огроман утицај на институт права својине, а настанком, развојем и посљедицама специфичног концепта својине у бившој Југославији биће ријечи у наставку овог рада.

Упркос бројним разликама у схватању института својине можемо издвојити оно што је данас општеприхваћно и заједничко свим концептима, а то је да је својина најшире и најпотпуније право које постоји на стварима и поводом ствари у правном поретку. Својина омогућава власнику непосредну правну власт над ствари.⁶² Право својине пружа свом титулару највишу правну власт и фактичку власт на ствари.

2. Садржина права својине

Без обзира на различита теоријска схватања појма својине и потребу сагледавања историјског тренутка, постоје неке опште карактеристике појма својине које важе свуда и у свим временима. Право својине је субјективно стварно право из кога произилази највиша правна и фактичка власт на ствари⁶³. То је апсолутно право које дјелује према свима (*erga omnes*) и на основу кога су сва трећа лица - неодређени број лица, обавезни да се уздржавају од повреде власникових овлашћења, тј. власник може захтијевати од њих да га не узнемиравају у вршењу овлашћења поводом ствари која му је признало објективно право⁶⁴

Право својине се по својој структури састоји од овлашћења да се ствар држи, да се користи и да се њом располаже. Овлашћење држања ствари (*ius possidendi*), као претпоставка коришћења ствари, значи правну могућност да се ствар има у државини, да се има фактичка власт на ствари. Овлашћење коришћења представља правну могућност предузимања материјалних аката према ствари ради извлачења користи из ње. Ово

⁶² Бабић, И., *Основи имовинског права*, 201.

⁶³ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, Књига друга, стварно право*, Бања Лука 2020, 90.

⁶⁴ Бабић, И. и Јотановић, Р., *op. cit.*, 89.

овлашћење обухвата употребу ствари (*ius utendi*) и убирање плодова и других прихода од ствари (*ius fruendi*).

Овлашћење располагања (*ius disponendi*) има двије компоненте: фактичко и правно располагање. Фактичким располагањем не заснива се неки правни однос поводом ствари, већ се оно састоји у предузимању материјалних аката од стране имаоца права својине којима се утиче на саму супстанцу ствари. Правно располагање се састоји у предузимању правних аката којима се у оквиру различитих правних послова право својине дјелимично или потпуно преноси на друге субјекте. Код потпуног располагања право својине се у цјелини преноси на другог субјекта или се власник одриче од права својине. Дјелимично располагање састоји се у предузимању правних аката којима власник у одређеној мјери сужава или ограничава своје право својине.

Сужавање права својине може ићи дотле да власнику остане само тзв. гола својина (*nuda proprietas*). Престанком сужавања и ограничавања, право својине се поново успоставља у свом пуном обиму који је постојао и прије тих ограничења, а то својство представља још једну општу карактеристику права својине – тзв. рекадентност права својине или еластичност права својине. У општа обиљежја права својине можемо убројити и то да је право својине трајно и временски неограничено. Оно постоји све док постоји ствар на коју се односи и оно се не може изгубити застарјелошћу.

3. Концепт својине у римском праву

У римском праву није постојао један термин којим би се означило право својине већ су се користили термини *dominium* и *proprietas*⁶⁵. Наведени термини користили су се крајем Републике и у доба Класичног права, а Римљани су прије тога користили присвојне замјенице, које су употребљавали и за лица и за ствари (*meum esse, suum esse*).⁶⁶

Римски правници су први својину дефинисали као неограничену власт на ствари (*plena in re potestas*). Према римском схватању својина је апсолутна, потпуна власт на ствари која обухвата сва имовинска овлашћења, али је занимљиво да су и у том периоду

⁶⁵ *Dominium* је настао од ријечи *dominus* – власник, господар и у данашњем смислу би представљао власништво, а *proprietas* је назив добио од присвојне замјенице *proprius* - свој што би данас одговарало ријечи својина, в. Ђорђевић, Ј., *Латинско-српски ријечник*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, 475.

⁶⁶ Станојевић, О., Римско и англосаксонско схватање својине, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 5-6/1972, 845.

постојала ограничења у корист сусједа (остављање необрађеног земљишта дуж међе, допуштање сусједу да пријеђе на сусједно земљиште ради убирања плодова и сл.).

Историја римског права познаје и индивидуалну и колективну својину.⁶⁷ Први облици својине били су *ager gentilius* - друштвена својина чланова *gens*,⁶⁸ *ager publicus* – својина римског народа (након укидања гентилског начина организовања) и *dominium populi romani* - својина римског народа над земљом која је освојена у ратовима⁶⁹

Приватна својина прво је настала на покретним стварима, а као резултат борбе плебејаца за своја имовинска права настаје приватна својина на земљишту (*ager publicus*) које је углавном било у власништву патриција. Земљишни посјед који су плебејци добијали у својину био је изузетно мали (башта са окућницом). Патрицији су имали право да добију у закуп и додатне површине земљишта, те су тако настајали велики земљишни посједи које су патрицији временом присвајали у приватну својину.⁷⁰ Римско право је познавало више облика приватне својине и то: квиритску⁷¹, преторску⁷², провинцијску⁷³ и перегринску својину⁷⁴.

Јустинијаново право познаје само један облик својине и то је *proprietas*, а који облик својине је био доступан свима и односио се на својину на свим стварима.⁷⁵ Концепт права својине изграђен у римском праву остао је основа и за данашње схватање института својине. Римљани су још тада познавали и начело *superficies solo credit* које значи да власнику припада и све оно што пронађе у и на земљи или што на њој изгради (оно што је на површини земље слиједи судбину земље).

⁶⁷ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, Књига друга, стварно право*, 90.

⁶⁸ *Gens* је основна јединица политичког организовања у вријеме основања градова.

⁶⁹ Шаркић, С., *Основи римског права*, Београд, Службени гласник и Правни факултет Универзитета Унион у Београду 2017, 59.

⁷⁰ Више о концепту права својине у римском праву, Стефановић, Н., *Концепт својине у римском праву, Право, теорија и пракса*, бр. 4–6, 2018.

⁷¹ Квиритска (*dominium de iure Quiritium*) представља облик приватне својине чији титулари су могли бити само слободни римски грађани, а објекат својине биле су покретне ствари и земљиште искључиво на територији Италије.

⁷² Преторска својина названа је тако јер је настала дјелатношћу претора, а све из разлога што је стицање квиритске својине било прекомпликовано.

⁷³ Провинцијска својина представљала је својину Римљана на земљиштима у провинцијама.

⁷⁴ Својина лица која нису имала статус римских грађана.

⁷⁵ Виле, М., *Римско право*, Плато, Београд 2001, 83.

4. Право својине у средњем вијеку

Средњовјековне државе и њихови правни системи и уопште друштвено – економски системи у многим аспектима су назадовали у односу на античко-римски период. Мрачно доба људске историје, како многи називају овај период, имало је неколико својих фаза, а рани средњи вијек који је започео падом Западног римског царства под најездом варвара значио је крај организоване државе, замирање трговине и занатства (чији је развој у старом Риму и условио појаву приватне својине), те појаву натуралне привреде умјесто тржишне.⁷⁶ Колико су организација државе и право својине нераскидиво повезани најбоље се види управо кроз анализу стања у средњем вијеку. Доминантан облик својине у средњем вијеку је била колективна својина са више титулара. Дакле, напуштена је приватна својина, а економски концепт феудализма базирао се на феуду, земљишном посједу који се давао за испуњење вазалске обавезе.

Створен је један пирамидални однос у погледу права својине на чијем је врху био феудални господар (краљ или цар) који се сматрао „господаром“, односно апсолутним власником цијеле државе па и земљишта, пашњака, шума итд. Због сталне потребе да окупља војску и ратује, он је племићима давао прво у закуп, а касније и у својину земљишне посједе и на тај начин „куповао“ њихову војну службу и лојалност. Племићи су даље исту ту земљу у замјену за војну службу давали витезима и ратницима, а преостали дио земље су давали под закуп зависним сељацима или кметовима. Положај кметова је врло тежак и они чак нису смјели да напусте земљу без дозволе феудалног господара.⁷⁷ Након смрти држаоца, земљу су насљеђивали његови директни потомци, а уколико их није било, она се враћала феудалцу.⁷⁸

Приликом рецепције римског права глосатори су покушали да римски институт права својине прилагоде односима у феудалном друштву па је тако настала теорија подијељене својине (*dominium diversum*). Право господара на земљи називало се *dominium eminens*, право својине нижег феудалца *dominium directum*, док се право својине кмета називало *dominium utile*.⁷⁹

⁷⁶ Источно римско царство - Византија наставило је државноправни континуитет Римског царства, али је с временом државна организација почела да се прилагођава новонасталом феудализму.

⁷⁷ Бабић, И и Јотановић, Р., *Грађанско право, Књига друга, стварно право*, 93.

⁷⁸ Јелић, Р., Својина у англосаксонском праву, *Правни живот*, бр. 10/2000, 150.

⁷⁹ Тарановски, Т., *Историја српског права у Немањинској држави*, Службени лист СРЈ, Београд 1996, 598.

Ако говоримо о својинским односима у српској средњовјековној држави можемо рећи да је, такође, преовладала колективна својина.⁸⁰ Ипак, не треба заборавити да је средњевјековна Србија за разлику од већине европских држава тога периода имала универзалну кодификацију права – Душанов законик.⁸¹

Душанов законик регулисао је баштину - посебну непокретну имовину која се могла наслеђивати. Баштину су могли да наслеђују само мушки потомци. Баштина је постојала у два облика као слободна (независна) и потчињена (зависна) баштина. Право на слободну баштину имала је властела, цркве и манастири. Овом врстом баштине сопственик је могао слободно да располаже.⁸²

С озбиром на то да се српска средњовијековна држава у културном, политичком и правном погледу угледала на Византију у српско право су преузети и бројни институти па и специфичан облик баштине која се називала пронијарска баштина. Владари су војницима за учешће у војним походима и за службу давали на коришћење земљишне посједе који су се након активне војне службе враћали држави. Пронијар је био условни и привремени власник проније за живота, те је у то вријеме био власник сељака и посједа на пронији.⁸³ Потчињена баштина значила је разна давања у корист господара земље.

5. Приватна својина и европски грађански законици XIX и XX вијека

Појам приватне својине која за титулара има једно лице изградило је, као што смо напоменули, римско право. Након великих друштвених промјена у Европи у XIX и XX вијеку, настала је потреба да се реформише и област својинских односа и реafirмише концепт индивидуалне својине какву данас познајемо. Својина се почиње схватати и као универзално људско право.

⁸⁰ Николић, Д., *Древноруско словенско право*, Службени лист СРЈ, Београд 2000, 2010-2011.

⁸¹ Душанов (цар Душан 1308-1355) законик кодификовао је и правно уобличио све оне правне норме и обичаје који су до тога доба владали у Србији. Донесен је на сабору у Скопљу, маја мјесеца 1349. године, под званичним називом „Закон благоверног цара Стефана“. У Скопљу је усвојено првих 135 чланова Закона, док је други дио, до завршног члана 201, донесен на сабору у Серу, шест година касније и то 1354 године. Овај документ од велике важности, установио је правни положај државе, владара и цркве и представљао је онај врховни правни акт из кога произилазе сви појединачни и остали прописи и норме средњовијековне Србије. Душанов законик био је у ствари устав средњовековне српске државе, доступан на http://monumentaserbica.branatomic.com/rukse/ruknew/prevod/priz_prevodS.php?a=1, приступљено 15.9.2023. године.

⁸² Види: чл. 41 и 165 Душановог законика.

⁸³ Острогорски, Г., *Историја Византије*, Просвета, Београд 1996, 350.

Након Француске буржоаске револуције године 1789. усвојена је Декларација о правима човјека и грађанина⁸⁴ која је у односу на све друге документе те врсте посебна јер је први пут прокламована идеја постојања природних права човјека којима би се ограничавала власт монарха, али и парламента. Декларација о правима човјека и грађанина из 1789. године садржи, у суштини, двије врсте одредаба. С једне стране, то су одредбе којима се признају фундаментална права човјека и грађанина, а сама Декларација квалификује та права као природна, неотуђива и света, те она која припадају појединцу у његовом двоструком својству - човјека и грађанина. Ради се о правима и слободама која се односе на његову „физичку слободу“, али и „политичку слободу“.⁸⁵ У овом акту се каже да се људи рађају и остају слободни и једнаки у правима и да се слобода састоји у томе што се може чинити све што не шкоди другоме, као и да се само законом могу забранити поступци штетни по друштво.⁸⁶

Међутим, прокламована су и политичка права која постају основ учешћа грађана у вршењу власти - право грађана да лично или преко својих представника учествују у доношењу закона, слобода мишљења и свијести, слобода изражавања, подједнака приступачност свих положаја и јавних служби грађанима. Декларација о правима човјека и грађанина посебно је утврдила својину као неприкосновено и свето право.⁸⁷ Прихваћен је концепт индивидуалног власништва које је неповредиво, те се може ограничавати само у законом прописаним случајевима.⁸⁸ Дакле, својина је афирмисана као природно право човјека, као једно од људских права које је апсолутно, у границама утврђеним законом.⁸⁹

На темељима Декларације о правима човјека и грађанина и њеном поимању својине донесени су велики европски грађански законици који се и данас примјењују.⁹⁰

⁸⁴ Текст Француске Декларације о правима човека и грађанина доступан на <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789.105305.html>, приступљено 18.01.2024. године.

⁸⁵ Gicquel, Jean, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris, 1987, 111-112.

⁸⁶ Више о Декларацији о правима човјека и грађанина в. Рамић, Е., *Хисторијско-правни значај Француске декларације о правима човјека из 1789. године*, Архив ТК, Тузла 2014.; Чепурило, Д., Француска револуција и Декларација о правима човјека и грађанина 1789. године: проблеми политичке демократије, *Часопис за сувремену повијест*, Загреб, вол. 21, бр. 1-3, 1989, 161-178;

⁸⁷ Николић, П., Декларација о правима човека и грађанина од 1789. као акт цивилизације, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1989, 685-686.

⁸⁸ Чл. 17. Декларације о правима човјека и грађанина.

⁸⁹ Декларација широко поставља право својине, јер је истом одређено да се ограничења могу уводити само законом (а не и општим актима ниже правне снаге). То значи, да је право својине у нормативном смислу, могао ограничити само парламент као највише представничко тијело.

⁹⁰ Општа идеја кодификација настала је из учења природног права, в. Станковић, Е., Природно право, римско право и кодификације, *Правни живот*, бр. 11/2009, 507.

Треба рећи и да кодификација права није представљала само кодификацију постојећег права већ је изржавала потребу да се уграде нова правила, која би одговарала новом времену.

Први такав законик је *Code Civil* који је донесен 1804. године, а којим је, између осталог унификовано приватно право.⁹¹ У њему је садржано Француско обичајно право, реципирано римско право, краљеве ордонансе, канонско право, судске праксе виших судова (парламената), те теоријски радови. *Code Civil* спојио је нове и старе правне институте, обичајно право са сјевера и институте с југа земље који су настављали традицију римског права.⁹²

Code Civil у чл. 544. прописује: „Власништво је право које допушта коришћење ствари и располагање на неограничен начин, под условом да се оно не врши у циљевима који су противни закону и уредбама“. Французи су својину дефинисали као апсолутно право, али уз забрану злоупотребе права, те могућност ограничења (нпр. сусједска права).^{93 94}

У наредном периоду, након доношења грађанског законика, Француско право уводи национализацију и денационализацију. Национализација се одвија преузимањем неких рудника и нафтних компанија од стране државе. У Француској је приватни сектор био довољно јак да национализација буде праведно исплаћена. Искусни приватници (осим првог момента у револуцији), добијали су капитал који су могли даље улагати и развијати привреду, паралелно са државом.⁹⁵ Дефиниција права својине у *Code Civil* ни

⁹¹ Велики српски правник Михаило Константиновић је приликом рада на кодификацији у тадашњој Југославији своју расправу о „југословенском грађанском закону“, започео оним што је Наполеон рекао на Светој Јелени. Наполеон је казао да његова права слава није у томе што је добио четрдесет битки и да ће Ватерло избрисати сећање на толике победе. Оно што ништа неће избрисати, оно што ће вечито живети, то је његов Грађански законик, наведено према: Мирковић, З. С., Михаило Константиновић о раду на грађанском закону у међуратној Југославији, *Анали Правног факултета у Београду, посебано издање у част професора Михаила Константиновића*, 2022, 83.

⁹² Утицај *Code Civil* превазилазио је границе Француске па и Европе јер се радило о колонијалној сили која је владала и у Африци, Индокини, Океанији итд.

⁹³ За разлику од Декларације о правима човјека и грађанина из 1789. године гдје је право својине могло бити ограничено само законом, *Code Civil* омогућава да и извршна власт ограничи право својине. Тако је Декретом од 15. октобра 1810. године уведен посебан правни режим за фабрике које загађују околину.

⁹⁴ Занимљиво је да је *Code Civil* садржавао седамдесетак чланова који су се односили на стварне службености, в. Агостини, Е., Сасушивање права својине у Француској (1804-1985), *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 5/1986, 471.

⁹⁵ Миросавић, Б. Р., Структура својине као основ јаке државе, пример Француске, *Култура полиса*, 2019, бр. 39, 348.

данас није промијењена, а послужила је, како законодавцима широм свијета тако и теоретичарма грађанског, али и других грана права.⁹⁶

Општи аустријски грађански законик - *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer- ABGB*⁹⁷ врло је значајан за европско приватно право али и право држава насталих распадом бивше Југославије (чињеница је да је дио територија прије настанка СФРЈ била под аустроугарском влашћу). *ABGB* је ступио на снагу 1811. године и промовисао је једнакост грађана и слободу економске активности.⁹⁸

С обзиром на то да је Босна и Херцеговина била прво окупирана, па онда и анексирана од стране Аустро – Угарске готово педесет година, овај законик је предствљао темељ грађанског права, а његов утицај видљив је и данас. Законик је подијељен на уводни дио и на три дијела и то: право особа укључујући породично право; стварно право са наследним правом и један дио облигационог права; заједничке одредбе права особа и стварног права, те преостали дио облигационог права. Садржи 1502 параграфа и може се рећи да је релативно кратак законик, а наведена подјела указује на класни карактер законика будући да је нагласак на особама које имају одређену имовину. Због наведене краткоће законика у њему је било доста правних празнина.⁹⁹ Када говоримо о својини, *ABGB* под својином подразумева све што некоме припада. То значи да свако има овлашћење да са ствари располаже како жели и да друге искључи од тога.

Српски грађански законик - СГЗ написан је по угледу на *ABGB*, а Србију је увео у германски правни круг, иако се не може занемарити ни утицај *Code Civila*. Можда смо тек данас, са ове историјске дистанце, свјесни значаја СГЗ и чињенице да је тадашња српска држава, тек ослобођена од вишевијековне турске окупације, смогла снагу и кодификовала приватно право. Колики је то подухват био увиђамо данас када ни Србија, ни Босна и Херцеговина немају свој грађански законик.

Србија је у вријеме доношења СГЗ имала на снази и устав (Сретењски устав из 1835. године замијењен је Уставом из 1838. године), а уставни основ за доношење законика наглашен је у чл. 1 СЗГ. Неки аутори сматрају да је одмах у чл. 1 направљена разлика у односу на *ABGB*, оповргавајући разне критике на СГЗ које су највише ишле у

⁹⁶ Николић, Д., Апсолутност својине у француском праву, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2014, 92.

⁹⁷ *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer- ABGB* https://advokatprnjavorac.com/zakoni/AUSTRIJSKI_GRADANSKI_ZAKONIK.pdf, приступљено 22.07.2023. године.

⁹⁸ Zweigert, K. and Kötz, H., *An Introduction to Comparative Law*, Oxford, Oxford University Press, 1998, 160.

⁹⁹ Lachner, B. и Рошкар, Ј., Грађанске кодификације у Европи са посебним освртом на 19. и 20. стољеће, *Зборник радова – Аустријски грађански законик 1811-2010*, Тузла 2014, 42-43.

правцу да СГЗ прогласе „копијом“ ABGB. СГЗ је потврдио неприкосновеност приватне својине, укинуо феудалне односе,¹⁰⁰ прогласио слободно тржиште и слободу уговарања. Израз својина у СГЗ користи се у ширем смислу да означи оно што је и имовина.¹⁰¹ СГЗ својину одређује и у ужем правнотехничком смислу.¹⁰²

Примјена СГЗ наилазила је на бројне проблеме јер је држави и народу било потребно да се навикну на нове својинске односе, различите од феудалних. Поставило се питање шта спада у „државна добра“ па је Кнез Милош 1835. године све „авлије“, „пустаре“ и ливаде које никоме не припадају прогласио „државним добрима“. Касније су државном земљишном фонду прикључени и плацеви без власника, земљишта Турака који су напустили Србију и сл. Занимљиво је да су Турци могли да продају само ону земљу на коју су имали тапију и која није била феудална прије укидања феудалних односа. Они Турци који су живјели у Србији били су дужни да прије продаје земљу понуде уживаоцима, ако они одбију тек онда су могли продати трећим лицима. Они који су живјели ван Србије нису имали обавезу нуђења уживаоцима, него су уживаоци имали рок да откупе таква имања ако желе.

У новом систему својинских односа држава је почела наплаћивати коришћење „државних добра“ што је наишло на отпор становништва. Посебне проблеме изазвало је настојање да се ограничи бесправна сјеча шума, односно коришћење шума без ограничења, што је био реликт из времена турске окупације.¹⁰³

Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору из 1888. године¹⁰⁴ - ОИЗ својину је регулисао чланом 93 који гласи: “Ко год има влаштину какве ствари, било покретне било непокретне, има право: да је држи, да се њоме служи и да је ужива, да од ње узимље све плодове и дохотке, да брани да се њоме нико преко његове воље не би служио, из његове му је држине узео, или му држину на који драго начин пријечио. Власник може стварју располагати по вољи: на њу дати другоме какво стварно или дуговинско право, или је сасвим другоме уступити, може урадити с њоме што га је год

¹⁰⁰ СГЗ напустио је колективну својину и у параграфу 213 прописао: “Као год што су спахилуци, тимари и зијамети укинути у Србији, тако нити их има, нити се унапредак могу увести но је сваки Србин од свога добра саврешени господар, или прави баштиник, у ком се законом обезбеђава и заштићава”.

¹⁰¹ „Све ствари, добра и права, која Србину припадају, јесу његова својина или сопственост“ - параграф 211 СГЗ.

¹⁰² „Ко је господар од ствари какве, тај има право и употребити, и уживати је, сваку корист од ње вући, а по својој вољи не употребити је, не уживати, сасвим или од части на другога пренети“ - параграф 2016 СГЗ.

¹⁰³ Више о својинским односима у Србији 19. Вијека, в. Гузина, Р., Прилог историји развитка својинских односа у Србији 19. вијека, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-2/1970, 28-44.

¹⁰⁴ Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, доступан на https://www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/jugoistocna-evropa/privatno-pravo/crna-gora/Opsti_imovinski_zakonik_CG.pdf, *нприсутњено* 15.05.2023. године.

воља: све то, разумије се, у колико тиме туђа права не вријеђа или нарочити закон не престапа.”

Чувена је одредба чл. 1015 ОИЗ који гласи: „Кажеш ли о каквој ствари „моја је“ то је највише што казати можеш” из које се јасно види да се својина схватала као апсолутно право. Одредбе о својини налазе се дијелу III ОИЗ који носи назив „О имовини и њеној заштити“.

Општи имовински законик за Црну Гору, дјело познатог правника Валтазара Богишића, проглашен је Указом који је књаз Никола прочитао окупљеном народу и главарима на Цетињу 25. марта 1888. године.¹⁰⁵ Појава Црногорског Законика изазвала је велику пажњу у европској јавности, а европска јавност и штампа бавила се вијестима о Црној Гори и проглашењу модерног кодекса грађанског права. У архиву творца Законика Валтазара Богишића у Дубровнику је сачувано пет фасцикла с исјечцима из штампе, часописа и других публикација, укупно 226 библиографских јединица из периода до краја двадестог вијека. Законик је преведен на пет језика: француски, њемачки, италијански, шпански и руски.¹⁰⁶

Њемачки грађански законик - *BGB* је ступио на снагу 1. јануара 1900. године. Има укупно 2385 чланова и данас представља извор позитивног права Њемачке. Доношење *BGB* услиједило је након уједињења њемачких земаља (1871. године дошло је до уједињења Њемачке највише заслугама канцелара Ота Едуарда Леополда фон Бизмарка - Шенхаузена (*Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen*)).

Новонастала држава наишла је на проблем правног партикуларизма па се јавила потреба за кодификовањем појединих области права. Занимљиво је да је чувени правник Савињи (*Friedrich Carl von Savigny*) био против кодификације грађанског права сматрајући да ни Њемачка правна наука ни законодавац немају капацитет да створе грађански законик какав је заговарао истакнути правник Тибо (*Anton Friedrich Justus Thibaut*). Тибо није заговарао став да Њемачки грађански законик треба да искључи било какав утицај *Code Civila*, него напротив став да треба узети у обзир искуства утицаја *Code Civila* приликом доношења *BGB*.¹⁰⁷ *BGB* у параграфу 903 прописује: „Власник једне

¹⁰⁵ Чин проглашења озваничен је објављивањем Указа у „службеном дијелу земаљских новина”, а Законик је ступио на снагу 1. јула 1888. године.

¹⁰⁶ У погледу историјског тренутка и околности доношења Законика, в. Даниловић, Ј., Сто година Општег имовинског законика за Црну Гору, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1988, 625-642.

¹⁰⁷ Гишовић, Л., Њемачки грађански законик- од правног партикуларизма до кодификације грађанског права, *Страни правни живот*, бр. 59, 2015, 227-228.

ствари може, уколико се то не противи закону или праву трећег располагати са ствари по својој вољи.“

Швајцарски грађански законик - ШГЗ донесен је 1912. године и имао је утицај на грађанско-правне институте многих земаља.¹⁰⁸ Према ШГЗ својина је апсолутно право. У чл. 641 прописано је: “ Власник једне ствари може у границама правног поретка њоме располагати по своме нахођењу. Он има право да је захтијева од сваког ко је незаконито држи и да отклони свако бесправно утицање на ствар“.

Можемо рећи да је основни мотив доношења великих европских кодификација прије свега превладавање правног партикуларизма који је постојао у датим државама. Унификовано грађанско право олакшавало је економску активност и допринијело модернизацији и привредном напретку. У случају Њемачке и Швајцарске мотив је била и жеља да се изгради национални идентитет, осећај припадности нацији, те да се подстакне политичко јединство унутар државе.¹⁰⁹

6. Право својине у англосаксонским правним системима

Институт права својине у англосаксонском правном систему веома се разликује у односу на европске континенталне правне системе. *Common Law*¹¹⁰ или англосаксонски правни систем нема за своју основу римско право. Доношењем *Magna Carta Libertatum* 1215. године и Мертонског статута 1236. године забрањена је рецепција римског права у Енглеској.¹¹¹ Карактеристика овог правног система је да извор права нису закони већ су то судске одлуке или прецеденти по којима се и овај систем назива прецедентни правни систем.

Сложени концепт права својине често збуњује европске правнике. Разлику између института права својине у континенталном и англосаксонском правном систему најбоље је направити када је у питању својина на непокретностима. Енглеско право земљишне

¹⁰⁸ Утицај ШГЗ осјетио се у Шведској, Аустрији, Пољској, Мађарској, некадашњем Совјетском Савезу, Југославији, Албанији, Грчкој, Бугарској па чак и неким земљама Азије (Тајланд и предкомунистичка Кина). У Турској је 1927. године, за вријеме владавине Кемала Ататурка, дошло до потпуног преузимања овог законика, в. Станковић, Е., Европске кодификације грађанског права XIX века и Српски грађански законик, *Српска политичка мисао*, бр. 3, 2011, 289-303.

¹⁰⁹ Jansen, J., H., C., A European Civil Code and National Private Law: Lessons from History, *European Review of Private Law*, 3&4, 2016, 476.

¹¹⁰ Настао је у Енглеској, а колонијалним освајањима проширио се широм свијета гдје је са мањим или већим измјенама још на снази (Сједињене америчке државе, Аустралија, Нови Зеланд, Индија и др.).

¹¹¹ Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, „Службени гласник“, Београд 2007, 225-228.

својине Кромвел је описао као „страшну збрку” (*ungodly jumble*).¹¹² Да бисмо схватили коријене те „страшне збрке” морамо се вратити скоро један вијек уназад, у вријеме када се монарх - краљ прогласио јединим и врховним власником све земље.¹¹³ Од тада до данас право својине на земљи у Енглеској има само Круна. Сва остала лица су само држаоци (*tenures*¹¹⁴) јер се земља може само држати (*not possessed, but held*).

Челним држаоцима називали су се људи блиски краљу (*tenants in capite*), а они су земљу даље дијелили нижем племству, а ниже племство народу. Држања су се дијелила на слободна (она код којих су терети унапријед одређени и не зависе од воље даваоца земље) и неслободна. Најважнија слободна држања су држања витезова, држања људи у личној служби краљу, вјерска држања и сокиц. Држања витезова (*tenure by knight service*) су таква држања код којих је основна обавеза давање војне службе од 40 дана у години. Поред тога витез је морао пружати подршку и приликом примања сизереновог сина у ред витезова, при удаји кћери, морао је приложити за откуп из ропства и сл. Држања људи у личној служби краљу (*sergeantry*) јесу она код којих вазал дугује одређену личну службу на двору, обично везану за дворски церемонијал (ношење заставе, пехарник итд.). Најважнија неслободна држања су била држања кмета (*villein tenure*) и тзв. слободни закуп (*customary freehold*).¹¹⁵

За схватање својине у англосаксонском правном систему битан је и појам *estate* - трајање права. *Estate* је елемент односа према својини на непокретности који у првом реду одређује дужину трајања права и неке елементе самих овлашћења. Земља је трајно добро, тако да је могуће не само истовремено постојање више врста овлашћења у корист различитих субјеката, већ је могуће и постојање сукцесивних интереса. Који ће *estate* настати зависи, у првом реду, од ријечи које су употребљене приликом његовог установљавања. У овом погледу влада строги формализам.¹¹⁶ Најважнији облици *estate* су: *fee simple* (наследно и отуђиво право својине)¹¹⁷, *fee tail* је сличан *fee simple*, али

¹¹² Megarry, R., *The Law of Real Property*, London, 1955, II издање, 1.

¹¹³ Када су Нормани, односно краљ Вилијам Освајач 1066. године освојили Енглеску конфискована је сва земља, а краљ је исту онда дијелио племићима, себи блиским људима.

¹¹⁴ Израз *tenures* потиче од латинске ријечи *tenere* - држим.

¹¹⁵ Станојевић, О., *Велики правни системи*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2004., 18-20.

¹¹⁶ Станојевић, О., Римско и англосаксонско схватање својине, 849-850.

¹¹⁷ *Fee simple* је најшире право. Његово трајање је неограничено и постоји у корист титулара и његових наследника заувјек. Иако је најшире овлашћење, оно може бити ограничено извјесним условима, а ако се они не испуне, земља се враћа преносиоцу или његовим наследницима. Нека ограничења нису дозвољена, па тако судови у САД дозвољавају да се прибавилац обавезе како неће пренијети земљу на одређено лице или категорију лица, али то ограничење не смије бити расно обојено.

могућност наслеђивања ограничена нпр. само на мушке потомке. *Llife estate* је доживотно право, док појам *tenancy* означава закуп.

Реформе нису заобишле ни *Common Law* систем права па је развијен систем правичности или *Equity Law* у којем је, по овлашћењу краља, одлучивао канцелар према савјести и правичности, у складу са сопственим схватањем правде. У том “систему правичности” настао је посебан институт англосаксонског права тзв. *trast* (*trust* = поверење) који се дефинише као право својине које припада једном лицу, али које то лице остварује у корист трећег лица.¹¹⁸

Дакле, право својине није јединствено и могућа је подјела између више лица. Поводом једне ствари могу настати правни односи више субјеката и сама суштина својине је у односима између људи који произилазе из њихових односа према стварима. Из наведених разлога својину у англосаксонском праву не можемо поредити са континенталним појмом потпуне својине (употреба, коришћење, располагање), нити са римском својином. Исто тако, не можемо искључити ни остатке феудалне прошлости у англосаксонском концепту права својине. Овај комплексан систем права обухвата све покретне и непокретне ствари неког лица, акције, патенте и сл. Ради се о скупу овлашћења, права и обавеза који се тичу располагања објектима од вриједности.

7. Право својине у бившој Југославији

Специфичност подручја на којем живимо и чињеница да смо у последњих стотину година имали разне политичке турбуленције, ратове, стварања и разарања држава нису могли да не оставе траг на својинске односе. У Краљевини Југославији владао је правни партикуларизам, односно примјена различитих правних прописа у зависности од дијела територије о којем се ради у конкретном случају (Србија, Босна и Херцеговина, Војводина, Хрватска, Македонија и Словенија).¹¹⁹ С обзиром на то да се радило о држави која је историјски посматрано постојала јако кратко, са бројним уставним проблемима

¹¹⁸ Комненић, Д., *Право на мирно уживање имовине у пресудама и одукама Европског суда за људска права донетим у поступцима у којима су бивше југословенке републике биле одговорне државе*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета Унион, Београд 2017, 33-45.

¹¹⁹ Постојало је шест различитих правних подручја. На сваком од ових подручја се примјењивало грађанско право које је било на снази у моменту настанка нове државе, па се тако на простору Србије (укључујући данашњу Македонију, али без Војводине) примјењивао СГЗ из 1844. године. Црна Гора је имала ОИЗ из 1888. године, а на подручју Војводине примјењивало се мађарско обичајно право. У Босни и Херцеговини, Словенији и Хрватској пресудан утицај имао је Општи аустријски грђански законик.

(уставним кризама и периодом диктатуре), илузорно је било уопште очекивати да се могла извршити кодификацији грађанског права.

Након завршетка Другог свјетског рата тадашња власт предвођена Комунистичком партијом Југославије КПЈ отпочела је поступак формирања новог социјалистичког друштвеног уређења и развлашћења носилаца капитала. Комунистичка партија Југославије је уз помоћ репресивног државног апарата проводила своје одлуке на територији новонастале државе. Такви процеси нису били случајни и подстакнути су утицајем СССР.¹²⁰

Социјализам и капиталистичка приватна својина су инкомпатибилни, па је у свим социјалистичким револуцијама, као прва мјера, одмах послје освајања државне власти, слиједило укидање приватне својине као својинског облика претходног капиталистичког друштва.¹²¹ Још су Маркс и Енгелс истицали да одлика комунизма није укидање својине као института, већ укидање буржоаске својине.¹²²

Комунистичка партија Југославије, на челу са својим предсједником Јосипом Брозом Титом је, како смо већ навели, преузела улогу предводника у стварању државе социјалне правде и обрачуна са „народним непријатељима“, а први корак у тој борби била је својинска трансформација. Ова „Друга“ Југославија настала је 10. августа 1945. године, под називом Демократска федеративна Југославија (ДФЈ), које је касније промијењено у назив Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ), да би коначно 1963. године била успостављена под називом Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ). Као правни сукцесор Краљевине Југославије преузела је њену имовину али не и правне институте за које се може рећи да су чак у „Првој“ Југославији били напреднији него у „Другој“.

Да би социјализам у свом пуном капацитету могао да заживи било је потребно укинути приватну својину јер се приватна својина поистовјећивала са капитализмом и

¹²⁰ Нездовољна радничка класа у земљама Источне Европе али и у другим дијеловима свијета (Кина, Куба и сл.) сматрала је да се мора прекинути безобзирна експлоатација радне снаге и рјешење су видјели у укидању приватне својине, те кажњавању капиталиста на тај начин. Такве идеје плодно тло су нашле прво у Русији, највећој држави на свијету која није на вријеме укинула све облике феудализма. Због тога је 1917. године у Русији избила Октобарска револуција. Октобарска револуција представља почетак распадања капиталистичког друштвеног поретка, почетак ослобођења радничке класе и других експлоатисаних и угњетених слојева друштва; почетак, рађање ере социјализма. У октобарској револуцији први пут је успостављена власт радног народа (диктатура пролетаријата) која је омогућила даље изграђивање нових демократских облика државног и друштвеног живота, в. Јанковић, Д., Октобарска револуција и југословенско питање, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4-1967, 408-412.

¹²¹ Његован, Д., „Својински односи у социјализму“, *Економски вијесник*, бр. 2, 1989, 186.

¹²² Гамс, А., „Нека схватања о својини као извору и виду отуђености“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-3/1986, 41.

експлоатацијом радника. Напуштено је начело једноврсности права својине и постојало је више власничких режима, као што је државно, друштвено, задружно, приватно и лично власништво појединца и породице на средствима за задовољавање личних и заједничких потреба. Најједноставнији начин укидања приватне својине је национализација, односно претварање средстава за рад у државну својину. Међутим, то према неким ауторима не значи социјализам у пуном капацитету јер социјализам значи подрштвљење, а не подржављење. Ипак, претварање приватне у државну својину је била права фаза социјализма.¹²³

У послјератној Југославији предратни закони престају да важе, те се усваја Закон о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације.¹²⁴ Президијум Народне скупштине ФНРЈ и президијуми народних скупштина народних република, имали су надлежност да одреде да се поједина правила садржана у законима и другим правним прописима, поменута у чл. 2 овог закона нису могла примјењивати. Правна правила садржана у законима и другим правним прописима поменутим у чл. 2 овог закона, која у смислу чл. 3 овог закона нису проглашена обавезним, могу се по овом закону примјењивати на односе који нису уређени важећим прописима и то само уколико нису у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима народних република, законима и осталим важећим прописима донијетим од надлежних органа нове државе. Доношењу наведеног закона претходило је усвајање Устава ФНРЈ из 1946. године,¹²⁵ што је означило почетак прве фазе својинске трансформације.

Трансформација власничких односа у бившој Југославији прошла је кроз неколико фаза, а прва фаза трајала је од 1945. до 1953. године. Уставни основ за доношење закона у овом периоду је Устав ФНРЈ који је у погледу земљишта прописивао да земља припада онима који је обрађују уз остављање могућности да се законом одреди који је то максимум (10 хектара обрадиве земље по домаћинству), а која одредба је представљала основ за тзв. аграрну реформу.¹²⁶ Устав ФНРЈ из 1946. године забрањивао је да неко има у својини велики пољопривредни посјед.¹²⁷

¹²³ Његован, Д., *op.cit.*, . 188.

¹²⁴ Закон о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 86/46.

¹²⁵ Устав Федеративне народне Републике Југославије, „Службени лист ФНРЈ“ бр. 10/46.

¹²⁶ Чл. 19 Устава ФНРЈ.

¹²⁷ Циљ овакве одредбе био је елиминација капиталистичких односа на селу и показивање сиромашнима озбиљне намјере државе да тежи ка идеалном социјализму. С тим у вези и чл. 20 којим се прописује да

У том периоду усвојено је низ закона који су имали за посљедицу одузимање или ограничавање права својине бројних субјеката и негацију концепта приватне својине какав данас познајемо.¹²⁸ Власт је у циљу увођења жељеног друштвеног система, донијела и Закон о национализацији приватних привредних предузећа,¹²⁹ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације,¹³⁰ Закон о прелазу у државну својину непријатељске имовине¹³¹ и законе о тзв. аграрној реформи, која је оставила специфичне посљедице¹³², а која је проведена у послеријатној Југославији.¹³³

Аграрна реформа је наводно провођена са циљем додјеливања земље земљорадницима који немају довољно земље на располагању или уопште немају земље.¹³⁴ Законом је сужен и посјед земљорадника тако што им је одузет сав вишак обрадиве земље изнад максимума одређеног републичким законом. Из приватне својине земљорадника изузет је и подржављен и вишак шумског посједа преко максимума, такође прописаног републичким законом. Смањење приватног земљишног посједа настављено је доношењем савезног Закона о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додјеливању земље пољопривредним организацијама од 22. маја 1953. године.¹³⁵

држава помаже радном народу да се удружује и штити од привредне експлоатације, уз посебну заштиту лица у најамном односу.

¹²⁸ О одузимању имовине, нпр. вјерских заједница види: Бећиревић, Д., Одузимање имовине Исламске заједнице у Босни и Херцеговини од завршетка Другог свјетског рата до 1961, *Прилози*, бр. 40, Сарајево 2011, 171-176.

¹²⁹ Закон о национализацији приватних привредних предузећа „*Службени лист ФНРЈ*“, бр. 98/46 и 35/48.

¹³⁰ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације „*Службени лист ДФН*“, бр. 40/45 и „*Службени лист ФНРЈ*“ бр. 61/46.

¹³¹ У чл. 1, ст. 1 прописано је: „Сва имовина физичких и правних лица на подручју Федеративне Народне Републике Југославије коју су сопственици или уживаоци морали да напусте у току окупације земље, имовина коју су оваквим лицима одузели против њихове воље уз накнаду или без накнаде окупатор или његови помагачи из расистичких, верских, националистичких или политичких разлога, као и имовина која је под притиском окупатора правним послом или иначе прешла у руке трећег лица, враћа се одмах сопственицима, односно уживаоцима, без обзира ко ту имовину и по каквом основу држи на дан ступања на снагу овог закона.“

¹³² Закон о аграрној реформи и колонизацији ДФЈ, „*Службени лист ДФН*“, бр. 64/45, „*Службени лист ФНРЈ*“, бр. 16/46 – обавезно тумачење, 24/46, 99/46 – обавезно тумачење, 101/47, 105/48, 4/51 – др. одлука, 19/51 – обавезно тумачење, 42 и 43/51 – исп. обавезног тумачења, 21/56, 52/57, 55/57, „*Службени лист СФРЈ*“, 10/65.

¹³³ Анић, Т., Нормативни оквир подржављења имовине у Хрватској/Југославији 1944-1946, *Часопис за савремену повијест*, бр. 1, Загреб, 2007, 25-35.

¹³⁴ Неки аутори сматрају да је држава прије провођења аграрне реформе требала да исплати правичну накнаду власницима одузетог земљишта за вријеме аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца јер је била правни сукцесор те државе. Сматрају да је начињена велика неправда имаоцима приватне својине на земљишту.

¹³⁵ Закон о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земље пољопривредним организацијама, „*Службени лист ФНРЈ*“, бр. 22/1953, 10/1965.

Ови закони одредили су тадашње друштвено-политичко и економско уређење државе које се заснива на државној својини, која је по тада важећим прописима имала статус општенародне имовине.¹³⁶ Држава је била власник, а из тог власништва је изведено право управљања и у државним предузећима је управљала држава. Поред државне својине овај акт познаје и друге облике својине као што су задружна и приватна својина.

Дакле, приватна својина није укинута, али се чинило све да се обесмисли постојање овог облика својине. У овом периоду важно је поменути право управљања, које није било имовинско право, а уведено је у правни систем на основу Основног закона о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива.¹³⁷ Приватна својина је одузимања горе наведеним законима и одлукама надлежних органа, а ранијим власницима имовина је углавном одузимања без адекватне накнаде за тако одузету имовину.¹³⁸

Ограничено је било и право својине на стамбеним и пословним просторима. Физичка лица су могла имати станове који служе задовољавању личних и породичних потреба, а правна лица су могла имати право својине на становима који су служили за задовољење потреба њихових радника. Физичка лица су по основу радног односа такав стан добијала и на њему стицала тзв. станарско право. Једно лице је могло бити носилац станарског права само на једном стану, без обзира на величину тог стана и број чланова домаћинства.

Сљедећа фаза у историји СФРЈ био је Устав из 1963. године којим је држава добила нови назив СФРЈ.¹³⁹ Устав изричито одређује друштвену својину,¹⁴⁰ слободни удружени рад и самоуправљање као основе друштвено-економског уређења.¹⁴¹

¹³⁶ У чл. 16 Устава ФНРЈ из 1946. године прописано је да је општенародна (државна) имовина главни ослонац државе у развоју привреде и да се она налази под посебном заштитом државе.

¹³⁷ Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива, „Службени лист ФНР“, бр. 16/1959.

¹³⁸ Ковачевић, Н., Трансформација власничких односа у Републици Српској, *Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“*, 2013, 331–351.

¹³⁹ Устав Социјалистичке Федеративне републике Југославије из 1963. године, доступан на <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2019/05/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>, приступљено 12.09.2023. године.

¹⁴⁰ Непокретне ствари које су биле објекат друштвене својине биле су: добра у општој употреби, грађевинско земљиште у друштвеној својини, пољопривредно и шумско земљиште, стамбене и пословне зграде и просторије, непокретна средства рада предузећа, споменици културе, непокретности Југословенске народне армије и сл.

¹⁴¹ Устав детаљно уређује начела самоуправног друштвено-економског система у својој другој глави (чл. 6–31).

Власнички концепт друштвене својине претворен је у тзв. невластички концепт, уставним реформама из 1974. године¹⁴². Нови концепт је уобличен у Закону о удруженом раду из 1976. године¹⁴³. Друштвена својина је престала бити правна категорија и сматрала се економском категоријом. Предмети у друштвеној својини су били изузети од редовног својинског режима и подвргнути су посебном јавноправном режиму. Ствари у друштвеној својини су биле “свачије и ничије” и служиле су “удруженом раду” за задовољавање општих потреба. Несвојинска концепција права својине указује самом терминологијом на конфузију, а ништа мању конфузију није изазивала ни у пракси што се може уочити и на привредном посрнућу тадашње државе.¹⁴⁴

Право располагања је било основно имовинско право на стварима у друштвеном власништву. Право располагања на некретнинама као друштвеним средствима, у правном промету, стицало се и отуђивало на основу правног посла (куповином, продајом, замјеном), али и на основу одлуке суда, те на основу рјешења надлежног органа. Право располагања као основно имовинско право на стварима у друштвеној својини подлијже истим ограничењима која постоје и код права својине. Међутим, право располагања подлијеже и неким ограничењима која су из самоуправног права¹⁴⁵.

Иако су у бившој Југославији постојали покушаји да се изврши кодификација грађанског права, у погледу права својине није било помака све до доношења Закона о основним својинскоправним односима (у даљем тексту: ЗОСПО)¹⁴⁶ из 1980. године.

8. Позитивно - правни режим права својине у Републици Српској

8.1. Претварање друштвене у државну својину

У Републици Српској је 1993. године донијет Закон о преносу средстава друштвене у државну својину¹⁴⁷. Закон је усвојен у специфичним друштвеним околностима, у

¹⁴² Устав Социјалистичке федеративне Републике Југославије, „Службени лист СФРЈ“, бр. 9/74.

¹⁴³ Закон о удруженом раду СФРЈ, „Службени лист СФРЈ“, бр. 53/76.

¹⁴⁴ Михаиловић, К., Својина и ефикасност, Анали Правног факултета у Београду, бр. 5-6/1991, 561-575.

¹⁴⁵ Више о праву располагања, в. Јелић, Р., Садржина права располагања друштвених правних лица, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1—2/1988, 149—158.

¹⁴⁶ Закон о основним својинскоправним односима, „Службени лист СФРЈ“, бр. 6/80 и 30/90.

¹⁴⁷ Закон о преносу средстава друштвене у државну својину, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 4/93, 29/94, 31/94, 9/95, 8/96 и 20/98.

вријеме рата¹⁴⁸ па том чињеницом можемо оправдати његову недореченост због које је био предмет анализе бројних одлука Уставног суда Републике Српске.

Овим законом престаје друштвена својина, која се трансформише у државну својину, с тим да законом није јасно одређено ко је стварни титулар те својине. Из тог разлога Народна скупштина Републике Српске је донијела Закон о аутентичном тумачењу Закона о преносу средстава друштвене у државну својину,¹⁴⁹ те је у чл. 1 наведеног закона прописала да је својина, која је постала државна на основу чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину, својина Републике Српске. Земљишнокњижне канцеларије при основним судовима биле су обавезане да по службеној дужности некретнине на које се односило ово тумачење књиже у корист Републике Српске.¹⁵⁰

Иако је закон ступио на снагу, тадашњи Високи представник за БиХ Мирослав Лајчак донио је Одлуку о повлачењу Аутентичног тумачења чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске.¹⁵¹ Према образложењу ове одлуке књижење државне имовине као својине Републике Српске, према ономе што је предвиђено поменути аутентичним тумачењем, излази изван подручја примјене изузетака одређених чл. 3 и чл. 2 Закона о привременој забрани располагања државном имовином Републике Српске,¹⁵² који прописује да су свака одлука, акт, уговор или други правни инструмент којима се покушава располагати државном имовином супротно овом закону ништавни¹⁵³.

Земљишнокњижним канцеларијама при основним судовима Републике Српске наложено је тада да избришу, по службеној дужности, у складу с овом одлуком, свако

¹⁴⁸ Види чл. 2: „По протеклу ванредних прилика и околности из претходног члана: - извршиће се ревизија до сада проведених власничких трансформација; - размотриће се могућности и формулисати начин трансформације државне имовине у приватну на основу реалних процјена створених економских вриједности; - имаће се у виду доприноси у стицању (и друштва и појединца) и неопходност да држава води бригу о борцима и њиховим породицама.

¹⁴⁹ Закон о аутентичном тумачењу Закона о преносу средстава друштвене у државну својину, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 74/07.

¹⁵⁰ Чл. 1, ст. 2 Закона о аутентичном тумачењу Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске.

¹⁵¹ Одлуку о повлачењу Аутентичног тумачења чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске, доступна на <https://www.ohr.int/>, приступљено дана 25.11.2023. године.

¹⁵² Законом о привременој забрани располагања државном имовином Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 32/05, 32/06 и 100/06.

¹⁵³ С тим у вези чл. 2 Одлуке о повлачењу Аутентичног тумачења чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске, прописује да је аутентично тумачење чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину ништавно *ab initio*.

књижење извршено у земљишним књигама на основу аутентичног тумачења чл. 3 Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске.

Значајан корак у процесу трансформације права својине у Републици Српској представља и доношење Закона о предузећима Републике Српске из 1998. године,¹⁵⁴ а којим је започео поступак приватизације државних предузећа.¹⁵⁵ Циљеви процеса приватизације су били коначна трансформација права својине, крај политичке контроле над државном имовином и економски раст привреде.

Процес приватизације није био непознат чак ни бившој Југославији јер је тадашња Савезна Скупштина Југославије донијела Закон о друштвеном капиталу,¹⁵⁶ често називан и „Марковићев закон“. Приватизација је почела почетком 1990. године али је због дисолуције државе и рата овај процес био заустављен.¹⁵⁷ Сматра се да се тим законом створило преферирање увећања капитала продајом „друштвеног капитала“, а не његовом увећању издавањем нових дионица.

Тржишна привреда захтијевала је да се државни капитал „заробљен“ у банкарском и привредном сектору „ослободи“, па је стога требало предузети хитне мјере на приватизацији у овим секторима. Оквирни закон о приватизацији предузећа и банака на нивоу Босне и Херцеговине¹⁵⁸ наметнуо је Високи представник у БиХ, а овим законом је прописано да се имовина затечена на подручју једног ентитета приватизује по законима који важе у том ентитету, с тим да су ентитети имали обавезе да изврше хармонизацију закона који регулишу питање приватизације.

Поступак приватизације у Републици Српској је до 2007. године био у надлежности Дирекције за приватизацију Републике Српске, а након тога је преостали државни капитал у предузећима у Републици Српској уврштен у портфељ Акцијског фонда Републике Српске којим управља Инвестиционо развојна банка Републике Српске (ИРБ), која је овлашћени продавац државног капитала у предузећима.

¹⁵⁴ Закон о предузећима Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 24/98, 62/02, 38/03, 97/04 и 34/06.

¹⁵⁵ Закон о предузећима којим је регулисано да су основни облици предузећа привредна друштва и јавна предузећа.

¹⁵⁶ Закон о друштвеном капиталу СФРЈ, „Службени лист СФРЈ“, бр. 84/89 и 46/90.

¹⁵⁷ Марковићева приватизација [по предсједнику Савезног Извршног Вијећа (СИВ) Анти Марковићу], полазила је од принципа радничког дионичарства, тј. да радници који су радили у тадашњим друштвеним предузећима откупе дионице тог предузећа и постану његови акционари.

¹⁵⁸ Оквирни закон о приватизацији предузећа и банака, „Службени лист Босне и Херцеговине“, бр. 12/99.

Одредбама Закона о приватизацији државног капитала у предузећима¹⁵⁹ државни капитал у предузећима, под условом да на дан његовог ступања на снагу у предузећу није покренут стечајни или ликвидациони поступак, постао је својина Републике Српске.

У процесу трансформације права својине у Републици Српској значајно је поменути и промјене у правном режиму грађевинског земљишта. Законом о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта ФНРЈ из 1958. године, Законом о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског типа из 1968. године,¹⁶⁰ те свим каснијим уставним¹⁶¹ и законским прописима градско грађевинско земљиште било је искључиво у друштвеној/државној својини.¹⁶² Такав режим градског грађевинског земљишта значио је напуштање принципа правног јединства непокретности (*superficus solo cedit*) и могућност да ималац права својине на земљишту буде различит од имаоца права својине на згради, што ће имати многобројне посљедице које се и данас осјећају.

Правило правног јединства непокретности (*superficus solo cedit*) изражава суштину римског схватања права својине које се протеже „све до пакла и до звијезда“ (*usque ad inferos et usque ad sidera*), што означава да се својина на земљишту протеже и на ствари које су са земљиштем трајно спојене (*cuius est solus ius est usque ad celum et ad inferos*).¹⁶³ Правно јединство некретнине је било могуће само тамо гдје је земљиште могло бити у приватном власништву, односно у насељима која нису била градског карактера.

У Босни и Херцеговини је процес трансформације стварних права на градском грађевинском земљишту различито текао у ентитетима и Брчко дистрикту Босне и

¹⁵⁹ Закон о приватизацији државног капитала у предузећима, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 51/2006, 1/2007, 53/2007, 41/2008, 58/2009, 79/2011 и 28/2013.

¹⁶⁰ Закон о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског типа, „Службени лист СФРЈ“, бр. 5/68 и 20/69.

¹⁶¹ Тако је чл. 81 Устава СФРЈ из 1974. године било прописано да не може постојати право власништва на земљишту у градовима и насељима градског карактера и другим подручјима предвиђеним за стамбену и другу комплексну изградњу, које, у складу са условима и по поступку који су утврђени законом, одреди општина. Услови, начин и вријеме престанка права власништва на земљишту на којем је прије доношења одлуке општине постојало право власништва, као и накнада за то земљиште, уређују се законом. Начин и услове кориштења таквог земљишта одређује општина на основу закона.

¹⁶² Повлакић, М., *Трансформација стварног права у Босни и Херцеговини*, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево 2009, 143.

¹⁶³ Simoneti, П., *Еволуција установе суперфицијарног права и успоредба са правом грађења*, *Зборник Правног факултета Свеучилишта Ријека* в. 33, бр. 1/2012, 6.

Херцеговине. Високи представник у Босни и Херцеговини је 2003. године наметнуо Закон о грађевинском земљишту у оба ентитета, у истовјетном тексту.¹⁶⁴

Доношење ових закона представља реформу у области правног режима градског грађевинског земљишта, посебно ако се има у виду да је прописано да градско грађевинско земљиште може бити у приватном и у државном власништву.¹⁶⁵ Овом законском одредбом извршена је дјелимична денационализација градског грађевинског земљишта у државном власништву, а што практично значи да је локалним заједницама остало право управљања и располагања на грађевинском земљишту у државном власништву само на оном земљишту на којем ни по којем основу није успостављено приватно власништво.¹⁶⁶

Тим законом укинута је право трајног коришћења, које је трансформисано у право власништва у корист власника зграде, било да је он физичко или правно лице.¹⁶⁷ Закон прописује да се упис права власништва на изграђеном грађевинском земљишту по сили закона врши у корист власника грађевинског објекта и то у величини земљишта на којем се налази зграда, као и земљишта потребног за редовну употребу те зграде према урбанистичком и регулационом плану.

У прелазним и завршним одредбама овог закона¹⁶⁸ направљен је изузетак у односу на зграде и прописано је да уколико регулационим планом или планом парцелације није утврђена површина земљишта које је потребно за редовну употребу зграде, ту површину утврђује рјешењем општински орган управе надлежан за имовинскоправне послове. У пракси су се појавили бројини проблеми везани за утврђивање земљишта за редовну употребу. Законским претварањем права коришћења на грађевинском земљишту у право власништва власника зграде, по правилу без накнаде, можемо рећи да је извршен неки вид реституције, и то у оним случајевима када су носиоци права коришћења били ранији власници те некретнине.¹⁶⁹

Овим законом поново се враћамо начелу правног јединства између зграде и објекта, али у обрнутом смислу, јер власник грађевинског објекта по сили закона постаје и

¹⁶⁴ Закон о грађевинском земљишту Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 41/03 и 86/03 (у даљем тексту: ЗГЗ РС из 2003) и Закон о грађевинском земљишту Федерације Босне и Херцеговине „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине”, бр., 25/03, 16/04 и 67/05 (у даљем тексту: ЗГЗ ФБиХ).

¹⁶⁵ Чл. 4 ЗГЗ РС.

¹⁶⁶ Повлакић, М., *op.cit.* 149.

¹⁶⁷ Чл. 39 ЗГЗ РС из 2003.

¹⁶⁸ Чл. 87-92 ЗГЗ РС из 2003.

¹⁶⁹ Велић, Л, „Право грађења“, ЗИПС, Привредна штампа Сарајево, бр. 1385, 2018, 35.

власник грађевинског земљишта на којем се налази тај објекат, тако да ће у будућности грађевински објекат увијек дијелити правну судбину земљишта на којем се тај објекат налази.

Закон о грађевинском земљишту Републике Српске из 2006. године,¹⁷⁰ даљи је искорак у процесу реформе у овој области. Новина овог закона је што изједначава статус изграђеног и неизграђеног грађевинског земљишта које није приведено намјени. Наиме, грађевинско земљиште које није приведено намјени, по сили закона престаје бити објекат државног власништва и враћа се у посјед и власништво ранијим власницима.

Наведеним законима извршена је денационализација грађевинског земљишта које је било национализовано давне 1958. године по основу Закона о национализацији најамних зграда и градског грађевинског земљишта. Неизграђена земљишта која нису приведена намјени, а у државно/друштвено власништво су прешла у времену од доношења Закона о национализацији најамних зграда и градског грађевинског земљишта ФНРЈ из 1958. године до 1974. године, нису била предмет регулација ЗГЗ РС из 2003. године, те су њима и даље управљале и располагале општине.¹⁷¹

У трансформацији етажног власништва први корак је учињен Законом о приватизацији државних станова у Републици Српској из 2000. године, којим је регулисано да носиоци станарског права на основу уговора о откупу стана стичу право власништва на стану. Закон је прописао да се право власништва на овој врсти станова стиче на основу уговора о откупу стана, а на који откуп су имали право носиоци станарског права. Носиоци станарског права, стичу право власништва на стану, као посебном дијелу зграде, као и право заједничког власништва на заједничким дијеловима и уређајима зграде, али и даље имају право коришћења на земљишту на којем се та зграда налази. Закон о приватизацији државних станова донијет је прије Закона о грађевинском земљишту из 2003. године, па је задржан институт права трајног коришћења на земљишту на којем се тај грађевински објекат налази.¹⁷²

У Републици Српској примјењивао се Закон о основним својинскоправним односима преузет из бивше СФРЈ, који је донијет 1980. године. Ипак, законодавац је препознао потребу доношења закона који би се на свеобухватан начин уредила област

¹⁷⁰ Закон о грађевинском земљишту Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 112/2006, 38/2011 и 40/2013.

¹⁷¹ Simonetti, П., „Подруштовљавање и права на грађевинском земљишту у друштвеном/државном власништву“, *Зборник радова „Актуалности грађанског и трговачког законодавства и правне праксе“*, Мостар, бр. 4/2006, 25.

¹⁷² Ковачевић, Н., *op.cit.*, 331–351.

стварних стварних права, што је и учињено усвајањем Закона о стварним правима (у даљем тексту: ЗСП РС).¹⁷³

8.2. Трансформација својинских односа Законом о стварним правима

Уставни основ за доношење ЗСП РС представљају одредбе Амандмана XXXII тачка 6 на Устав Републике Српске¹⁷⁴ којима је између осталог прописано да Република Српска уређује и обезбјеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине, те основне циљеве и правце привредног, научног, технолошког, демографског и социјалног развоја, развоја пољопривреде и села, коришћење простора итд. Закон је системски, те врло обиман (састављен из пет дијелова) тако да ћемо у овом раду изложити само основну систематику закона, указујући на најзначајније промјене које су у нашем правном систему настале његовим доношењем, уз посебан осврт на право својине као централни институт стварног права.¹⁷⁵

Закон о стварним правима вратио је у наш правни систем индивидуалистички концепт права својине, односно приватну својину у пуном обиму. У потпуности је напуштено колективистичко схватање својине и омогућено да се права управљања, располагања и коришћења претворе у субјективна права која одговарају новом стварноправном уређењу. ЗСП РС се примјењује већ петнаест година и његово доношење велики је искорак у овој области и коначно превазилажење остатака правног режима стварноправних односа из СФРЈ. Овим законом прописује се каталог стварних права, дајући праву својине централно мјесто.

Укинута је неједнакост правних субјеката и њихових права у погледу права својине. Успостављена је једноврсност права својине, без обзира на титулара.¹⁷⁶ Свако

¹⁷³ Закон о стварним правима „Службени гласник Републике Српске“, бр. 124/08, 58/09, 95/2011, 60/2015, 18/2016- Одлука УС, 107/2021- Одлука УС и 119/2011- Одлука УС.

¹⁷⁴ Устав Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 73/19.

¹⁷⁵ У првом дијелу су основне одредбе које се односе на својину и друга стварна права, одредбе које регулишу предмет и садржај стварних права, те одредбе о стицању права својине страних лица. Други дио посвећен је својини као централном институту стварног права, а у оквиру њега су и одредбе о сусвојини, заједничкој и етажној својини, те о сусједским правима и ограничењима права својине на непокретностима. Трећи дио нормира ограничена стварна права (заложно право на покретним стварима, заложно право на непокретностима – хипотека), право службености (стварне и личне), реалне терете, као и нови институт – право грађења. У четвртном дијелу регулисана је државина (посјед), као фактичка власт на стварима. Пети дио садржи прелазне одредбе о претварању друштвене својине у право својине и успостављању правног јединства непокретности, те завршне одредбе о дејству закона, стеченим правима, располагању непокретностима у својини републике и јединицама локалне самоуправе и престанку важења.

¹⁷⁶ Чл. 3, ст. 2 ЗСП РС.

физичко и правно лице може бити носилац права својине и других стварних права. Држава више није привилеговани титулар, а носиоци права својине јавног права имају као власници у правним односима исти положај као и други власници.¹⁷⁷ Све ствари које могу бити објектом права својине могу бити у својини правних лица јавног права, ако то није регулисано другим законима који уређују специфичне правне режиме за поједине врсте ствари у јавној својини. Ствари у јавној својини треба разликовати од општих добара.¹⁷⁸

Закон о стварним правима успоставља се начело *superficies solo cedit*, односно начело правног јединства непокретности, што је суштинска промјена која доводи до тога да се у правном промету може појавити само земљиште, заједно са свим оним што је са њим трајно повезано, што је на његовој површини или испод ње изграђено с намјеном да тамо трајно остане и са свим оним што је у непокретност уграђено, на њој дограђено или на било који други начин с њом трајно спојено.

Значајне новине ЗСП РС донио је и у погледу заложног права, које је напоскон детаљено уређено, што је било неопходно за развој кредитног тржишта с једне стране, а с друге стране омогућило је развој привреде, али и омогућило физичким лицима да располажу са непокретностима. Прихватање концепта јединства непокретности, односно начела *superficies solo cedit* имало је посљедице и на институт хипотеке.¹⁷⁹ У том смислу предмет хипотеке могу бити индивидуално одређене непокретности.¹⁸⁰

Предмет хипотеке могу бити непокретне ствари које се налазе у правном промету¹⁸¹ и о којима се воде јавне евиденције непокретности.¹⁸² Посебан јавноправни режим јавних добара и добара у општој употреби онемогућавају им да буду предмет хипотеке.

¹⁷⁷ Чл. 22, ст. 1 ЗСП РС прописује да република, јединица локалне самоуправе, јавно предузеће, јавна установа и друге јавне службе као носиоци права својине јавног права имају као власници у правним односима исти положај као и други власници, ако посебним законом није другачије одређено.

¹⁷⁸ Чл. 7, ст. 1 ЗСП РС прописује да нису објект права својине и других стварних права они дијелови природе који по својим особинама не могу бити у власти физичког или правног лица појединачно, него су на употреби свима под једнаким условима, као што су: ваздух, вода у ријекама, изворима, језерима и мору (општа добра).

¹⁷⁹ Непокретности су честице земљишне површине, заједно са свим оним што је са земљиштем трајно спојено на површини или испод ње, ако законом није другачије одређено, в. чл. 6, став 2 ЗСП РС.

¹⁸⁰ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, књига 2, Стварно право*, 285.

¹⁸¹ *Quod emptionem et venditionem recipit, etiam pignorationem recipere potest* – све што је предмет продаје може бити и предмет залог. Предмет хипотеке не могу бити ствари нити права на непокретностима које се не налазе у правном промету, као личне службености (непреносиво право), стварне службеност (неодвојиви супстрат повласног добра) или право прече куповине.

¹⁸² Види више: Јотановић, Р. и Чубриловић, Стаменић, Б., Начело екстензивности хипотеке код зграде и посебних дијелова непокретности у изградњи, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, бр. 1/23, 5-45.

Хипотека се може засновати и на сувласничком дијелу непокретности без сагласности осталих сувласника уз одређене изузетке везане за сувласничке дијелове објеката у изградњи.¹⁸³ Ако се хипотека заснива на непокретности која је у заједничкој својини, као нпр. брачна имовина, потребна је сагласнаост свих заједничара, јер предмет хипотеке у оваквим случајевима може бити само цијела ствар. Предмет хипотеке могу бити станови, пословни простори, гараже и посебни дијелови зграде. Хипотека је бездржавинско založno право, настаје уписом у јавну евиденцију непокретности који има конститутиван карактер и због тога је уређење и ажурност евиденција непокретности од великог значаја за остваривање сврхе хипотеке.

Закон о нотарској служби Републике Српске¹⁸⁴ прописује обавезну нотарску обраду исправа за правне послове који се односе на пренос или стицање права својине и других стварних права на непокретностима.¹⁸⁵ Уговор о залагању непокретности (уговор о хипотеци) мора бити сачињен у облику нотарски обрађене исправе и само такав уговор по важећем законодавству представља правни основ (*iustus titulus*) за стицање хипотеке.¹⁸⁶

Закон о стварним правима поред хипотеке нормира и založno право на покретним стварима и правима. На založno право односе и одредбе неких других законских прописа, који су донесени или измијењени након усвајања ЗСП РС. То су прије свега Закон о извршном поступку,¹⁸⁷ који регулише поступак намирења из вриједности залоге, затим Закон о стечају,¹⁸⁸ који садржи правила о одвојеном намирењу заложних повјерилаца у стечајном поступку против дужника, гдје они имају статус привилегованих (разлучних повјерилаца), као и неке одредбе Закона о земљишним књигама. Такође, и Закон о нотарској служби Републике Српске предвиђа да нотарска исправа може имати снагу извршног наслова уколико приликом закључења одређеног уговора дужник на то изричито пристане. Ова норма такође има свој практични значај, јер у случају да дужник не изврши своје обавезе у уговору предвиђеном року, оваква

¹⁸³ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, књига 2, Стварно право*, 287.

¹⁸⁴ Закон о нотарској служби Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“, бр., 28/21.

¹⁸⁵ Чл. 57, ст. 4 Закона о нотарској служби Републике Српске.

¹⁸⁶ Више види: Јотановић, Р., Послови нотара према Закону о нотарима Републике Српске, *Годишњак Правног факултета Бања Лука*, бр. XXIX, 2005, 307-317.

¹⁸⁷ Закон о извршном поступку, „Службени гласник Републике Српске“, бр., 59/2003, 85/2003, 64/2005, 118/2007, 29/2010, 57/2012, 67/2013, 98/2014, 5/2017 – одлука УС, 58/2018 – рјешење УС БиХ и 66/2018.

¹⁸⁸ Закон о стечају, „Службени гласник Републике Српске“, бр., 16/16.

нотарски обрађена исправа, има снагу извршне исправе и извршење се спроводи без судског поступка.

У наш правни систем уведен је нови правни институт, а то је право грађења¹⁸⁹. Право грађења¹⁹⁰ исто тако може бити предмет хипотеке. Зграда која је изграђена или која буде изграђена на земљишту које је оптерећено правом грађења је припадност тога права као да је оно земљиште.¹⁹¹ Право грађења представља одступање од начела *superficies solo cedit* јер прави разлику између власништва на објекту и власништва на земљишту.¹⁹²

И етажна својина је овим законом добила нови правни режим, тачније заснована је на сусвојини. Етажна својина је својина на посебном дијелу непокретности која је неодвојиво повезана са одговарајућим сувласничким удјелом на непокретности на којој је успостављена (етажни власник је и власник и сувласник непокретности).

Оно што тренутно представља велики проблем у Републици Српској је стање у јавним евиденцијама непокретности које није благовремено ажурирано, будући да се радило о друштвеном власништву па није ни било посебног интереса да се права уписују у одговарајуће земљишне књиге. Због тога имамо ситуације да на истој непокретности постоје уписана три лица са различитим правима – некима је уписано право управљања, другима право коришћења, а трећима право располагања.¹⁹³

9. Право својине у државама региона

9.1. Право својине у Републици Србији

Правни систем грађанског права у Србији није био резултат хармоничног и еволутивног развоја свих његових грана. Као и у другим државама насталим дисолуцијом бивше Југославије правни систем грађанског права стално је у стању рушења и изградње, што је довело до тога да је данас нехомогенизован, неусклађен, са

¹⁸⁹ „Право грађења је ограничено стварно право на нечијем земљишту које даје овлашћење свом носиоцу да на површини земљишта или испод ње има властиту зграду, а власник земљишта дужан је то да трпи“, чл. 286, ст. 1 ЗСП РС.

¹⁹⁰ Ради се о ограниченом стварном праву на нечијем земљишту које овлашћује свог носиоца да на површини земљишта или испод ње има властиту зграду, а власник земљишта је дужан да то трпи. Право грађења је по својој правној природи изједначено са непокретношћу.

¹⁹¹ Чл. 286 ЗСП РС.

¹⁹² Simonetti, П., *Право грађења*, Сарајево, 1986, 12.

¹⁹³ Више о праву грађења види: Јотановић, Р., *Право грађења према Закону о стварним правима Републике Српске, Зборник радова „Актуелна питања савременог законодавства“*, Будва, 2009, 85-98.

остацима разних правних рјешења из различитих епоха друштвеног развоја. Процес реформи односио се само на поједине дијелове грађанскоправног система који су нормирани низом посебних закона, док је област стварног права била изразито занемарена.¹⁹⁴

Српски грађански законик из 1844. године примјењивао се у Републици Србији до настанка „Друге“ Југославије, након чега су се могле примјењивати само поједине његове одредбе. Законом о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације¹⁹⁵ правни прописи који су били на снази на дан 6. априла 1941. године, изгубили су правну снагу.¹⁹⁶

Од престанка важења Српског грађанског законика стварно право у Републици Србији регулисано је само дјелимично, а у прилог томе иде и чињеница да на овом простору још од прве половине 19. вијека није било кодификације грађанског права.¹⁹⁷ Године 1978. израђена је радна верзија Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима на непокретностима који је врло брзо допуњен и правилима о стварним правима на покретним стварима. Посљедња верзија Нацрта Закона о праву својине и другим стварним правима завршена је 1989. године и достављена Скупштини Социјалистичке Републике Србије. Нацрт је садржао правила која би заједно са правилима Закона о основним својинскоправним односима представљала скоро свеобухватну регулативу стварноправних односа. Међутим, Нацрт никада није усвојен.

Устав Републике Србије из 1990. године¹⁹⁸ предвиђа и гарантује друштвену својину, те на тај начин прави „тачку везивања“ са институцијама ранијег социјалистичког права. Овај устав, поред друштвене, познаје и друге врсте својине¹⁹⁹. Након поновног успостављања државности и Република Србија отпочиње процес „обрачуна са историјским законима бивше Југославије“, а посебно у области стварних права. Тај процес траје и данас.

¹⁹⁴ Станковић, Г., Маргиналије уз радни текст Грађанског законика Р. Србије, *Зборник радова „Двадесет година Дејтонског мировног споразума“*, Источно Сарајево 2017, 461.

¹⁹⁵ Закон о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације ФНРЈ, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 86/46.

¹⁹⁶ Закон о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације ФНРЈ, чл. 2.

¹⁹⁷ Цветић, Р., Стварно право Србије – институт стицања права својине налазом туђе изгубљене ствари, *Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду*, XXXVIII, бр. 2/2004, 337-359.

¹⁹⁸ Устав Републике Србије из 1990. године, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 1/90.

¹⁹⁹ Устав Републике Србије из 1990. године, чл. 56.

У Републици Србији право својине има уставну гаранцију. Устав гарантује право на мирно уживање имовине и других имовинских права, стечених на основу закона²⁰⁰. Законом о основама својинскоправних односа²⁰¹ гарантује се неповредивост права својине. У чл. 3 овог закона прописано је да власник има право да ствар држи, да је користи и да њоме располаже у границама одређеним законом и свако је дужан да се уздржава од повреда права својине другог лица.

Као што смо већ напоменули, поједини дијелови грађанскоправног система су реформисани, а ту свакако прво треба истаћи реформу евиденције непокретности. Наиме, 2009. године ступио је на снагу Закон о премеру и катастру Републике Србије,²⁰² којим је уведена тзв. јединствена евиденција непокретности. Јединствена евиденција непокретности значила је напуштање земљишнокњижне и у појединим дијеловима државе и тапијске системе евиденције непокретности, те обједињавање фактичког (подаци садржани у катастру земљишта) и правног (подаци садржани у земљишним књигама) стања непокретности у једну евиденцију коју води орган управе. Увођење јединствене евиденције непокретности правдано је неажурношћу постојећих евиденција наслијеђених из бивше државе. Наиме, бивша Југославија имала је систем двојног вођења евиденција на непокретностима: катастар земљишта и земљишне књиге. У пракси је катастар земљишта релативно уредно проводио промјене на непокретностима, док земљишна књига није редовно ажурирана. Тапијске књиге,²⁰³ које су, такође, водили судови готово да нису ни ажуриране.²⁰⁴ Земљишнокњижни прописи у „Другој Југославији“ су заправо „преузети из Краљевине Југославије.

Овакав начин вођења евиденција непокретности многи угледни аутори сматрају погрешним, износећи бројне критике на тај рачун.²⁰⁵ Питање увођења јединствене

²⁰⁰ Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/2006, чл. 58.

²⁰¹ Закон о основама својинскоправних односа, „Службени лист СФРЈ“, бр. 6/80 и 36/90, „Службени лист СРЈ“, бр., 29/96 и „Службени гласник Републике Србије“, бр. 115/2005 - др. закон.

²⁰² Закон о премеру и катастру Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр., 72/2009, 18/2010, 65/2013, 15/2015 - одлука УС, 96/2015, 47/2017 - аутентично тумачење, 113/2017 - др. закон, 27/2018 - др. закон, 41/2018 - др. закон, 9/2020 - др. закон и 92/2023)

²⁰³ Књига тапија се не заснива на катастарским подацима него на описним подацима о положају и облику непокретности.

²⁰⁴ О тапијском систему евиденције непокретности, који је последица отоманског утицаја у окупираним земљама види: Minkov, A., „Ottoman tapu title deeds in the eighteenth and nineteenth centuries: origin, typology and diplomatics“, *Islamic Law and Society* 7, 1/2000; Чулиновић, Ф., *Коментар закона о издавању тапија*, Пожаревац 1932. године; Георгиевски, С., *Тапијски систем во Југославија*, Скопје 1978. и Марковић, Л., *Грађанско право, књ. 1 Општи део и Стварно право*, Београд 1912.

²⁰⁵ Више види: Цветић, Р., Евиденција непокретности, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVI, бр. 1-3 (2002), Нови Сад, 2003, 297-312 и Цветић, Р., Евиденција непокретности II, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII, бр. 3/2004, Нови Сад, 327-344.

евиденције непокретности поставило се још у социјалистичкој Југославији, а свака од република имала је свој приступ у рјешавању тог проблема. Словенија није прихватила ни идеју јединствене евиденције непокретности, истичући да се земљишне књиге на подручју ове републике воде врло ажурно. Хрватска је израдила приједлог ставова стручне групе научника с подручја грађанског, материјалног и процесног права и информатике Правног факултета у Загребу и на томе и остала, а након осамостаљења задржала је систем земљишних књига.²⁰⁶ У Хрватској су недавно озаконили постојећи систем земљишних књига.²⁰⁷

Међутим, уочи распада бивше СФРЈ донесени су закони само у Босни и Херцеговини (Закон о премјеру и катастру некретнина из 1984. године),²⁰⁸ Црној Гори (Закон о премјеру, катастру и уписима права на непокретностима из 1984. године),²⁰⁹ Македонији (Закон за премјер, катастар и запишување на правата на надвижностите из 1986. године)²¹⁰ и на крају у Србији (Закон о премеру и катастру и уписима права на непокретностима из 1988. године)²¹¹. Иако постоје критичари јединствене евиденције непокретности, поједини аутори с друге стране сматрају да је то једини пут ка коначном уређењу евиденција непокретности.²¹²

Ажурна евиденција непокретности од кључног је значаја и за založno право, прије свега хипотеку.²¹³ Због потреба привреде и становништва реформисан је и институт хипотеке, усвајањем Закона о хипотеци 2005. године²¹⁴. Закон о хипотеци донио је нова рјешења у погледу предмета хипотеке,²¹⁵ својинске хипотеке, фиксног ранга хипотеке,

²⁰⁶ Проф. др Мартин Ведриш, као руководлац стручне групе предложио је „да се досадашње евиденције и даље воде, да се побољшавају, а нова евиденција да се уводи постепено“, види: Буљугић, М., „Од катастра земљишта до тзв. јединствене евиденције!? (суочавање с чињеницама)“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-6/2000.

²⁰⁷ Закон о земљишним књигама, „*Народне Новине*“ бр., 63/19 и 128/22.

²⁰⁸ Закон о премјеру и катастру некретнина, „*Службени лист СР БиХ*“, бр., 22/84, 12/87, 26/90 и 30/90.

²⁰⁹ Закон о премјеру, катастру и уписима права на непокретностима, „*Службени лист СР ЦГ*“, бр., 25/84, 2/89.

²¹⁰ Закон за премјер, катастар и запишување на правата на надвижностите, „*Службени весник на СРМ*“, бр., 27/86 и 17/91.

²¹¹ Закон о премеру и катастру и уписима права на непокретностима, „*Службени гласник Републике Србије*“, бр. 17/88, 24/88, 49/89, 56/89, пречишћен текст бр. 28/90, 13/90, 83/92 и 12/96.

²¹² Карамаковић, Л., Систем земљишних књига и јединствене евиденције, (Аргументи за и против - са посебним освртом на поступак уписа права и правне лекове), *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-6/2000, 100-120.

²¹³ Лазич, М., Значај јавног регистра за хипотеку, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-6/2000, 222-245.

²¹⁴ Закон о хипотеци, „*Службени гласник Републике Србије*“, бр., 115/2005, 60/2015, 63/2015 – одлука УС и 83/2015.

²¹⁵ Предмет хипотеке може бити и објекат у изградњи (као и посебан део објекта у изградњи: стан, пословна просторија) под условом да је издато правноснажно одобрење за градњу.

вансудског поступка намирења повјериоца из вриједности хипотековане непокретности, као и увођење централне евиденције хипотеке. Овим Законом извршено је одступање од начела официјелности при реализацији хипотеке регулисањем могућности вансудског намирења хипотекарног повјериоца.

Многобројни проблеми у области стварноправних односа у Републици Србији траже свеобухватно регулисање, а којим би се коначно остварила правна сигурност неопходна за даљи развој привреде и инвестиције.²¹⁶ С тим у вези, при Министарству финансија и економије Републике Србије формирана је у јесен 2003. године Радна група²¹⁷ која је имала задатак да изради коначну верзију Законика о својини и другим стварним правима, односно нацрт који би ишао у скупштинску процедуру.²¹⁸

Нацрт Законика је обиман²¹⁹ што је последица дуготрајне подрегулисаности области стварних права.²²⁰ Нацрт никада није постао закон, односно није усвојен, али су значајна његова рјешења у погледу права својине. Нацрт Законика био је предмет интересовања и Савјета Европе који је 2012. године сачинио Мишљење о Нацрту Закона о својини и другим стварним правима Републике Србије, у циљу утврђивања усклађености са међународним актима који регулишу право на мирно уживање имовине.

221

²¹⁶ Према подацима Савеза за имовину и инвестиције, радног тијела НАЛЕД (Национална алијанса за локални економски развој) у Републици Србији свака друга непокретност је неукњижена и није на званичном тржишту непокретности, <https://www.pravniportal.com/neupisane-nekretnine-kaao-resurs-koji-se-gubi/>, приступљено 19.12.2023. године.

²¹⁷ За чланове радне групе именовани су уважени правни стручњаци: проф. др Владимир Водинелић, проф. др Зоран Ивошевић, проф. др Златко Стефановић, проф. др Радмила Ковачевић Куштримовић, проф. др Душан Николић, проф. др Драгор Хибер, проф. др Весна Ракић Водинелић, Будимир Лончар, Снежана Андрејевић, Љубица Милутиновић, мр Душко Челић, мр Милош Живковић, Драгољуб Милошевић, Ненад Целебџић, Миодраг Петровић, Снежана Дамјановић и секретар радне групе Јелена Симић. У раду су учествовали и проф. др Мирко Живковић и проф. др Раденка Цветић, а први секретар радне групе била је Јелена Лончар.

²¹⁸ Текст Нацрта штампан је у оквиру заједничког издавачког подухвата GTZ и Министарства правде Републике Србије из 2007. године, Ка новом стварном праву Србије – Нацрт Законика о својини и другим стварним правима. Уводни текст написао је проф. др Владимир В. Водинелић, Основно о Нацрту стварноправног законика Србије 2006, 13-16. Текст Нацрта из 2006, као и радна верзија Законика о својини и другим стварним правима, са образложењем из априла 2012. године доступан је у електронској форми на сајту Министарства правде Републике Србије <http://www.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/zakonik-o-svojini-i-drugim-stvarnim-pravima-radnitekst.html>, приступљено 18.12.2023. године.

²¹⁹ Садржи 682 члана (без прелазних и завршних одредби), Текст је подјељен на дванаест дијелова: Основне одредбе (чл. 1-37), Државина и притежање (чл. 38-83), Својина (чл. 84-287), Коришћење утрине и пашњака (чл. 288-289), Суседско право (чл. 290-306), Службеност (чл. 307-405), Закуп (чл. 406-435), Реални терети (чл. 436-452), Залога (чл. 453- 596), Реални дуг (чл. 597-645), Друга права обезбеђења (чл. 646-682) и Прелазне и завршне одредбе.

²²⁰ Цветић, Р., Стварно право Србије - како даље?, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 2/2006, 247.

²²¹ Цвитић, Р., Кодификација стварног права у Србији, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2012, 150.

Право својине је Нацртом законика о својини и другим стварним правима Србије дефинисано као најшире право лица (власника) да, у границама закона и правног поретка, по свом нахођењу поступа са ствари која му припада, а нарочито да је држи, употребљава, присваја користи од ње, мијења јој својства и намјену, отуђи је или на други начин њоме располаже, све остале искључи од утицаја на ствар, захтијева је од свакога ко је држи без правног основа, као и да не врши своја овлашћења у погледу ње. Ријеч је о правним гаранцијама неповредивости права својине које произилазе из саме дефиниције тог права. Нацрт Законика садржи и шест чланова који се односе на ограничења права својине.²²²

У погледу стварног права отворена су бројна правна питања, као што су право својине на грађевинском земљишту, права странаца на непокретностима, успостављање јединства права својине на земљишту и згради, стицање права својине одржајем на непокретности у јавној својини, стицање права својине на непокретностима, те питање јавних регистара непокретности. У Извјештају Комисије²²³ наведена су и остала питања, која се тичу појединих правних института у Републици Србији као што су: да ли нам је потребно право грађења и како га уредити, ако јесте; на који начин третирати дугорочни закуп и временски подијељену својину (*time sharing*); цјеловито регулисање питања обезбјеђења потраживања; уређење хипотеке на начин да се досљедно поштују принципи изабраног концепта (европско континентално или англосаксонско право); увођење земљишног дуга у правни систем као потпуно новог института итд.²²⁴

У Републици Србији је 2006. године отпочео рад и на кодификацији грађанског права, те формирана комисија чији је задатак био да у року од годину дана уради овај обиман и захтјеван посао.²²⁵ Комисија је објавила посебну публикацију која је садржавала спорна питања и конкретне приједлоге законских рјешења у будућем

²²² Нацрт законика о својини и другим стварним правима, чл. 80–85.

²²³ Извештај Комисије за израду Нацрта Законика о својини и другим стварним правима Србије, *Правни живот*, бр. 11/2007, том III, 5-407.

²²⁴ Извештај, 318-319.

²²⁵ Одлука о образовању Комисије за израду Грађанског законика „Службени гласник Републике Србије“, бр., 104 од 17. новембра 2006, 110 од 8. децембра 2006 – исправка. За чланове Комисије именовани су: за предсједника др Слободан Перовић, професор Грађанског права у пензији, чланови: др Миодраг Орлић, професор Грађанског права у пензији; др Мирко Васиљевић, декан Правног факултета у Београду; др Оливер Антић, редовни професор Правног факултета у Београду; др Предраг Шулејић, професор Грађанског права у пензији; др Марина Јањић-Комар, редовни професор Правног факултета у Београду; др Олга Цвејић-Јанчић, редовни професор Правног факултета у Новом Саду; др Милан Париводић, министар за економске односе са иностранством; Зоран Балиновац, директор Републичког секретаријата за законодавство; Снежана Андрејевић, судија Врховног суда Србије; Војислав Недић, предсједник Адвокатске коморе Београда; Ђурђе Нинковић, адвокат из Београда и за секретара: Ратомир Слијепчевић, генерални секретар Удружења правника Србије.

Грађанском закону. Став Комисије је био да кодификација не треба представљати рецепцију постојећих закона из грађанскоправне области већ да треба радити на анализи и унапрјеђивању постојећих рјешења, те усклађивању са законским рјешењима из ратификованих међународних конвенција и са тековинама правне праксе и теорије.²²⁶

До данас су урађене три верзије Преднацрта Грађанског законика Србије и то прва 2011. године, друга 2015. године и 2019. године трећа, последња верзија.²²⁷ Финализација коначног нацрта највјероватније је пролонгирана на дугогодишњи период, јер је Влада Републике Србије у јулу 2019. године донијела Одлуку о престанку рада Комисије за израду Грађанског законика. Удружење правника Србије огласило се саопштењем да је окупило правне стручњаке који су радили на кодификацији и да ће завршити започети посао.²²⁸

9.2. Право својине у Републици Хрватској

Прелаз из „социјалистичког режима“ у „демократску државу“ ни за Републику Хрватску није био једноставан, а законска рјешења у погледу права својине њених титулара и даље изазивају бројне спорове, посебно када се ради о праву својине на непокретностима избјеглих и расељених лица, али и имовини физичких и правних лица која је предмет сукцесије након распада СФРЈ. У Хрватској се дуго времена примјењивало Аустријско грађанско право (чак и након настанака Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца) па је тај утицај видљив и данас.

Устав Републике Хрватске из 1990. године²²⁹ није дефинисао власништво, него је само прописао да је неповредивост власништва једна од највиших вриједности уставног поретка Републике Хрватске и основ за тумачење Устава.²³⁰ Ограничења права власништва могу бити засновна само на уставним и законским нормама у општем друштвеном интересу.²³¹

²²⁶ Станковић, Г., Маргиналије уз радни текст Грађанског законика Р. Србије, *Зборник радова „Двадесет година Дејтонског мировног споразума“*, 463.

²²⁷ Преднацрт Грађанског законика Србије доступан на https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html, приступљено 21.12.2023. године.

²²⁸ Чланак објављен у Политици, <https://www.politika.rs/sr/clanak/508416/Nastavljen-rad-na-Gradanskom-zakoniku>, приступљено 21.12.2023. године.

²²⁹ Устав Републике Хрватске, „Народне новине“, бр., 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010 и 5/2014.

²³⁰ У чл. 48 гарантује се права власништва, али и наводи да власништво обвезује те да носиоци власничког права морају придоносити општем добру.

²³¹ Бритвић В. Б., Право извлаштења некретнина у Хрватској: Опћи режим и посебни поступци, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 46, бр. 1/2009, 216.

Међутим, Република Хрватска је донијела низ прописа који на директан или индиректан начин ограничавају или одузимају право својине, односно ограничавају право на имовину појединих физичких и правних лица. Први покушај национализације имовине у Републици Хрватској био је одмах након осамостаљења и то путем уредбе, али је под утицајем међународне заједнице овај поступак обустављен.

Република Хрватска је донијела низ закона²³² којима је ускладила постојећи правни систем са новим Уставом, међу којима је и Закон о власништву и другим стварним правима из 1996. године који је прописао да његовим ступањем на снагу сви носиоци права коришћења, управљања и располагања на стварима у друштвеној својини стичу власничка права на тој ствари.²³³ У том смислу, Република Хрватска се од 1997. године уписала као власник на више од 800.000 катастарских честица, а у току је и упис на још 700.000 катастарских честица земљишта на којем су до 1995. године право коришћења, управљања и располагања имала физичка и правна лица.

Чланом 29 Закона о основним својинскоправним односима из 1980. године (преузет у правни систем Републике Хрватске након распада СФРЈ) било је прописано да се на ствари у друштвеној својини право својине не може стећи одржајем. Хрватски Сабор је 1991. године ставио ван снаге ову одредбу, а Закон о власништву и другим стварним правима из 1996. године прописао је у чл. 388, ст. 4 да се у рок за стицање права својине одржајем на непокретности које су на дан 8. октобра 1991. године биле у друштвеном власништву рачуна и време посједовања протекло и прије тог датума. Овај члан значајан је, јер је био предмет поступака пред Хрватским судовима, али и пред Европским судом правде, а о којим предметима ће бити ријечи у другом дијелу овог рада.²³⁴

Најзначајни закон који је реформисао стварно право у Хрватској је поменути Закон о власништву и другим стварним правима Републике Хрватске.²³⁵ Овим законом власништво је дефинисано у чл. 30, ст. 1 на сљедећи начин: “Право власништва је стварно право на одређеној ствари које овлашћује свога носитеља да с том ствари и користи, од ње чини што га је воља, те да свакога другог од тога искључи, ако то није противно туђим правима и законским ограничењима“, а у ст. 2 овог члана Закон

²³² Закона о забрани располагања и преузимању средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске, „Народне новине“, бр., 35/94.

²³⁴ Такав примјер је случај *Trgo v. Croatia*, Представка бр. 35298/04, Пресуда од 11.06.2009. године доступна на <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/TRGO..pdf>, приступљено 28.11.2023. године.

²³⁵ Закон о власништву и другим стварним правима, „Народне новине“, бр., 91/06, 68/98, 137/99, 22/00, 73/00, 114/01, 79/06, 146/08, 39/09 и 153/09.

прецизира: „Власник има, међу осталим, право посједовања, употребе, кориштења и располагања својом ствари“.²³⁶

Посебну пажњу изазвао је Закон о управљању државном имовином²³⁷ којим је Република Хрватска установила право да располаже непокретностима у власништву других лица на начин да исте даје под закуп или најам на период до 30 година. Наиме, Република Хрватска је Законом о потврђивању уговора о питањима сукцесије²³⁸ (ратификован 2004. године као услов за прикључење Европској Унији) прописала да предметни споразум признаје само као основ за закључивање билатералних споразума са другим државама, па с тим у вези и доношење Упутства Државног одвјетништва Републике Хрватске, број М-ДО523/04 од 6. децембра 2004. године.²³⁹

Према чл. 71 Закон о управљању државном имовином²⁴⁰ до склапања одговарајућег билатералног споразума или доношења одлуке о изузимању од забране располагања, Министарство државне имовине Хрватске је добило овлашћење да располаже имовином која припада другим државама, физичким и правним лицима. Овим законом врши се извлашћење титулара права власништва на њиховој имовини, без правичне накнаде титуларима права власништва на тим некретнинама, као и без законског утврђивања постојања јавног интереса.

Правни основ за рјешавање проблема одузете приватне имовине и стечених права треба бити Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ, који обавезује и Републику Хрватску, као једну од држава сукцесора СФРЈ да штити право својине и стечена права свих физичких и правних лица, држављана бивше Југословенске државе. То практично

²³⁶ По узор на овај закон настали су закони о ставарним правима ентитета у Босни и Херцеговини.

²³⁷ Закон о управљању државном имовином Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 52/18 и 155/23.

²³⁸ Закон о потврђивању уговора о питањима сукцесије Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 02/04.

²³⁹ „Жупанијски суд у Пули прихватио је правно стајалиште Државног одвјетништва Републике Хрватске да се Анексом Г Уговора о питањима сукцесије, склопљеног у Бечу 29. 06. 2001. године између држава сљедница бивше СФРЈ, само начелно уређује питање признања права власништва између држава сљедница, те се тај Уговор не може непосредно примијенити, него се питање поврата имовине мора ријешити склапањем билатералног уговора којим ће се разријешити све укупна имовинско правна питања између Републике Хрватске и Републике Србије, односно Републике Црне Горе, уз поштивање и увјета реципроцитета., в. Табаковић, Е. С. и Божић, Б. В., Платформа за „окончање ратног периода“ на просторима бивше СФРЈ спровођењем ратификационог уговора о питањима сукцесије уз посебан осврт на „Анекс Г“, Баићина, Приштина – Лепосавић, бр. 56, 2022, 186.

²⁴⁰ До склапања одговарајућег међународног уговора или до доношења одлуке о изузимању од забране располагања, Министарство је овлаштено дати у вишегодишњи закуп или у неки други облик располагања до највише 30 година некретнине које су у земљишним књигама уписане као власништво Републике Хрватске или које су уписане као друштвено власништво или опћенародна имовина с правом кориштења субјеката који у Републици Хрватској немају сједиште и правну особност и на које се примјењује забрана темељем Уредбе о забрани располагања и преузимању средстава правних особа на територију Републике Хрватске „Народне новине“, бр. 40/92, односно Закона о забрани располагања и преузимању средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске „Народне новине“, бр. 35/94 и Уредбе о забрани располагања некретнинама на територију Републике Хрватске „Народне новине“, бр. 36/9“.

значи и враћање одузете имовине на подручју Републике Хрватске, што у пракси судова и није случај.

Уредбом о забрани располагања и преузимања средстава одређених правних лица на територији Републике Хрватске забрањује се правним лицима са сједиштем у Републици Словенији, Републици Босни и Херцеговини и Републици Македонији да правним послом или актом интерног пословања располажу или оптерећују средства својих пословних јединица или организационих облика укључујући дионице и удјеле у другим предузећима на територији Републике Хрватске, на начин да их преносе лицима чије је сједиште или пребивалиште ван територије Републике Хрватске. Средства пословних јединица и других организационих облика правних лица са сједиштем на територији Републике Србије и Црне Горе те аутономних покрајина Косова и Војводине, а које се до дана ступања на снагу наведене уредбе нису организовала темељем Уредби о забрани располагања и преноса средстава одређених правних лица на територији Републике Хрватске, преносе се у власништво Републике Хрватске. Уредба је накнадно претворена у Закон о забрани располагања и преузимању средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске²⁴¹.

Република Србија је примијенила одредбе Споразума о сукцесији, те Српски судови директном примјеном Споразума о питањима сукцесије враћају имовину хрватским предузећима у Србији.²⁴² У одлукама Уставног суда Србије доминира становиште да Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ има јачу правну снагу у односу на све локалне законе и прописе.

9.3. Право својине у Републици Словенији

Уставом Словеније у оквиру одјелка о Људским правима и основним слободама загарантовано је право на приватну својину.²⁴³ Тиме је створена основа за спровођење приватизације, односно конверзије права коришћења у право својине. Ради остварења

²⁴¹ Закон о забрани располагања и преузимању средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске „Народне новине“, бр. 35/94.

²⁴² Види: „Анекс Г Споразума о питањима сукцесије се примењује на питања имовине предузећа у Републици Србији која имају седиште на територијама држава сукцесора бившеСФРЈ, под условима постојања фактичког реципроцитета“, Закључак усвојен на сједници Грађанског одељења Врховног касационог суда одржаној 27.12.2010. године, преименован у правно схватање на сједници 7.2.201, доступно на https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Pravno%20shvatanje%20o%20sukcesiji%20i%20reciprocitetu_0.pdf, приступљено 01.12.2023. године.

²⁴³ Устав Републике Словеније, „Урадни лист Републике Словеније“, бр. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06 и 47/13, чл. 33.

тог циља усвојено је више закона међу којима се истиче Закон о приватизацији непокретности у друштвеном власништву. Овим законом је било предвиђено да дотадашњи носиоци права коришћења на непокретностима (физичка и правна лица) даном ступања на снагу закона стекну право својине на њима. Процес конверзије је у Словенији на тај начин приведен крају, чиме је створена могућност за успостављање јединства непокретности и поновног увођења начела јединства непокретности.

9.4. Право својине у Републици Црној Гори

Институт приватне својине на непокретностима у Црној Гори, као апсолутно стварно право, био је нормиран још у ОИЗ за Књажевину Црну Гору. ОИЗ из 1888. године, у дијелу „О имовини и њеној заштити“, нормира својину на следећи начин: „Свачије је имање свето и неприкосновено. Ко није вољан, није никако дужан, за како било високу цијену, уступити што коме из имања свога“.²⁴⁴

Право својине у Црној Гори имало је судбину и исти или сличан пут као и у осталим бившим Југословенским републикама, уз одређене специфичности које су постојале у Црној Гори. Наиме, у Црној Гори је и прије Другог свјетског рата, постојао специфичан облик непокретности који се називао комуни. Комуни су представљали непокретности које су заједнички искоришћавали чланови заједнице. Тај специфични облик заједничког власништва на непокретностима постојао је у брдско - планинском дијелу Црне Горе и функционисао је по правилима обичајног права. Национализацијом комини постају друштвена својина.

Устав Црне Горе²⁴⁵ у Преамбули утврђује поштовање људских права и слобода као једну од основних вриједности уставног поретка, а у чл. 58, ст. 1 јамчи право својине као једно од људских права и основних слобода.²⁴⁶ Укинута је друштвена својина али је остало да егзистира "право коришћења" грађевинског земљишта власника грађевинског објекта.

Слиједећи примјере земаља региона и Црна Гора је донијела Закон о својинско-правним односима,²⁴⁷ којим је уредила општи правни систем ствари и права. Право

²⁴⁴ Чл. 16 ОИЗ.

²⁴⁵ Устав Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*", бр. 1/2007 и 38/2013 - Амандмани I-XVI.

²⁴⁶ Шаркиновић, Х.: Уставно и конвенцијско јемство права својине, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 56, бр. 2/2019, 443.

²⁴⁷ Закон о својинско-правним односима, *"Службени лист Црне Горе"*, бр. 19/2009.

својине у Црној Гори према Закону о својинско-правним односима заснива се на принципима свеобухватности и јединствености. Законом су уређена питања стицања и престанка права својине на основу правног посла, наслеђивањем, одлуком државног органа на начин и под условима утврђеним законом и др.²⁴⁸ Уређена су питања права сусвојине, права заједничке својине и етажне својине. Наравно, на одговарајући начин уређена су и питања права службености (стварне и личне службености), сусједска права и др.

У Црној Гори, није усвојен посебан закон о претварању друштвене својине у приватну и државну својину на непокретностима као што је то био случај у осталим републикама бивше Југославије. То је учињено само преко двије законске одредбе Закона о својинско-правним односима. Наиме, законодавац је у чл. 419, ст. 1 Закона о својинско-правним односима прописао да се право управљања, право коришћења, право трајног коришћења и располагања на земљишту у друштвеној (сада државној) својини претварају у право својине њиховог дотадашњег носиоца, ако посебним законом није друкчије одређено или заинтересовано лице докаже да је до момента ступања на снагу закона стекло право својине на одређеном земљишту.

Поступак претварања у пракси је наишо на велике проблеме, те повећао број неријешених предмета, како пред органима управе, тако и пред судовима. Нерегулисани имовинскоправни односи и правне празнине у погледу одређивања које су непокретности према другим законским прописима имале ограничен промет и утврђен начин отуђења, често су долазили и пред највиши суд у држави.

Неспорно је да су добра у општој употреби и природна богатства искључени из правног промета, али се поставља питање на који начин треба третирати добра од општег интереса која су евидентирана као државна и на којима је и даље уписано право коришћења правног или физичког лица. Став судске праксе је да се ваљаност правног основа уписа не преиспитује. Наравно, ванкњижно стицање тражи доказивање у судском поступку. Лица која су имаоци права из чл. 419, ст. 1 и уписани су у катастру непокретности биће уписани као имаоци права својине, без преиспитивања основа уписа, а у складу са чл. 420. Подаци о непокретностима и правима на њима, уписаним у катастар

²⁴⁸ Посебно су регулисани поједини тзв. оргинарни начини стицања права својине, као што су стварање нове ствари, прерада, сједињење, грађење на туђем земљишту, дугогодишњи засади, одвајање плодова, одржај, стицање од невластника и др., затим окупација, сађење и сијање на туђем земљишту, отргнуто парче земљишта, нанос, помјерање рјечног тока, напуштено рјечно корито, ново рјечно острво, рој пчела и др.

непокретности сматрају се тачним, у складу са начелом поуздања. Нико не може трпјети штетне последице у промету непокретности и другим односима којима се ти подаци користе.²⁴⁹

Власник који је право својине на објекту стекао у поступку приватизације или стечаја дужан је, уз захтјев за упис права својине у катастар непокретности, да приложи мишљење из чл. 419, ст. 4 овог закона, а које мишљење даје надлежни привредни суд у поступку стечаја.²⁵⁰

Црна Гора усвојила је 2009. године и Закон о државној имовини,²⁵¹ који заједно са Законом о државном премјеру и катастру непокретности,²⁵² те измјенама појединих закона из стварноправне области представља оквир за свеобухватну реформу стварног права. Закон о државној имовини разликује добра од општег интереса, добра у општој употреби и остала добра од општег интереса (културна добра, грађевинско земљиште,

²⁴⁹ Пресуда Врховног суда Црне Горе Увп. бр. 61/17, доступна на <https://rm.coe.int/bilten-upravnog-suda-crne-gore/1680a222f4>, приступљено 22.12.2023. године.

²⁵⁰ С тим у вези и Пресуда Врховног суда Црне Горе бр. Увп. 1850/18, доступна на <https://rm.coe.int/bilten-upravnog-suda-crne-gore/1680a222f4>, приступљено 22.12.2023. године. У образложењу пресуде Управног суда Црне Горе У. бр. 11440/17 од 26.06.2018. године, која је била предмет одлучивања Врховног суда истакнуто је сљедеће: “Законом о својинско-правним односима одредбама чл. 419, прописано је да право управљања, коришћења, односно трајног коришћења и располагања на земљишту у друштвеној, сада државној својини постаје, ступањем на снагу овог закона, право својине дотадашњег имаоца права управљања, коришћења, односно трајног коришћења, ако посебним законом није друкчије одређено или заинтересовано лице докаже да је прије ступања на снагу овог закона стекло право својине на одређеном земљишту. Изузетно, земљиште за које у поступку приватизације или стечаја није плаћена тржишна накнада остаје у својини државе на коме власници објекта имају право прече куповине или право пречег закупа. Мишљење да је плаћена тржишна накнада у поступку приватизације даје орган надлежан за послове приватизације, а у поступку стечаја надлежни Привредни суд (ст. 4). Одредбама чл. 420 Закона, прописано је да ће орган управе надлежан за вођење катастра непокретности, на захтјев лица чија су права из чл. 419 ст. 1 овог закона уписана у катастар непокретности, дозволити брисање друштвене, сада државне својине и права управљања, коришћења, односно трајног коришћења и располагања земљиштем у смислу чл. 419 овог закона и уписати право својине у корист имаоца тих права. Власник који је право својине на објекту стекао у поступку приватизације или стечаја дужан је, уз захтјев за упис права својине у катастар непокретности, да приложи мишљење из чл. 419, ст. 4 овог закона. Према цитираним законским одредбама, правни субјекти који су имали право управљања, коришћења, односно трајног коришћења и располагања на земљишту у друштвеној, сада државној својини, стичу право својине на том земљишту, под условом да је у поступку приватизације плаћена тржишна накнада за то земљиште, о чему мишљење даје орган надлежан за послове приватизације. Издавањем наведеног мишљења, које представља јавну исправу у смислу чл.157, ст. 1 ЗУП, установљава се правна претпоставка да је плаћена тржишна накнада за земљиште које је означено у мишљењу, јер се, према императивној законској норми, чињеница плаћања тржишне накнаде утврђује управо на основу тог доказа (чл. 419, ст. 4). У конкретном случају, Савјет за приватизацију је дао мишљење да је у поступку приватизације правног претходника друштва „Грађевинар“ плаћена тржишна накнада за земљиште површине 4.413 м2 из листа непокретности број 6703. Имајући у виду да је надлежност Савјета за приватизацију по одредби чл. 2а, ст. 2 Закона о приватизацији привреде, да заступа интересе Црне Горе у поступку приватизације, а у току поступка није доказано да су чињенице садржане у наведеном мишљењу неистинито односно нетачно исказане, Суд није могао прихватити наводе тужиоца - Заштитника имовинско правних интереса Црне Горе, којима се то оспорава.”

²⁵¹ Закон о државној имовини, „Службени лист Црне горе“, бр. 21/2009 и 40/2011.

²⁵² Закон о државном премјеру и катастру непокретности, „Службени лист Црне Горе“, бр. 29/2007, 32/2011, 40/2011 - др. закон, 43/2015, 37/2017 и 17/2018.

пољопривредно земљиште, шуме и шумска земљишта, морско добро, посебно заштићени резервати и станишта угрожених или заштићених врста животиња, биљака и друга добра у складу са законом). Такође, овај закон природним богатствима и добрима у општој употреби даје статус јавних добара.²⁵³

У Закону о државној имовини пошло се од тога да државна својина представља непосредну и најширу правну власт државе, односно њених органа, организација и служби на материјалним добрима. У грађанскоправном смислу држава је власник или имаалац најшире непосредне власти над стварима као и други субјекти права (физичка и правна лица). У јавноправном смислу државна својина је скуп јавноправних овлашћења и обавеза које има држава на јавним добрима, тако да се појављује као имаалац власти.

Субјекат државне својине је држава као колективитет или онај ентитет који суверено располаже јавним добрима и другом државном имовином и стварима путем јавноправних или грађанскоправних аката. То су органи државе, локалне самоуправе (општине) и јавне службе. Устав Црне Горе јамчи право својине физичких и правних лица и његову неповредивост. Ово правило важи и за приватну и за државну својину.

Закон прописује и обавезу успостављања и вођења регистра државне имовине Црне Горе. Државна ревизорска институција Црне Горе је 2019. године, усвојила Извјештај²⁵⁴ у којем је констатовано да држава Црна Гора ни десет година после доношења Закона о државној имовини нема успостављен јединствени систем евиденције државне имовине, па самим тим ни законом предвиђени Регистар непокретности. Неуређено стање не доприноси правној сигурности и представља погодно тло за корупцију.²⁵⁵

9.5. Право својине у Републици Македонији

Уставом Републике Македоније из 1991. године²⁵⁶ утврђени су темељи уређења права својине. Република Македонија усвојила је Закон о својини и другим стварним правима,²⁵⁷ који је основни закон у области стварног права. Закон о својини и другим

²⁵³ Закон о државној имовини, чл. 11-13.

²⁵⁴ Извјештај о ревизији успеха „Успјешност успостављања, вођења и контроле евиденције државне имовине код државних органа“, доступан на <https://dri.co.me/aktuelnost/objavljen-izvjestaj-o-reviziji-uspjehauspjesnost-uspostavljanja-vodenja-i-kontrole-evidencije-drzavne-imovine-kod-drzavni>, приступљено дана 22.12.2023. године.

²⁵⁵ О наведеним проблемима пишу и медији, нпр. <https://www.monitor.co.me/drzava-nepopisane-imovine-cija-je-crna-gora/>, приступљено 22.12.2023. године.

²⁵⁶ Устав Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 52/92.

²⁵⁷ Закон о својини и другим стварним правима, „Службени весник на РМ“, бр. 18/01, 92/08, 139/09 и 35/10.

стварним правима усвојен је 20. фебруара 2001. године, а почео се примјењивати у септембру 2001. године.²⁵⁸ Правни теоретичари сматрају да је разлог овако дугог *vacatio legis* у томе што овај Закон представља први кодификацијски акт из области стварног права који је унио значајне новине у погледу уређења стварноправних односа у Републици Македонији.²⁵⁹

Право својине централни је и најважнији институт стварног права, нормиран у првој глави закона.²⁶⁰ Основни облици права својине су својина физичких и правних лица, својина државе и својина јединица локалне самоуправе.²⁶¹ На ствари на којој постоји право својине могу се засновати ограничена стварна права, као што су право службености, право залоге, право реалног терета и друга стварна права, под законом одређеним условима²⁶². Закон у првом дијелу нормира и сусједска права, као и сусвојину, заједничку својину и етажну својину, стицање и престанак права својине.²⁶³

Нормативни оквир стварноправних о односа у Републици Македонији поред Закона о својини и другим стварним правима, чине и посебни закони који уређују дијелове стварног права. Најзначајнији „посебни“ закони су Закон о грађевинском земљишту,²⁶⁴ Закон о пољопривредном земљишту,²⁶⁵ Закон о шумама,²⁶⁶ Закон о заштити културног наслеђа,²⁶⁷ Закон о водама²⁶⁸ и други закони.

Анализе стварноправног система Републике Македоније показале су да постоји висок степен неусаглашености између Закона о својини и другим стварним правима и посебних закона који уређују стварноправне односе.²⁶⁹ Влада Републике Македоније донијела је 2011. године Одлуку о формирању Комисије за израду Грађанског законика

²⁵⁸ Као и у случају осталих бивших Југословенских република, након дисолуције, преузет је Закон о основним с војинскоправним односима СФРЈ, који је имао и утицај на нови македонски закон.

²⁵⁹ Живковска, Р. и Пржеска, Т., Хармонизација стварног права у Републици Македонији, *Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“*, 2013, 167.

²⁶⁰ Прва глава носи наслов „Садржај, правно дејство, ограничавање и предмет права својине“, и у њој је уређен садржај права својине, ограничења права својине (општа и посебна), као и ствари које су предмет права својине.

²⁶¹ Закон о својини и другим стварним правима, чл. 2.

²⁶² Закон о својини и другим стварним правима, чл.4.

²⁶³ У другом дијелу нормирана је државина, у трећем друга стварна права: стварне и личне службености, право залоге и право реалног терета, а у четвртном су права странаца, односно услови под којима страна физичка и правна лица могу бити имаоци права својине и других стварних права на покретним и непокретним стварима

²⁶⁴ Закон о грађевинском земљишту, „Службени весник на РМ“, бр. 17/11 и 53/11.

²⁶⁵ Закон о пољопривредном земљишту, „Службени весник на РМ“, бр. 135/07, 18/11, 148/11 и 95/12.

²⁶⁶ Закон о шумама, „Службени весник на РМ“, бр. 64/09, 24/11 и 53/11.

²⁶⁷ Закон о заштити културног наслеђа, „Службени весник на РМ“, бр. 20/04, 115/07, 18/11 и 148/11.

²⁶⁸ Закон о водама, „Службени весник на РМ“, бр. 87/08, 6/09, 161/09, 83/10, 51/11 и 44/12.

²⁶⁹ Живковска, Р. и Пржеска, Т., *ibidem*.

Републике Македоније, чиме је започео процес кодификације македонског грађанског права.²⁷⁰

²⁷⁰ Одлука о формирању комисије за израду Грађанског законика Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 4/11.

Глава III: ОГРАНИЧЕЊА И ОДУЗИМАЊА ПРАВА СВОЈИНЕ

1. Ограничења права својине

Савремени концепт права својине не може се у потпуности схватити без њених ограничења. Иако је право својине свеобухватно и јединствено, оно поред права поразумијева и одређене обавезе. Апсолутност права својине не искључује њену ограниченост.²⁷¹ Декларација о правима човјека и грађанина, Француска грађанска револуција и европски грађански законици XIX и XX вијека реафирмисали су римски индивидуалистички појам својине по коме је она неограничено, апсолутно, свето и неповредиво право.²⁷²

Међутим, још су римски правници уочили потребу да се право својине ограничи, па су познавали ограничења у јавном интересу и ограничења у корист сусједа. Заступан је став да се својина мора ограничити ради остваривања јавних интереса друштва.

Упоредо са схватањем о потреби ограничења права својине настала је и теорија о „социјалној функцији својине“. Рудолф Јеринг (*Rudolf Jhering*) је заступао став да нема апсолутне својине. Леон Диги (*Duguit, Léon*) створио је теорију субјективних права као социјалне функције по којој својина није право, већ друштвена функција и зато је власник дужан да је врши у складу са потребама друштва.²⁷³ По Дигију, држава треба ограничити право својине на начин да одреди како ће се предмет права својине користити у јавном интересу. Схватање да својина треба бити ограничена у јавном интересу не искључује остваривање права власника. Слобода имаоца права својине не смије да угрожава битне интересе осталих чланова заједнице.

Дигијево схватање прихваћено је у законодавству и судској пракси, а нарочито у правном систему Њемачке. Захваљујући Дигијевој теорији уочена су два аспекта гаранције права својине: први је индивидуални, која подразумијева заштиту својинских права сваког конкретног појединца, а други је институционална гаранција која подразумијева право државе да у јавном интересу ограничи институт својине. Пуно право власника се ограничава правним и моралним нормама, како би се успоставила

²⁷¹ Медих, Д., Ограничења права својине, *Годишњак факултета правних наука Апеирон*, бр. 10, 2020, 21-22.

²⁷² Стојановић, Д., *Позитивно-правна ограничења приватне својине*, Београд, 1963, стр. 11.

²⁷³ Николић, Д. и Мидоровић, С., „Савремена европска правна теорија о социјалној функцији права својине: немачка доктрина“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2018, 67.

равнотежа између појединачних и општих интереса, а та равнотежа је услов опстанка и хармоније друштвене заједнице.²⁷⁴

Како је већ наведено, право својине је друштвена категорија неодвојива од друштва и друштвених околности у којима настаје, те с обзиром на то настаје и однос између имаоца права својине и општих друштвених интереса. Данашње, модерне државе ограничавају право својине, а једино је оправдано да то ограничење буде засновано на закону и не повријеђује гаранције права својине.

Ограничења права својине можемо посматрати у ужем и ширем смислу.²⁷⁵ Под појмом ограничења права својине у ужем смислу подразумевају се само законом прописане границе у којима се уопште може постати титулар права својине на одређеним стварима у одређеном обиму и у оквиру у којем се могу вршити својинска овлашћења која произлазе из права својине. Под ограничењем права својине у ширем смислу подразумевавало би се одузимање права својине и ограничење права својине у ужем смислу.²⁷⁶

У свим савременим правима познато је ограничење права својине у општем интересу, а та ограничења зависе од обима и мјера државне интервенције.²⁷⁷ Ограничења права својине се могу односити на субјекте својине, објекте својине по врсти и обиму и на садржину својинских овлашћења. Обим и врста ограничења зависе од врсте ствари.

Постоје ствари које су од посебног значаја за друштвену заједницу или имају економску вриједност, па се на њима право својине ограничава односно сужава у општем интересу. Усклађивање садржаја и ограничења је једна од основних тешкоћа приликом конципирања права својине. Ограничења одузимају садржај праву својине и не укидају власничка овлашћења. Њима се само ограничава могућност пуног домаћаја тог права. Она спречавају титулара да се, на неки начин, у неком правцу, у некој мјери, кроз неко вријеме или слично, служи неким или свим овлашћењима које му даје то његово право.²⁷⁸

²⁷⁴ Ковачевић-Куштримовић, Р., „Приватна својина и заштита општег интереса”, *Приступ правосуђу, Инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије*, (ур. Р. Ковачевић-Куштримовић), Ниш, 2006, 136.

²⁷⁵ Појам ограничења права својине у најширем смислу подразумева све границе права својине које објективно право поставља, као и сва њена оптерећења субјективним правима трећих лица која сужавају вршења својинских овлашћења власника. У ужем смислу овај појам подразумева ограничења прописана објективним правом, види: Рашовић, З., *Стварно право*, Београд: Службени лист СЦГ – Правни факултет у Подгорици, 2005, 108.

²⁷⁶ Доловић-Бојић, К., Правне гаранције права својине, *Анали правног факултета у Београду*, Посебан број у част професора Михајла Константиновића, 2022, 333.

²⁷⁷ Gavella, H., „Ограничења права власништва – нека размишљања о ограничењима права власништва из Закона о власништву и другим стварним правима”, *Информатор*, бр. 4682/99, 1-4.

²⁷⁸ Медих, Д., *Стварно право Републике Српске*, 4. измијењено и допуњено издање, Бања Лука, 2019, 124.

Посебна ограничења права својине могу бити установљена ради заштите интереса и безбједности државе и здравља људи, а таква ограничења најчешће регулишу посебни закони. Као један од видова ограничења права својине у општем интересу наводи се и експропријација. У случају експропријације, у општем интересу, својина се може, уз накнаду тржишне вриједности, ограничити или одузети. Експропријација се врши у законом прописаном поступку и условима, а најчешће ради изградње објеката од друштвене важности. На примјеру експропријације се уочава танка граница између одузимања и ограничења права својине.

Постоји подјела ограничења права својине на приватноправна и јавноправна, а критеријум разликовања је интерес ради кога их законодавац успоставља. Приватноправна ограничења настају у приватном интересу а то су судједска права и забрана злоупотребе права. Јавноправна ограничења настају у општем друштвеном интересу, непосредно на основу закона (закони о пољопривредном и шумском земљишту, јавни саобраћај, телекомуникације, градња итд).²⁷⁹ Најзначајније опште ограничење је забрана злоупотребе права. Ради се о основном начелу грађанског права које значи да титулар приликом употребе своје ствари ни на који начин не смије наносити штету другом лицу или га ограничавати у вршењу његових права.

Власнику се постављају и ограничења у смислу лимитираног коришћења ствари или смањеној могућности располагања (забране отуђења и оптерећења, неопходност претходног добијања дозволе итд).

2. Разлика између ограничења, одузимања и оптерећења права својине

Ограничење права својине могуће је, као што смо претходно утврдили, само на основу закона. Ограничење права својине није исто што и одузимање права својине иако се и одузимање права својине може заснивати само на закону. Код одузимања права својине увијек долази до промјене титулара, док то код ограничења није случај. У случајевима садржинских органичења права својине титулар права својине остаје исто лице. До промјене долази само у погледу овлашћења титулара права својине. Када се ради о ограничењима у погледу субјекта права својине могуће је да исто лице задржи право својине или у случају одузимања уз накнаду, да се титулар права својине промијени. Уколико је ограничење права својине везано за објекат својине битно је да

²⁷⁹ Стојановић, Д., *Стварно право*, Крагујевац: Правни факултет у Крагујевцу, 1998, 59.

ли се ограничење односи на немогућност да одређени субјект буде власник одређене ствари у цјелини или дјелимично.²⁸⁰

Дакле, ограничења права својине се требају разграничити од појединих облика одузимања права својине као што су национализација, конфискација, експропријација и др., а која представљају гашење приватне својине и њено претварање у својину државе или других субјеката јавног права (локалне заједнице између осталих) уз одговарајућу накнаду или без ње. Некада је граница између ограничења и одузимања права својине веома танка као што је случај код тзв. фактичке експропријације код које својина није формално укинута, али је суштински власник лишен својинских овлашћења.

Разлика између ограничења и оптерећења права својине је у томе што се право својине ограничава само законом, док се у случају оптерећења тражи и воља титулара да оптерети право својине. Закон у оваквим случајевима представља основ, али оптерећење није могуће без постојања неког правног посла (нпр. код заснивања добровољног заложног права на непокретностима – хипотеке, неопходно је постојање уговора о хипотеци)²⁸¹. Правни посао којим се оптерећује право својине не мора увијек бити двострани, већ је могуће оптеретити право својине и једностраним изјавама воље.

3. Ограничења права својине према Закону о стварним правима у Републици Српској

Закон о стварним правима прописује опште ограничење права својине у чл. 18: „Власник је дужан да у вршењу свог права поступа пажљиво према општим и туђим интересима“. Ово ограничење произилази из општег начела забране злоупотребе права.²⁸² Вршење права мора да буде и складу са позитивним правом, односно правним поретком.²⁸³ С обзиром на то да је право својине најзначајније стварно право, оно се

²⁸⁰ Доловић- Бојић, К., *op. cit.*, 333-334.

²⁸¹ Уговор о залагању непокретности (уговор о хипотеци) мора бити сачињен у облику нотарски обрађене исправе и само такав уговор по важећем законодавству представља правни основ (*iustus titulus*) за стицање хипотеке.

²⁸² Марковић, М., *Злоупотреба права*, одредница у: *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, том трећи, Београд, 1978, 1012.

²⁸³ Занимљив је историјат института забране злоупотребе права. Многи сматрају да је и овај институт створило римско право, али то није сасвим тачно. У римском праву јесте настала изрека *malitiis non est indulgendum* – неваљалство не треба прастати, али не можемо на основу тога закључити да је досљедно био проведен принцип забране злоупотребе права. Тек је доношењем великих европских грађанских законика овај принцип доживио своју пуну афирмацију. Тако и ОИЗ за Књажевну Црну Гору у свом чл. 943 прописује: „Ко год ради или врши што је властан радити, он никога не врјећа, па је безодговора баш и онда кад би од тога коме другоме и какве штете било. Ипак, он треба да, вршећи своје право, не врјећа границе своје области, нити учини што противно правилима благонравља (1000) или поштења.“ Члан

најчешће и злоупотребава. Злоупотребу права разликујемо од деликтног поступања. Деликтно поступање је недопуштена, противправна радња која не одговара садржини одређеног права.

Посебна ограничења права својине намећу се власницима посебним законима, а у погледу одређених врста ствари. Закон о стварним правима прописује да власник ствари не смије извршавати своје право својине преко граница које су свим власницима таквих ствари постављене на основу овог или посебног закона ради заштите интереса и сигурности Републике, природе, животне средине и здравља људи.²⁸⁴ Најзначајнија ограничења односе се на пољопривредно,²⁸⁵ шумско²⁸⁶ и грађевинско земљиште, те културна добра.

Ова одредба повезана је са чл. 2 ЗСП РС који прописује да се право својине може против власникове воље одузети или ограничити само у јавном интересу и под условима предвиђеним законом, у складу са принципима међународног права, те да се законом, у јавном интересу, а нарочито ради заштите природних богатстава, животне средине, здравља људи, културно-историјске баштине и другог, може ограничити или посебно уредити начин коришћења и располагања одређеним стварима.²⁸⁷

Закон предвиђа могућност да се право својине у јавном интересу одузме или ограничи, уз накнаду. Експропријација је управо примјер ограничења или одузимања права својине у општем интересу, у складу са законом.²⁸⁸

1000, на који упућује претходни члан гласи: „Ни својим се правом служит не мож’, тек другоме на штету ил’ досаду.”. Више о забрани злоупотребе права види: Константиновић, М., *Забрана злоупотребе и социјализација права*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/198., 261-281.

²⁸⁴ Чл. 19, ЗСП РС.

²⁸⁵ Закон о пољопривредном земљишту, "Службени гласник Републике Српске", бр. 93/2006, 86/2007, 14/2010, 5/2012 и 58/2019, "Службени гласник Босне и Херцеговине", бр. 16/2020 - одлука УС БиХ и "Службени гласник Републике Српске", бр. 119/2021 и 106/2022.

²⁸⁶ Закон о шумама, "Службени гласник Републике Српске", бр. 75/08, 60/13, 70/20 и 4/21.

²⁸⁷ Ограничење права својине постоји и у случајевима из чл. 213 ЗСП РС, тзв. законске службености, сусједских права, те ограничења својине за страна лица која не могу бити власници непокретности на подручју које је ради заштите интереса и безбједности Републике, односно Босне и Херцеговине законом проглашено подручјем на којем страна лица не могу имати право својине.

²⁸⁸ Закон о експропријацији, "Службени гласник Републике Српске", бр. 112/06, 37/07, 66/08 –исп. 110/2008 и 106/10- Одлука УС, 121/10- Одлука УС, 2/15- Одлука УС и 79/15.

4. Облици одузимања приватне својине у бившој Југославији

4.1. Аграрна реформа и колонизација

4.1.1. Аграрна реформа и колонизација у Краљевини Југославији

Велики рат²⁸⁹ и сталне политичке промјене у XX вијеку имале су велики утицај на село. Напуштање феудалних односа у претходном вијеку није значило потпуну трансформацију друштвених односа, посебно на селу, већ процес праћен многобројним проблемима. Краљевина Југославија била је претежно сеоска држава,²⁹⁰ а сељаци су били најбитнија друштвена категорија.²⁹¹ Класне и политичке супротности на селу биле су веома заоштрене међу сељаштвом у свим дијеловима новонастале државе. Нестанак Аустро - Угарске монархије и Отоманског царства са историјске позорнице довео је до самовољног заузимања земље, паљевина и пљачки. Настали су сељачки покрети, а власт се плашила немира и буна сељака.²⁹²

Краљевина Југославија се у погледу стања аграра и пољопривредног земљишта могла подијелити у три групе. Прву групу су чинили дијелови земље у којима су постојали чивчијски односи као остаци дугогодишње отомаске владавине (Босна и Херцеговина, Македонија, Косово и Метохија, дијелови Црне Горе). Другу групу представљали су дијелови државе који су били под аустроугарском окупацјом (Словенија, дио Хрватске, Војводина), док су дијелови Далмације и Истре представљали трећу групу, на којима су постојали колонатски односи.²⁹³ Овакава подијељеност земље значајно је утицала на све аспекте својинских односа, како у овој „Првој“, тако и у „Другој“ Југославији. Можемо слободно рећи да се посљедице осјећају и данас, у државама наследицама. Чак и тренутно актуелно питање „државне имовине“ у Босни и Херцеговини коријене проблема дјелимично вуче из овог периода.

²⁸⁹ Први свјетски рат од 1914. до 1918. године.

²⁹⁰ Краљ Александар I Карађорђевић: “Кроз све мучне периоде наше историје, село је било и остало будан чувар националних тековина и извор снаге у свима лепим изражајима народног генија. Радити у правцу културног и привредног подизања нашег села, уз строго чување његовог националног карактера, значи одговорити дужностима садашњости и потребама нашег здравог и успешног развијања у будућности”, Стојадиновић, М., *Наше село*, Београд, 1928, 3.

²⁹¹ Сеоски посједи били су уситњени, механизација лоша, а сеоско становништво углавном врло сиромашно.

²⁹² Ерић, М., *Аграрна реформа у Југославији 1918-1941*, Сарајево, 1958, 142.

²⁹³ Дракић, Г., Спровођење аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца на подручју Војводине на примјеру посела средње величине, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 2012, вол. 46, бр. 3, 272-273.

Градске средине су се почеле развијати индустријализацијом, али је тај процес текао врло споро. Аграрна реформа²⁹⁴ у Краљевини Југославији, односно први кораци ка аграрној реформи начињени су већ 1918. године када је формирано Министарство за аграрну реформу.²⁹⁵ Послије 1918. године мало ко је доводио у питање право државе да ограничи својину “у обиму”, што је повезано са општим успоном социјалне државе.²⁹⁶

Недуго послје формирања Министарства за аграрну реформу усвојене су Претходне одредбе за припрему аграрне реформе којима су била утврђена темељна начела аграрне реформе.²⁹⁷ Одредбе су прописивале укидање свих кметских, колонатских и других заосталих феудалних односа. На основу овог акта, који је често критикован као радикалан, усвојено је низ уредби у циљу провођења аграрне реформе.²⁹⁸

Сви велики земљишни посједи подлијежу експропријацији и подјели аграрним интересентима. Ради обезбјеђења процеса експропријације било је прописано да се сви велики посједи у приватном власништву који прелазе одређену површину не могу отуђивати и оптерећивати без одобрења министра за аграрну реформу.²⁹⁹ Претходним одредбама за припрему аграрне реформе земљишни посједи су сврстани у двије групе. Прву групу чине они земљишни посједи чији су власници имали право на новчану накнаду, а другу групу чине они земљишни посједи чији власници нису имали то право. Власници експроприсаних посједа имали су право на обештећење. За власнике експрописаног земљишта била је предвиђена одштета, а коју је исплаћивала држава.

Занимљиво је да се и Видовдански устав Краљевине Југосавије³⁰⁰ непосредно бавио питањем земљишне својине, прописујући да земља треба да припадне онима који је обрађују, али и прописујући надокнаду за експроприсано земљиште, односно

²⁹⁴ Аграрна реформа је скуп мјера којима се мијењају власнички односи и право власништва на земљи, види: Срдиф, М., ур., *Политичка Енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975., 7.

²⁹⁵ Чулиновић, Ф., *Југославија између два рата*, Загреб, 1961, 288.

²⁹⁶ Аранђеловић, Д., “О праву својине у данашњим приликама”, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1/1920, 15–39; Јовановић, М., Својина, њен економски и социјално–политички значај, *Архив за правне и друштвене науке*, 1/1921, 1–25.

²⁹⁷ Претходне одредбе за припрему аграрне реформе, „Службене новине Краљевине СХС“, бр. 11 од 27. фебруара 1919. године.

²⁹⁸ Неке од најважнијих уредби су: Уредба о забрани отуђивања и оптерећивања земљишних великих посједа, „Службене Новине Краљевине СХС“, бр. 82 од 12. августа 1919. године, Уредба о издавању земљишта великих посједа у четворогодишњи закуп, „Службене Новине Краљевине СХС“, бр. 204 од 16. септембра 1920. године.

²⁹⁹ Уредбом о забрани отуђивања и оптерећивања земљишних великих посједа одређен је појам земљишног максимума, а његова површина одређена је различито у зависности од тога у ком дијелу државе се налазио.

³⁰⁰ Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1921.

ускраћујући надокнаду само за имања чланова туђинских династија, као и за имања која је “туђинска власт поклонила појединцима”.

Иако је Претходним одредбама прописано да кметовима припадне она земљишна површина коју су и обрађивали, Закон о уређењу аграрних односа у некадашњим покрајинама Јужне Србије и Црне Горе из 1931. године прописивао је да се сељачкој породици може додијелити само 5 ха земље. Чифчијски односи нису свуда били укинута, а у појединим случајевима чифчијски однос опстао је до завршетка Другог свјетског рата.³⁰¹

Посебно замршена ситуација је постојала у Босни и Херцеговини која је најдуже била под Отоманском окупацијом и као реликте тога времена имала је специфичну врсту феудалних посједа бегова - беглуке. Иако се често код бошњачких интелектуалаца истиче да су аграрне реформе у обје Југославије биле на штету највише босанских муслимана, чињенице о овој првој аграрној реформи говоре супротно. Наиме, још на почетку аграрне реформе у Краљевини Југославији, босанским беговима је обећано да се беглуци неће сматрати за феудалне, већ за приватне посједе, иако је било јасно да су аге и бегови земљишне посједе стицали у току неколико стотина година, углавном насилем путем (отимањем од „хришћанске раје“). Ипак, уважене су специфичности Босне и Херцеговине, што је отворило бројене расправе.³⁰²

Прелазно рјешење нађено је у доношењу Уредбе о упису власништва бивших кметова на кметовским селиштима у земљишним књигама у Босни и Херцеговини од 21. јула 1919. године,³⁰³ којом је уведена нека врста колективне својине породице кмета, само под условом да је егзистенција породице везана за тај беглук. Такво рјешење питања беглука дефинитивно је санкционисано Законом о бившим кметским селиштима и стеченим беглуцима и Законом о беглучким земљама у Босни и Херцеговини из 1928. године. Закон о бившим кметским селиштима и стечени беглуцима, за разлику од претходних прописа који су предвиђали колективну својину породице, увео је својим првим чланом индивидуалну својину на земљишту.

Аграрна реформа се у Краљевини Југославији проводила доста споро, а више од десет година од почетка спровођења, у јуну 1931. године, донесен је Закон о ликвидацији

³⁰¹ Милошевић, С. П., *Аграрна политика у Југославији 1945-1953*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2015, 27-28.

³⁰² Стојан Протић био је непоколебљив у свом ставу да се у беглуке не смије дирати.

³⁰³ Уредба о упису власништва бивших кметова на кметовским селиштима у земљишним књигама у Босни и Херцеговини од 21. јула 1919. године, „Службене новине Краљевине СХС“, бр. 84/1919.

аграрне реформе на великим посједима који је означио улазак аграрне реформе у њену завршну фазу, која је трајала све до 1941. године.³⁰⁴ Овај закон је требао аграрним интересентима омогућити да коначно постану власници добијених земљишта, а великим посједницима да остваре своје интересе.³⁰⁵

Колонизација је била олакшана прописивањем обавезе насељеника да не могу отуђити добијену земљу наредних десет година. Циљ законодаваца, приликом прописивања ове одредбе био је задржавање аграрних интересената на додијеленој им земљи и њихово привикавање на нову средину. У свим колонизованим крајевима, колонисти су били обавезни да буду чланови “удружења насељеника”, посебно оформљених задруга касније названих аграрне заједнице, преко којих је држава помагала колонисте. То је била обавеза чије је неизвршавање повлачило казну одузимања додијелене земље.³⁰⁶

4.1.2. Аграрна реформа и колонизација у „Другој“ Југославији

Територија Краљевине Југославије је у Другом свјетском рату била под окупацијом више страних држава, а у погледу својине на земљишту, у зависности од дијела територије, владао је хаос и отимачина. Окупационе власти, нарочито на територији Републике Србије, укључујући Косово и Метохију и Војводину, настојале су да измијене националну структуру становништва додјелјивањем земљишних посједа и насељавањем неспрског становништва.³⁰⁷ Одмах се приступило „поништавању“ ефекта аграрне реформе Краљевине Југославије.

Терор који су окупационе силе проводиле над становништвом окупираних држава односио се прије свега на масовна убиства, расељавања и одузимање имовине.³⁰⁸ На

³⁰⁴ Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима, „Службене Новине Краљевине СХС“, бр. 142 од 26. јуна 1931. године.

³⁰⁵ Признањем права сопствености аграрним интересентима на додељеној им земљи аграрни интересенти постају слободни господари, стичу могућност да се могу задуживати на подлози исте и да могу добити кредите.

³⁰⁶ Ерић, М., *op.cit.*, 401 и Вучковић, М., *Историја задружног покрета у Југославији 1918–1941*, Београд 1966, 67–70.

³⁰⁷ Са Косова и Метохије до 1942. године у Србију и Црну Гору прогнано је око 100.000 житеља. Само у околини Пећи порушено је 16 цркава и манастир Девич, види више: Лекић, Б., „Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945–1948“, изд. Архив Србије, 1997, 10.

³⁰⁸ Петрановић, Б., *Револуција и контрареволуција у Југославији (1941–1945)*, Рад, Београд, 1983, 46–90.

удару су се посебно нашли Јевреји³⁰⁹ и Срби³¹⁰ у свим окупационим зонама државе. Највеће промјене у погледу власништва на земљишту, аграру и мијешању у структуре становништва, ипак су, наступиле за вријеме трајања Независне државе Хрватске (НДХ).³¹¹

Још у току Другог свјетског рата у оквиру Народно - ослободилачког покрета (НОП) усвајане су одлуке које су задирале у својинске односе на земљишту, а све ради приближавања комуниста сељаштву. Комунисти су сељаштво сматрали конзервативним друштвеним фактором али то се није јавно истицало нити се питање социјалне револуције постављало као битно у датом историјском тренутку.³¹²

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) и њен вођа Јосип Броз Тито позивали су на заједничку борбу против окупатора и раднике и сељаке. Буржоазија је означена као заједнички класни непријатељ,³¹³ којег треба уништити након ослобађања од окупатора. Највећи дио НОП чинили су сељаци, који су очекивали да након ослобођења њихови напори на формирању нове државе социјалне правде буду уважени. Сељацима, поготово беземљашима, обећана је додјела пољопривредног земљишта, што су они жељно ишчекивали.³¹⁴

Међутим, иако је КПЈ позивала сељаке да приступе партизанима и партији, бројни су примјери обрачуна са имућнијим сељацима, одузимања имовине (на дијелу територије који је НОП контролисао) па чак и убистава.³¹⁵ Очигледно су се и имућнији сељаци сматрали класним непријатељима, те се није чекало ослобођење да се започене са класним обрачуном иако је снабдијевање храном партизанске војске у многome зависило од сељака.

³⁰⁹ На примјеру Војводине се може уочити на који начин је имовина Јевреја одузимања. У Банату је имовина Јевреја конфискована, окупационе власти су у Србији основале Комесаријат за јеврејске куће и земљишне посједе са задатком да се преузме и распорода имовину Јевреја. Право на куповину јеврејске имовине имали су Нијемци, види: Ивковић, Б., „Уништење Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941–1944”, *Токови револуције*, бр. 1/1967, 373–403.

³¹⁰ Шкиљан, Ф., *Организирана присилна иселавања Срба из НДХ*, Загреб, 2014.

³¹¹ Цолић, М., *Такозвана Независна Држава Хрватска*, Љубљана, 1973.

³¹² Дедијер, В., *Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита*, 1, Београд, 1981, 274.

³¹³ Класна борба је најважнији појма у марксистичком учењу, а Маркс је у Манифесту Комунистичке партије писао да је историја свих друштава “историја класне борбе” при чему класна борба нужно води диктатури пролетеријата, Манифест комунистичке партије Карла Маркса, доступан на <https://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/05/manifest.pdf>, приступљено 11.01.2024. године.

³¹⁴ Трогличић, С., „Католичка црква у Истри и аграрна реформа (1946.-1948.) – примјер Пазинског деканата“, *Табула*, бр. 12, 2014., 245.

³¹⁵ Лековић, М., “Мере Централног Комитета КПЈ у првој половини 1942. године против левог скретања у политици КПЈ”, *Ослободилачка борба народа Југославије*, бр. 2, Београд 1977, 81–99.

Носилац својеврсне аграрне реформе у току Другог свјетског рата је био НОП, а настојало се обезбиједити да све пољопривредне површине на ослобођеној територији буду обрађене, те активирају напуштена имања заједничком обрадом или уступањем породицама чију је имовину окупатор заузео или које уопште нису имале властито земљиште за обраду. Не треба занемарити ни покушаје и искуства организовања колективне обраде земље. При подјели земље у току рата није долазило до преноса својине над земљом, те су овакве додјеле имале привремени карактер.³¹⁶

Одлука АВНОЈ-а о преласку у државну својину непријатељске имовине, државној управи над имовином неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле³¹⁷ је једна од првих и најзначајних одлука НОП у току рата, која је представљала правни основ за одузимање земљишта, прије свега тзв. „Фолксдојчерима“.³¹⁸ У чл. 1 ове одлуке утврђен је круг лица којима се имовина одузима, као и да иста имовина постаје државна својина.³¹⁹

Имовина одсутних лица која су у току окупације насилно одведена од стране непријатеља или су сама избјегла, прелази у Државну управу народних добара и њоме ће се управљати као са повјереним добром до коначног рјешења о својини. Имовина која је под притиском окупационих власти прешла у својину трећих лица пада до даљег рјешења под секвестар државе.³²⁰ У случајевима одузимања имовине по основу неведене одлуке, није исплаћивана никаква накнада ранијим власницима.

Завршетак рата значио је суочавање са многобројним проблемима новонастале државе и сложеним политичким стањем у земљи и свијету.³²¹ Рјешавање аграрног

³¹⁶ Комунистичка партија Југославије је рјешење о аграрном и сељачком питању прво тражила у теоријској баштини социјализма и искуству октобарске револуције коју су сматрали првом побједоносном социјалистичком револуцијом у историји људског друштва.

³¹⁷ Одлука АВНОЈ о преласку у државну својину непријатељске имовине, државној управи над имовином неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, „Службени лист ДФЈ“, бр. 2/45.

³¹⁸ На основу ове одлуке одузето је земљиште прије свега Нијемцима у Војводини (око 640.000 ха имовине Фолксдојчера), а које је представљало основу за каснији аграрни фонд.

³¹⁹ Даном ступања на снагу ове одлуке прелази у државну својину: 1. сва имовина Немачког Рајха и његових држављана која се налази на територији Југославије; 2. сва имовина лица немачке народности, изузев Немаца који су се борили у редовима Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије или су поданици неутралних држава а нису се држали непријатељски за време окупације; 3. сва имовина ратних злочинаца и њихових помагача, без обзира на њихово држављанство, и без обзира на држављанство; 4. имовина сваког лица које јепресудом грађанских или војних судова осуђено на губитак имовине у корист државе. Имовина југословенских држављана пада у том случају под удар ове одлуке, без обзира да ли се налази у земљи, или иностранству.

³²⁰ Чл. 2 Одлуке АВНОЈ о преласку у државну својину непријатељске имовине, државној управи над имовином неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле,.

³²¹ Ратом разорена држава, јачање нове власти, унутрашњи и међународни притисци, захтјеви пролетеријата и сељаштва, обликовали су прилике у којима је провођена аграрна реформа.

питања и колонизација наметнули су се одмах као приоритетни проблеми. За брзу и успјешну расподелу земљишног фонда те пресељење становништва требало је изградити посебан административни апарат.³²² Исто тако, требало је припремити јавност, што је учињено преко државних медија.³²³

Привремена влада ДФЈ донијела је у марту 1945. године Декларацију која се сматра првом програмском изјавом нове власти. Послије Декларације, Моша Пијаде³²⁴, један од истакнутих представника нове власти, обухватније је објашњавао нека од гледишта по којима би требало проводити аграрну реформу и колонизацију.³²⁵

Питање аграрне реформе и колонизације било је тема на трећем засједању АВНОЈ-а, тј. Привремене народне скуштине од 7. до 26. августа 1945. године. Управо на том засједању представљен је приједлог законског рјешења којим би се на јединствен начин ријешило ово питање.³²⁶ Треба истаћи да је прије доношења овог закона требало створити погодно тло за провођење аграрне реформе па је из тог разлога истакнута потреба да се онемогући купопродаја и задуживање будућих објеката аграрне реформе.³²⁷

Уведено је прво административно ограничавање права располагања земљишном својином које се односило на све грађане, а које је важило све до 1945. године. Овој мјери је претходила Одлука Предсједништва АВНОЈ-а о укидању и неважности свих правних прописа донијетих од стране окупатора и његових помагача за вријеме окупације. Ова одлука је преточена у Закон о неважности правних прописа донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације којим је отклоњена примјена прописа Краљевине Југославије и одлука донијетих за вријеме рата, а што је било претпоставка и за уређивање аграрних односа.

³²² Гаћеша, Н., *Аграрна реформа и колонизација 1945-1948.*, Матица српска, Нови Сад, 1984., 119.

³²³ Матица, М., "Промјене власничких односа у Југославији (1945.-1948.) на страницама хрватских новина", *Часопис за савремену повијест*, бр. 3, 1992., 166.-168.

³²⁴ Моша Пијаде - потпредсједник Предсједништва АВНОЈ и предсједник његовог законодавног одбора, истакнути комуниста и један од најближих људи Јосипа Броза Тита. Учествовао је у изради бројних закона, те устава тадашње државе.

³²⁵ Пијаде је заступао став да се аграрна реформа и колонизација мора провести ради добробити сељака, односно да се земља треба дати сељацима који немају земље или који је немају довољно. Земљишни фонд аграрне реформе и колонизације требао је према Пијади да буде сачињен од велепосједа, напуштених посједа, конфискованих посједа, посједа припадника њемачке народности, посједа банака и зеленаша.

³²⁶ Приједлог су изнијели министар пољопривреде Васо Чубриловић и министар колонизације Сретен Вукосављевић у Привременој влади, заједно с Мошом Пијаде. Сретен Вукосављевић је сматрао да би колонизација требала бити нормирана посебним законским актом, што није прихваћено јер је већина сматрала како ова два процеса чине симбиозу те као такве их је немогуће засебно нормирати.

³²⁷ Рјешење о забрани продаје, куповине и задуживања пољопривредних земљишта, шума, пољопривредних зграда и објеката, „Службени лист ДФЈ“, бр. 48/1945.

Још један врло важан закон усвојен је у том периоду и уређивао је питање враћања имовине који су у току рата сопственици морали напустити или им је била одузета за вријеме окупације. То је Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача од 24. маја 1945. године,³²⁸ којим је било прописано да се имовина враћа сопственицима или уживаоцима без обзира ко ту имовину и по каквом основу држи на дан ступања на снагу овог закона.³²⁹

Закон о аграрној реформи и колонизацији један је од првих законских аката „Друге“ Југославије, усвојен само неколико мјесеци након ослобођења. У чл. 1 прописивао је да се аграрна реформа и колонизација проводи у циљу додјеливања земље земљорадницима који немају довољно земље на располагању или уопште немају земље.³³⁰ Непокретности и друга добра одузета примјеном овог закона прешле су у својину државе која је образовала земљишни фонд из кога се земља додјеливала колонистима или државним пољопривредним добрима. Рокови за провођење аграрне реформе нису испоштовани и тај процес је трајао до 1953. године.

Аграрни савјет ДФЈ, основан 29. августа 1945. године, био је најважнији савезни орган провођења аграрне реформе и колонизације³³¹. Аграрни савјет је 8. септембра 1945. године основао Комисију за насељавање бораца у Војводини, те одредио њене задатке и именовао чланове. Комисија је имала право оснивати мјесне и котарске комисије које су послове насељавања проводиле на терену.³³² Након одређеног времена

³²⁸ Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача од 24. маја 1945. године, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 64/46 и 105/47.

³²⁹ Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача од 24. маја 1945. године, чл. 1.

³³⁰ Према чл. 16, право првенства у додјели земље имали су земљорадници без земље или са недовољно земље који су: 1) борци и инвалиди партизанских одреда Народноослободилачке војске, и партизанских одреда Југославије и Југословенске армије, посебно старији борци и добровољци; 2) породице и сирочад погинулих бораца; 3) инвалиди из балканских ратова (1912-1918); 4) жртве и породице жртава фашистичког терора тј. лица која су од стране окупатора и његових помагача хапшена, мучена, осуђивана, интернирана или држана у заробљеништву.

³³¹ Влада ДФЈ је у складу са чл. 31 Закона о аграрној реформи и колонизацији донијела 29. 8 1945. године Уредбу о Аграрном савјету ДФЈ, „Службени лист ДФЈ“, бр. 67/4. Предсједник владе ДФЈ Јосип Броз Тито именовао је Мошу Пијаде за предсједника Аграрног савјета. Чланови су били Васо Чубриловић, министар пољопривреде, Сретен Вукосављевић, министар колонизације, Максим Горановић, предсједник Државне пољопривредне комисије по положају те Филип Лакуш, Владо Шегрт, Богдан Орешчанин, Јован Веселинов, Јерко Радмиловић, Здравко Ромае, Димитрије Бајалица, Ванчо Бурзевски, Милан Бринар и Влајко Беговић.

³³² Мјесне комисије сачињавала су три представника досељених бораца, један представник народне власти којег је одређивао котарски народни одбор и један представник мјесне управе пољопривредних добара. Котарске комисије састојале су се од по једног представника досељеника, демобилизованог или активног официра Југославенске армије којег је одређивало Министарство народне обране и рејонске управе

примјене Закона о аграрној реформи и колонизацији постало је јасно да је сувишно постојање Аграрног савјета, Министарства колонизације и Комисије за насељавање бораца у Војводини па је због тога 1946. године усвојен Закон о оснивању Комисије за аграрну реформу и колонизацију при влади ФНРЈ. Предметним законом се Аграрни савјет претвара у Комисију која је преузела послове Аграрног савјета и Министарства колонизације.³³³

Основно начело по којем је провођена аграрна реформа и колонизација било је да земља припада онима који је обрађују. За разлику од додјеливања земље у ратном периоду, које је било привременог карактера, творци законског оквира аграрне реформе у „Другој Југославији“ сматрали су да додијељена земља треба пријећи у својину лица којима се додјељује.

Предмет аграрне реформе и колонизације била су пољопривредна и шумска добра чија укупна површина прелази 45 хектара или 25 до 35 хектара обрадиве земље (воћњаци, ливаде, оранице и виногради), земљишни посједи у својини банака, предузећа, акционарских друштава и других приватноправних лица, земљишни посједи црква, манастира, вјерских установа и свих врста задужбина,³³⁴ вишак обрадиве земље изнад законом одређеног максимума, вишак малог земљишног посједа неземљорадника изнад законом одређеног максимума, те земљишни посједи који су из ма којег разлога у току рата остали без сопственика или насљедника.³³⁵

Закон о аграрној реформи и колонизацији прописао је да земља која се одузима по основу чл. 3, тачка а, б, в, и ђ) прелази у руке државе са свима зградама и постројењима на њој и са цјелокупним живим и мртвим пољопривредним инвентаром, без икакве одштете власницима.³³⁶ Изузеци су били прописани у истом члану, у ст. 2-4.³³⁷

пољопривредних добара. Осигурано је тако непосредно судјеловање колониста у пословима колонизације, понајприје у раздиоби кућа, земље и пољопривредног инвентара.

³³³ Матицка, М., Органи за провођење аграрне реформе и колонизације у Југославији (1945 — 1948). *Архивски вјесник*, бр. 31/1987, 29—37.

³³⁴ У Босни и Херцеговини је одузет велики број непокретности црквама, манастирима, те исламској заједници, а више о томе види: Бећировић, Д., „Одузимање имовине Српске православне цркве у Босни и Херцеговини (1945-1961)“, *Хисторијска трагања*, бр. 8, 201, 149-167, Бећиревић, Д., „Одузимање имовине Исламске заједнице у Босни и Херцеговини од завршетка Другог свјетског рата до 1961“, 171-193.

³³⁵ Закон о аграрној реформи и колонизацији, чл. 3.

³³⁶ Закон о аграрној реформи и колонизацији, чл. 4, ст. 1.

³³⁷ Чл. 4 прописано је у сљедећим ставовима: 2) Ако се установи да власник посједа из чл. 3, тач. а), нема осим тога посједа никакве друге имовине нити другог занимања од чега би могао живети и да су му приходи са тога посједа били искључиво средство издржавања, тако да би експропријацијом у смислу става 1) овог члана остао без средстава за издржавање, оставиће се изузетно таквом власнику, поред куће за становање с припадајућим стварима, 5 хектара обрадиве земље и овој количини земље одговарајуће пољопривредне зграде и одговарајући живи и мртви инвентар, а сав остали посјед, зграде и инвентар

Закон је садржавао и одредбу о експропријацији у случају кад се одузима само вишак земљишта изнад одређене максималне границе (чл. 3, тачка г) и д), те прописивао да ће се сопствнику исплатити накнада за одузету земљу у висини једногодишњег приноса по хектару.³³⁸ Иако је прописано да ће се начини исплате ближе уредити уредбом³³⁹, таква уредба никада није донијета, нити су накнаде исплаћене.

С обзиром на то да је овај закон био савезни, а да су га проводиле републичке власти поставило се питање рјешавање проблема у случају постојања једног или више имања истог лица у једној или више република. Због тога је 1946. године усвојено обавезно тумачење које је прописало да у случају земљишта које је чинило велики посјед у више република буде извршена експропријација у свакој од република. Уколико се радило земљорадничком посједу, земљорадник је могао одабрати у којој републици жели да му се остави земљиште. Власницима одузете земље никада није исплаћена никаква накнада иако је у одређеним случајевима то било предвиђено.³⁴⁰

Важна измјена Закона о аграрној реформи и колонизацији учињена је 1946. године када је прописано да се својина на додијељеној земљи уписује на све чланове домаћинства, а не само на старјешину домаћинства.³⁴¹ У току спровођења аграрне реформе појавило се много спорних питања, а најтеже је било питање недовршене аграрне реформе из Краљевине Југославије, на подручју Војводине. Због тога је НР Србија усвојила Закон о ликвидацији аграрне реформе вршене до 6. априла 1941. године на великим посједима у Аутономној Покрајини Војводини³⁴². По том закону ликвидирана је аграрна реформа на свим великим посједима на којима до наведеног датума није била завршена.

Још један удар на својину приватног земљишта извршен је доношењем Закона о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додјеливању земље пољопривредним организацијама од 22. маја 1953. године.³⁴³ Овим законом

одузима се без накнаде. 3) Ако посједник из члана 3, тач. а) нема више од једне куће за становање, ова му се неће одузети. Замкови (дворови) не могу се рачунати као куће за становање. 4) Ако има сметње да се поседнику из става 2) и 3) овог члана земља и кућа остави на досадашњем посједу, то ће му се накнадити на другом мјесту у тој околини.

³³⁸ Закон о аграрној реформи и колонизацији, чл. 6.

³³⁹ Закон о аграрној реформи и колонизацији, чл. 14.

³⁴⁰ Закон о аграрној реформи и колонизацији, чл. 6 и чл. 26.

³⁴¹ Закон о потврди и измјенама закон о аграрној реформи и колонизацији, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 24/46.

³⁴² Закон о ликвидацији аграрне реформе вршене до 6. априла 1941. године на великим посједима у Аутономној Покрајини Војводини, „Службени гласник НРС“, бр. 9/1947.

³⁴³ Закон о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додјеливању земље пољопривредним организацијама, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 22/1953 и 10/1965.

земљорадницима је одузет сав вишак обрадивог пољопривредног земљишта изнад 10 хектара, с тим што су породичне задруге и домаћинства, под одређеним условима могли задржати у својини највише до 15 хектара.

Када говоримо о колонизацији истичу се два смјера: повратак некадашњих колониста на имања са којих су протјерани и нова колонизација коју је организовала држава. Највећи талас колонизације је ишао ка Војводини, што је последица чињенице да су највећи дио земљишног фонда чиниле непокретности одузете на овом подручју. Додјељивање земље колонистима изазавало је велике миграције становништва на подручју бивше Југославије што је оставило велике последице на економску, политичку и демографску слику сваке од република, а ту се истичу Босна и Херцеговина³⁴⁴ и простор Косова и Метохије.

4.2. Конфискација

Један од основних циљева новонастале државе и КПЈ био је коначни обрачун са тзв. народним непријатељима (унутрашњим и спољним) који су били против друштвено-економског и политичког система. Још у току Другог свјетског рата усвојени су бројни акти који су служили борби против окупатора, али и класних непријатеља. Сви они који су били препрека успостављању социјалистичке државе морали су бити искључени из друштвеног живота заједнице. Искључење се вршило, како из политичког, тако и из економског живота заједнице.

Још у тзв. Фочанским прописима³⁴⁵ дата је дефиниција народног непријатеља.³⁴⁶ Фочански прописи су „народним непријатељима“ прогласили врло широк круг лица али су од конфискације изузели све оне „који су били заведени, било од окупатора или од усташа, било од издајничких четничких официра, а који су се придружили НОП. Гледано

³⁴⁴ Шовљаков, М., „Две српске колонизације као мотив миграције Срба из Босне и Херцеговине у Војводину 1918-1950“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, XI, бр. 11 2019, 209-210.

³⁴⁵ Врховни штаб засједао је у Фочи 1942. године, када су усвојени задаци и устројство Народноослободилачких одбора. Фочански прописи, доступни на <https://focanskidani.wordpress.com/>, приступљено 06.12.2023. године.

³⁴⁶ Као народни непријатељи чија имовина подлијеже заплени имају се сматрати: све активне усташе или њихови организатори и помагачи; сви они који служе окупаторима у ма којем виду као - шпијуни, достављачи, курири и агитатори; који су натјеривали народ да окупаторима преда оружје; сви који су издали народну борбу и били у дослуху са окупаторима; сви који се одметну од народне власти и раде против ње; сви они који разарају НОП или дезертирају. Исто тако, народни непријатељи су они који на ослабођеним територијама под влашћу НОП врше убиства и пљачкају.

са ове историјске дистанце, Фочански прописи регулишу изузетно широку материју³⁴⁷ па се с тим у вези баве и неким питањима својинскоправних односа.

Надлежност НОО као привремених органа власти на ослобођеној територији обухватала је све функције укинутих „стarih“ органа власти (општине, полиција, жандармерија, судови, пореске и финансијске институције и др.), осим оних које су припадале војним властима. Под војну управу стављене су све јавне државне зграде и имање, жељезница, рудници, путеви, мостови, творнице, радионице које раде за војску, те болнице и апотеке.

Прва дужност НОО била је да се обезбиди снабдијавање и исхрана војске.³⁴⁸ Ради остваривања овог циља НОО су оснивали народно-ослободилачке фондове. Народно-ослободилачки фондови су попуњавани прилозима грађана али и реквизицијом од имућнијих сељака,³⁴⁹ као и конфискацијом имовине „народних непријатеља“. Конфискација се вршила на основу одлука власти или војних судова, а по приједлогу НОО. НОО вршили су попис покретне и непокретне имовине „народних непријатеља“, било да је он стријељан, одметнуо се или побјегао. Општински НОО су о попису сачињавали извјештај и подносили га среском НОО и даље војним судовима. Фочански прописи дефинисали су да конфискација имовине „народних непријатеља“ мора бити извршена на основу одређених доказа, што у пракси и није био случај.

Имовина одузета у периоду од 1941. до 1944. године чинила је један од првих фондова друштвеног власништва. Укупан удио те имовине у приватној својини на крају рата ипак је био незнатан. Треба имати у виду да су поједини дијелови Југославије скоро до краја рата остали под окупаторском влашћу (Словенија и Хрватска).³⁵⁰

Правни легитимитет конфискације НОП је темељио на општем интересу борбе за национално ослобођење. Из доступне архивске грађе и спознаје последица конфискације можемо закључити да се она користила и као инструмент класне борбе. Конфискација имовине је само начелно била споредна санкција уз кривичноправну санкцију, а очигледно је служила и за обрачун са политичким противницима.

³⁴⁷ Фочански прописи садрже правила о задацима и устројству НОО, прописе о народноослободилачким фондовима, дају упутства о снабдевању војске, регулишу питање управљања јавним зградама, имањима и др.

³⁴⁸ НОО имали су надлежност да воде строгу контролу извоза стоке, пољопривредних производа, дрва и других производа и сировина.

³⁴⁹ Реквизиција је био облик куповине код којег НОО нису одмах вршили исплату у новцу већ се продавцу давала реквизициона признаница (реверес), на основу које је њен прималац могао касније тражити исплату.

³⁵⁰ Петрановић, Б., *Политичке и правне прилике за време привремене Владе ДФЈ*, Београд, 1964., 43-44.

Предсједништво АВНОЈ представило је Приједлог закона о поступку конфискације и о извршењу конфискације на дневни ред 8. јун 1945. године у циљу да овим законским рјешењем разјасни бројне нејасноће у примјени мјере конфискације против „народних непријатеља“.³⁵¹ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације представља основни правни оквир конфискације у „Другој“ Југославији.³⁵² Чл. 1 наведеног закона одређује конфискацију имовине као принудно одузимање имовине у корист државе без накнаде.

Конфискација је била или потпуна конфискација (цјелокупна имовина) или одузимање тачно одређеног дијела имовине неког лица (дјелимична конфискација). Предмет конфискације била је имовина у личној својини или лични удио у заједничкој својини, као и имовинска права.³⁵³

Закон је прописао и секвестрацију као привремено одузимање и стављање под контролу државне управе имовине која може да дође под удар конфискације, а у циљу обезбјеђења заштите јавних интереса.³⁵⁴ Секвестација се проводила на приједлог Земаљске управе народних добара, Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача или Јавног тужиоца који води поступак. Одлуку о приједлогу наведених органа доноси онај суд пред којим је покренут или треба да буде покренут поступак по кривичном дјелу.³⁵⁵

Конфисковна имовина прелазила је у државну својину. Уколико дође до поништења пресуде на основу које је конфискација извршена, имовина се враћа власнику, а уколико враћање у натури није могуће вриједност имовине надокнађује се власнику у новцу.³⁵⁶ Иако многи сматрају Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације ригорозним треба истаћи да је законодавац ипак у одређеној мјери водио

³⁵¹ Постојала су два приједлога овог закона. Први приједлог назван је Приједлог закона о поступку конфискације и секвестрације имовине ратних злочинаца, народних непријатеља и других осуђеника, а предложио га је предсједник Привредног савјета Владе ДФЈ Андрија Хебранг. Овај приједлог био је на дневном реду Законодавног одбора Предсједништва АВНОЈ пет пута (7., 12., 13., 16., и 15. маја 1945. године), а највеће примједбе биле су у томе што овај приједлог није секвестрацију уврстио у закон, иако је она била само дио поступка конфискације. Наведене примједбе биле су главни разлог промјене наслова закона.

³⁵² И у многим другим законима утврђена су кривична дјела за која је предвиђено изрицање казне конфискације имовине. Најзначајни међу таквим прописима је Закон о кривичним дјелима против државе и народа, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 59/46, 106/47 и 110/47. За сва кривична дјела против државе и народа била је прописна и казна конфискације имовине.

³⁵³ Закон је у чл. 6 прописивао шта се од личне имовине може изузети од конфискације. С тим у вези и *Рјешење Врховног суда Србије, Рев. 454/06 од 28. марта 2007. године, доступно на <https://projuris.org/pravna-edukacija/denacionalizacija-u-sudskoj-praksi/>*, приступљено 07.12.2023. године.

³⁵⁴ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације, чл. 12, ст. 1.

³⁵⁵ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације, чл. 12, ст. 2.

³⁵⁶ Закон о конфискацији имовине и извршењу конфискације, чл. 8.

рачуна о минималним животним потребама лица чија се имовина конфискује и његове породице.³⁵⁷

Конфискацијом је у државну својину прешао огроман број непокретности и друге имовине па се може рећи да конфискација била обимнија и од национализације. Посебно треба истаћи да је конфискована скоро цјелокупна имовина банака, трговина на велико и већи дио индустрије.³⁵⁸

Конфискована је цјелокупна имовине породице Карађорђевић на начин да је краљевској породици прво одузето држављанство, а онда донесен Указ којим је одузимање имовине и озваничено.³⁵⁹

4.3. Национализација

Национализација³⁶⁰ је један од облика одузимања имовине у бившој Југославији. Ради се о врло радикалној привредно-политичкој мјери која се није спроводила само у социјалистичким земљама, него дијелом и у земљама капиталистичког уређења.³⁶¹ Овај термин се погрешно употребљава ради означавања свих облика одузимања имовине.

³⁵⁷ Према одребама чл. 6 од конфискације се изузимају: 1) предмети кућанства (одијело, рубље, обућа, намјештај, судови и слично) који су неопходни за живот осуђенога и његове уже породице; 2) оруђа сваке врсте која су неопходна за лични занатлиски рад или за вршење личне самосталне или полусамосталне професије, ако осуђени није од суда лишен права да врши своју професију; 3) окуће, минимум земљишног посједа и живог и мртвог инвентара, са зградама за становање и привреду неопходним за одржање ситног сељачког газдинства без употребе туђе радне снаге; 4) храна и огријев, за личну употребу осуђенога и његове уже породице за четири месеца; 5) новчана сума која не може прећи просечну тромјесечну надницу радника дотичног места за сваког члана породице. Приликом одређивања имовине која ће се оставити ужој породици, суд ће водити рачуна о конкретним околностима сваког појединог случаја и узимајући у обзир мјесне привредне услове. Имовина која се остави ужој породици има се сразмјерно пренијети на све њене чланове

³⁵⁸ Занимљиво је осврнути се на конфискацију имовине сељака због неиспуњавања норми откупа. Многи сељаци су лишавани слободе, те су им конфисковане пољопривредне машине, пронађене количине житарица и непокретности. Ради се о хиљадама људи, који су били изложени притиску и прогону због неиспуњавања норми постављених уредбама, што са данашње тачке гледишта дјелује апсурдно, види: Петрановић, Б., *Историја Југославије 1918-1988*, Београд: Нолит, 1988, 116.

³⁵⁹ Указ о одузимању имовине Карађорђевића, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 64/1947.

³⁶⁰ Национализација (енгл. *nationalization*, нем. *nationalisierung, verstaatlichung*, франц. *nationalisation*) - прелаз приватне имовине, непокретности, покретних ствари и права, у друштвену својину, уз прописану симболичну накнаду или без накнаде.

³⁶¹ Више о томе: Cumbers, A., "A tale of two nationalisations: experiences of post 1945 public ownership in the UK and France compared," *International Journal of Public Policy*, 15-1/2, 2019, 5-20; Andy, D., „Economic Calculation: Private Property or Several Control“, *Review of Political Economy*, 27(4), 2015, 606-623; Kern, A. and Mills, J., „Resolving Property Claims in a Post-Socialist Cuba“, *27 Law & Pol'y Int'l Bus.* 137, 1995, 137-191, N. & E. Quigley, K. Lewis & Counsell, 2009. "Protection of Private Property Rights and Just Compensation," *Working Paper Series 19127, Victoria University of Wellington, The New Zealand Institute for the Study of Competition and Regulation*, (2009):1-49; Chua, A. L., „The Privatization-Nationalization Cycle: The Link Between Markets and Ethnicity in Developing Countries“, *Columbia Law Review*, 95, 1995, 223-303.

Национализација представља принудни прелаз приватне имовине у друштвену, односно државну својину крупних, односно приватних предузећа, одређених привредних грана или имовине одређене врсте, са накнадом или без накнаде. Циљ национализације је био коначно разарање капитализма.^{362 363}

У „Другој Југославији“, национализација се одвијала у три таласа и била је свеобухватна. Правни оквир национализације чинио је Закон о национализацији приватних привредних предузећа, којим је започео први талас национализације. Као основни циљеви доношења овог акта законодавац наводи остварење друштвено-економских начела Југославије, те између осталих наводи начела правилног искоришћавања свих постојећих привредних снага земље, начела давања правца привредном животу и развоју од стране државе путем општег привредног плана, начела о општеној својини средстава производње као главном ослоњу државе у развоју народне привреде, те начела о одбрани народа од експлоатације.

На дан ступања на снагу овог закона 5. децембра 1946. године, национализована су и у државну својину прешла сва приватна привредна предузећа у 42 привредне гране.³⁶⁴ Поред приватних привредних предузећа из члана 1, а у вези са чланом 2 овог закона, национализована су и у државну својину прешла сва она предузећа, која по свом карактеру или по свом капацитету имају општу важност за савезну или републичке привреде, за заштиту народног здравља или за културни развој народних маса.³⁶⁵

Приватна предузећа *ex lege* су постајала државна привредна предузећа, а та нова државна предузећа су на себе преузимала све обавезе национализованог приватног предузећа до висине његове aktive.³⁶⁶ Државна предузећа била су организована у складу са Основним законом о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива.³⁶⁷ Остављена је могућност да држава, односно државно привредно предузеће у року од шест мјесеци од дана преузимања национализованог предузећа раскине све уговоре дотадашњих управа, уз

³⁶² Национализација је позната под крилатицом „експропријација експропријатора“, види: Анић, Т., „Нормативни оквир подржављења имовине у Хрватској/ Југославији 1944-1946“, *Часопис за савремену историју*, бр. 1, 2007, 25.

³⁶³ Више о утицају национализације на друштвени морал види: Нинковић, Ђ., Утицај Закона о национализацији на друштвени морал, *Правни живот*, бр. 10/2012, 79-84.

³⁶⁴ У чл. 1 побројане су привредне гране у којима се врши национализација.

³⁶⁵ Закон о национализацији приватних привредних предузећа ФНРЈ, чл. 2а.

³⁶⁶ Изузеци су прописани у чл. 5 Закона о национализацији приватних привредних предузећа.

³⁶⁷ Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива ФНРЈ, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 16/1959.

обавезу исплате накнаде сауговарачу за извршени дио обавеза, ако су користиле новој управи.³⁶⁸

Измјене Закона о национализацији приватних привредних предузећа из 1948. године омогућиле су да се овај процес прошири и на имовину страних лица. Извршена је национализација свих непокретности страних држављана, али и страних јавно - приватних лица (осим представништава страних држава које она службено користе).³⁶⁹

С обзиром на то да је грађевинско земљиште велики ресурс (као и пословни простори) и у тој области је било неопходно донијети прописе који би одговарали и подржавали нови концепт права својине у социјалистичкој држави. Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта донијет је 1958. године³⁷⁰ и њиме је прописано да се национализију и постају друштвена својина најамне стамбене зграде³⁷¹ и најамне пословне зграде, као и грађевинска земљишта у градовима и насељима градског карактера.³⁷²

У циљу провођења национализације усвојено је и низ подзаконских аката као што су Уредба о поступку за спровођење национализације најамних зграда и грађевинског земљишта³⁷³ којом је прописана процедура провођења национализације, Упутство о земљишнокњижним уписима национализованих најамних зграда и грађевинског земљишта,³⁷⁴ Уредба о начину исплаћивања накнаде за национализоване најамне зграде и грађевинско земљиште³⁷⁵ и други акти.

Правни режим грађевинског земљишта поред наведеног закона заокружен је и Законом о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског типа

³⁶⁸ Закон о национализацији приватних привредних предузећа ФНРЈ, чл. 6.

³⁶⁹ Поред имовине страних физичких и правних лица, ове измјене односиле су се и на остатак предузећа од значаја за државу. Овим измјенама окончана је национализација привреде, види: Кулићан, М., „Како повратити национализовану имовину“, *Правни живот*, бр. 5-6, 138-319.

³⁷⁰ Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта ФНРЈ, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 52/58, 3/59, 24/59, 24/61 и 1/63.

³⁷¹ Физичка лица су могла имати станове који служе задовољавању личних и породичних потреба, а правна лица су могла имати право својине на становима који су служили за задовољење потреба њихових радника. Физичка лица су по основу радног односа су такав стан добијали и на њему стицали станарско право. Једно лице је могло бити носилац станарског права само на једном стану, без обзира на величину тог стана и број чланова домаћинства.

³⁷² Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта ФНРЈ, чл. 1.

³⁷³ Уредба о поступку за спровођење национализације најамних зграда и грађевинског земљишта, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 4/1959.

³⁷⁴ Упутство о земљишнокњижним уписима национализованих најамних зграда и грађевинског земљишта „Службени лист ФНРЈ“, бр. 49/1959.

³⁷⁵ Уредба о начину исплаћивања накнаде за национализоване најамне зграде и грађевинско земљиште, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 10/61 и 42/62.

из 1968. године³⁷⁶. Сви каснији уставни³⁷⁷ и законски прописи градско грађевинско земљиште оставили су искључиво у друштвеној/државној својини.³⁷⁸

Такав режим градског грађевинског земљишта значио је напуштање принципа правног јединства непокретности (*superficus solo cedit*) и могућност да ималац права својине на земљишту буде различит од имаоца права својине на згради, што ће имати многобројне посљедице које се и данас осјећају. Правило *superficus solo cedit* изражава суштину римског схватања права својине које се протеже „све до пакла и до звијезда“ (*usque ad inferos et usque ad sidera*), што означава да се својина на земљишту протеже и на ствари које су са земљиштем трајно спојене (*cuius est solume ius est usuque ad celm et ad inferos*).³⁷⁹ Правно јединство непокретности је било могуће само тамо гдје је земљиште могло бити у приватном власништву, односно у насељима која нису била градског карактера.

4.4. Експропријација

4.4.1. Појам и правна природа експропријације

Експропријација је појам који потиче од латинских ријечи *ex*: из и *proprius*: властит из којих је изведен појам *expropriare* што значи изузети из власти, одузети. Појам експропријација се користи у већини европских законодавстава насталих на темељима правне традиције римског права³⁸⁰.

Експропријација је одузимање или ограничавање права својине на непокретностима тј. прелазак непокретности из приватне у јавну својину у општем

³⁷⁶ Закон о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског типа, „Службени лист СФРЈ“, бр. 5/68 и 20/69.

³⁷⁷ Тако је у чл. 81 Устава СФРЈ из 1974. године било прописано да не може постојати право власништва на земљишту у градовима и насељима градског карактера и другим подручјима предвиђеним за стамбену и другу комплексну изградњу, које, у складу са условима и по поступку који су утврђени законом, одреди општина. Услови, начин и вријеме престанка права власништва на земљишту на којем је прије доношења одлуке општине постојало право власништва, као и накнада за то земљиште, уређују се законом.

³⁷⁸ Повлакић, М., *op. cit.*, 143.

³⁷⁹ Simoneti, П., „Еволуција установе суперфицијарног права и успоредба са правом грађења“, *Зборник Правног факултета Свеучилишта Ријека*, Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, 2012, 6.

³⁸⁰ На италијанском језику се експропријација означава са *espropriazione per pubblica utilità* - „експропријација ради јавне користи“. Исти назив експропријација има и на француском језику – *l'expropriation pour cause d'utilité publique*. *Enteignung* је термин којим се институт експропријације означава у њемаком језику (Аустрија и Њемачка), а у преводу се може означити као одузимање својине. Овај термин прихваћен је и у Републици Хрватској гдје се за експропријацију користи термин „извлашћење“.

интересу, уз правичну накнаду³⁸¹ Можемо рећи да се код експропријације ради о одузимању или ограничавању права својине, које чини држава у своју корист или у корист неког другог субјекта, у општем интересу.³⁸² Неки аутори експропријацију виде као оригинарни начин стицања друштвене својине, а који се проводи у општедруштвеном интересу и уз накнаду бившем власнику.³⁸³

Експропријацијом држава ванредно интервенише и захвата у власничка овлашћења, проводећи поступак у којем се право својине ранијег власника непокретности може потпуно одузети и тада говоримо о потпуној експропријацији или ограничити у различитим случајевима непотпуне експропријације (нпр. успостављање права службености).³⁸⁴ Експропријацију морамо разликовати од других облика одузимања имовине и ограничења права својине јер се, по правилу, експропријација врши уз накнаду ранијем власнику, што није случај код нпр. конфискације.³⁸⁵ Однос једног друштва према питању експропријације значајан је индикатор и његовог односа према својини у цјелини.³⁸⁶

Након буржоаских револуција у Европи па све до Првог свјетског рата у већини европских држава, у духу владајућег либерализма, експропријација је представљала мјеру „задирања у свето право својине“ само у законом прописаном поступку и уз потпуну накнаду власнику чија се непокретност експроприше. Вајмарски устав³⁸⁷ је први устав у Европи који је својом одредбама пољуљао класични институт експропријације прописујући чак да се експропријација може у складу са посебним законом вршити и без икакве накнаде. Овај уставни акт, по много чему значајан,³⁸⁸ садржавао је гаранције

³⁸¹ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, књига 2, Стварно право*, 177.

³⁸² Експропријација је условљена објективним разлозима, који су у нашем праву означени као општи интерес, док се у неким правним системима говори и о јавном интересу или јавној користи. Декларација о правима човека и грађанина, као разлог експропријације наводи „законом утврђену јавну потребу“, види: Милков, Д., Експропријација између јавног и приватног, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/2011, 44.

³⁸³ Гатарих, Ђ., *Управно право*, посебни део, Загреб, 1978, 201.

³⁸⁴ Орић, Н. М., *Мањкавости управног поступка у поступку експропријације*, Центар за јавно право, Сарајево 2011, 2-4.

³⁸⁵ Критеријум разликовања национализације од експропријације је општост јер се експропријација врши на тачно одређеној непокретности, види: Хибер, Д., „Концепт и правни модел денационализације“, *Правни живот*, бр. 9-10, 1994, 820.

³⁸⁶ Лончар, З., Улога органа управе у поступку експропријације, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, бр. 57/4, 1997, 122.

³⁸⁷ Избори за уставотворну скупштину Њемачке одржани су 19. јануара 1919. године, а Устав је ступио на снагу 11. августа 1919. године, види: Молнар, А., *Расправа о демократској уставној држави (модерне револуције: Француска Русија-Немачка)*, Београд, 2002, 378.

³⁸⁸ Вајмарски устав представља један од најлибералнијих буржоаских устава донијетих у Европи почетком XX вијка. Иако прокламује низ демократских права и слобода, неки аутори сматрају да је управо чл. 48

права својине, али и одступања од класичног појма експропријације прије свега прописивањем да се експропријација може вршити, осим управним актом, на основу закона у посебном поступку, те одредбом гдје се говори о „одговарајућој накнади“ или никаквој накнади³⁸⁹.

Правна природа института експропријације је врло сложена јер се ради о институту који је предмет регулисања више грана права. С једне стране експропријација обухвата елементе управног права, а с друге стране елементе грађанског права и на крају, с треће стране и елементе уставног права. Како институт експропријације садржи елементе више грана права свака од тих грана се бави проучавањем оних елемената који тој грани припадају.³⁹⁰ Неки теоретичари објашњавају да се „тронежа“ на којој се налази институт експропријације може објаснити разликом између експропријације у материјалном смислу – експропријација као правни институт и експропријације у формалном смислу – правног пута за одузимање или ограничавање права својине у појединачном случају у јавном интересу.³⁹¹

Експропријација у формалном смислу представља правни пут за одузимање или ограничавање права својине у конкретном случају, а саставни дијелови тога пута су утврђивање општег интереса за одузимање или ограничавање, доношење појединачног правног акта о одузимању или ограничавању права својине и одређивање накнаде за одузету непокретност или ограничено право својине.

Поставља се питање да ли појам експропријације може обухватати и случајеве тзв. фактичка експропријације, у којима је материјалним актима државе извршено потпуно или дјелимично одузимање права својине физичких или правних лица ради изградње објеката од јавног интереса или извођења радова од општег интереса, а које није засновано на закону, нити постоји појединачни акт о одузимању или ограничавању права својине?

Експропријација је очигледно по својој правној природи мјешовит правни институт, са израженим јавноправним елементима. Грађанскоправни елементи експропријације односе се на њен предмет, а то су непокретности. Оно што

омогућио и успостављање тоталитарног режима Адолфа Хитлера, види: Савић, С., Вајмарски устав, *Зборник Правног факултета Универзитета у Нишу*, бр. 60, 2012, 234.

³⁸⁹ Стојановић, Д., Експропријација и правична накнада, *Анали правног факултета у Београду*, бр. 1-2/1970, 2-3.

³⁹⁰ Ако посматрамо упоредно – правно, не постоји земља у којој је експропријација искључиво подвргнута режиму само управног или само грађанског права.

³⁹¹ Прица, М. Н., *Експропријација као правни институт*, докторска дисертација, Ниш, 2016, Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу, 83.

експропријацију разликује од грађанскоправних уговора је чињеница да за преношење или ограничавање права на непокретностима није потребна сагласности дотадашњег власника. Непостојање сагласности претходног сопственика претпоставка је за приступање експропријацији.³⁹²

Субјекти експропријације су експропријант и експропријат.³⁹³ У конкретним случајевима експропријације држава може имати двојаку улогу: као власт са примарним правом експропријације и као експропријант, затим као власт и као експропријат. То практично значи да држава може у једном поступку да буде експропријант и експропријат, корисник експропријације и субјект на чијој непокретности се врши експропријација, јер не може неко одузимати себи оно што и онако њему припада.³⁹⁴

4.4.2. Експропријација у бившој Југославији

Институт експропријације није био непознат ни у српском, а ни у каснијем југословенском праву.³⁹⁵ СГЗ из 1844. године нормирао је експропријацију,³⁹⁶ а касније је усвојен посебан Закон о заузимању приватних непокретних добара за општенародну потребу, поред накнаде за иста из 1866. године, који је са одређеним измјенама из 1896. године важио све до 1931. године. Краљевина Југославија донијела је Закон о експропријацији 1931. године.

У периоду после Другог свјетског рата, експропријација је била уређена савезним законом. Основни закон о експропријацији ФНРЈ ступио је на снагу 4. априла 1947. године,³⁹⁷ а његовим одредбама било је прописано да се непокретна имовина може експроприсати само у општедруштвеном интересу и за потребе савезних органа, установа и предузећа, као и за потребе органа, установа и предузећа народних република,

³⁹² Милков, Д., *op.cit.* . 47.

³⁹³ Експропријант је корисник експропријације, субјект за кога се експропријација врши. Субјект од кога се експроприсана непокретност одузима назива се експропријат.

³⁹⁴ Костић, Л., *Административно право Краљевине Југославије*, друга књига, делатност управе, Београд, 1936, 382-383.

³⁹⁵ Сретењски Устав у чл. 119 и 120 за својину и експропријацију прописује: „Имање сваког Србина, било какво му драго, јест неприкосновено. Ко се покуси, дирнути у туђе добро и имање, или присвајати га, или окрњити, онај ће се сматрати за нарушитеља општенародне безбједности, било он ко му драго и откуд му драго“ (чл. 119). „Но у случају, ако би правитељство Србско потребовало имање чије на општенародну ползу, то има право, употребити га на такову, но почем даде имаоцу накнаду за њега, пошто вјештаци прецјене“ (чл. 120).

³⁹⁶ Чл. 20 СГЗ регулише: „Само у случају нужде или особите општенародне потребе и ползе дужан ће бити ко своје добро уступити, но Правитељство у том случају дужно је таквome потпуну накнаду дати. Је ли случај такве нужде или општенародне потребе и ползе, решаваће сам Књаз у сагласију са Саветом.“

³⁹⁷ Основни закон о експропријацији ФНРЈ, „*Службени лист ФНРЈ*“, бр. 28/47.

аутономне покрајине, аутономне области и административно-територијалних јединица, као и у корист задруга, задружних и других организација и радног народа.³⁹⁸

Основни закон о експропријацији је био изузетно неповољан по власнике непокретности. Занимљиво је да је овај закон прописивао и могућност експропријације покретних ствари односно предмета нарочите културне, умјетничке и историјске вриједности, као и имовинских права.³⁹⁹ Ова законска одредба наилазила је на бројне критике и сматрана је једним од највећих недостатака овог закона поред начина регулисања исплате накнаде власнику непокретности.

Према одредбама чл. 11 сопственику је припадала накнада за експроприсану имовину у висини просјечне прометне вриједности, коју експроприсана имовина има на дан процјене. Накнада у великом броју случајева није ни исплаћивана, а сама експропријација више је носила одлике национализације. Накнада није обухватала ни изгубљену добит ни нарочиту вриједност коју имовина може имати лично за сопственика некретнине, што значи да није могло доћи до потпуног обештећења власника експроприсане непокретности. Додатни проблем престављало је прописивање одредбе да се накнада за експроприсану непокретност може исплатити у државним обвезницама, што је уносило додатну правну несигурност и проблеме за већ осиромашене власнике непокретности. Експропријација извршена по овом закону донијела је низ спорова, како тадашњој држави, тако и државама насталим дисолуцијом Југославије због бројних кршења права ранијех власника у смислу неисплаћивања накнаде за експроприсану непокретност или фактичко одузимање права на непокретностима без правоснажног рјешења о експропријацији.

Године 1957. донесен је нови Закон о експропријацији⁴⁰⁰ који се од претходног разликовао по начелима поступка, начину одређивања накнаде за изузету непокретност, али и по увођењу нових института у правни систем тадашње државе.⁴⁰¹ Међутим, ни овај закон није донио значајне измјене у погледу заштите права и положаја власника експроприсаних непокретности.

³⁹⁸ Основни закон о експропријацији ФНРЈ, чл. 2.

³⁹⁹ Основни закон о експропријацији ФНРЈ, чл. 1, ст. 2.

⁴⁰⁰ Закон о експропријацији ФНРЈ, „Службени лист ФНРЈ“ бр. 12/57 и 53/62, „Службени лист СФРЈ“, бр. 13/1965, 5/1968, 7/1968, 30/1968 и 32/1970.

⁴⁰¹ Уведени су институти административног преноса права кориштења земљишта у друштвеном власништву ради изградње и продаја путем јавног огласа, види: Станичић, Ф., Извлаштење - сукоб јавног и приватног интереса, *Хрватска јавна управа*, год. 9, 2009, 149.

Карактеристика југословенског законодавства у вези са институтом експропријације је, између осталог, и у томе што је општи интерес за експропријацију могао бити одређен не само законом него и другим актима. У том смислу и одредбе Закона о експропријацији из 1957. године којима су били прописани случајеви када је одлукама надлежних тијела о одобравању инвестиционих програма узимано да је јавни интерес за експропријацију утврђен.⁴⁰²

Устав ФНРЈ из 1963. године уводи категорију правичне накнаде.⁴⁰³ На темељу овог уставног акта дошло је до доношења Закона о експропријацији 1. фебруара 1968. године.⁴⁰⁴ У овом закону посебна пажња била је посвећена питању одређивања накнаде, односно адекватном обештећењу власника експроприсаних непокретности.⁴⁰⁵

Након доношења Устава из 1974. године републике у оквиру СФРЈ донијеле су своје посебне законе о експропријацији и та материја више није била регулисана на савезном нивоу. Појам правичне накнаде какву је познавао ранији савезни закон преузела су и Босна и Херцеговина, Црна Гора и Хрватска⁴⁰⁶. Општи је закључак да је накнада за експроприсане непокретности у бившој Југославији била неправедно ниска и неправична.

4.4.3. Правни режим експропријације у Републици Српској

Правни оквир експропријације у Републици Српској чини прије свега Устав Републике Српске који гарантује право својине свих субјеката и у чл. 56 прописује да се исто може одузети или ограничити само уз правичну накнаду. Начин, услови и поступак

⁴⁰² Арнаутовић, Х. и Весковић, Б., *Коментар Закона о експропријацији са судском и управном праксом и практичним обрасцима*, Сарајево, 1973, 62-69.

⁴⁰³ Лукић, В., *Катастар некретнина*, Бања Лука, 1995, стр. 310.

⁴⁰⁴ Закона о експропријацији од 1. фебруара 1968, „Службени лист СФРЈ”, бр. 11/68.

⁴⁰⁵ „При одређивању накнаде за експроприсану непокретност цијениће се корист коју може дати та непокретност њеним редовним искоришћавањем, корист коју је ранији сопственик имао од те непокретности, улагања ранијег сопственика у ту непокретност, тржишна цијена уколико је израз ових околности, да ли је и колико је та непокретност служила ранијем сопственику као материјална основа егзистенције и да ли је ранији сопственик за искоришћавање те непокретности употребљавао свој лични рад и рад чланова свог домаћинства. Ако на накнаду која се одређује по ст. 1 овог члана утичу околности што се непокретност налази у насељима или туристичким подручјима, или у близини тих насеља, односно подручја саобраћајница, вјештачких језера, канала, мелиорационих или других објеката, или што предстоји експропријација, накнада ће се умањити сразмјерно утицају тих околности. При одређивању накнаде за грађевинско земљиште неће се узети у обзир тржишна цена која се формира у промету грађевинског земљишта. Личне и породичне прилике ранијег сопственика узеоће се у оцјену при одређивању накнаде, само ако су те околности од битног значаја за његову материјалну егзистенцију”, чл. 32 Закона о експропријацији из 1986. године.

⁴⁰⁶ Закон о експропријацији СР БиХ, „Службени лист БиХ”, бр. 19/77, 18/86, 9/87 и 12/87.

експропријације непокретности за изградњу објеката од општег интереса или извођење радова од општег интереса прописани су Законом о експропријацији (у даљем тексту: ЗЕ РС).^{407 408}

Специфичности уставно-правног оквира Босне и Херцеговине, када се ради о директној примјени Конвенције, имају утицај и у поступцима експропријације. Конвенцију и њене протоколе судски и управни органи власти у Босни и Херцеговини директно примјењују.⁴⁰⁹

Закон о експропријацији прописује да предмет експропријације могу бити непокретности у власништву физичких и правних лица.⁴¹⁰ Непокретност се може експроприсати након што је на начин одређен законом утврђен општи интерес за изградњу објекта, односно извођење других радова на тој непокретности,⁴¹¹ за потребе Републике Српске и јединице локалне самоуправе, ако законом није другачије одређено.⁴¹² Искључена је могућност експропријације непокретности у државној својини. Непокретности у општој употреби не могу бити предмет експропријације, све док имају такав статус, а промјеном тог статуса и успостављањем права власништва на тим непокретностима и такве непокретности могу бити предмет експропријације.⁴¹³

⁴⁰⁷ Закон о експропријацији, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 112/06, 37/07, 66/08 – исп. 110/2008 и 106/10- Одлука УС, 121/10- Одлука УС, 2/15- Одлука УС и 79/15.

⁴⁰⁸ Босна и Херцеговина нема јединствен закон о експропријацији јер је јасно да је то материја која је у надлежности ентитета. Законом о експропријацији, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 70/07, 36/10, 25/12, 8/15 Одлука УС и 34/16 уређан је овај институт у Федрецаји БиХ, док и Брчко Дистрикт БиХ као посебна административна цјелина има свој закон - Закон о експропријацији некретнина у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине, „Службени гласник Брчко дистрикта БиХ“, бр. 18/18 и 30/20.

⁴⁰⁹ Устав Босне и Херцеговине - Анекс IV Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, број 25/09.

⁴¹⁰ ЗЕ РС, чл. 4.

⁴¹¹ У чл. 3 ЗЕ РС прописано је да се непокретност може експроприсати ради извођења радова или изградње објеката у области: здравства, образовања, социјалне заштите, културе, водопривреде, спорта, саобраћајне, енергетске, телекомуникацијске и комуналне инфраструктуре, објеката за потребе државних органа и органа локалне самоуправе, индустријских објеката, обезбјеђења заштите животне средине и заштите од елементарних непогода, као и за истраживање и експлоатацију рудног и других природних богатстава. Непокретност се не може експроприсати у сврху пољопривредне обраде.

⁴¹² ЗЕ РС, чл. 5 и 6.

⁴¹³ Бојовић, Д., Фактичка експропријација непокретности, *Адвокатура- часопис Адвокатске коморе Републике Српске*, број 26, 2022, 24.

Закон уређује потпуну⁴¹⁴ и непотпуну експропријацију.⁴¹⁵ Одредбе ЗЕ РС које се односе на потпуну експропријацију примјењују се и на привремено заузимање.⁴¹⁶

Када говоримо о непотпуној експропријацији, ЗЕ РС је нормирао могућност да се у одређеним случајевима не мора експроприсати цијела непокретност већ само један њен дио (нпр. у случају експропријације за изградњу аутопута потребно је експроприсати само један дио парцеле, због чега ће иста бити исцјепана и дио за који не постоји јавни интерес остаће у својини физичког или правног лица чији дио непокретности се експроприше), чиме је испоштовано начело сразмјерности.⁴¹⁷

Власник непокретности чији је један дио експроприсан има могућност да постави захтјев за експропријацију преосталог дијела непокретности, ако се у поступку утврди да власник нема привредног интереса да користи преостали дио, односно ако је услед тога на преосталом дијелу онемогућена или битно погоршана његова дотадашња егзистенција или му је онемогућено нормално коришћење преосталог дијела непокретности. Орган који води поступак експропријације је дужан да поучи власника непокретности да може да поднесе захтјев за експропријацију преосталог дијела непокретности и да то унесе у записник.

Захтјев за експропријацију преосталог дијела непокретности може се поднијети до доношења првостепеног рјешења о експропријацији. Експропријацију преосталог дијела непокретности власник може тражити и у жалбеном поступку, ако није био упозорен на своја права.⁴¹⁸ Анализом бројних судских пресуда можемо закључити да судови примјењују ову одредбу.⁴¹⁹ У настојању да за експроприсане непокретности или

⁴¹⁴ Експропријацијом непокретност постаје власништво корисника експропријације. Потпуном експропријацијом престају, поред права власништва ранијег власника, и друга права на тој непокретности. Потпуна експропријација земљишта обухвата и зграду и друге грађевинске објекте који се на њему налазе, чл. 7 ЗЕ РС.

⁴¹⁵ Експропријацијом се може установити служност на земљишту и згради, као и закуп на земљишту на одређено вријеме, чл. 7 ЗЕ РС.

⁴¹⁶ Земљиште које је потребно за изградњу објекта или за извођење других радова од општег интереса (ради смјештаја радника, материјала, машина и сл.) може се привремено заузети, чл. 9 ЗЕ РС.

⁴¹⁷ Станичић, Ф., Опће уређење извлаштења у Њемачкој – поуке за Хрватску, *Правни вјесник*, бр. 3-4/2015, стр. 193.

⁴¹⁸ ЗЕ РС чл. 11.

⁴¹⁹ С тим у вези и Пресуда Врховног суда Републике Српске 13 0 У 003134 15 Увп од 01.02.2018. године, доступна на <https://advokat-prnjavorac.com/eksproprijacija.html>, приступљено 15.01.2024. године. Из образложења предметне пресуде: „Испуњени су услови да се спорна непокретност експроприше примјеном одредбе члана 11 Закона о експропријацији, јер је ријеч о непокретности за коју власници немају привредног интереса за кориштење, с обзиром да парцела нема ријешен приступ што је основни услов за нормално кориштење, без обзира у које се сврхе користи. По оцјени овог суда правилно је првостепени орган прихватио као ваљан налаз вјештака пољопривредне струке и закључио да су испуњени услови да се парцела 366/1 експроприше примјеном одредбе члана 11 Закона о експропријацији („Службени гласник РС“, број 112/06 и 110/08), јер је ријеч о некретности за коју власници немају

дијелове непокретности за које сматрају да имају право на експропријацију преосталог дијела добију што већу накнаду правни субјекти често подносе захтјеве који су неосновани.⁴²⁰

За експроприсану непокретност власнику припада накнада у другој непокретности, а ако корисник експропријације не може обезбиједити такву непокретност, одређује се правична накнада у новцу, која не може бити нижа од тржишне вриједности непокретности која се експроприше.⁴²¹ Треба направити разлику између накнаде и правичне накнаде јер накнада може бити тржишна, али неправична.⁴²²

Поступак експропријације започиње утврђивањем општег интереса. Влада Републике Српске на основу поднесеног приједлога корисника експропријације доноси одлуку о утврђивању општег интереса, након претходно прибављеног мишљења скупштине јединице локалне самоуправе на чијој територији се намјерава градити или изводити радови, у складу са одговарајућим планским актом.⁴²³

Републичка управа за геодетске и имовинско - правне послове је орган управе који проводи управни поступак експропријације, а акт којим одлучује је рјешење. Против првостепеног рјешења је дозвољена жалба, о којој одлучује Републичка управа за геодетске и имовинско-правне послове, а против коначног другостепеног рјешења може се водити управни спор пред надлежним окружним судом.

привредног интереса за кориштење, с обзиром да парцела нема ријешен приступ, што је основни услов за нормално кориштење некретности, без обзира у које се сврхе користи. Та парцела након експропријације остаје с друге стране магистралног пута и граничи са ријеком Илова и општином Дервента и нема ријешен приступ, што тужилац није аргументовано оспорио. Приговор тужиоца је да је требало одбити захтјев и за експропријацију те парцеле јер има “солидну” површину за рентабилну производњу и могућност наводњавања је без утицаја на правилну примјену одредбе члана 11, став 1 ЗЕ, јер је налаз вјештака да парцела нема ријешен приступ потврђен и увиђајем на лицу мјеста, а у прилог томе је и сама конфигурација терена, односно то што се парцела налази уз ријеку и другу општину, а прилаз са трасе будућег пута није обезбјеђен. Чињеница, на коју указује тужилац, да парцела граничи са општином Дервента, па да је потребно прибавити скице сусједних парцела из те општине да би се расправило питање приступног пута, је такође без основа, јер приступ треба да је ријешен у општини у којој се парцела налази, а не у сусједној“. Види и Пресуду Врховног суда Србије У. бр. 4200/04 од 5. октобра 2005. године, *Билтен Врховног суда Србије* бр. 4/2005, 160- 161.

⁴²⁰ Један такав захтјев одбијен је Пресудом Врховног суда Републике Српске 11 0 У 001906 10 Увп од 09.02.2011. године, доступна на <https://vsud-rs.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/16730>, приступљено 15.01.2024. године.

⁴²¹ ЗЕ РС чл. 12, ст. 1.

⁴²² Бабић, И., Медић, Д., Хашић, Е., Повлакић, М. и Велић, Л., *Коментар закона о стварним правима Републике Српске*, Привредна штампа, Сарајево, 2011, 187.

⁴²³ ЗЕ РС чл. 14, ст. 1.

4.4.4. Фактичка експропријација

Појам тзв. фактичке експропријације изградила је судска пракса и правна теорија. У претходном дијелу писали смо о експропријацији као законом уређеном инситуту, односно објаснили смо шта све обухвата формални - законски пут експропријације. Фактичка експропријација постоји у свим оним случајевима у којима не долази до одузимања својине, али је ограничавање својине у конкретном случају у тој мјери да право својине лишава овлашћења која чине његову супстанцу, свдећи га на тзв. голу својину. Задирања у право својине неког лица не заснивају се на закону, нити законито спроведеном поступку експропријације.

Држава и јединице локалне самоуправе, односно имаоци јавних овлашћења могу одређеним актима и радњама имаоцу права својине на непокретностима онемогућити да користи овлашћења која су саставни дио права својине, најчешће на начин да улазе у посјед туђе непокретности ради извођења радова и сл. Дакле, у случајевима фактичке експропријације не проводи се законити поступак, нити постоји правоснажан управни акт на основу којег се задире у својинска овлашћења. Титулар права својине спријечен је да ужива своје право јер је исто изгубило садржину. Ако би наступило одузимање права својине, онда не можемо говорити о фактичкој експропријацији.

Институт тзв. фактичког депосједирања свој коријен има у лошој законској регулативи експропријације, насталој непосредно након завршетка Другог свјетског рата. Основни закон о експропријацији из 1947. године, суштински лош, у многим дијеловима државе се није проводио у пракси. Потреба да се јача инфраструктура новонастале државе, изгради порушено и успостави социјализам значила је у пракси (на нивоу општина и градова) брзоплетост, непоштовање законских процедура па у одређеним случајевима и обрачун са „народним и државаним непријатељима“ кроз фактичко лишавање права својине на непокретностима.

До фактичке експропријације најчешће долази изградњом јавних путева или извођењем других радова од општег интереса који за посљедицу имају повреду власничких права власника непокретности које су захваћене. Један од примјера фактичке експропријације јесу случајеви изградње јавних путева гдје јединица локалне самоуправе својим планским актом предвиди потребу изградње улице и фактички то

проводи, а да претходно не проведе формални поступак експропријације.⁴²⁴ Судови су у низу предмета одлучивали да ли лица фактички лишена неке непокретности могу да траже утврђивање фактичке експропријације и накнаду ако су и даље у јавним евиденцијама уписана као имаоци права својине, те закључили да су и у свим таквим случајевима, тј. поступањима тужених (јавне власти) тужиоци онемогућени да врши своја власничка овлашћења на спорним непокретностима.⁴²⁵

Поставља се питање како је правично поступити у случајевима када држава или други имаоци јавних овлашћења онемогуће имаоца права својине да своје право користи и то на незаконит начин? Да ли потребе општег интереса као што је нпр. боља саобраћајна инфраструктура и хитност реализације таквих пројеката могу бити оправдање да нпр. орган локалне самоуправе не проведе законом прописани поступак експропријације? Ако држава гарантује неповредивост права својине и ако је уставом прописано да се исто може ограничити само на законом прописан начин, да ли фактичка експропријација представља грубо кршење тог истог права и владавине права уопште? На који начин обештетити имаоце права својине који су лишени фактичког власништва?

Дуго времена је расправљано да ли се власник фактички изузете непокретности може „обештетити“ примјеном правила о накнади штете или примјеном правила о грађењу на туђем земљишту или ипак примјеном одредби везаних за накнаду код редовног поступка експропријације, а судови у бившој Југославији су имали јединствен став да се спорно правно питање има рјешавати кроз институт накнаде штете. У образложењу својих одлука судови су се позивали на одговарајуће одредбе ЗОО. За рјешавање спорног питања примјењиване су одредбе чл. 154, 155, 18 и 189 ЗОО. Међутим, примјена ЗОО у случајевима одређивања накнаде за фактички изузете непокретности имала је за посљедицу да власници могу да остану без накнаде јер су облигациони рокови (три и пет година) за подношење захтјева јако кратки. Одређен број

⁴²⁴ Јавна предузећа која се баве производњом и дистрибуцијом електричне енергије, врло често постављају далеководе на земљишту физичких лица, а да се при том не врши експропријација земљишта. Судови су заузели став да се у оваквим случајевима ради исто о фактичкој експропријацији и да власницима земљишта припада право на накнаду. Види Пресуду Врховног суда Републике Српске, број 71 0 П 205488 19 Рев. Од 06.09.2019. године, доступно на: <https://csd.pravosudje.ba/vstvfo/B/142/kategorije-vijesti/765/766/11964>, приступљено 15.12.2023. године.

⁴²⁵ Преглед судске праксе Уставног суда Босне и Херцеговине, године, <https://www.ustavisud.ba/hr/odluke?sp=DatumDesc&>, приступљено 12.12.2023.

судова је спорно питање рјешавао примјењујући одредбе о стицању права својине грађењем на туђем земљишту, што се показало као погрешно.⁴²⁶

У случајевима фактичке експропријације лице чија непокретност је фактички изузета своје право на утврђивање накнаде може остварити подношењем тужбе у парничном поступку. Парнични суд у сваком конкретном предмету утврђује чињенично стање, те на тако утврђено чињенично стање правилно примјењује материјално право, поготово у дијелу који се односи на идентификацију и пасивну легитимацију крајњег корисника, који је за своје потребе и свој интерес привео намјени предметну непокретност.⁴²⁷ Није могуће поставити тужбени захтјев којим би се тражио поврат и успостављање пређашњег стања јер су непокретности приведене намјени, а власник фактички експроприсане непокретности у својој тужби, поред захтјева за исплату новчане накнаде за изузето земљиште, може поставити и захтјев за исплату измакле добити због немогућности коришћења непокретности.

Судови досуђују накнаду за фактичку експропријацију непокретности у складу са одредбама ЗЕ РС којима је одређен начин давања накнаде за непокретност изузету у редовном поступку експропријације. На Панелу из грађанске области одржаном у Сарајеву 30.01.2014. године расправљало се о доношењу правног става у погледу фактичке експропријације, а који став би омогућио уједначено поступање судова у цијелој Босни и Херцеговини.

Став Панела је био да фактичка експропријација представља основ за остваривање права на накнаду у складу са одредбама Закона о експропријацији, те да право на ову накнаду не застаријева. Основ тужбеног захтјева је у суштини захтјев за поврат својине, па захтјев за новчану накнаду због извршене фактичке експропријације не застаријева, јер се не ради о захтјеву за накнаду штете већ о захтјеву за накнаду имовине.⁴²⁸ Фактичка експропријација се врши у циљу остваривања општег интереса, па се с тим у вези морају примјењивати правила о експропријацији.

Законска затезана камата на досуђену новчану накнаду за фактичку експропријацију тече од дана доношења првостепене пресуде којом је први пут утврђена

⁴²⁶ Савјесном власнику земљишта није могуће утврђивати права одредбама које регулишу грађење на туђем земљишту јер је фактички изузето земљиште постало јавно добро у општој употреби.

⁴²⁷ Пресуда Вишег суда у Београду 2П бр. 581/13 од 29. јануара 2015. године, види: Митровић, И., Фактичка експропријација и пасивна легитимација крајњег корисника у парничном поступку, *Бранич- часопис за правну теорију и праксу Адвокатске коморе Србије*, бр. 3, 2020, 50-63.

⁴²⁸ У погледу застарјелости захтјева за новчану накнаду код фактичке експропријације нема више мјеста примјени чл. 376 ЗОО.

новчана обавеза туженог. Не могу се примијенити одредбе ЗОО јер се висина накнаде за губитак непокретности и с тим у вези почетак рока тока законске затезне камате на досуђени износ новчане накнаде не рјешава институтом накнаде штете.⁴²⁹ Уставни суд Босне и Херцеговине бавио се и питањем почетка тока рока за обрачун законских затезних камата у случајевима досуђивања накнаде за фактичку експропријацију и заузео став да камате теку од дана доношења одлуке о утврђивању накнаде.⁴³⁰

Потраживање новчане накнаде за фактички изузету непокретност је *sui generis* потраживање које се разликује од потраживања накнаде штете и стицања без основа. Иако немамо јединствену дефиницију имовине став је да се ради о цјелини, а принудни прелазак у нечију другу власт чини да је дио цјелине отргнут. На мјесту тог дијела може доћи само новац, те је на тај начин непокретна ствар замијењена покретном.

Уставни суд Босне и Херцеговине је у већ поменутом предмету бр. АП 4457/11 подсјетио да је питање застаре потраживања у случају када је извршена фактичка експропријација разматрао и у предмету бр. АП 2986/11,⁴³¹ те оспорио примјену члана 376 ЗОО у конкретним случајевима.

Одлучујући о апелацији Слијепчевић Саве у предмету бр. АП 2986/11 Суд је заузео став да је извршена фактичка експропријација непокретности апеланта градњом магистралног пута Укрина-Прњавор преко земљишта апеланта, а које никад није експроприсано. Нижестепени судови су уважили приговор застаре па је апелат поднио апелацију Уставном суду Босне и Херцеговине који је утврдио повреду права апеланта позивајући се и на Конвенцију. У образложењу се истиче да су редовни судови пропустили да примијене усаглашени став Панела о фактичкој експропријацији.

⁴²⁹ Одлука о допустивости и меритуму Уставног суда БиХ, бр. АП 1013/16 од 29.11.2018. године.

⁴³⁰ Одлуке број: АП 4240/14 од априла 2017. године, АП 5522/14 од 10. маја 2017. године, АП 5331/14 од 15. јула 2017. године и АП 5464/15 од 20. децембра 2017. године, <https://www.ustavnisud.ba/hr/odluke?sp=DatumDesc&>, преглед судске праксе Уставног суда Босне и Херцеговине, приступљено 05.12.2021. године.

⁴³¹ Одлука о допустивости и меритуму бр. АП 2986/11, „Службени гласник БиХ“, бр. 99/14.

Глава IV: ПРАВО НА ИМОВИНУ ПРЕМА ЕВРОПСКОЈ КОНВЕНЦИЈИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И ОСНОВНИМ СЛОБОДАМА

1. Право на имовину као људско право

Право на имовину предствља једно од најзначајнијих цивилизацијских достигнућа. Неки теоретичари сматрају да право на имовину припада групи економских права, али и групи личних људских права.⁴³² Економска права су права у вези са својином и у вези са радом, те су гарантована уставима свих модерних држава. Економска права „... имају за циљ остварење људског достојанства кроз обезбјеђење економске независности појединца односно права која омогућавају појединцу да по основу посједовања имовине и рада оствари одговарајуће приходе.“⁴³³

Неопходно је указати да се о људским правима на међународном нивоу, њиховој интернационализацији, почело говорити уопште тек након завршетка Другог свјетског рата, када је постало сасвим јасно да је цивилизација тога времена доживјела свој суноврат. Људска права се могу посматрати и њихова садржина одредити кроз описни, правни и филозофски приступ, што нам показује да је природа људских права изузетно комплексна.⁴³⁴

Не постоји општа дефиниција људских права, али са формалноправног становишта људска права можемо дефинисати као „скуп норми које се заснивају на начелима и стандардима међународног права (људских права) и праву поједине државе“⁴³⁵. Неки теоретичари дефинишу људска права као „она права која људско биће има самим тим што је људско биће – дакле, независно од воље државе“⁴³⁶.

Сама идеја о људским правима јавила се у оквиру школе природног права која говори о природним, урођеним и неотуђивим правима које људско биће има самим својим постојањем, односно рођењем.⁴³⁷ Идеје о људским правима настале у радовима

⁴³² Schabas, W. A., *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford, 2015, 986.

⁴³³ Пауновић, М., Кривокапић, Б. и Крстић, И., *Међународна људска права*, Београд, 2018, 226.

⁴³⁴ Manfred, N., *Introduction to the International Human Right Regime*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2003, 1.

⁴³⁵ Аврамов, С. и Крећа, М., *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд 2007, 297.

⁴³⁶ Пауновић, М., Кривокапић, Б. и Крстић, И., *Основи међународних људских права*, Мегатренд универзитет, Београд, 2007, 15.

⁴³⁷ Ако одемо мало даље у историју можемо уочити да обриси идеја о људских права постоје и у античком периоду (Античкој Грчкој и Старом Риму). Најзначајнији средњовијековни документ о људским правима је Велика повеља слободе – *Magna Charta Libertatum*, која је усвојена у Енглеској 1215. године. Овај

Џона Лока, Томаса Пејна, Жан Жак Русоа и Шарла Монтескеја, биле су основ за стварање најзначајнијих правних акта насталих после буржоаских револуција у свијету.⁴³⁸ Између многих таквих аката по свом значају се издвајају Декларација о независности донесена у Сједињеним Америчким Државама 4. јула 1776. године у Конгресу од стране 13 уједињених држава Америке⁴³⁹ и већ поменути Француска Декларација о правима човјека и грађанина. Занимљиво је напоменути да је Устав Белгије из 1831. године први уставни акт који је садржавао каталог људских права.⁴⁴⁰

Велики ратови и револуције стварају предуслове за промјене друштвене свијести и економску, политичку и правну трансформацију постојећег стања. Један од таквих сукоба био је и Тридесетогодишњи рат окончан 1648. године Вестфалским споразумом.⁴⁴¹ По много чему значајан, овај споразум значио је прекретницу у међународним односима, прије свега због установљавања принципа суверенитета и једнакости држава. Вестфалски мир је заправо означио почетак модерних националних држава, чиме је започела и модерна дипломатија. Ратови су се до овог споразума углавном водили око вјерских питања и религије, а након њега различите религијске групе су се бориле против других држава на истој страни што је раније било немислииво. Зашто Вестфалски споразум помињемо у контексту људских права? Због тога што овај споразум садржи низ одредби које представљају претечу данашњих људских права (слобода кретања и предузетништва, правна заштита, религијске слободе итд.).

Питање људских права и њихове заштите актуелизовано је и након Првог свјетског рата, али успостављени механизми заштите се нису показали као дјелотворни. Друштво народа као организација на интернационалном нивоу није се показало као успјешан

документ је специфичан по томе што је њиме први пут ограничена власт монарха. Има 63 члана, од којих је најпознатији чл. 39 који је предвиђено да нико не може бити притворен, кажњен, лишен посједа или прогнан без законите пресуде. Тиме је уставновљено чувено начело *Nullum crimen, nulla poena sine lege*, као и начело једнакости пред законом, види: Holt, J. C., *Magna Carta*, London: Cambridge University Press, 1995, 448 и Куртовић, Ш., *Хрестоматија о ње повијести права и државе*, Правни факултет у Загребу, 1999., 206.

⁴³⁸ Гајин, С., *Људска права правно - системски оквир*, Правни факултет Унивезитета Унион, Београд, 2011, 218-319.

⁴³⁹ Декларација о независности САД, доступна на <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, приступљено 15.01.2024. године.

⁴⁴⁰ Више о томе: Стојановић, Д., *Основна права у уставима европских држава и уставу СФРЈ*, докторска дисертација, Ниш, 1988.

⁴⁴¹ Вестфалски мир представља серију споразума, којима је завршен Тридесетогодишњи рат. Потписан је 24. октобра 1648. године и то између цара Фердинанда III, Њемачких кнежева, представника Холандије, Француске и Шведске. Многи историчари Вестфалски мир сматрају почетком модерне ере.

пројекат.⁴⁴² Ипак, треба нагласити да су постојали и поједини примјери успјешног дјеловања Друштва народа као што је примјер пограничног спора Грчке и Бугарске 1925. године, када је Вијеће Друштва народа наметнуло примирје и повлачење Грчке војске из Бугарске, а затим и исплату репарација од стране Грчке.⁴⁴³

Људска права и њихово гарантовање нису изричито помињани у Пакту Друштва народа па ни право на имовину. Пакт Друштва народа установио је два система која су била изузетно значајна за развој људских права између два велика рата – мандатни систем и међународну заштиту мањина.⁴⁴⁴

Чланом 22 Пакта Друштва народа успостављен је мандатни систем над бившим колонијама држава које су изгубиле у Првом свјетском рату. Државе побједнице ставиле су под своју управу тзв. мандатне територије уз обавезу подношења извјештаја Комисији за мандате Друштва народа. Колоније су добиле право да се петицијом обраћају Друштву народа. Друштво народа интернационализовало је право на заштиту мањина на начин да је постало гарант да ће уговорне стране (уговора о миру који су садржавали одредбе о заштити мањина или уговора које су новонастале државе склапале)⁴⁴⁵ извршавати своје обавезе.⁴⁴⁶ Поред тога сваки појединац, припадник заштићене мањине или групе могао се у случају повреде гарантованих права петицијом обратити Друштву народа.

Звјерства нацизма, бацање атомских бомби, социјалистичке диктатуре и бројни други фактори 20. вијека приморали су државе да траже заједничко рјешење у међународним инструментима, који би обавезивали државе потписнице и који би се односили на сваког човјека без обзира на расу, вјероисповијест, националност, политичко убјеђење, пол, економски и социјални статус итд. Заштита људских права на међународном нивоу врши се преко усвојених инструмената и изграђених механизма заштите људских права. Ради се о читавом низу конвенција, декларација, пактова, препорука и других прописа који су усвојени, а треба напоменути да свакодневно настају нови инструменти који се користе у систему заштите људских права. Наравно, идеја о

⁴⁴² Друштво народа основано на Париској мировној конференцији након Првог свјетског рата, са идејом да промовише међународну сарадњу и да обезбједи да се постигне међународни мир и безбједност прихватањем обавезе држава да не прибјегавају рату.

⁴⁴³ Струић, Г., Колективна сигурност и њени механизми у Пакту Лиге народа, *Правни вијесник*, бр. 3-4, 2017, 207.

⁴⁴⁴ *The Covenant of the League of Nations*, <http://avalon.law.yale.edu/20th-century/leagcov.asp>, приступљено 27.04.2024. године.

⁴⁴⁵ Становчић, В., Појам националне мањине и третирање индивидуалних и колективних права, *Годишњак*, 2008, *Факултет политичких наука*, бр. 2, 479-503.

⁴⁴⁶ Кривокапић, Б., *Заштита мањина између два светска рата*, Међународни проблеми, бр. 1-2/2005, 100-120.

признању и гарантовању основних људских права инкорпорисана је и у уставе на националним нивоима, што је значило успостављање механизма судске заштите људских права.

За стварање међународног система људских права какав данас познајемо кључну улогу одиграле су Уједињене нације (у даљем тексту: УН).⁴⁴⁷ У оквиру УН настали су основни правни извори свих каснијих докумената који прокламују основна права и слободе човјека, а то с Атлантска повеља,⁴⁴⁸ Декларација Уједињених нација⁴⁴⁹ и Повеља Уједињених нација⁴⁵⁰.

Иако Повеља УН-а не садржи изричиту одредбу о обавези поштовања и заштити људских права, већ говори о подстицању поштовања, њен значај за сазријевање идеје о заштити људских права је велики. Многи сматрају да је управо Повеља УН допринијела прихватању идеја о нужности добровољног ограничења суверенитета држава и прихватању да масовна кршења и повреде људских права не могу више бити третирана као унутрашња ствар држава.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Организација уједињених нација основана је 24. 10. 1945. године. Има 193 државе чланице, укључујући све међународно признате државе осим Ватикана (који је одбио чланство и има статус посматрача). Тренутно статус посматрача има и Палестина. Сједиште УН је у Њујорку, одакле земље чланице УН и њене специјализоване агенције управљају и одлучују о административним питањима на редовним састанцима који се одржавају сваке године. Организација је подељена на административна тијела, као што су Генерална скупштина УН, Савјет безбједности УН и Међународни суд правде, као и тијела која се баве управљањем свим осталим агенцијама УН, као што су СЗО и УНИЦЕФ. Најпознатија јавна личност УН је генерални секретар.

⁴⁴⁸ Атланска повеља донијета је 14. августа 1941. године на заједничком састанку америчког председника Франклина Рузвелта и британског премијера Винстона Черчила. Чини је осам тачака о поступању након рата. У једној од тачака изражена је жеља да се уложи напори како би се осигурало да сви људи у свим земљама могу да проживе живот у слободи од страха и немаштине. У „Преамбули“ Повеље изражене су заједничке наде за бољу будућност свијета, а Повеља није третирана као уговор између две државе, него као сагласност о заједничким принципима двије државе. С обзиром на значај начела која су прокламована Атлантском повељом, она је превазишла оквире декларације двије силе, те постала документ од међународног значаја. Текст Атланске повеље доступан на <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, приступљено 18.01.2024. године. Више о Атланској повељи види: Становчић, В., *Политичке идеје и идеологије*, Центар за демократију Факултета политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2022.

⁴⁴⁹ Декларација УН усвојена је у Вашингтону 1. јануара 1942. године од стране 26 држава чланица антихитлеровске коалиције, са идејом да државе чланице након рата изграде општи систем колективне безбједности свих мирољубивих држава. Текст Декларације УН доступан на http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp, приступљено 18.01.2024. године.

⁴⁵⁰ Повеља УН усвојена је на конференцији у Сан Франциску, одржаној од 25. априла до 26. јуна 1945. године, а којом је основана Организација УН. Одржавање међународног мира и безбједности је основни циљ оснивања УН. Текст Повеље УН доступан на: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>, приступљено 18.01.2024. године.

⁴⁵¹ Burgental, Т., *Међународна људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997, 44-50.

Систем УН изграђен је на претпоставци јединства великих сила и њиховој заједничкој акцији у рјешавању политичко - економских проблема након рата. Посебан положај у систему УН има Савјет безбједности који је извршно тијело организације.⁴⁵²

У оквиру УН настављен је рад на афирмацији људских права па је с тим у вези усвојена Универзална декларација о људским правима 10. децембра 1948. године.⁴⁵³ Универзална декларација о људским правима је први општи документ о људским правима једне међународне организације који садржи низ политичких, грађанских, културних, социјалних и економских права и слобода. Овај документ има огроман значај за међународни систем људских права, иако није правно обавезујући, остварио је своју сврху темељног акта, на основу којег је изграђен низ инструмената и средстава заштите људских права.

Разлике између капиталистичког запада и комунистичког истока (тзв. блоковска подјела свијета) довеле су до потпуно супротних ставова између водећих свјетских држава, чланица УН, у погледу приватне својине и имовине па је из тог разлога право на имовину дефинисано кратком одредбом Универзалне декларације УН и то у чл. 17 који прописује да „свако има право да посједује својину, сам и у заједници са другима“, при чему „нико не може бити самовољно лишен своје имовине“⁴⁵⁴. Тумачењем ове одредбе може се уочити да се уважио и став социјалистичких држава управо дијелом одредбе „у заједници са другима“, а која се односи на колективну својину.

Одмах након доношења Универзалне декларације о људским правима почео је рад на формулисању међународних и регионалних аката који би били обавезујући за државе чланице и представљали разрађивање Универзалне декларације УН-а. Циљ УН-а је био да се правно обавезујући документи усвоје што прије, али је поступак усаглашавања истих у пракси наилазио на бројне проблеме и неусклађености због чега се скоро двије

⁴⁵² Сталне чланице Савјета безбједности УН су: САД, СССР, Кина, Велика Британија и Француска и за доношење одлуке по суштинским питањима потребна је њихова једногласност. Усвајањем начела једногласности одступило се од начела једнакости држава које је уграђено у темеље Организације. Основачи УН схватили су да очување мира у свијету није могуће без савеза великих сила. Види: Аврамов, С., Двадест пет година Уједињених нација, *Анали правног факултета у Београду*, бр. 6/1970, 591.

⁴⁵³ Текст Универзалне декларације Организације Уједињених нација доступан на <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>, приступљено 18.01.2024. године. Универзална декларација о људским правима има преамбулу и 30 чланова.

⁴⁵⁴ СФРЈ није усвојила Универзалну декларацију УН, а приликом гласања стала је уз СССР и остале државе Источне Европе који су одбили прихватити ову декларацију образлажући то мијешањем у суверенит држава, види: Шекс, В., Југославија и међународни правни документи о правима човјека, *Ревиија за соц.*, Загреб, Вол XX 1989, 3—4, 351—362.

деценије чекало на усвајање Међународног пакта о грађанским и политичким правима⁴⁵⁵ и Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима⁴⁵⁶.

Према чл. 2, ст. 1 државе чланице Међународног пакта о грађанским и политичким правима обавезне су да поштују и гарантују свим лицима која се налазе на њиховој територији и која потпадају под њихову надлежност, права призната овим пактом без обзира нарочито на расу, боју, пол, језик, веру, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, имовно стање, рођење или сваку другу околност.⁴⁵⁷ Ради се о документу који садржи више права него Универзална декларација о људским правима УН, а значајан је јер изричито наводи да права која су већ зајамчена у државама уговорницама не могу бити ускраћена под изговором да нису садржана у пакту. Свака држава чланица пакта дужна је исто тако да обезбиди довољно средстава за провођење стандарда из Пакта, што је битно како Пакт не би остао „мртво слово на папиру“ због немогућности финансирања провођења права која су њиме гарантована.⁴⁵⁸

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима дефинише побројана права појединаца и услове њиховог ограничавања. Овом документу се приговора да је превише уопштен и непрецизан.⁴⁵⁹ Ниједан од ова два међународна документа о људским правима није се бавио питањем имовине, очигледно због немогућности усаглашавања ставова чланица УН.

Људска права и слободе, представљају границу коју организована држава која функционише на демократским начелима не смије да прекорачи. Демократија се не може

⁴⁵⁵ Међународни пакт о грађанским и политичким правима усвојен је Резолуцијом Генералне скупштине УН бр. 2200 А (XXI) од 16. децембра 1966. године. Пакт је ступио на снагу 23. марта 1976. године када је потребних 35 држава депоновало инструменте о ратификацији или приступању. Састоји се од Преамбуле и 53 члана која су подјелена у шест дијелова. Уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима усвојена су и два Протокола – Опциони протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који је ступио на снагу 23. марта 1976. године и Други опциони протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који је ступио на снагу 11. јула 1991. године. Текст доступан на <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, приступљено 18.01.2024. године.

⁴⁵⁶ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима усвојен је и отворен за потписивање и ратификовање или приступање, такође, 16. децембра 1966. године. Текст доступан на <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>, приступљено 18.01.2024. године.

⁴⁵⁷ Међународним пактом о грађанским и политичким правима успостављен је Одбор за људска права чији је главни задатак да разматра извјештаје које државе чланице подносе. Обавеза Одбора за људска права је да о свим чињеницама које је установио разматрајући притужбу обавијести и државу уговорницу и појединца који је ту представку поднио, види: Садиковић, Л., *Људска права*, Сарајево, 2006, 11.

⁴⁵⁸ Сахаџић, М., Међународно право људских права: заштита појединаца и скупина, *Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву*, 2011, 250-251.

⁴⁵⁹ Сахаџић, М., *Ibidem*.

сводити на људска права, али не може ни постојати без људских права.⁴⁶⁰ Владавина права, као основно обиљежје и врховна вриједност савремених држава, почива на гаранцијама људских права.⁴⁶¹

Ипак, људска права су предмет и жестоких критика. И тада у периоду експанзије идеја и првих конкретних правних инструмената у систему људских права, а нарочито у данашње вријеме када смо свједоци да војна и политичка моћ појединих држава у свијету значи и привилегован третман у односу на бројна кршења људских права, па се поставља логично питање да ли су људска права апстракције и празне ријечи, наметнуте опет ради политичких и економских хтијења великих сила?⁴⁶²

На темљима горенаведених докумената УН настали су бројни регионални механизми заштите људских права.⁴⁶³ У овом раду анализирамо утицај Конвенције најзначајнијег регионалног документа о људским правима и слободама, а која битно утиче и на наш правни систем.

2. Европска конвенција о људским правима и основним слободама - основне напомене

Конвенција, коју је усвојио Савјет Европе,⁴⁶⁴ у свом изворном тексту из 1950. године прописује каталог права и слобода које штити и механизме заштите истих уз

⁴⁶⁰ Марковић, Р., *Уставно право*, Правни факултет у Београду, Београд, 2015, 463.

⁴⁶¹ Голић, Д., *Људска права и слободе*, Привредна академија, Нови Сад, 2017, 8.

⁴⁶² Више о критици људских права: Langlois, A. J., „Human rights in crisis? A critical polemic against polemical critics”, *Journal of Human Rights*, Taylor & Francis, Oxfordshire, бр. 11(4), /2012, 558.; Güngören Bulgan, B., „Critics of Human Rights from a Historical Perspective”, *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*, Adam Mickiewicz University in Poznań, Poznań, брр. 4(1)/, 2015, 182.; Douzinas, C., *The end of human rights: critical thought at the turn of the century*, Bloomsbury Publishing, London, 2000, 140.; Souillac, G., *Human Rights in Crisis: The Sacred and the Secular in Contemporary French Thought*, Lexington Books, Lanham, 2005, 1.; Gearty, C A., *Can Human Rights Survive?*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 140.; Žizek, S., „Against human rights”, *New Left Review*, London, бр. 34/2005, 115.; Henkin, L., *The age of rights*, Columbia University Press, New York, 1990, 441;

⁴⁶³ У Боготи је 1948. године усвојена Америчка декларација о правима и обавезама човјека, а најзначајни инструмент заштите људских права на америчком континенту настао је 1969. године. Америчка конвенција о људским правима из 1969. године има обавезну снагу за државе потписнице. Текст *American Convention on Human Rights “Pact of San Jose, Costa Rica”* из 1969. Године су доступни на: www.oas.org/dil/treaties_subject.htm, приступљено 19.01.2024. године. На афричком континенту усвајани су, такође, регионални документи о људским правима од којих су најзначајни: Афричка повеља о правима човјека и народа која истовремено обухвата индивидуална права и колективна права народа; Декларација из Гранд Беја, усвојена 1999. године, текст *Grand Bay (Mauritius) Declaration and Plan of Action* из 1999. године, доступна на: www.achpr.org/instruments/grandbay, приступљено 19.01.2024. године, те Арапска повеља о људским правима, која је усвојена у оквиру Лиге арапских држава и ступила на снагу 2008. године, текст доступан на www.achil.org/res/Ara6, приступљено 19.01.2024. године.

⁴⁶⁴ Савјет Европе (eng. Council of Europe, fr. Conseil de l'Europe) основан је 5. маја 1949. године од стране десет европских држава, као регионална организација европских држава. Државе оснивачи Савјета Европе

обавезу страна уговорница да сваком лицу под својом јурисдикцијом јамче сва права⁴⁶⁵. Ступила је на снагу 3. септембра 1953. године. Систем заштите људских права и слобода остварен Конвенцијом, уз касније надограђивање Протоколима,⁴⁶⁶ показао се успјешним и дјелотворним, што доказује и чињеница да постоји и развија се више од 70 година.

У Преамбули Конвенције наведено је да европске земље имају заједничко наслеђе политичке традиције, идеала, слободе и владавине права⁴⁶⁷. Истакнут је такође и значај Универзалне декларације о људским правима, те указано да је циљ Савјета Европе постизање већег јединства између његових чланица, што се може постићи само очувањем и развијањем људских права.

Конвенција се издваја од осталих инструмената заштите људских права јер је њоме установљен дјелотворан институционални систем надзора над њеном примјеном. Механизам заштите права и слобода гарантованих Конвенцијом првобитно је обухватао три органа задужена за њено спровођење и то Европску комисију за људска права, Комитет министара и Европски суд⁴⁶⁸.

Комисија за људска права и Европски суд према изворном тексту Конвенције представљали су органе који повремено засједају, за разлику од Комитета министара који је био стално тијело и имао „квази“ судску улогу. Ови органи имали су надлежност да врше надзор над извршењем обавеза које су државе преузеле ратификујући Конвенцију. Протоколом 11 уз Европску конвенцију,⁴⁶⁹ који је интегрисан у основни

су: Белгија, Велика Британија, Данска, Ирска, Италија, Луксембург, Норвешка, Француска, Холандија и Шведска. У Преамбули Статута Савјета Европе наведено је сљедеће: „Увјерни да је тежња за миром заснованом на правди и међународној сарадњи од виталног значаја за очување људског друштва и цивилизације; Потврђујући своју приврженост духовним и моралним вриједностима које су заједничко наслеђе за своје народе и истински извор слободе појединца, политичке слободе и владавине права, принципи који чине основу сваке истинске демократије; Верујући да је за одржавање и даље остварење ових идеала и у интересу економског и друштвеног напретка, постоји потреба за чвршћим јединством између свих истомишљеника земља Европе; С обзиром на то, у жељи да одговоре на ову потребу и на изражене тежње својих народа с тим у вези, неопходно је одмах створити организацију која ће довести европске државе у ближој заједници“, текст Статута доступан на <https://rm.coe.int/1680716109>, приступљено 20.01.2024. године.

⁴⁶⁵ Чл. 1 Конвенције.

⁴⁶⁶ Од ступања на снагу Конвенције 1953. године усвојено је 16 Протокола.

⁴⁶⁷ Европски суд је у неколико предмета закључио да тековине конвенције спадају у то наслијеђе. С тим у вези видјети: *Soering v. The United Kingdom*, представка бр. 14038/88 од 07.07.1989. године, доступна на [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57619%22]}), приступљено 20.01.2024. године.

⁴⁶⁸ Европски суд за људска права је међународни суд успостављен 1959. године са сједиштем у Стразбуру. Заправо Европски суд за људска права какав данас познајемо уставновњен је у чл. 19 Конвенције, као стални судски орган који је замијенио „стари суд“ успостављен Конвенцијом. Надлежан је да одлучује о појединачним или међународним захтјевима који се односе на повреду грађанских и политичких права садржаних у Конвенцији. Број судија једнак је броју држава чланица Вијећа Европе које су ратификовале Конвенцију.

⁴⁶⁹ Протокол 11 уз Конвенцију ступио је на снагу 1998. године.

текст Европске конвенције, извршена је највећа реформа конвенцијског система, те основан стални Европски суд.

Усвајањем Протокола 11 омогућено је подношење појединачних представки против држава уговорница, што раније није било могуће у свим случајевима. Наиме, Конвенција је прописивала могућност међудржавних представки, а право појединца да поднесе представку против државе било је ограничено јер се односило само на оне државе које су претходно, прихватиле и ову надлежност Европске комисије за људска права. Обавеза Европског суда да поступа по појединачним представкама против држава чланица Конвенције више није факултативна него обавезана.⁴⁷⁰

Усвајање Протокла 11 било је условљено оргомним бројем представки пред органима Конвенције, који се стално повећавао и услед приступања новонасталих држава (насталих распадаом СССР, СФРЈ итд.). Протоколом 14 уз Конвенцију уведен је институт судије појединца, што је значајно унаприједило ефикасност Европског суда.

Државе уговорнице су ратификацијом Конвенције прихватиле да конвенцијска права у потпуности поштују у свом унутрашњом законодавству и пракси, те прихватиле начела на којима се темељи Конвенција.⁴⁷¹ Када Европски суд утврди повреду конвенцијских права за државу чланицу настаје трострука обавеза: престати с повредом, репарирати њезине посљедице тако да успостави колико је то могуће ситуацију која је постојала прије повреде и осигурати да се те повреде не понављају. Обавеза државе чланице у погледу појединачног подносиоца представке заправо је враћање у стање какво је било прије повреде (*restitutio in integrum*), наравно уколико је то могуће.⁴⁷²

Потребно је укратко изложити конвенцијски систем заштите људских права и његове кључне промјене током времена, који данас укључује и право на имовину, као и

⁴⁷⁰ У предмету *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* везано за обавезност појединачне предствке наводи: „Надаље, Суд истиче да, иако је конвенцијско право на појединачни захтјев изворно било факултативни дио система заштите, оно је с временом постало изузетно важно, а данас је кључна компонента механизма заштите права и слобода установљених Конвенцијом. У систему који је био на снази до 1998. Комисија је била надлежна за испитивање појединачних захтјева само у случају ако су странке уговорнице поднијеле формалну изјаву признајући њезину надлежност (...). Систем заштите који данас дјелује измијењен је у том погледу Протоколом бр. 11, па право на појединачни захтјев више није зависно о изјави страна уговорница. Према томе, појединци сада уживају на међународној разини истинско право тужбе ради остваривања права и слобода, на што су Конвенцијом директно овлаштени“, Представка бр. 46827/99 и 46951/99, Пресуда из 2005. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng> приступљено 27.04.2024.године.

⁴⁷¹ Шарин, Д., Конвенција за заштиту људских права и темљних слобода кроз однос европског суда за људска права и Уставног суда Републике Хрватске на примјеру заштите људског права на приступ суду, *Повјесни вијесник*, бр. 3-4, 2014, 78.

⁴⁷² Трговац, С., Грабавац, С. и Марковић, С., Уставносудски поглед на извршење пресуда Еуропског суда за људска права, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, бр. 1, 2018, 638.

основна начела на којима почива Конвенција.⁴⁷³ Како смо већ напоменули, Конвенција је више пута измијењена и допуњена управо из разлога јер је „живи инструмент“ који прати промјене у друштвеној стварности и прилагођава се садашњем тренутку. Управо Европски суд има кључну улогу у тумачењу и примјени Конвенције. Суд је својом праксом проширио каталог права утврђених Конвенцијом, тако да се данас њене одредбе примјењују на ситуације које су биле потпуно непредвидиве и незамисливе у вријеме усвајања Конвенције, као нпр. питања везана за нове технологије, биоетику или животну средину. Конвенција се такође примјењује на друштвена питања као што су тероризам или миграције, а која су постала актуелна у посљедње двије деценије.

Каталог права и слобода које је гарантовала Конвенција у свом изворном тексту проширен је Протоколима 1, 4, 6, 7, 12 и 13. Ступањем на снагу поменутог Протокола 11 укинута је Протокол 9, а Протокол 2 постао је интегрални дио текста Конвенције. Протокол 2 је усвојен 6. маја 1963. године, а ступио је на снагу 21. септембра 1970. године и њиме је дато овлашћење Европском суду да даје савјетодавна мишљења.

Протоколом 15⁴⁷⁴ државе чланице Савјета Европе договориле су се да се Конвенција измијени у неким кључним аспектима. Рок за подношење представке скраћен је на четири мјесеца од дана правноснажности коначне одлуке на националном нивоу.⁴⁷⁵ Измијењен је и чл. 30 Конвенције на начин да се укида право приговора странака на упућивање предмета Великом вијећу.

Вијеће предмет упућује на одлучивање Великом вијећу када он разматра озбиљно питање које утиче на тумачење Конвенције и/или протокола или када одлука коју би донијело Вијеће може да доведе до недоследности у пракси Суда. Странке имају право да траже да се предмет упути Великом вијећу након доношења пресуде.⁴⁷⁶ Пооштрени су услови прихватљивости у предметима гдје није наступила значајнија штета и суд може због тога прогласити предмет неприхватљивим из наведеног разлога.⁴⁷⁷ Процјена минималног нивоа је релативна и зависи од свих околности случаја. Ипак, можда је најзначајније да се у Преамбули додаје изричито позивање на принцип супсидијарности и доктрину слободне процјене.⁴⁷⁸

⁴⁷³ О настанку Конвенције, *Jacobs and White, Historical Backgrounds and Institutions, European Convention on Human Rights*, Third Edition, Oxford University Press, 2002. 1-13.

⁴⁷⁴ Отворен за потписе држава чланица 24. јуна 2013. године, а ступио је на снагу 1. августа 2021. године.

⁴⁷⁵ Одредба је ступила на снагу 1. фебруара 2022. године. То значи да се на све одлуке које су на домаћем нивоу постале правноснажне закључно са 31. јануаром 2022. године примјењује стари рок од шест мјесеци.

⁴⁷⁶ Чл. 43. Конвенције.

⁴⁷⁷ Чл. 35, став 3, тачка б Конвенције.

⁴⁷⁸ Босна и Херцеговина потписала је Протокол 15 дана 01.05.2024. године.

Протоколом 16 уз Конвенцију предвиђена је могућност да највиши национални суд затражи од Европског суда савјетодавно мишљење у вези са тумачењем Конвенције, а давање савјетодавних мишљења је искључиво у надлежности Великог вијећа Европског суда што подстиче дијалог међу судијама на највишем нивоу. Протоколом је прецизирана процедура давања савјетодавних мишљења као и њихово правно дејство. Посебна важност Протокола 16 је јачање сарадње између Европског суда и домаћих судова чиме се посебно јача примјена Конвенције, по принципу супсидијарности. Врло је важно истаћи да за спровођење Протокола 16 уз Конвенцију нису потребна додатна финансијска средства.

У вријеме доношења Конвенције чланице су имале великих проблема приликом усаглашања питања права на имовину па је то разлог зашто се у основном тексту Конвенције директно не помиње право на имовину.⁴⁷⁹ Занимљиво је напоменути да су највећи отпор уврштавању права на имовину у каталог права гарантованих Конвенцијом показале Шведска и Уједињено Краљевство Велике Британије и то из разлога што би тиме били угрожени њихови социјални програми чије провођење је захтијевало национализацију у одређеним размјерама.

Ипак, неколико чланова изворне Конвенције посредно штите имовину. Ради се о чл. 6 који штити право на правично суђење, посебно у предметима који се односе на приступ суду, дужину трајања поступка или извршење одлука, када су у питању економски интереси. Чланом 8 се штити неповредивост права на породични дом, а посредно се штите и својински односи.

Већ смо поменули чл. 1 Конвенције из којег произилази начело обавезности, а поред тог начела Конвенција се темељи и на начелу супсидијарности, а које исто тако произилази из самог текста Конвенције. Државе чланице су се обавезале да свака на територији под својом јурисдикцијом осигура сваком лицу права и слободе гарантоване конвенцијом. Начело супсидијарности, заправо, показује однос националног законодавства сваке чланице које је примарно у заштити људских права и слобода и

⁴⁷⁹ Треба напоменути да је Савјет Европе усвојио и Европску социјалну повељу 1961. године у Торину, ради заштите економских, културних и социјалних права, текст доступан на <https://www.coe.int/en/web/portal/home>, приступљено 19.01.2024. године. Заштита људских права у државама Европске уније додатно је осигурана повељом о основним правима Европске уније, која представља формали извор права Европске уније. Текст *Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal of the European Union*, доступан на www.eur-lex.europa.eu, приступљено 19.01.2024. године. Повеља је постала правно обавезујући документ Лисабонским уговором из 2009. године.

конвенцијске заштите која је у том смислу секундарна. Европске земље су на различите начине инкорпорисале конвенцију у своје правне системе.⁴⁸⁰

На европском континенту, посебно у оквиру Европске уније постоје и други инструменти заштите људских права, али се они не могу поредити са механизима које је развила Конвенција.⁴⁸¹ Европски суд је у предмету *Loizidou v. Turkey*⁴⁸² Конвенцију квалификовао као „уставни инструмент европског јавног поретка“, што говори о њеном значају.

2.1. Приступање Европске уније Европској конвенцији о људским правима и основним слободама

Приступање Европске уније (у даљем тексту: ЕУ) Конвенцији је комплексно питање о којем се расправља интензивно већ неколико деценија. Питање приступања постављано је још педесетих година прошлог вијека, док је ЕУ какву данас познајемо правила своје почетне кораке (у почетку је то била Европска економска заједница, у даљем тексту: ЕЕЗ).⁴⁸³ У том периоду се није могло ни претпоставити да ће ЕУ преузети овај обим јавних овлашћења и развити се у организацију какву свијет до сада није упознао.

Треба истаћи да ЕУ није основана као заједница с циљем заштите људских права и слобода већ прије свега као економска заједница. Оснивачки акти ЕУ, све до Уговора из Мастрихта⁴⁸⁴ који је потписан 1992. године, питање људских права нису конкретно

⁴⁸⁰ У неким државама Конвенција има ранг устава (Аустрија), у неким ранг виши од закона (Француска, Шпанија), док је нпр. Енглеска донијела посебан закон у који су уврштене поједине одредбе Конвенције и њених протокола.

⁴⁸¹ Harris, D., O'Boyle, M. и Warbrick, C., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford New York 2009, 655.

⁴⁸² *Loizidou v. Turkey*, Представка бр. 15318/89, Пресуда од 18.12.1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140373>, приступљено 26.04.2024. године.

⁴⁸³ Schermers, G. H., „The European Communities under the European Convention on Human Rights“, *Legal Issues of Economic Integration*, 5(1)/1978, 1–8.

⁴⁸⁴ Уговор о Европској унији потписан је у Мастрихту (Maastricht) 07.02.1992. године, а ступио је на снагу 01.01.1993. године. У складу с њим, ЕУ се темељи на Европским заједницама, с два додатна подручја сарадње, заједничком вањском и сигурносном политиком, те правосуђем и унутрашњим пословима. Ступањем на снагу овог уговора ЕЕЗ постаје Европска заједница (ЕЗ). „Treaty on European Union“, European Community, Official Journal of the European Communities No. 92/C, 191/1, доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>, приступљено 28.04.2024. године.

дефинисали. Међутим, Суд правде ЕУ⁴⁸⁵ се као важан институционални капацитет још ранијих година позивао на људска права садржана у Конвенцији.

Европска комисија је усвојила Меморандум о приступању Конвенцији наводећи као разлоге за приступање јачање имиџа Европе као регије у којој владају слободе и демократија, јачање заштите људских права и јачање институција.⁴⁸⁶ Комисија је у овом акту истицала да је приступање Конвенцији омогућило супрематију комунитарног права јер би постојао јасно утврђен каталог права које гарантује тада ЕЕЗ.⁴⁸⁷ Питање очувања супрематије комунитарног права постало је једно од кључних питања у дебати „за“ и „против“ приступања Конвенцији. Свакако не треба занемарити и да су различити ставови појединих држава чланица око питања приступања Конвенцији заправо политичке и економске природе.

Институције ЕУ су током времена питање гаранције и поштовања људских права високо рангирале у својој агенди и поставља се питање зашто ЕУ, много година представљана као симбол демократије и заштите људских права, до данас није приступила Конвенцији?

Уговор из Мастрихта признао је као опште начело комунитарног права обавезу поштовања људских права „на начин на који су гарантована Конвенцијом и као што произлазе из уставних традиција заједничких државама чланицама“, али је усвајањем Уговора из Амстердама⁴⁸⁸ Суд правде ЕУ добио надлежност да одлучује о кршењима људских права.

⁴⁸⁵ Суд правде Европске уније (*European Court of Justice*) основан је 1952. године са сједиштем у Луксенбургу. Има надлежност да надгледа поштовање права у тумачењу и примјени Оснивачких уговора, те аката институција и других тијела Европске уније. Његов задатак је осигурати да се законодавство Европске уније тумачи и примјењује на исти начин у свакој држави чланици, односно да је увијек идентичан за све стране и у свим околностима. Судије именују државе чланице из редова врхунских и независних правних стручњака (судија, универзитетских професора и сл.). Судије се бирају на шестогодишњи мандат, а половина се мијења сваке треће године.

⁴⁸⁶ Европска комисија је још 1979. године усвојила приједлог о приступању Конвенцији, *Memorandum on the accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, доступан на <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?>, приступљено 28.04.2024. године.

⁴⁸⁷ С тим у вези, први случај пред Судом правде ЕУ који је важно споменути је из 1970. године, а вођен је поводом супрематије комунитарног права ЕУ над националним законодавством. Наиме, Уставни суд Немачке је у једној од својих одлука довео у питање супрематију комунитарног права, на шта је Европски суд правде реаговао ставом да и фундаментални принципи који проистичу из националних устава не могу да доведу у питање супрематију комунитарног права које се директно примењује. Ова пресуда касније је служила као основ очувања супрематије и у новим случајевима. Такође, пресудом је признато да „поштовање људских права представља интегрални део општих принципа комунитарног права“.

⁴⁸⁸ Уговор из Амстердама потписан је 02.09.1967. године, а ступио је на снагу 01.05.1998. године. Уговор из Амстердама је настао као резултат потребе да се измјени Уговор о ЕУ, Уговори о оснивању Европских заједница и одређени, с њима повезани акати. Његовим ступањем на снагу поступак одлучивања је поједностављен и проширен на још нека подручја. Европски парламент је добио право да одобри

Потреба владавине права и поштовања људских права се посебно актуелизовала у ЕУ када је отпочео процес проширења па су наведена питања постала услов приступања, јасно дефинисана у политици проширења. Оправдано је постављано питање да ли ЕУ може тражити од држава које су у процесу приступања да испоштују принципе и стандарде из Конвенције као услов за чланство, док сама Унија остаје изван овог система.

489

Европски Савјет је 1994. године затражио од Суда правде ЕУ мишљење о питању да ли је приступање Конвенцији у сагласности с оснивачким уговором. Овај орган је дао мишљење по овом захтјеву и то наводећи да ЕУ не може приступити Конвенцији уколико у оснивачком уговору и у Конвенцији то није изричито предвиђено.⁴⁹⁰ Према овом мишљењу било је неопходно извршити измјене и оснивачког акта и Конвенције. Измјене оснивачког акта учињене су усвајањем Уговора из Лисабона,⁴⁹¹ који се врло често назива и Уставом ЕУ. Чланом 6, ст. 2 измијењен је Протоколом 8 уз Лисабонски уговор и гласи: „Унија ће приступити Конвенцији. То приступање неће утицати на надлежности Уније дефинисане Уговорима“. Савјет Европе је усвајањем Протокола бр. 14 уз Конвенцију 2004. године дао ЕУ правни основ за приступање Конвенцији. Овим протоколом је измијењен чл. 59 Конвенције, тако да његов други став даје могућност ЕУ да приступи Конвенцији.

Битан корак у погледу заштите људских права начињен је исто тако Лисабонским уговором, којим је Повеља ЕУ⁴⁹² коначно постала дио примарног права ЕУ. Повеља ЕУ требала је да надокнади празнину услед неприступања ЕУ Конвенцији. Многобројне критике упућене су на овај документ, а посебно је истицано да је нејасна у формулацији органичења и забрана.

предсједника Европске комисије. Доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>, приступљено 28.04.2024. године.

⁴⁸⁹ Крстић, И. и Чучковић, Б., Приступање Европске уније Европској конвенцији о људским правима као вид унапријеђења људских права у Европи, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXIV, бр. 2/2016, 52-53.

⁴⁹⁰ Kokott, J. и Hoffmeister, F., „Opinion 2/94. Accession of the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms“, *American Journal of International Law*, Vol. 90, No. 4, October 1996, 664-669.

⁴⁹¹ Уговор из Лисабона свечано је потписан 13. децембра 2007. године, од стране представника 27 држава чланица ЕУ, а ступио је на снагу 1. децембра 2009. године. Познат је као “Реформски уговор”, а састоји се из два уговора: Уговора о Европској унији и Уговора о функционисању Европске уније. Доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>, приступљено 28.04.2024. године.

⁴⁹² Повеља се састоји од Преамбуле и шест поглавља којима се рјешавају питања као што су: заштита права на достојанство, слобода, једнакост, солидарност, права грађана и правда.

Повеља ЕУ односно њене одредбе односе се на органе, тијела, канцеларије и агенције ЕУ, а на државе чланице само онда када спроводе право ЕУ. Поједине државе чланице као што су Велика Британија, Чешка и Пољска, изнијеле су резерве и изузећа према овом документу. Ипак, пракса је показала да је Повеља ЕУ ипак примијењена у великом броју случајева.⁴⁹³

Европска Унија није одустала од приступања Конвенцији и 2010. године је одредила Европску комисију као главног преговарача са Савјетом Европе.⁴⁹⁴ Радна група је 2013. године израдила Нацрт правних инструмената за приступање,⁴⁹⁵ а већ 5. априла 2013. преговори су довели до закључења Споразума о нацрту инструмената за приступање Конвенцији. Предметни Споразум има за предмет двије групе одредаба. Прва група се односи на процедурална питања око приступања ЕУ Конвенцији,⁴⁹⁶ док се друга група односи на техничка питања.

Суд правде ЕУ је у свом Мишљењу бр. 2/13, од 18. децембра 2014. године,⁴⁹⁷ истакао да поменути Нацрт споразума није у сагласности са чл. 6, ст. 2 Протокола 8 уз Уговор о ЕУ. Суштина Мишљења бр. 2/13 је став Европског суда правде да би приступање ЕУ Конвенцији значило да би она, њене институције па и сам суд постали предмет надзора и контроле механизма Конвенције, што према ставу суда није могуће. Нацрт споразума о приступању је према ставу суда пропустио да очува посебне карактеристике и аутономију права ЕУ.

Суд правде ЕУ сматра да су поједине одредбе Конвенције некоординисане са одредбама Повеље о правима ЕУ, мислећи на чл. 53 Конвенције⁴⁹⁸ и чл. 53 Повеље о правима ЕУ⁴⁹⁹. Суд правде ЕУ одредбу чл. 53 Повеље ЕУ тумачи тако да ниво права

⁴⁹³ Ђурђевић - Цуцић, М., Приступање Европске уније Конвенцији за заштиту људских права и основних слобода Савјета Европе – Стагнирање процеса као резултат Мишљења 2/13 Суда правде Европске уније, *Европско законодавство*, бр. 70/2019, 76-77.

⁴⁹⁴ О односу Савјета Европе и Европске уније види: Омејец, Ј., *Бујеће Европе и европска унија, институционални и правни оквири*, Нови информатор, Загреб, 2008.

⁴⁹⁵ O'Meara, N., „A More Secure Europe of Rights? The European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and EU Accession to the ECHR“, *German Law Journal* 14(10)/2011, 1814.

⁴⁹⁶ Нацрт споразума у чл. 6, ст. 1 предвиђа да ће Европска унија приступити Конвенцији и Протоколима бр. 1 и бр. 6, те омогућава приступање и другим протоколима.

⁴⁹⁷ Мишљење Суда правде ЕУ бр. 2/13, „Opinion 2/13 of the Court (Grand Chamber)“, ECLI:EU:C:2014:2454, 2014. доступно на <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-2/13>, приступљено 29.04.2024. године.

⁴⁹⁸ Чл. 53 Конвенције гласи: „Ниједна одредба ове Конвенције неће се тумачити тако да ограничава односно угрожава људска права и основне слободе који би били признати по законима сваке Високе стране уговорнице или по сваком другом споразуму чија је она страна уговорница.“

⁴⁹⁹ Чл. 53 Повеље Европске уније гласи: “Ништа у овој повељи не може се тумачити тако да ограничава или нарушава, људска права и основне слободе који су, у оквиру одговарајућих поља примјене, признати правом Уније и међународним правом, међународним споразумима чије су потписнице Унија или све

гарантованих Повељом ЕУ не смије бити угрожен примјеном националних стандарда заштите људских права. Члан 53 Конвенције, с друге стране, предвиђа могућност да државе уговорнице обезбиједи и већи обим права од оних које Конвенција гарантује.

У предметном Мишљењу бр. 2/13, Суд правде ЕУ идентификује још неколико проблема у вези са очувањем улоге ЕУ и супрематијом комунитарног права али утисак је да се Мишљењем бр. 2/13 заправо настојао да се заштити положај и ауторитет у оквиру саме ЕУ.

Начело узајамног повјерења (*principle of mutual trust*) између држава чланица ЕУ би било такође нарушено према Мишљењу 2/13.⁵⁰⁰ Начело узајамног повјерења између држава чланица било би нарушено на начин да уколико дође до приступања ЕУ Конвенцији, државе чланице ЕУ би испитивале да ли друга држава чланица поштује људска права.

Суд је остао досљедан ставовима изнијетим у чувеном предмету *Kadi*,⁵⁰¹ у којем је суд одлучивао о примату Резолуције Савјета безбиједности УН над комунитарним правом, што није дозвољено. Пресуда је постала предмет бројних критика, али Суд правде ЕУ је као и у Мишљењу бр. 2/13 остао досљедан ставовима да се аутономија права ЕУ мора очувати, не само у односу на државе чланице, већ и у односу на међународно право, а то обухвата и Конвенцију као дио међународног права.

Питање приступања ЕУ Конвенцији много је сложеније од процедуралог питања каквим се у одређеним случајевима жели представити. У самој ЕУ постоји доза разочарења оваквим ставом Суда правде ЕУ и бојазан да је ЕУ одустала од успостављања ефикасног система заштите људских права, а узимајући у обзир да су се Конвенција и њени механизми таквима показали.⁵⁰²

државе чланице, укључујући Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, као и уставима држава чланица.“

⁵⁰⁰ Начело узајамног повјерења подразумијева да све државе чланице ЕУ поштују комунитарно право.

⁵⁰¹ „The Kadi case – Constitutional Core Values and International Law – Finding the Balance“, *The European Journal of International Law (EJIL)* 23(4)/2012, 1015–1024.

⁵⁰² Peers, S., „The EU’s Accession to the ECHR: The Dream Becomes a Nightmare“, *German Law Journal*, 16(1), 2014; S. Douglas Scott, „Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR: A Christmas bombshell from the European Court of Justice“, *UK Constitutional Law Blog*, 24. December 2014, доступно на <http://ukconstitutionallaw.org>, приступљено 02.05.2024. године.

2.2. Примјена Европске конвенције о људским правима и основним слободама у Босни и Херцеговини

Државе настале дисолуцијом бивше Југославије ратификовале су Конвенцију,⁵⁰³ а начин на који је Конвенција инкорпорисана у правном поретку Босне и Херцеговине је по много чему специфичан. Наиме, Конвенција није само још један у низу међународних уговора који обавезује ратификацијом, већ један од најважнијих уставних принципа Босне и Херцеговине.

У чл. II/2 Устава Босне и Херцеговине, који се односи на људска права и основне слободе, прописано је да права и слободе предвиђене Конвенцијом и њеним протоколима имају директну примјену у Босни и Херцеговини, те приоритет над свим другим законима.⁵⁰⁴ Овако постављена уставна одредба указује на то да је Конвенција изнад самог Устава.⁵⁰⁵

Чињеница је да је Устав Босне и Херцеговине настао у специфичним околностима и да је ријетка појава у уставном праву да је устав једне државе дио мировног споразума као што је то овдје то случај. Устав Босне и Херцеговине писали су углавном странци, он има одлике англосаксонских устава, а написан је и званично објављен на енглеском језику.⁵⁰⁶ Устав Босне и Херцеговине специфичан је и у формалном смислу и у материјалном смислу. Начин његовог доношења, мимо свих уставних процедура познатих у свијету уставности, указује на формалне специфичности овог уставног акта. У материјалном смислу, између осталог, специфичност се огледа у томе што је Уставом одређено да се држава састоји од два ентитета, Републике Српске и Федерације Босна и Херцеговина, с разграниченим надлежностима између ентитета и институција Босне и Херцеговине. Устав није утврдио који облик државног уређења, владавине и политичког система има Босна и Херцеговина. Оно што је сасвим јасно је да су ентитети

⁵⁰³ Република Хрватска је чланица Савјета Европе од 1996. године и ратификовала је Конвенцију, Република Србија од 2003. године, Црна Гора од 2007. године, Република Словенија од 1993. године, Сјеверна Македонија од 1995. године и Босна и Херцеговина је чланица Савјета Европе од 2002. године.

⁵⁰⁴ „*The rights and freedoms set forth in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols shall apply directly in Bosnia and Herzegovina. These shall have priority over all other law*“.

⁵⁰⁵ Вехабовић, Ф., *Однос Устава Босне и Херцеговине и Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода*, Асоцијација Алумни Центра за интердисциплинарне постдипломске студије (АЦИПС), Сарајево, 2006. и Кузмановић, Р., *Супремација Европске конвенције о људским правима и основним слободама над домаћим правом*, *Правни живот*, бр. 12/2001.

⁵⁰⁶ У Преамбули је наведено да је Устав написан на језицима три конститутивна народа и енглеском језику и да ће се објавити на сва четири језика али до данас је званично објављена само енглеска верзија која се као таква може сматрати аутентичном. Енглеска верзија доступна на <https://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih.pdf>, приступљено 20.01.2024. године.

државотворне јединице без којих Босна и Херцеговина као сложена држава не може функционисати.⁵⁰⁷

Дејтонским мировним споразумом⁵⁰⁸ окончан је рат у Босни и Херцеговини и тај докуменат садржи 11 анекса⁵⁰⁹, а Анекс 4 је заправо Устав Босне и Херцеговине. Правна природа Дејтонског мировног споразума предмет је теоријских и политичких сукобљавања скоро 30 година након његовог потписивања. Неки теоретичари сматрају да се ради о међународном уговору, акту међународног јавног права, те мултилатералном међународном уговору, који у много чему одступа од „чистих“ устава. Као такав он представља сагласност међународно признатих ентитета о организацији заједничке државе у Босни и Херцеговини.⁵¹⁰

С друге стране, постоје мишљења да је Дејтонски мировни споразум међународна арбитража великих сила о државном статусу и уређењу Босне и Херцеговине. Као један од аргумената наводи се да се међународни уговори склапају по нормама конвенција о међународном уговорном праву, што код Дејтонског споразума није случај. Ради се о арбитражном мировном споразуму чији су гаранتي сусједне државе, ЕУ, УН и други.⁵¹¹

Дио теоретичара, углавном бошњачких интелектуалаца, заступа став да је Дејтонски мировни споразум међународни уговор који је Република Босна и Херцеговина, као постојећи и јединствен субекат међународног права, закључила са сусједним државама.⁵¹² Дакле, сагласности у погледу правне природе Дејтонског мировног споразума, облика државног уређења, надлежности ентитета и државе и другим битним питањима у Босни Херцеговини нема.

У погледу примјене Конвенције у Босни и Херцеговини, јасно је да она има директну примјену. Директна примјењивост Конвенције, у ствари, допушта непосредну примјену права садржаних у њој без доношења накнадних аката за њихово провођење од

⁵⁰⁷ Дмичић, М., Босна и Херцеговина као државна заједница SUI GENERIS - привремено рјешење или модел за будућност, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/2010, 213-224.

⁵⁰⁸ Општим оквирним споразумом за мир у Босни и Херцеговини, познатијим као Дејтонски мировним споразум прекинут је рат у Босни и Херцеговини (1992–1995). Споразум је договорен у ваздухопловној бази Рајт-Патерсон код Дејтона, у америчкој држави Охајо, а потписан је у Паризу у Француској.

⁵⁰⁹ Анекси Дејтонског споразума су: 1. војна питања, 2. међуентитетска линија разграничења, 3. избори, 4. устав, 5. арбитража, 6. људска права, 7. проблем избјеглица, 8. национални споменици, 9. јавне корпорације, 10. цивилна примјена споразума (Високи представник) и 11. полицијске снаге.

⁵¹⁰ Савић, С., *Конститутивност народа у БиХ*, Бања Лука 2000, 55.; Кунић, П., *Република Српска држава са ограниченим суверенитетом*, „Атлантис”, Бања Лука, 1997.; Кузмановић, Р., *Уставно право*, Правни факултет, Бања Лука 2002, 305 -306. и Поповић, М., „Правна природа Републике Српске“, *Изградња и функционисање правног система Републике Српске*, Бања Лука 1997, 54.;

⁵¹¹ Нешковић, Р., *Недовршена држава*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Сарајево 2013, 181-204.

⁵¹² Трнка, К., *Конститутивност народа*, „Вијеће бошњачких интелектуалаца”, Сарајево, 2000, 42.

стране судова. Судови у Босни и Херцеговини овлашћени су да директно примјене одредбе Конвенције, односно заштите права садржана у формулацији чл. II/3 Устава Босне и Херцеговине, која су идентична правима из Конвенције.⁵¹³ Без обзира на идентичност права из Конвенције и чл. II/3 Устава Босне и Херцеговине, Конвенцији је дато посебно мјесто у Уставу Босне и Херцеговине јер државе не смију права из Конвенције да претварају у национално право и прикривају њихов прави извор и значење.

Мјесто Конвенције у правном поретку Босне и Херцеговине не можемо посматрати само у свјетлу поменуте одредбе чл. II/2 Устава БиХ, већ је потребно тумачити и остале одредбе Устава БиХ. У том смислу и одредба чл. II/6 којом се обавезују Босна и Херцеговина и сви судови, установе, органи власти, те органи којима посредно руководе ентитети или који дјелује унутар ентитета да примјењују људска права и основне слободе на које је указано у ст. 2 истог члана. Устав у чл. II/8 прописује обавезу свих надлежних органа власти у Босни и Херцеговини да сарађују са међународним механизмима за заштиту људских права и слобода.⁵¹⁴

На положај Конвенције у правном поретку Босне и Херцеговине указује и чл. X Устава БиХ којим се утврђује поступак амандманске измјене Устава, односно чл. X/2 који прописује да се ниједним амандманом на Устав БиХ не може елиминисати, нити умањити било које од права и слобода из чл. II. То практично значи да постоји забрана измјене само ове одредбе.

С обзиром на све наведено може се погрешно закључити да је Устав Босне и Херцеговине у потпуности усаглашен са Конвенцијом.

⁵¹³ Сва лица на територији Босне и Херцеговине уживају људска права и основне слободе из става 2 овог члана, а она обухватају: а) Право на живот, б) Право да не буду подвргнута мучењу или нехуманом и понижавајућем поступку или казни, ц) Право да не буду држана у ропству или потчињености или на принудном илиобавезном раду, д) Право на личну слободу и безбједност, е) Право на правичан поступак у грађанским и кривичним стварима и друга права увези с кривичним поступком, ф) Право на приватни и породични живот, дом и преписку, г) Слободу мисли, савјести и вјероисповијести, х) Слободу изражавања, и) Слободу мирног окупљања и слободу удруживања, ј) Право на брак и заснивање породице, к) Право на имовину, л) Право на образовање и м) Право на слободу кретања и пребивалишта.

⁵¹⁴ Сви надлежни органи власти у Босни и Херцеговини ће сарађивати и обезбједити неограничен приступ: свим међународним посматрачким механизмима људских права који се успоставе за Босну и Херцеговину; надзорним тијелима која се успоставе било којим међународним споразумом наведеним у овом Уставу; Међународном трибуналу за бившу Југославију (а нарочито ће се придржавати наредби које су издате по члану 29 Статута Трибунала); и било којој другој организацији овлаштеној од стране Вијећа сигурности Уједињених народа са мандатом који се тиче људских права или хуманитарног права.

3. Члан 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима и основним слободама

Право на имовину, као што смо већ напоменули, изазвало је у Савјету Европе бројне расправе, те није ни увршћено у изворни текст Конвенције. Иако је већ 1950. године постајала формулација заштите права на имовину као људског права,⁵¹⁵ одлучено је да се иста упути на даљу расправу и да буде усвојена као протокол уз Конвенцију, што је на крају и учињено.

Консензус о потреби заштите права на имовину у свјетлу људских права постигнут је на међународном нивоу поменутим чл. 17 Универзалне декларације о људским правима УН који је представљао полазну основу и за одређивање права на имовину према Конвенцији. Међутим, чак и поменути чл. 17 Универзалне декларације о људским правима УН садржи само општу дефиницију права на имовину и неки од аутора сматрају да је овим чланом обухваћена општа способност посједовања имовине, а не право на стварно стицање имовине.⁵¹⁶

Комитет министара Савјета Европе основао је експертску групу која је разматрала амандмане на текст Конвенције. Након разматрања горе наведеног приједлога формулације права на имовину и појединачних приједлога Велике Британије и Белгије, ставови су усаглашени и право на имовину прописано је чланом 1 Првог Протокола уз Конвенцију који је отворен за потписивање 20. марта 1952. године. Протокол 1 је ступио на снагу 18. маја 1954. године, а на снази је у 44 државе чланице Савјета Европе. Од 47 држава чланица Савјета Европе Протокол 1 нису ратификовале само Монако, Швајцарска и Андора. Одредбе Протокола 1 саставни су дио Конвенције и све одредбе Конвенције примјењују се у складу с тим.

Члан 1 Протокола 1 уз Конвенцију гласи: „Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права. Претходне одредбе, међутим, ни на који начин не утичу на право државе да примјењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу

⁵¹⁵ „Every natural and legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. Such possessions can not be subjected to arbitrary confiscation. The present measures may not, however, be considered as infringing, in any way, the right of a state to pass necessary legislation to ensure that the said possessions are utilized in accordance with the general interest. “

⁵¹⁶ Rosas, A., ‘Property Rights’ in A. Rosas et al (eds.), *The Strength of Diversity: Human Rights and Pluralist Democracy*, The Hague, 1992, 13.

с општим интересима или да би обезбиједила наплату пореза или других дажбина или казни.“⁵¹⁷

Из самог текста чл. 1 Протокола 1 уочавамо да се у енглеској верзији користе термини „possessions“ и “property“, док се у једној од изворних верзија на француском језику ⁵¹⁸ користе термини *propriété* и *biens*, што је учињено очигледно ради термилошких разлика.

Наслов чл. 1 Протокола 1 је „Заштита имовине“ што указује на то да је за разлику од чл. 17 Универзалне декларације о људским правима УН, право на имовину као људско право према Конвенцији заправо „право на заштиту имовине“. ⁵¹⁹ Основни циљ овог члана Конвенције јесте да заштити свако лице, физичко и правно, од незаконитог мијешања државе у мирно уживање имовине.

Питање заштите права на имовину као људског права у тренутку настанка Конвенције означавало се као питање „проблематичног дјетета“, а било је јасно да су политичко - социјални разлози пресудно утицали на саму формулацију чл. 1 Протокола 1 на Конвенцију. У тексту овог члана не помиње се експропријација као таква, нити изричито говори о праву на накнаду штете. Позивање на општа начела међународног права у вези лишавања имовине, јесте формула која је усвојена као компромис између држава које су се залагале за помињање компензације и оних које су биле против тога. ⁵²⁰ Након усвајања Протокола 1 уз Конвенцију упућене су бројне критике формулацији из чл. 1 истичући да се ради више о економском и социјалном праву, а не праву којим би се гарантовала заштита имовине. ⁵²¹

С обзиром на то да је одредба чл. 1 Протокола врло широко постављена, њено тумачење и примјена директно зависе од Европског суда, чијом праксом је створен тзв. аутономни концепт права на имовину. Посљедица је то већ поменутог непостојања јасно

⁵¹⁷ “Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. No one shall be deprived of his possessions except in the public interest and subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law. The preceding provisions shall not, however, in any way impair the right of a State to enforce such laws as it deems necessary to control the use of property in accordance with the general interest or to secure the payment of taxes or other contributions or penalties.” Протокол 1 доступан на https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG, приступљено 25.02.2024. године.

⁵¹⁸ Протокол 1 на Конвенцију, верзија на француском језику, https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resourceattachments/CEDH_Protocol_1_FR.pdf, приступљено 26.02.2024. године.

⁵¹⁹ Бордаш, Б., Заштита имовине као људско право - основне напомене уз праксу Европског суда за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVII, бр. 1-2/ 2003, 168.

⁵²⁰ Lopez-Escarcena, S., „Interferences with Property Under European Human Rights Law,” *Florida Journal of International Law*:Vol.24: Iss. 3, Article 3., 2012, 4, доступно: <https://scholarship.law.ufl.edu/fjil/vol24/iss3/3>, приступљено 27.02.2024. године.

⁵²¹ *Ibidem*, 4-5.

дефинисаног појма имовине у националним правима држава чланица, односно различитих схватања истог и очигледног избјегавања твораца Конвенције да дају дефиницију имовине која би била егзактна. Због тога је остављено Европском суду као органу Конвенције да садржину појма права на имовину обликује кроз своју праксу, поштујући нека основна начела. Суд је тумачењем знатно проширио поље заштите људских права гарантованих Конвенцијом.⁵²²

4. Аутономни концепт имовине у пракси Европског суда за људска права

Не постоји јединствена дефиниција аутономних концепата који се појављују као резултат примјене одредби Конвенције, а оно што је сигурно је да они представљају производе судског права (*judge-made law*) или, тачније речено, достигнућа судске праксе (*case law*) Европског суда. Аутономни концепти, типични производи судског права, обично нису прецизно дефинисани.⁵²³ У одређеним случајевима могу бити супротни и општеприхваћеним ставовима правне теорије.⁵²⁴ Основна сврха аутономног концепта је да онемогући државе чланице да одредбе Конвенције тумаче на начин да их подреде домаћем праву или принципима садржаним у домаћем праву.⁵²⁵

Првих деценија након оснивања Европски суд се приоритетно бавио утврђивањем принципа, смјерница и правних ставова значајних за примјену Конвенције, а у каснијем периоду је наставио да гради своју правну праксу на темељу раније донијетих пресуда, константно еволуирајући и узимајући у обзир постигнути развој и напредак унутар европских држава.⁵²⁶ Доктрина о Конвенцији као „живом инструменту“ први пут се појавила у предмету *Tyrer v. The United Kingdom*,⁵²⁷ а данас је широко прихваћена.

Творци Конвенције покушали су да помире различите захтјеве, с једне стране држава чланица којима је ради економског и социјалног развоја, нарочито након Другог

⁵²² Пауновић, М. и Царић, С. *Европски суд за људска права, Надлежност и поступак*, Београд, 2007., 14.

⁵²³ То се може видјети и на примјеру појма *possessions* у чл. 1 Протокола 1 Конвенције, који је употребљен у енглеској верзији иако у наслову одредбе стоји право на имовину (*property*).

⁵²⁴ Поповић, Д., Аутономни концепти европског права људских права, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/2009, 121-123.

⁵²⁵ Marochini, M., The interpretation of the European Convention Human Rights, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, бр. 1/2014., 75-76.

⁵²⁶ Дитертр, Ж., *Изводи из најзначајних одлука Европског суда за људска права*, Београд, 2006, 19.

⁵²⁷ *Tyrer v. The United Kingdom*, Представка бр. 5856/72, Пресуда од 25.04.1978. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>, приступљено 21.05.2024. године.

свјетског рата, требало оставити слободу да у одређеним случајевима ограниче или одузму право својине и с друге стране, потребе да се омогући владавина права која би могла бити озбиљно нарушена ако би владе могле самовољно лишавати власнике имовине. У правцу помирења ове двије стране иде и Европски суд.⁵²⁸

Појава аутономних концепата у пракси Европског суда почиње са предметом *Engels v. The Netherlands*⁵²⁹. Тумачење Конвенције кроз стварање аутономних концепата у одређеним случајевима је и критиковано као прекорачење надлежности Европског суда у погледу тумачења Конвенције.⁵³⁰ Неки критичари Европског суда иду толико далеко да сматрају да суд тумачећи Конвенцију мијења намјере аутора Конвенције.

Јуриспруденција Европског суда за људска права настала као резултат тумачења и примјене Конвенције и чл. 1 Протокола 1 је сложена и има огроман утицај на садржину права на имовину и права својине као најважнијег стварног права у националним правима држава чланица. Суд је тумачењем Конвенције створио концепт имовине који је независан од формулација које постоје у националним правима држава чланица. Европски суд је у својој судској пракси заиста развио аутономни концепт термина *possessions*, тако да се тај аутономни концепт односи на широк спектар термина и ствари. Аутономни концепт права на имовину из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију далеко превазилази традиционални појам права својине.

Аутономни концепт права на имовину из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију штити право на мирно уживање имовине, а генерално се односи на заштиту економских интереса појединца, односно на широк спектар имовинских интереса који представљају економску вриједност.⁵³¹ Економска вриједност мора бити способна за пренос или неки други облик реализације. Поставља се питање да ли у овом контексту интерес без економске вриједности може да се сматра имовином? Неки аутори сматрају,

⁵²⁸ Ristik, J., Right To Property: From Magna Carta To The European Convention On Human Rights, *SEEU REVIEW, Special Edition, Magna Carta 800th*, Volume 11, Issue1, 2015, 150-151.

⁵²⁹ *Engels v the Netherlands*, Представке бр. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, Пресуда од 08.06.1976. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>, приступљено 21.05.2024. године.

⁵³⁰ У том смислу и издвојено мишљење судије Sorensen у предмету *Young, James and Webster v. United Kingdom*, Представка бр. 7806/77, Пресуда од 18.10.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57604>, приступљено 21.05.2024. године.

⁵³¹ *Öneryıldız v. Turkey*, Представка бр. 48939/99, Пресуда 30. 11.2024. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre> године., приступљено 02.05.2024. године.

одговарајући на овако постављено питање, да је заправо фокус на имовини као богатству.⁵³²

Ни у националним правним системима, али ни у великим правним системима (англосаксонски и европски правни системи) не постоји апсолутни еквивалент концепта *possessions*, који постоји у пракси Европског суда. Европски суд је у предмету *Gasus Dossier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands*⁵³³ закључио да: „појам имовина у чл. 1 Протокола 1 има аутономно значење које сигурно није ограничено на власништво над физичким добрима: одређена друга права и интереси који чине имовину такође се могу сматрати ‘својинским правима’, а тиме и ‘имовином’ за сврхе ове одредбе.“

5. Шта се сматра имовином у пракси Европског суда?

5.1. Постојеће право

Систем заштите права на имовину успостављен Конвенцијом базиран је на заштити постојеће имовине. Протокол бр. 1 штити постојећу имовину односно њено мирно уживање, а не право на стицање будуће имовине, очекивану имовину.

Први предмет у којем је Европски суд одлучивао о повреди права на имовину био је предмет *Marckx v. Belgium*.⁵³⁴ Ова пресуда и даље представља једну од најчешће цитираних пресуда Европског суда када је ријеч о повреди чл. 14 Конвенције који се односи на питања дискриминације али и права на неометано уживање имовине из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Пресуда је значајна и из разлога што се у њој потврђује суштина чл. 1 Протокола 1, а то је заштита права на мирно уживање имовине, при чему се први пут користе термин имовина и употреба имовине.

Представку су у овом предмету поднијеле мајка и ћерка (*Paula Marckx* и *Alexandra Marckx*), а која је рођена ван брака 1973. године. Законски прописи у Белгији у то вријеме правили су разлику између дјетета рођеног у браку и дјетета рођеног ван брака. За данашње вријеме прилично несхватљиво, али дијете које је рођено ван брака у Белгији

⁵³² McCarthy, F., Protection of property and the European Convention on Human Rights, *Brigham-Kanner Property Rights Conference Journal*, 6, 2017, 320.

⁵³³ *Gasus Dossier - und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands*, Представка бр. 15375/89, Пресуда од 23.02.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9622>, приступљено 21.05.2024. године, ст. 46 и 54.

⁵³⁴ *Marckx v. Belgium*, Представка бр. 6833/74, Пресуда од 13.06.1979. године, доступна на <https://rm.coe.int/1680597b14>, приступљено 25.02.2024. године.

није имало никакву породичну везу са својом мајком, што се одражавало наравно на наследна и друга права таквог дјетета.

Ради успостављања правне везе између мајке и ванбрачног дјетета закон је обавезивао мајку да призна дијете како би постала његов сродник. Међутим, чак ни признање дјетета није омогућавало дјетету да наслиједи мајку. Мајка која је признала дијете морала је и да га усвоји како би између њих настала правна веза, али та веза и даље није била идентична оној која је настајала рођењем детета за вријеме трајања брака јер се усвојењем стварала породична веза само између мајке и дјетета, а не и између дјетета и породице његове мајке. Једино у случају да мајка закључи брак правни положај њеног дјетета рођеног у браку могао је да се изједначи са ситуацијом дјетета рођеног у браку.

Сматрајући да су одредбе белгијског законодавства дискриминаторске и да су њихова права повријеђена, мајка и кћерка су у конкретном случају поднијеле представку Европском суду истичући повреде чл. 8, 14 и чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Иако је чл. 1 Протокола број 1 гарантовано право на имовину, као и увијек постоје одређени изузеци. Наиме, државама је остављена могућност да у општем интересу право на неометано уживање имовине искључе или ограниче када је то неопходно. Европски суд у конкретном случају наводи да државе могу ограничити располагања имовином за живота или и за случај смрти. Дакле, ограничења су могућа али чињеница да је у конкретном случају Белгија ограничења прописивала само за неудате мајке чине таква ограничења дискриминаторским, супротним чл. 14 Конвенције.⁵³⁵

Заузет је став да чл. 1 Протокола 1 не гарантује и право на стицање имовине, било на основу закона било путем добровољних располагања. Став Европског суда је да се чл. 1 Протокол 1 уз Конвенцију не гарантује стицање будуће имовине, у овом случају насљеђивање имовине мајке која је још жива.

Да чл. 1 Протокола 1 не гарантује право на стицање имовине истакнуто је и у случају чији је подносилац био један нотар из Њемачке који се жалио на прописивање обавезе наотарима да своје таксе смање када су у питању цркве, универзитети и друге

⁵³⁵ У предмету *Inze v. Austria*, Представка бр. 8695/79, Пресуда од 28.10.1987. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57505>, приступљено 21.05.2024. године. Подносилац представке је ванбрачни син, који је стекао наслијеђе у тренутку смрти своје мајке али је дискриминаторским законом онемогућено да наслијеђену земљу добије у посјед. Јавни интерес за доношење дискриминаторског прописа је било спречавање уситњавања земљишних посједа у Аустрији. Због тога је било прописано да ће само један од наследника добити имовину у посјед, а остали су се намиривали у новцу. Аустрија је отишла и даље па је предметним законом прописала да ће код одлучивања о томе ко ће добити земљу, син уживати предност над кћерком, а брачни син над ванбрачним. Европски суд је усвојио ову представку подносица.

непрофитне организације. Комисија је одбацила представку и истакла да би захтјев нотара могао бити сматран имовином једино у случају када би такав захтјев био у вези са конкретним случајем односно када су услуге већ извршене.⁵³⁶

„Постојећа имовина” укључује различите форме имовинскоправних интереса који се сматрају имовином. Еволутивним тумачењем и примјеном Конвенције, Европски суд константно проширује обим постојеће имовине која се штити. Постојеће право укључује својинска права на покретним и непокретним стварима, акције и удјеле, ауторско право и право индустријске својине, друга права интелектуалне својине, приходе остварене радом и уштеђевину, наслеђство, акције, приходе од капитала, али и потраживања и дугове утврђене пресудом, клијентелу рачуновође, коначне арбитражне одлуке, право на закупнину засновано на уговору, право на пензију и социјална давања,⁵³⁷ штедњу на банкарским рачунима итд.

Постојеће право спада под заштиту из чл. 1 Протокола 1 ако су као таква права у националном законодавству обухваћена правом на имовину. Међутим, Европски суд је у низу предмета закључио да је признавање права на имовину у националном законодавству и судској пракси релативно.⁵³⁸ У складу са овим ставом Европски суд проширио је концепт постојећег права тако да се оно односи и на незаконито изграђене објекте или својинска права која нису утемељена у домаћем праву, а која права се под одређеним околностима сматрају имовином.⁵³⁹

5.2. Легитимна очекивања

Термин легитимног очекивања (*legitimate expectation*) Европски суд је први пут разрадио у предмету *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*⁵⁴⁰. Ради се о представци у којој су подносиоци истицали да одузимање оквирне планске дозволе за градњу представља повреду чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију, односно лишавање

⁵³⁶ Будак, А., Право на имовину у контексту људских права са посебим освртом на праксу Европског суда за људска права, *Социјална политика*, бр. 1/19, 19.

⁵³⁷ Више: Богдановић, Т., Заштита права власништва из чланка 1. Протокола 1 Еуропске конвенције у пракси Управног суда Републике Хрватске, *Зборник радова Правног факултета у Ријеци*, v. 32, бр. 1/2011, 583-598.

⁵³⁸ *Broniowski v. Poland*, Представка број 31443/96, Пресуда од 22.06.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>, приступљено 21.05.2024. године.

⁵³⁹ Бианку, Ј., Трифуновић, П., Арас - Крамар, С. и Мартиновић, И., *Право на имовину у контексту члана 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима*, Подгорица, 2011, 10.

⁵⁴⁰ *Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, Представка број 12742/87, Пресуда од 29.11.1991. године, доступна на <https://www.legal-tools.org/doc/28b976/pdf/>, приступљено 21.05.2024. године.

подносилаца представке његове имовине. Према мишљењу Европског суда "легитимно очекивање" настало је издавањем одобрења о оквирном плану изградње на које су се подносиоци представки ослањали када су купили земљиште с циљем његовог развоја. Одобрење плана, које власти надлежне за планирање нису могле укинути, било је саставни дио власништва друштава, односно подносиоца представки.

Други аспект појма "легитимног очекивања" приказан је предметом *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*⁵⁴¹. Случај се тичао захтјева за накнаду штете у вези са пловидбеним несрећама наводно насталим нехатом Белгијских пилота. У домаћем деликтном праву такви захтјеви су настајали чим дође до настанка штете. Европски суд је овакве захтјеве за накнаду штете означио као "активу" подложну заштити у складу са чл. 1 Протокола бр. 1. Суд није експлицитно навео да је "легитимно очекивање" саставни дио имовинског права или да је припојено имовинском праву, као што је то учинио у предмету *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*.

Захтјев у представци који је усмјерен на утврђивање легитимног очекивања као имовине сматра се довољно основаним уколико су очекивања подносиоца да ће захтјев на крају бити остварен легитимно. Легитимна су она очекивања која се заснивају на законској одредби или на правном акту (попут судске одлуке) и који утичу на одређено имовинско право.

Европски суд сматра да не постоје легитимна очекивања ако у конкретном случају нема усаглашене домаће судске праксе у погледу тумачења и примјене националних одредби које регулишу одређено питање. То је закључак Европског суда у предмет *Kopecký v. Slovakia*.⁵⁴² Подносилац представке у овом предмету је тврдио да је његово право на мирно уживање имовине прекршено одбијањем његовог захтјева за повраћај имовине покојног оца. Наиме, отац подносица представке осуђен је 1959. године због противправног држања 31 златника и 2.151 сребрњака нумизматичке вриједности. Уз затворску казну изречена му је и мјера одузимања златника и сребрењака. Врховни суд Словачке је након доношења Закона о судској рехабилитацији од 1990. године укинуо пресуду против оца подносиоца представке и све одлуке у вези с њом, ослободивши га кривичне одговорности. Подносилац представке је 1992. године тражио повраћај металног новца свога оца у складу са одребама законских прописа о рехабилитацији.

⁵⁴¹ *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, Представка бр. 17849/91, Пресуда од 20.11.1995. године, доступна на [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58056%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58056%22]}), приступљено 30.05.2024. године.

⁵⁴² *Kopecký v. Slovakia*, Представка бр. 44912/98, Пресуда од 28.09.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-4236>, приступљено 21.05.2024. године, параграф 50.

У својој представи подносилац је тврдио да је испунио све законске услове у вези с повраћајем очеве имовине, укључујући и показивање мјеста гдје се имовина налази, што је било прописано чл. 5 Закона о вансудској рехабилитацији Словачке. Европски суд је разматрајући да ли у конкретном случају постоји имовина, прво утврдио да подносилац представке нема „постојећу имовину“ јер је свој захтјев за повраћај засновао на одредбама Закона о вансудској рехабилитацији од 1991. године. Није се тврдило да је законско право на имовину коју је тражио припадало њему без судске интервенције. Имовински интерес на који се позвао подносилац има, дакле, природу захтјева за накнаду штете, што ни сам подносилац није оспоравао.

У оцјени да ли у конкретном случају постоји имовина у смислу легитимног очекивања подносиоца представке Европски суд је закључио да ниједан имовински интерес подносиоца представке није оштећен као последица његовог ослањања на одређени правни акт, а што је један од услова за утврђивање постојања легитимног очекивања.

6. Опште напомене за разматрање представки пред Европским судом за људска права

Организација, надлежност и овлашћења Европског суда уређени су у чл. 19 – 51 Конвенције, а поступак пред судом уређен је Пословником о раду Европског суда за људска права у Стазбуру (у даљем тексту: Пословник) који је ступио на снагу 1. новембра 1998. године.⁵⁴³

Право да траже заштиту права које гарантује Конвенција имају субјекти који су активно легитимисани. Дакле, Европски суд не покреће поступак утврђивања повреде права у државама чланицама Конвенције по сопственој иницијативи. Представка је иницијални акт којим се покреће поступак пред Судом. Индивидуалне представке представљају веома ефикасан начин надзора над државама чланицама и њиховом обавезом поштовања људских права гарантованих Конвенцијом и њеним протоколима.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Пословник о раду Европског суда за људска права у Стазбуру - *“Rules of Court –European Court of Human Rights”*, доступан на https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng, приступљено 09.05.2024. године.

⁵⁴⁴ Суду је од оснивања до 2014. године поднијето преко 600.000 индивидуалних представки, што јасно указује да је у пракси то најважнији вид његове надлежности.

Према члану 46 Пословника, представка се подноси на посебном формулару који је преведен на све службене језике држава чланица Конвенције.⁵⁴⁵ Уколико се подносилац представке Европском суду обрати на други начин, а не попуњавањем формулара, Суд ће упозорити подносиоца да у року од осам седмица представку поднесе на прописаном обрасцу.⁵⁴⁶

Поред индивидуалних представки Конвенција је дала могућност да се пред Европским судом за људска права одлучује и међудржавним представкама.⁵⁴⁷ Међудржавне представке државе уговорнице могу да подносе против других држава, а оне су у пракси много мање заступљене од индивидуалних представки. Установљавање прецедента одлукама Европског суда за људска права по међудржавним представкама не одговара већини држава потписница Конвенције из разлога што би се тако установљени прецеденти могли у будућности користити и против тих истих држава.⁵⁴⁸

Свака држава чланица Конвенције може поднијети представку за свако кршење права гарантованих Конвенцијом било да је таквим кршењем дошло до повреде њених интереса или људских права њених држављана или повреди људских права без обзира ко их и против кога крши.⁵⁴⁹ Дакле, међудржавне представке не захтијевају постојање правног интереса државе која подноси представку у вези са предметом спора и имају обиљежја *actio populi*. У чл. 28 Конвенције прописано је да међудржавне представке не подлијежу оцјени прихватљивости пред Комитетом као што је то случај са индивидуалним представкама.

Европски суд разматра и одлучује о предметима из своје основне надлежности као судија појединац, одбори од троје судија, вијећа од седам судија и Велико вијеће од 17 судија. Конвенцијом су прописана још два облика рада Европског суда и то Општа сједница Суда и Вијеће као стално административно тијело Европског суда. Ово вијеће је различито од вијећа од седам судија које представља судско тијело промјењивог састава.

По правилу, Европски суд не заказује усмена рочишта, али судско вијеће има овлашћење да одлучи да ли ће заказати рочиште или ће се водити само писана расправа.

⁵⁴⁵ Услови које треба испунити да би образац представке био прихваћен као потпун су предвиђени Правилем 47 Пословника Европског суда за људска права.

⁵⁴⁶ Образац за подношење представке доступан на <https://www.echr.coe.int/apply-to-the-court>, приступљено дана 10.05.2024. године.

⁵⁴⁷ Чл. 33 Конвенције.

⁵⁴⁸ Goldhaber, M. D., *A people's history of the European Court of Human Rights*, Rutgers University Press, London, 2007, 5.

⁵⁴⁹ Шаго, Д., Услови допуштености покретања поступка пред Европским судом за људска права у Стразбуру, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол 37, бр. 1, 2016, 594-596.

Комуникација суда са подносиоцем представке или његовим заступницима одвија се на једном од службених језика Суда, енглеском или француском, а Вијеће може изузетно дати одобрење за преписку на једном од службених језика тужене државе.

Суду у Стразбуру представком могу да се обрате појединци, групе или невладине организације којима су прекршена права гарантована Конвенцијом. Право на подношење представки не односи се само на домаће држављане, већ оно припада свакоме (странцу, лицу без држављанства) које је под јурисдикцијом државе чланице и које сматра да му је повријеђено неко право гарантовано Конвенцијом и њеним протоколима.⁵⁵⁰ У складу са чл. 36, ст. 1 Пословника представку подносе заступници подносиоца, а Правило 45, ст. 3 налаже да се достави писана пуномоћ, прописно потписана јер је циљ да заступници докажу да су добили конкретне и изричите инструкције од наводне жртве у смислу чл. 34 у чије име поступају пред Европским судом.

Правно лице које тврди да је жртва повреде права утврђених Конвенцијом и Протоколима уз њу, коју је починила држава чланица има правну легитимацију пред Европским судом само ако је „невладина организација” у смислу чл. 34 Конвенције. Потребно је објаснити разлику између „невладине организације“ и „владине организације“⁵⁵¹ да бисмо разумјели ову одредбу Конвенције. Владине организације, дакле, обухватају не само централне органе власти држава уговорница, већ и регионалне и локалне, тј. све оне који врше јавна овлашћења.⁵⁵²

Право подношења представке пред Судом имају и групе појединаца.⁵⁵³ То могу бити синдикати, вјерске заједнице, приватне асоцијације или професионална удружења у име својих чланова, под условом да имају овлашћење да заступају своје чланство.

Подносилац представке, дакле, мора испуњавати два услова да би се могао позвати на чл. 34 Конвенције, односно мора припадати једној од категорија субјекта из чл. 34 Конвенције, те мора бити у стању да докаже да је жртва повреде права по Конвенцији.

⁵⁵⁰ *Van der Tang v. Spain*, Представка бр. 19382/92, Пресуда од 13.07.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164331>, приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁵¹ „Владина организација“ обухвата правна лица која учествују у остваривању власти или управљају неком јавном службом или сервисом под владином контролом. Види: Пресуду у предмету *JKP Vodovod Kraljevo v. Serbia*, Представке бр. 57691/09 и 19719/10, Пресуда од 16.10.2018. године, доступна на <https://www.zastupnik.gov.rs/sr>, приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁵² *Radio France and others v. France*, Представка, бр. 53984/00, Пресуда од 30.03.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-6168>, приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁵³ У предмету *Demirbaş and Others v. Turkey*, бр. 50973/06, 8672/07 и 8722/07 Пресуда од 09.03.2003. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82285>, приступљено 14.05.2024. године, Суд је заузео став да локалне власти ни било који други државни органи не могу поднијети представке преко појединаца који их чине или заступају, а које представке се односе на кажњива дјела чији је починилац држава за коју су они везани или у чије име врше јавна овлашћења.

Представку Европском суду може да поднесе само живо лице или његов заступник. Уколико је наводна жртва преминула, могуће је да лице које има законски интерес, као најближи сродник, поднесе представку у којој ће изнијети притужбе у вези са смрћу или нестанком сродника. Најчешће се ради о родитељима или блиским сродницима који пред Европским судом отварају питање одговорности неке државе уговорнице.⁵⁵⁴

У највећем броју случајева подносиоци представки су непосредне жртве. Под непосредном, односно директном жртвом сматра се лице директно погођено пропуштањима или радњама државних органа или службеника, које су резултирале кршењем права и слобода гарантованих Конвенцијом.

Европски суд разматра конкретне околности сваког предмета те не допушта апстрактне представке (*actio popularis*), као ни хипотетичка кршења па је постојање статуса жртве на страни подносиоца неопходан услов да се представка узме у разматрање.⁵⁵⁵ Европски суд у својој пракси појам „жртва” тумачи у складу са условима у савременом друштву, настојећи да избјегне претјерани формализам.⁵⁵⁶

Право на подношење представке имају и лица која су посредно претрпјела повреду неког свог права и то кршењем права друге особе.

Занимљиво је питање шта се дешава ако подносилац представке умре у току поступка пред Европским судом? Да ли у том случају губи статус жртве? Уколико се деси да подносилац представке умре у току поступка пред Европским судом уобичајно је да поступак наставе његови насљедници или блиски сродници ако за то имају правни интерес. У појединим предметима Европски суд је заузео став да се поступак настави иако је подносилац представке преминуо и нема насљеднике јер представља питање од опште важности за државе потписнице Конвенције. Такав случај је у пракси Европског

⁵⁵⁴ Види предмет *Varnava and Others v. Turkey*, Представка бр. 75450/12 од 19.02.2015. године, доступна на <https://ceref.eakademija.com/images/pdf-analiza/Varnava-i-drugi-protiv-Turske.pdf>, приступљено 14.05.2024. године. У конкретном случају представка се односи на операције Војске Турске Републике на сјеверу Кипра 1974. године, након којих је Кипар подијељен на два дијела. Подносиоци представки су били нестали кипарски Грци и њихови сродници (који су заправо поднијели представке у своје име и у име несталих сродника). Та лица су 1974. односно 1976. године последњи пут виђена као притвореници турске војске. Комитет УН за нестала лица био је надлежан да направи попис свих лица несталих у кипарском сукобу. Дјеловањем Комитета за нестала лица 2007. године пронађено је тијело једног од подносилаца. Након што је пронађено тијело једног од подносиоца, надлежни органи тужене државе нису предузели никакве радње у циљу испитивања околности његове смрти. Прије упуштања у меритум представке, Европски суд је истакао како сродници несталих лица имају право да поднесу представку Суду у име самих несталих лица и у своје лично име, а у погледу чињеница које се тичу њиховог нестанка.

⁵⁵⁵ Види *Burden v. the United Kingdom*, Представка бр. 13378/05 од 29.04.2008. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86146>, приступљено 14. 05.2024. године.

⁵⁵⁶ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, Представка бр. 62543/00, Пресуда од 27.04.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-443>, , приступљено 14.05.2024. године.

суда често помињани предмет *Karner v. Austria*,⁵⁵⁷ који је настављен и након смрти подносиоца представке, а чији предмет је било право хомосексуалаца да наслиједе станарско право свог партнера.

Смрт подносиоца представке није једини и искључиви разлог за губитак статуса жртве и Европски суд је става да апликант тај статус мора моћи оправдати у току цијелог поступка. У предмету *Eckle v. Germany*,⁵⁵⁸ Европски суд је установио трочлани тест који се примјењује у случајевима у којима се постави питање даљег постојања статуса жртве. Овај тест треба да одговори на три питања: да ли су националне власти признале, било изричито, било суштински, да је Конвенција прекршена, да ли је подносиоцу представке пружено правно задовољење и да ли се према подносиоцу преставке поступало на начин који даје довољно показатеља за процјену размјера у којима је то кршење права узето у обзир.

Чл. 34 Конвенције не допушта ни притужбе у којима се наводи потенцијална повреда Конвенције и њених протокола (*in abstracto*), али је у пракси суда настао појам тзв. потенцијалне жртве. У низ предмета Европски суд прихвата представке које су поднијела лица која се могу сматрати потенцијалном жртвом.⁵⁵⁹ Највећи број предмета у којима се као подносиоци представки појављују тзв. потенцијалне жртве су екстрадициони предмети,⁵⁶⁰ у којима се појединци обраћају Суду због опасности да екстрадицијом у треће државе буду подвргнути нечовјечном поступању и сл., те предмети које се односе на инкриминацију хомосексуалних односа.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ *Karner v. Austria*, Представка бр. 40016/98, Пресуда од 24.07.2023. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61263>, приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁵⁸ *Eckle v. Germany*, Представка бр. 8130/88, Пресуда од 15.07.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>, приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁵⁹ Нпр. када подносилац није могао да утврди да ли је закон на који се притужио стварно био примјењен на њега због тајне природе мјера које је тај закон допуштао па с тим у вези и предмет *Klass and others v. Germany*, Представка бр. 5029/71, Пресуда од 06.0.1978. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>, на приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁶⁰ *Dudgeon v. The United Kingdom*, Представка бр. 7525/76, Пресуда од 22.10.1971. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57473>, на приступљено 14.05.2024. године.

⁵⁶¹ *Soering v. The United Kingdom*, Представка бр. 14038/88, Пресуда од 07.07.1989. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>, приступљено 14.05.2024. године.

6.1. Услови прихватљивости индивидуланих представки

Услови прихватљивости индивидуланих представки се по неким ауторима дијеле на негативне и позитивне.⁵⁶² Представке морају испуњавати основне услове прихватљивости. Члан 35 Конвенције изричито се бави условима прихватљивости, али треба истаћи да се у оцјени прихватљивости представке као релевантне узимају и друге одредбе Конвенције, као и одређена правила општег међународног права. Суд може представку одбацити као неприхватљиву у било којој фази поступка.⁵⁶³

6.1.1. Процесни услови прихватљивости индивидуалних представки

У основне услове допуштености представке спадају и тзв. процесни услови, а то су исцрпљеност свих редовних правних лијекова предвиђених домаћим законима и рок за подношење представке.

Исцрпљеност редовних правних лијекова у домаћем праву је принцип међународног права који важи и у поступцима пред другим међународним правосудним институцијама, а прописан је исто тако и низом инструмента међународног права.^{564 565}

Европски суд је примјену овог принципа потврдио у предмету *Handyside v. United Kingdom*.⁵⁶⁶ Суштина овог принципа је у давању могућности државама да у домаћем праву исправе или спријече наводне повреде Конвенције прије него што предмет доспије пред Европски суд. Чланом 13 Конвенције установљен је заправо супсидијарни механизам и то кроз обавезу држава чланица Конвенције да у унутрашњем правном поретку омогуће тзв. дјелотворан правни лијек за заштиту права из Конвенције, па с тим у вези и правило о исцрпљености правних лијекова у унутрашњем праву.⁵⁶⁷

⁵⁶² Јакшић, А., *Европска конвенција о људским правима – коментар*, Београд, 2006, 440-442.

⁵⁶³ Чл. 35, ст. 4 Конвенције.

⁵⁶⁴ Види нпр. чл. 11, ст. 3 Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, чл. 46 Америчке конвенције о људским правима.

⁵⁶⁵ Више о овом правилу види: Тубић, Б., *Правна природа правила о искоришћености локалних правних лекова*, *Зборник Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2008, 293-308 и Тубић, Б., *Правило о искоришћености локалних правних лекова у пракси Комитета за људска права*, *Зборник Правног факултета у Саду*, бр. 2/2009, 475-497.

⁵⁶⁶ *Handyside v. United Kingdom*, Представка бр. 5493/72, Пресуда од 07.12.1976. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5749>, приступљено 09.05.2024. године.

⁵⁶⁷ Види предмет *Andrášik and others v. Slovakia*, Представке бр. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/00 и 60226/00, Пресуда од 22.10.2002. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22806>, приступљено 15.05.2024. године.

Правило о исцрпљивању правних лијекова у домаћем праву није апсолутно, јер се приликом испитивања испуњености овог услова допуштености представке морају узети у обзир и конкретне околности појединог предмета.⁵⁶⁸ Европски суд је ово правило у својој пракси настојао примјењивати флексибилно и без претјераног формализма узимајући у обзир крајњи циљ Конвенције, а то је заштита људских права и основних слобода.⁵⁶⁹

Иако се у чл. 35 Конвенције само наводи да суд може узети предмет у поступак када се исцрпе унутрашњи правни лијекови, пракса Европског суда изњедрила је правило да се од подносилаца очекује да искористе само доступне, дјелотворне и довољне правне лијекове.

Европски суд процјењује да ли је подносилац представке предузео све што се разумно могло очекивати да би искористио све правне лијекове у домаћем праву. Став Европског суда је да се од подносиоца представке неће захтијевати да искористи правни лијек на чију примјену не обавезује чак ни највиши суд у земљи.⁵⁷⁰

Терет доказивања је на туженој држави, која тврди да сви правни лијекови нису исцрпљени и која је дужна да увјери Европски суд како је правни лијек био дјелотворан и практично доступан у предметном времену. Уколико држава докаже да је правни лијек био доступан, приступачан и дјелотворан, онда је подносилац представке дужан да докаже како је правни лијек био, у ствари, искоришћен или је пак из неког разлога био неадекватан и недјелотворан у конкретним околностима тог предмета.

Не могу се сматрати доступним ни они правни лијекови који су по свом карактеру дискрециони или ванредни, какав је захтјев неком суду да преиспита своју одлуку или приједлог за поновно покретање поступка. Исто тако, уколико правни лијек материјално исцрпљује подносиоца, односно изискује велике трошкове (нпр. поједини правни системи траже да странку заступа искључиво адвокат) не може се сматрати доступним.

571

⁵⁶⁸ Поред тога Европски суд мора реално сагледати не само формалне правне лијекове који постоје у унутрашњем правном систему већ и општи правни и политички контекст у коме ти правни лијекови функционишу, као и личне околности подносиоца представке.

⁵⁶⁹ *Lehtinen v. Finlan*, Представка бр. 39076/97, Пресуда од 22.10.2002. године, доступна <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22806>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷⁰ *D.H. and Others v. the Czech Republic*, Представка бр. 57325/00, Пресуда од 13.11.2007. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83256>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷¹ Димитријевић, В., Поповић, Д., Папић, Т. и Петровић, В., *Међународно право људских права*, Београд, 2006, 382-383.

Ако у домаћем праву постоји више правних лијекова који су дјелотворни у конкретном случају, подносилац је дужан да прибјегне само једном од њих.⁵⁷² У пракси се често поставља питање да ли подношењу представке Европском суду треба да претходи представка уставном суду у домаћој држави? Став Европског суда је да индивидуална представка уставном суду зависи од специфичности правног система тужене државе и обима надлежности њеног уставног суда.⁵⁷³

Од овог услова допуштености индивидуалних представки Европски суд за људска права одступа у предметима који се односе на повреду чл. 6, ст. 1 Конвенције, а који се односи на повреду права на суђење у разумном року. Испуњеност овог услова допуштености представке не примјењује се ни у случају захтјева за правично задовољење поднијетих по чл. 41 Конвенције,⁵⁷⁴ као ни у случајевима када се управна одлука састоји од понављања радњи које су супротне одредбама Конвенције и када је доказано да постоји званична толеранција државних органа.⁵⁷⁵

Посебне околности на основу којих подносилац може бити ослобођен испуњавања услова исцрпљености правних лијекова у домаћем праву нису непосједовање правничког знања и непознавање механизма Конвенције.

Рок за подношење представке Европском суду је био шест мјесеци од дана правоснажности одлуке домаћег органа, али је ступањем на снагу Протокола 15 уз Конвенцију тај рок смањен на четири мјесеца. Основна сврха рока за подношење представки је очување правне сигурности омогућавањем подносиоцима и националним властима држава чланица да предмети буду размотрени у разумном року. С друге стране, сваки подносилац има могућност да у остављеном року донесе одлуку да ли ће уопште покретати поступак пред Европским судом, те да изврши адекватну припрему.⁵⁷⁶ Европски суд по службеној дужности пази на ову процесну претпоставку, па и у случајевима када се тужена држава не позове на овај рок.

⁵⁷² *Јеличић в. Босна и Херцеговина*, Представка бр. 41183/02. Пресуда од 31.10.2006. године, доступна на: <https://cref.eakademija.com/images/presude/262-JELICIC-PROTIV-BOSNE-I-HERCEGOVINE.pdf>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷³ *Uzun v. Turkey*, Представка бр. 10755/13, Пресуда од 30.04.2013. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7546>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷⁴ *Jalloh v. Germany*, Представка бр. 54810/00, Пресуда од 11.07.2006, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷⁵ *Aksoy v. Turkey*, Представка бр. 21897/93, Пресуда од 18.12.1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>, приступљено 15.05.2024. године.

⁵⁷⁶ *Sicillanos, L.-A. и Kostopoulou, M.-A.*, *Појединачна представка на основу Европске конвенције о људским правима - Водич кроз поступак*, Савјет Европе, Сарајево, 2019, 47.

Рок почиње тећи од тренутка јавног објављивања одлуке, а уколико се одлука јавно не објављује, онда од момента њеног достављања странкама или њиховим правним заступницима.⁵⁷⁷ Уколико поступак пред правосудним органима државе чланице траје сувише дуго, од подносиоца представке се не захтијева да чека правоснажност одлуке, од којег дана би почео да тече рок за подношење представке Европском суду.⁵⁷⁸

Специфична је и ситуација када не постоји унутрашњи правни лијек и тада рок за подношење представке почиње тећи од дана када су радња или пропуст извршени ако се представка односи на неку радњу или пропуст или од дана сазнања за неку активност, односно њену штетну последицу. Ако се ради о повреди трајнијег карактера, рок се почиње рачунати од дана настанка догађаја.⁵⁷⁹

У пракси Европског суда трајна кршења Конвенције везана су за постојање позитивноправних прописа у некој од држава чланица, а који су противни одредбама Конвенције.⁵⁸⁰ Правило подношења представке у наведеном року може бити суспендовано само у изузетним случајевима. Исто тако, став Суда је да ментална болест не може бити разлог за обустављање тока рока од четири мјесеца.

6.1.2. Анонимна представка

Европски суд не поступа по појединачној представци која је поднијета на основу чл. 34 Конвенције ако је анонимна. Суд анонимне представке одбацује као неприхватљиве.⁵⁸¹ Већ смо навели да се представка подноси на прописаном обрасцу, а подносилац исте мора бити у довољној мјери идентификован у самом обрасцу представке.⁵⁸² Уколико спис предмета не садржи довољно елемената за идентификацију подносиоца, представка се сматра анонимном.⁵⁸³

⁵⁷⁷ У обзир се узима увијек датум достављања правном заступнику странке, чак и у случајевима када одлука накнадно буде достављена странци.

⁵⁷⁸ Поповић, Д., *Европско право људских права*, Београд, 2016, 129.

⁵⁷⁹ Тубић, Б., Нове тенденције у погледу услова прихватљивости појединачних представки пред Европским судом за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2016, 898.

⁵⁸⁰ Примјер трајнијег кршења Конвенције најчешће се јавља у случајевима важења закона који трајно повређује права подносилаца представки. Такав је случај био у горепоменутом предмету *Dugeon v. United Kingdom*, гдје је само важење закона који инкриминишу хомосексуалне односе представљало трајну повреду права подносиоца представке.

⁵⁸¹ Чл. 35, ст. 2, тачка а) Конвенције.

⁵⁸² Правило 47, ст. 1, тачка а) Пословника Европског суда.

⁵⁸³ *Blondje v. Netherlands*, Представка бр. 7245/09, Пресуда од 15.09.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94770>, приступљено 15.05.2024. године.

Суд не прихвата анонимне представке, али жалилац – оштећени може приликом подношења представке тражити да се његов идентитет не открива. Тиме се одступа од правила да је у поступку пред Европским судом обезбијеђен јавни приступ информацијама. Приступ јавности документу или било којем његовом дијелу може бити ограничен у интересу морала, јавног реда или националне сигурности у демократском друштву, кад тако захтијевају интереси малолјетника или заштита приватног живота странака или у мјери строго потребној по мишљењу предсједника у посебним околностима кад би приступ јавности био противан интересима правде. У захтјеву којим се тражи тајност, морају се навести разлози и тачно одредити да документи буду ускраћени јавности у цијелости или дјелимично.⁵⁸⁴

Суд ће дозволити анонимност само у изузетним и ваљано образложеним случајевима.⁵⁸⁵ Најчешће суд прихвата да се подносилац идентификује псеудонимом у случајевима оружаних сукоба или у случајевима гдје би идентификација подносиоца пуним именом представљала опасност по њега и његове сроднике.⁵⁸⁶ Европски суд је у бројним предметима гдје су жртве била дјеца правио наведени изузетак.

6.1.3. Представка по којој је Европски суд већ поступао

Чланом 35, ставом 2, тачком б) Конвенције прописано је да Европски суд не поступа по појединачној представи која је у суштини истовјетна са представком коју је већ разматрао. Сврха ове одредбе јесте обезбјеђивање коначности одлука Европског суда и онемогућавање подносиоца представки да кроз подношење нових представки траже начин да оспоре раније одлуке Суда.

Ради се о правилу које је у унутрашњем праву познато као *res iudicata* и исто правило представља гаранцију правне сигурности у националним правима држава чланица али у механизму Конвенције. Напоменули смо да Европски суд нека правила у погледу прихватљивости представки примјењује уз одређену дозу флексибилности и без претјераног формализма, што у погледу овог правила није случај. Напротив, приступ Европског суда у оцјени прихватљивости представки, а везано за овај конкретан услов је

⁵⁸⁴ Правило 33, ст. 2 и 3 Пословника Европског суда.

⁵⁸⁵ Правило 47, ст. 3 Пословника Европског суда гласи: “Подносиоци представке који не желе да се њихов идентитет открије морају то навести и доставити изјаву с образложењем разлога за одступање од уобичајеног правила о јавности информација у поступку пред Судом.”

⁵⁸⁶ Уколико постоје оправдани разлози да се не открива идентитет подносиоца, исти ће бити означен иницијалима или само једним словом.

ригорозан и нефлексибилан, што је разумљиво ако се узме у обзир да је овим правилом заправо одређена граница надлежности Европског суда.⁵⁸⁷

Дакле, представке које подноси исто лице, а у вези са истим питањем су неприхватљиве, осим ако се не открију нове битне чињенице. Европски суд утврђује да ли је ријеч о идентичним подносиоцима представки, идентичним наводима и идентичним чињеницама.⁵⁸⁸ Није довољно да подносилац представке наведе нове релевантне чињенице у датом предмету уколико он само настоји да претходне притужбе поткријепи новим правним аргументима. Имајући ово у виду, Европски суд ће огласити неприхватљивом представку по чл. 35.

Уколико Европски суд приликом оцјене услова прихватљивости представке нађе да је исти предмет већ разматрао други међународни орган, представку ће огласити неприхватљивом (забрана *litispendens*). Члан 35, ст. 2, т. б) заправо онемогућава Европском суду да води поступак ако је истовјетан захтјев већ предмет одлучивања неке друге међународне инстанце, чиме се искључује могућност да се поводом истог захтјева води више међународних поступака.⁵⁸⁹

Приликом процјене суд ће утврдити да ли паралелни поступци о којима је ријеч представљају други међународни поступак у смислу тог услова прихватљивости, што не подрзумијева само формалну провјеру него и утврђивање да ли су природа надзорног органа, поступак који тај орган води и дејство његових одлука такви да искључују његову надлежност по основу чл. 35, ст. 2, т. б).

Битно је истакнути да представке поднијете другој међународнојinstancи требају имати карактеристике које им омогућавају да се сматрају појединачном представком у смислу чл. 34 Конвенције. Поступак који се води пред другом међународном instanцом обавезно мора бити јаван.

У највећем броју случајева представке се оглашавају неприхватљивим јер су претходно поднијете или завршене пред Комитетом за људска права УН.

На међународном нивоу постоје бројне инстанце, од којих су неке судске, а неке квазисудске, чији је задатак заштита људских права па је било неопходно да се утврди

⁵⁸⁷ С тим у вези и ставови суда у предмету *Harkens v. United Kingdom*, Представка бр. 71537/14, Пресуда од 15.06.2017.године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175502>, приступљено 16.05.2024. године.

⁵⁸⁸ *Vojinovic v. Croatia*, Представка бр. 4819/10, Пресуда од 26.06.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112143>, приступљено 16.06.2024. године.

⁵⁸⁹ *ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, Представка бр. 14902/04, Пресуда од 08.03.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106308>, приступљено 16.05.2024. године.

које то услове мора испуњавати неки међународни орган да би се сматрао међународном инстанцом у смислу одредбе чл. 35, ст. 2, т. б) Конвенције. Услови које једна међународна инстанца мора у овом смислу испуњавати су да се ради о институцији међународног јавног права, а не о приватној, транснационалној или националној институцији са међународним елементима,⁵⁹⁰ те да поступак има карактеристике судског или квазисудског, као и да у њему важи начело контрадикторности. Исто тако, поступак се мора окончати образложеном и објављеном одлуком.

6.2. Нespoјивост представке с одредбама Конвенције

Чланом 35, ст. 3, т. а) прописано је да Суд проглашава неприхватљивом сваку представку за коју сматра да је неспојива са одредбама Конвенције или протокола уз њу. Постоје четири врсте неспојивости представки са одредбама Конвенције и то:

1. неспојивост због недостатка активне или пасивне процесне легитимације (неспојивост *ratione personae*),
2. неспојивост због непостојања територијалне надлежности (неспојивост *ratione loci*),
3. неспојивост због непостојања временске надлежности (неспојивост *ratione temporis*),
4. неспојивост због указивања на повреду права које није загарантовано Конвенцијом (неспојивост *ratione materiae*).

О неспојивости због недостатка активне или пасивне процесне легитимације (неспојивост *ratione personae*) било је ријечи у дијелу који се односи на опште напомене за подношење представки Европском суду, а да би одредбе Конвенције биле спојиве по овом услову кључно је постојање активне и пасивне процесне легитимације.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ У већ поменутом предмету Јеличић против Босне и Херцеговине Европски суд је утврдио да се Дом за људска права, институција са међународноправним елементом, која је основана Анексом бр. 11 уз Дејтонски мировни споразум не може сматрати међународном инстанцом у смислу чл. 35, ст. 2, т. б) Конвенције, иако је формиран међународним споразумом. Босна и Херцеговина је у овом поступку тврдила да се подносилац представке Европском суду већ обраћао међународнојinstancи, односно поменутом Дому за људска права. Европски суд је навео да је подносилац представке искористио унутрашњи правни лијек обраћајући се Дому за људска права, а у вези са извршењем пресуде о исплати старе девизне штете.

⁵⁹¹ У пракси Европског суда представка се проглашава као неприхватљива *ratione personae*: ако подносилац нема активну процесну легитимацију у смислу чл. 34, Конвенције, односно ако подносилац не докаже да је жртва наводне повреде права, ако је представка поднијета против државе која није ратификовала Конвенцију или против међународне организације која није приступила Конвенцији или уколико се

Већ је наведено ко су активно легитимисани субјекти за подношење представке, а у погледу пасивне легитимације треба казати да се индивидуална представка може поднијети само против државе уговорнице Конвенције, било против сопствене државе, било против стране државе. Држава уговорница може бити тужена једино за повреде учињене након ратификације Конвенције, и то само уколико није ставила резерве на одредбе поводом којих је покренут поступак.

Европски суд прازی по службеној дужности на неспојивост *ratione personae*, па чак и у предметима у којима тужена држава не изнесе ову врсту примједбе. То је потврђено и у предмету *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*,⁵⁹² једном од јавности најпознатијих предмета који се против Босне и Херцеговине водио пред Европским судом.

Представка ће, такође, бити проглашена неприхватљивом, уколико је поднијета против међународне организације која није приступила Конвенцији. Дакле, ЕУ која како смо у претходном излагању видјели још није приступила Конвенцији, не може бити тужена страна у спору пред Европским судом.

Када говоримо о неспојивости због непостојања територијалне надлежности *ratione loci* она постоји у случајевима када се наводна повреда Конвенције није догодила у надлежности тужене државе или на територији коју она ефективно контролише.⁵⁹³ Питање надлежности Европског суда испреплетано је са надлежношћу одговорне државе према чл. 1 Конвенције.

Представке неспојиве *ratione loci* одбацују се када се не може утврдити веза између догађаја на којима се конкретна представка заснива и било којег органа власти у надлежности те високе стране уговорнице. По правилу, уговорнице износе претходну примједбу у погледу неспојивости *ratione loci* са одредбама Конвенције.

Када Европски суд утврди да држава није учинила повреде Конвенције на својој територији, даље је неопходно да испита да ли су подносиоци представке у њеној надлежности, у смислу поменутог чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Ово отвара питање екстериторијалног важења Конвенције. Држава уговорница има одговорност за повреде

представка односи на протокол који држава није ратификовала и ако је представка поднијета против појединца, а не против органа државе.

⁵⁹² *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, Представке број 27996/06 34836/06, Пресуда од 22.12.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>, приступљено 16.05.2024. године.

⁵⁹³ *Cyprus v. Turkey*, Представка број 25781/94, Пресуда од 10.05.2021. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>, приступљено 16.05.2024. године.

које учине њени дипломатски и конзуларни представници у иностранству и тај модел екстериторијалности се назива персонални.⁵⁹⁴

Занимљиви су и тзв. хашки предмети у којима је потврђен изузетак од начела по коме физичко присуство појединца на територији једне високе стране уговорнице има за посљедицу то да тај појединац буде у надлежности државе о којој је ријеч, као што је примјер Холандије у којој један међународни кривични суд има своје сједиште и просторије. У неколико предмета Европски суд је заузео став да чињеница да се сједиште неке међународне организације или суда налази у некој држави није довољан основ да се тој држави припише одговорност за било каква наводна чињења или нечињења тог међународног трибунала у вези са осуђујућом пресудом подносиоцима представке.⁵⁹⁵

Територијални модел екстериторијалности у погледу примјене Конвенције постоји када држава одговара за акте учињене на територији друге државе, уколико врши стварну и ефективну контролу над том територијом.⁵⁹⁶

У једном од предмета који се рјешавао пред Европским судом поставило се и питање да ли Република Србија треба да одговара за поврде Конвенције учињене на подручју њене покрајине Косово и Метохија, а након проглашења независности тзв. Косова. Управо у предмету *Azemi v. Serbia* Европски суд је заузео став да Република Србија не може одговарати за акте учињене на подручју Косова и Метохије јер након проглашења независности нема фактичку контролу над овом територијом. Дакле, у конкретном случају ради се о неспојивости *ratione loci* са одредбама Конвенције, која се процјењује у сваком конкретном предмету.

У складу с начелом забране ретроактивног важења међународних уговора, одредбе Конвенције не обавезују високу страну уговорницу у односу на било који акт или чињеницу који су се догодили или на било коју ситуацију која је престала да постоји прије дана ступања на снагу Конвенције, у односу на ту високу страну уговорницу. Европски суд по службеној дужности испитује *ratione temporis* спојивост представке са

⁵⁹⁴ Види *Branković and Others v. Belgium*, Представка број 52207/99, Пресуда од 12.12.2001. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>, приступљено 116.05.2024. године.

⁵⁹⁵ Види: *Galić v. Netherlands*, Представка бр. 22617/07, Пресуда од 09.06.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93400>, приступљено 15.05.2024. године, *Blagojević v. Netherlands*, Представка бр. 49032/07, Пресуда од 09.06.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93401>, приступљено 16.05.2024. године.

⁵⁹⁶ *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*, Представка бр. 55721/07, Пресуда од 07.07.2011. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-105606>, приступљено 16.05.2024. године. Представка је поднијета због пропуштања судова да изврше одлуку којом је наложено враћање подносиоца представке на посао.

одредбама Конвенције, јер је поред услова прихватљивости то битно за утврђивање његове надлежности.

Надлежност *ratione temporis* односи се само на вријеме након што је држава ратификовала Конвенцију. Кључни датум за одређивање временске надлежности суда је датум ступања на снагу Конвенције и њених протокола за тужену државу. Временска надлежност Европског суда утврђује се у односу на чињенице које представљају наводно кршење Конвенције. У ту сврху у сваком конкретном предмету мора се утврдити тачно вријеме наводне повреде права.⁵⁹⁷

Међутим, Европски суд може имати у виду чињенице које су се догодиле прије ако се може сматрати да су те чињенице створиле ситуацију која траје и после тог датума или могу бити релевантне за схватање чињеница које су се догодиле после тог датума. Врло је важна и природа чињеница о којима је ријеч зато што ће се ситуација разликовати зависно од тога да ли су повреде права на коју се подносилац у представи жали тренутне или су трајне.

Трајне повреде постоје онда када су одлучујуће чињенице настале прије ступања на снагу Конвенције за тужену државу, али су постојале и након почетка важења Конвенције. Суд се определио за овај приступ у низу предмета који се односе на право на имовину, као што су нпр. случајеви неплаћања коначне накнаде за национализовану имовину, онемогућавање приступа имовини подносиоца са сјеверног Кипра, неизвршење пресуде у корист подносица представке против државе итд.⁵⁹⁸

У пракси Европског суда направила се разлика између трајних повреда које су од значаја за временску надлежност суда у односу на трајне посљедице, које су се најчешће јављале у ситуацијама трајног уништења или лишења имовине, коју је тужена држава учинила прије ступања на снагу Конвенције. Схватање Европског суда је да је акт лишења имовине тренутно стање, које не може премостити *ratione temporis* препреку. У том смислу су тумачене и бројне представке које су Срби који су избјегли из Републике Хрватске подносили за лишавање имовине у тој држави.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ *Blečić v. Croatia*, Представка бр. 59532/00, Пресуда од 08.03.2006. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72688>, приступљено 16.05.2024. године.

⁵⁹⁸ Види предмете: *Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal*, Представка бр. 29813/96 и 30229/96, Пресуда од 11.01.2000. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58417>, приступљено 16.05.2024. године, *Krstić v. Serbia*, Представка бр. 45394/06, Пресуда од 10.03.2014. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138888>, приступљено 16.05.2024. године.

⁵⁹⁹ На пример, у предмету *Acimovic v. Croatia*, подносилац представке се жалио јер је Хрватска прије ступања Конвенције на снагу уништила његову непокретност. Суд је указао да се уништење имовине сматра тренутним актом са трајном посљедицом, а не трајном повредом, закључивши да у тој ситуацији

На неспојивост због указивања на повреду права које није загарантовано Конвенцијом (неспојивост *ratione materiae*) Европски суд, такође, пази по службеној дужности у току цијелог поступка.

Представке које се односе на права која нису обухваћена Конвенцијом или се не могу подвести под неку од њених одредби, Суд ће одбацити као неспојиве *ratione materiae*.⁶⁰⁰ Ако подносилац укаже Европском суду на повреду којег права из Конвенције и протокола, опште је правило да суд сам врши квалификацију повреде и може у складу са начелом *iura novit curia* преиначити захтјев апликанта и утврдити повреду неког другог права које Конвенција штити.

Ипак, Европски суд не мора увијек представку која се не позива непосредно на права и слободе гарантоване Конвенцијом и протоколима огласити неприхватљивом. Конвенција је „живи инструмент“ и Европски суд је својом праксом и еволутивним тумачењем Конвенције омогућио проширење обима права и обавеза из Конвенције.

Дакле, телеолошко и динамичко тумачење Конвенције и протокола уз њу повремено је подстицало Европски суд да прошири обим права на имовину из чл. 1 Протокола бр. 1 уз Конвенцију. Европски суд нема надлежност *ratione materiae* да ли држава уговорница испуњава обавезе које су јој наметнуте неком од његових пресуда. Према чл. 46, ст. 2 Конвенције надлежност да врши надзор над извршењем пресуда Европског суда има Комитет министара.

6.3. Злоупотреба права на представку

Према чл. 35, ст. 3, т. а) Конвенције Европски суд је овлашћен да прогласи неприхватљивом сваку појединачну представку којом се врши злоупотреба права на представку. Иако је формулација у овом члану „злоупотреба права на представку“ заправо се тумачењем одредбе долази до њене суштине, а то је злоупотреба субјективних процесних права подносилаца представке (активно легитимисаних лица) у свакој фази поступка пред Европским судом.⁶⁰¹ Одредба чл. 35, ст. 3, т. а) представља конкретизацију чл. 17 Конвенције.

не постоји временска надлежност Суда. Представка бр. 48776/99, Пресуда од 18.10.2001. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22033>, приступљено 16.05.2024. године.

⁶⁰⁰ Пауновић, М. и Царић, С., *Европски суд за људска права*, Београд, 2006, 55.

⁶⁰¹ Давидовић, М., Злоупотреба права на појединачну представку пред Европским судом за људска права, *Гласник права*, бр. 1/2019, 44-45.

Забрана злоупотребе представке има значење према општој теорији права, као оставаривање права противно сврси због које је конципирано. Такво схватање забране злоупотребе права на представку је заправо објективно схватање према општој теорији права. Поред објективног схватања у општој правној теорији постоји и субјективно схватање према којем се тражи и постојање зле намјере⁶⁰².⁶⁰³

У предмету *Zhdanov and Others v. Russia*⁶⁰⁴ Суд је навео да свако понашање подносиоца представке које је очигледно супротно сврси права на појединачну представку какво је прописано Конвенцијом и које омета ваљано функционисање Европског суда или ваљано вођење поступка представља злоупотребу права на представку.

Одбацивање представке због злоупотребе права на представку странка може проузроковати и ако не води рачуна о понашању свог адвоката или другог лица које га заступа у поступку што значи да подносилац представке одговара и за понашање тих лица пред судом. У пракси Суда познати су и случајеви злоупотребе права на представку на начин да се пуномоћник појављује, у име непостојећих лица или лица која су преминула. Предмет *Mihailo Petrovic v. Serbia*⁶⁰⁵ примјер је злоупотребе процесних права пред Европским судом које је начинио адвокат Михаило Петровић из Београда подносећи представке у име лица која су преминула.

Европски суд груписао је пет категорија злоупотребе права на представку, на основу различитих предмета који су се у његовој пракси појављивали. То су следеће категорије: информације које доводе у заблуду, коришћење увредљивих формулација, кршење обавезе чувања у тајности поступака за пријатељско поравнање, представке које су очигледно злонамјерне или лишене било какве сврхе, те остали предмети који се не могу сврстати ни у једну од наведених категорија.

⁶⁰² *Male enim nostro iure uti onon debemus*: Не смијемо са злом намјером користити наше право.

⁶⁰³ Царић, С., Злоупотреба права на представку у поступцима пред Европским судом за људска права, *Правни живот*, бр. 12/2014, 291.

⁶⁰⁴ *Zhdanov and Others v. Russia*, Представка бр. 12200/08, Пресуда од 16.10.2019. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194448>, приступљено 20.05.2024. године, ст. 79-81.

⁶⁰⁵ *Mihailo Petrovic v. Serbia*, Представка бр. 56551/11, Пресуда од 18.10.2011. године, доступна на https://actu.dalloz-etudiant.fr/fileadmin/actualites/pdfs/JANVIER2012/petrovic_c_serbie.pdf, приступљено 20.05.2024. године.

7. Садржина права на мирно уживање имовине из члана 1 Протокола 1

Члан 1 Протокола 1 уз Конвенцију садржи три правила од којих је прво гаранција мирног уживања имовине, док друго и треће одређују услове под којима у појединачним случајевима и на општем плану имовина може бити одузета, односно њено коришћење ограничено. Иако овим чланом није одређена садржина права на имовину Европски суд је у предмету *Sporrong, Lönnroth v. Sweden*⁶⁰⁶ утврдио основна начела у погледу садржине и остваривања права на имовину.

Чувени случај *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* проистекао је из двије представке које су 1975. године уложили *Sporrong and Lönnroth* жалећи се да се држава Шведска неоправдано мијешала у њихово право на мирно уживање имовине, гарантовано у чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.⁶⁰⁷ Подносиоци представке су се жалили на дужину времена на које је дата дозвола за експропријацију њихових некретнина, а за које вријеме је на њиховим некретнинама била забрана градња. Пошто се усвајање детаљног урбанистичког плана развукло, забрана коришћења је трајала дуже од десет година, а да сама експропријација није спроведена. Таквим поступањем власти власници некретнина били су онемогућени да продају своје некретнине упркос многобројним покушајима. У то вријеме у Шведској је на снази био закон који је омогућавао експропријацију некретнина са ограниченим временским трајањем, при чему власници не би били лишени права својине. Овакво законско рјешење имало је за циљ да омогући властима да одговоре повећаној урбанизацији и изградњи инфраструктуре (путеви, пруге итд.). Аргумент Шведске пред Европским судом био је управо истицање да власници некретнина нису били лишени права својине.

Међутим, разматрајући овај предмет и временски период на који су дозволе за експропријацију дате (у случају *Sporrong* на 23 године, а у случају *Lönnroth* 8 година), те исто тако и временски период у којем је у односу на некретнине подносилаца представки била на снази забрана градње (случају *Sporrong* 25 година, а у случају *Lönnroth* 12 година) Европски суд је закључио да је дошло до кршења чл. 1 Протокола 1 уз

⁶⁰⁶ *Sporrong, Lönnroth v. Sweden*, Представка бр. 7152/75, Пресуда од 23.09.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>, приступљено 17.05.2024. године.

⁶⁰⁷ Поред истицања повреде права на мирно уживање посједа подносиоци представке су се жалили и на повреду чл. 6, ст. 1 јер су Шведске власти пропустиле да у разумном року одреде накнаду за експропријацију. Истицали су и повреду чл. 13 због непостојања дјелотворног правног лијека у унутрашњем праву, али и повреде чл. 14, 17 и 18 Конвенције.

Конвенцију. Без обзира на то што су подносиоци представки били и даље имаоци права својине, дошло је до лишења имовине *de facto*.⁶⁰⁸

Три начела/правила везана за чл. 1 Протокла 1, утврђена у поменутој пресуди су:

1. начело неометаног (мирног) уживања своје имовине које има општу важност и у складу са њим треба тумачити ограничења неометаног уживања имовине која су предвиђена у даљем тексту;

2. правило лишења неког имовине је у начелу искључено, осим у одређеним случајевима, прописаним законом; лишавање је законито уколико су испуњени следећи услови: а) ако се мјера лишавања неког имовине предузима у јавном интересу; б) ако се мјера спроводи под законом прописаним условима и ц) ако се мјера спроводи у складу са општим начелима међународног права. Суд је својом праксом додао још један услов и то да лишење или ограничавање коришћења из правила које слиједи треба да удовољи и захтјеву пропорционалности.

3. начело контроле коришћења имовине у складу са општим интересима, које врши држава или да би (држава) обезбиједила наплату пореза, других дажбина или казни.

Европски суд разматрајући представке поднијете због кршења права из чл. 1 Протокола 1 утврђује да постоји имовинско право у смислу ове одредбе, а затим да ли се тужена држава мијешала у то право и које од три правила се може примијенити у сваком конкретном случају.⁶⁰⁹

Утврђена три правила не могу се посматрати одвојено једно од другог, а приликом примјене на конкретне предмете Европски суд прво испитује могућност примјене другог и трећег правила, односно мијешање државе у право на мирно уживање имовине кроз одузимање имовине (друго правило) и контролу коришћења имовине (треће правило).⁶¹⁰

У случају *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* Европски суд наводи да нема кршења чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију уколико се докаже да је мијешање државе било оправдано (легитиман циљ), дакле, у циљу јавног или општег интереса, који мора да докаже тужена држава. Држава се може мијешати у право својине под условом

⁶⁰⁸ Примјер *de facto* лишавања права на имовину је расправљан пред Европским судом и у предмету *Papamichalopoulos v. Greece*, Представка бр. 14556/89, Пресуда од 31.10.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57961>, приступљено 17.05.2024. године. У овом предмету подносиоци представке су добили земљиште за градњу хотела, које је обухватало чак и плажу. Исходовали су дозволу за градњу комплекса хотела. Непосредно након успостављања војне диктатуре у Грчкој, године 1967. земља подносилаца је дата Грчкој морнарици ради градње одмаралишта и морнаричке базе. Земљиште никада није било формално експроприсано у смислу да је право својине пријенето морнарици, али је очигледно дошло до *de facto* експропријације.

⁶⁰⁹ Комненић, Д., *op. cit.*, 73.

⁶¹⁰ *Bruncrona v. Finland*, Представка бр. 41673/98, Пресуда од 16.02.2005. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67454>, приступљено 17.05.2024. године.

пропорционалности, односно ради постизања фер баланса између општих интереса заједнице и заштите фундаменталног људског права појединца као што је право својине. Исто тако, нужно је утврдити и да ли је приликом мијешања у право на имовину држава поштовала принципе правне сигурности и законитости.

7.1. Друго правило (одузимање/лишење имовине)

Лишење имовине (*deprivation of property, taking of property*) представља одузимање предмета својине, односно гашење законских права власника. Говоримо о низу ситуација без обзира на то како су квалификоване према домаћем праву, а у којима је угрожена сама суштина неког појединачног права.⁶¹¹

Европском суду није једноставно да процијени када треба примјенити друго правило у смислу да утврди која се то мијешања могу сматрати лишењем имовине. У одређеним случајевима потребно је одредити јасну границу између мјера које се квалификују као контрола употребе власништва и мјера које представљају лишење власништва.

У пракси Европског суда разликују се тзв. формално (*de iure*) и фактичко (*de facto*) лишење права на имовину. Формално лишење права на имовину подразумијева одузимање имовине на основу акта законодавне, извршне или судске власти или акта приватноправног карактера чија је последица да се гаси право титулара имовине, а да се на истом предмету имовине успоставља власништво државе или лица приватног права. У формалне облике лишења права власништва убрајају се нпр. национализација, конфискација и експропријација без накнаде.⁶¹²

Лишење права својине *de facto* постоји у ситуацијама гдје није донијет формални акт, општи или појединачни акт, али је утицај мјера јавне власти такав да се сматра лишењем имовине. Приликом разматрања представке везане за *de facto* лишење права својине Европски суд мора размотрити све елементе стварне ситуације којој се приговара.⁶¹³

⁶¹¹ Водич кроз чланак 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима, прво издање, 15-18, доступано на https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_hrv, приступљено 17.05.2024. године.

⁶¹² Јакшић, А., *Европска конвенција о људским правима – коментар*, Београд, 2006, 373.

⁶¹³ *Апар Вологија в. Малта*, Представка бр. 46931/12, Пресуда од 30.12.2016. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166056>, приступљено 17.05.2024. године.

Највише представки пред Европским судом за лишење права на имовину тиче се предмета експропријације. Експропријација као вид лишења права својине широко је тумачена.⁶¹⁴ У случајевима експропријације *de iure* долази до преноса права својине на државу (одређени ниво власти) или неког појединца на основу (најчешће) законског акта. Таква врста експропријације правда се најчешће социјалним разлозима и потребом развоја државе.⁶¹⁵ У предмету *James and Others v. United Kingdom*⁶¹⁶ утврђено је да је усвајањем закона којим власници предмет своје својине морају продати закупцу, дошло до лишења права на имовину. Лишење имовине заправо се подудара са усвојеним принципма међународног права „да се мјере које нека држава предузима и које представљају мијешање у право на имовину у мјери гдје то право постаје бескорисно сматрају експропријацијом без обзира што држава уговорница негира одузимање права и што та права формално припадају првобитном власнику“.⁶¹⁷

Један од познатих предмета Европског суда који се односио на експропријацију *de facto* је *Vasilescu v. Romania*⁶¹⁸ у којем је подносиоцу представке Румунска тајна полиција 1966. године одузела златнике. Године 1990. оштећени је покренуо поступак за повраћај али је исти безуспјешно окончан јер наводно нико није знао гдје се златници налазе иако су били положени у депозиту код мјесне филијале Народне банке. Европски суд је у овом предмету заузео став се ради о *de facto* експропријацији.⁶¹⁹

У предмету *Zwierzynski v. Poland*⁶²⁰ Европски суд је заузео став да се ради о *de facto* експропријацији и онда када држава одбија да експрописано земљиште врати власнику кад јој је то наложено судском пресудом.

У већини предмета који су расправљани пред Европским судом, до лишења имовине долазило је преносом права својине са приватног лица на јавни орган, али постоје и случајеви гдје је суд утврдио да је до лишења имовине дошло преносом права

⁶¹⁴ Поповић, Д., *Protecting property in European Human Rights Law*, Utrecht, 2009, 31.

⁶¹⁵ Ђундић, П., Последице разликовања законите и незаконите експропријације страног улагања, *Зборник Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/11, 600.

⁶¹⁶ *James and Others v. United Kingdom*, Представка бр. 8793/79, Пресуда од 21.02.1986. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507>, приступљено 17.05.2024. године.

⁶¹⁷ Carss-Frisk, М., *Право на имовину*, Водич за примену члана 1. Протокола 1. Европске конвенције о људским правима, Београд, 2004., 34.

⁶¹⁸ *Vasilescu v. Romania*, Представка бр. 359/17, Пресуда од 19.11.2020. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206649>, приступљено 17.05.2024. године.

⁶¹⁹ Ђајић, С., *The Right to Property and the Vasilescu v. Romania Case*, *Syracuse J. Int'l L. & Com.*, 27/2000. 368.

⁶²⁰ *Zwierzynski v. Poland*, Представка бр.34049/96, Пресуда од 19.09. 2001, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59522>, приступљено 17.05.2024. године.

својине са једног на другог приватног субјекта, као нпр. у предмету *Lithgow and Others v. The United Kingdom*.⁶²¹

Гашење права власника је преовладавајући критеријум када се утврђује да ли је дошло од лишења имовине, али према неким ауторима тачнији критеријум је да не смије постојати више никава, ни економска, ни употребна вриједност преостале имовине.⁶²²

Како смо већ казали, Европском суду није увијек једноставно направити јасну разлику између мјера које потпадају под лишење имовине и мјера које представљају контролу коришћења имовине. У том смислу уништење имовине ће представљати увијек лишење права на имовину док ће се привремена заплена квалификовати као контрола коришћења имовине.⁶²³ У пракси Европског суда постоје случајеви у којима је суд сличне мјере у различитим предметима различито квалификовао.

Већ смо напоменули да тумачећи Конвенцију Европски суд шири обим права на имовину, а примјер за то је и случај *Moskal v. Poland*⁶²⁴ у којем је закључено да је подносилац представке лишен права на имовину и то примјеном другог правила. Подносилац представке, гђа. Москал пољска држављанка, поднијела је захјтев Одбору за социјално осигурање за пријевремену пензију како би се бринула о свом сину који је патио од астме, алергија и инфекција које се понављају и коме је била потребна стална њега. Њен захјтев је одобрен, а подносилац представке је дала отказ на свом сталном радном мјесту на којем је била запослена посљедњих тридесет година.

У јуну 2002. године, Одбор за социјално осигурање је поништио одлуку из 2001. године и одбио подносиоцу представке да додјели пензију, а на основу тога што се није квалификовала за ту врсту социјалне помоћи (орган је направио грешку), јер здравствено стање њеног дјетета није било довољно тешко према њиховом ставу и пензија јој је наводно додијељена грешком тог органа.

Исплата пензије је обустављена од 1. јула 2002. године. Од подносиоца представке није се захтијевало да врати исплате које је већ примила. Она је безуспјешно покушавала да судским путем оспори одлуку Одбора за социјално осигурање. Између 1. јула 2002. године и 25. октобра 2005. године није примала социјална давања и тврдила је да нема

⁶²¹ *Lithgow and Others v. The United Kingdom*, Представка бр. 9006/80, Пресуда од 24.06.1986. године, доступна на <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/1986/en/18606>, приступљено 18.05.2026. године.

⁶²² Lopez-Escarcena, S., Interferences with Property Under E ty Under European Human Rights Law opean Human Rights Law, *Florida Journal of International Law: Vol. 24: Iss. 3, Article 3.*, 2012., 12.

⁶²³ *Akdivar and Others v. Turkey*, Представка бр. 21893/93, Пресуда од 16.09. 1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶²⁴ *Moskal v. Poland*, Представка бр. 10373/05, Пресуда од 15.09.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1356>, приступљено 18.05.2024. године.

других прихода. Након одвојеног поступка социјалног осигурања, 25. октобра 2005. године Окружни биро рада јој је додијелио још једну бенефицију у износу од приближно 50% њене престале пензије за пријевремено пензионисање, ретроактивно од 25. октобра 2002. године, али без камате.

У одлуци Европског суда наводи се да је гђа. Москал имала имовинско право настало процјеном Одбора социјалног осигурања, а на основу њеног досијеа приложеног уз захтјев за пензију. Европски суд је закључио да је подносилац представке претрпио превелики терет као резултат мијешања у њено право на имовину, посебно зато што је била суочена са потпуним губитком свог јединог извора прихода, а који потиче из пријаве поднијете у доброј вјери.

У свом закључку суд је повезао појам правичне равнотеже са појмом доброг управљања, које је дефинисао као принцип који захтијева да тамо гдје је у питању питање од општег интереса, органи јавне власти морају да поступају благовремено, на одговарајући начин и са крајњом досљедношћу. Било би пожељно да се државни органи понашају са највећом савјесношћу, посебно када се баве питањима од виталног значаја за појединце, као што су социјална давања. У овом случају, након што су открили њихову грешку, власти су пропустиле да поступе на вријеме и на одговарајући и досљедан начин. Подносиоцу представке је Европски суд досудио 15.000 евра на име накнаде материјалне и нематеријалне штете.

Уставни суд Босне и Херцеговине је у низу предмета разматрао примјену другог правила из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. У предмету АП 774/04 ⁶²⁵ Уставни суд је утврдио да је неизвршавањем правоснажних судских одлука којима је апелантима досуђена материјална и нематеријална штета на име „ратне штете” повријеђен чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

Уставни суд Босне и Херцеговине сматра да су власници изузете имовине у случајевима када постоји дуготрајна немогућност да дођу до реализације свога права на имовину, тј. наплате износе нематеријалне и материјалне штете која им је досуђена, *de facto* лишени имовине. Дакле, без озбира на то што су правоснажним судским пресудама, споразумима о накнади закљученим с надлежним органима управе, уговорима и другим правним актима стекли право на исплату материјалне и нематеријалне штете, немогућност реализације истог права у пракси је, заправо, ново лишење права на имовину.

⁶²⁵ Одлука о меритуму бр. АП 774/04 од 20.12. 2005. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 39/06.

Исти став Уставни суд Босне и Херцеговине је заузео и по питању немогућности наплате законских затезних камата досуђених на износе нематеријалне и материјалне штете, на било који начин и било када.

Европски суд се, такође, бавио питањем лишења имовине услед неизвршавања правоснажних судских пресуда у Босни и Херцеговини и то у предмету *Čolić and Others v. Bosnia and Herzegovina*⁶²⁶. Подносиоци представки у овом предмету, 26 држављана Босне и Херцеговине, покренули су поступак пред Европским судом због неизвршавања правоснажних пресуда о исплати нематеријалне и материјалне штете и законских затезних камата, а које пресуде су донесене у поступцима тзв. ратних штета. Законски основ за исплату тзв. ратних штета у Републици Српској је Закон о остваривању права на накнаду материјалне и нематеријалне штете настале у периоду ратних дејстава од 20. маја 1992. до 19. јуна 1996. године.⁶²⁷

У овом предмету се радило о привременом обустављању извршења цијеле једне групе правоснажних пресуда на основу закона због величине јавног дуга који је настао на основу тих пресуда.⁶²⁸ Суд је нашао повреду чл.1 Протокола 1 и чл. 6 Конвенције, те утврдио да су одуговлачења у извршењу неразумна. У вези с овим питањем донијет је и велики број пресуда у тзв. „репетитивним” предметима.

⁶²⁶ *Čolić and Others v. Bosnia and Herzegovina*, Представке бр. 1218/07, 1240/07, 1242/07, 1335/07, 1368/07, 1369/07, 3424/07, 3428/07, 3430/07, 3935/07, 3940/07, 7194/07, 7204/07, 7206/07 и 7211/07, Пресуда од 10.11.2009. године, доступна на <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Colic-i-drugi-protiv-BiH.pdf>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶²⁷ Закон о остваривању права на накнаду материјалне и нематеријалне штете настале у периоду ратних дејстава од 20. маја 1992. до 19. јуна 1996. године, објављен у „Службеном гласнику Републике Српске”, бр. 103/05 од 21. новембра 2005, измјене објављене у „Службеном гласнику Републике Српске”, бр. 1/09 од 5. јануара 2009. и 49/09 од 3. јула 2009.

⁶²⁸ Закони и подзакоснки прописи на основу којих је Република Српска обуставила исплату по правоснажним пресудама, а због бојазни за фискалну стабилност у том тренутку су: Закон о одлагању од извршења судских одлука на терет средстава буџета Републике Српске по основу исплате накнаде материјалне и нематеријалне штете настале услед ратних дејстава и по основу исплате старе девизне штедне, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 25/02 од 20. маја 2002, измјене објављене у „Службеном гласнику Републике Српске”, бр. 51/03 од 1. јула 2003. године; Закон о привременом одлагању од извршења потраживања из буџета Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 110/03 од 20. децембра 2003, измјене објављене у „Службеном гласнику Републике Српске”, бр. 63/04 од 29. јуна 2004. године; Закон о утврђивању и начину измирења унутрашњег дуга Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 63/04 од 15. јула 2004, измјене објављене у „Службеном гласнику Републике Српске”, бр. 47/06 од 11. маја 2006, 68/07 од 1. августа 2007, 17/08 од 26. фебруара 2008, 64/08 од 11. јула 2008 и 34/09 од 4. маја 2009. године; Одлука о емисији обвезница Републике Српске за измирење обавеза по основу материјалне и нематеријалне штете настале у периоду ратних дејстава од 20. маја 1992. до 19. јуна 1996. године, „Службени гласник Републике Српске”, бр. 62/08 од 7. јула 2008. године.

Европски суд је у наведеном предмету нашао сличности са првим предметом који је против Босне и Херцеговине вођен за повреду права из Конвенције, а то је *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina*.⁶²⁹

Из самог текста друге реченице чл. 1, ст. 1 Протокола 1⁶³⁰ не видимо да ли подносилац представке има право на обештећење услед лишења имовине али је став Европског суда јасан у том смислу и Суд истиче да је заштита имовине на основу чл. 1 Протокола 1 била без начела обештећења заиста илузорна и без икаквог дејства. Обештећење би требало да буде дато према праву тужене државе.⁶³¹ Иста одредба, међутим, не гарантује право на потпуно обештећење у свим околностима.

Обештећење је, такође, суштинско за процјену да ли је испоштован принцип правичне равнотеже (*fair balance*) између различитих интереса, тј. да ли се преваљује превелики терет на оне о чијој је имовини ријеч.

Пракса Европског суда иде у прилог ставу да чак и када се штити снажан јавни интерес, може се тражити накнада, јер се „поштена равнотежа“ између јавног и приватног интереса мора постићи. У ситуацијама када дође до лишења имовине неког лица, а ради провођења економских и социјалних реформи у некој држави, та држава има могућност да процијени која је одговарајућа висина накнаде за одређену имовину. Установљавање објективних критеријума сигуран је пут да Европски суд не утврди повреду права на имовину, као што ће, с друге стране то по правилу учинити уколико држава не исплати никакву накнаду.⁶³²

7.2. Треће правило (контрола коришћења имовине)

Треће правило садржано у ст. 2, чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију предвиђа право државе да примјењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу с општим интересима или да би обезбиједила наплату пореза или других дажбина или казни. Обим трећег правила је врло широк и обухвата све мјере које држава предузима, а које не представљају лишење имовине.

⁶²⁹ *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 41183/02, Пресуда од 31.10.2006. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77749>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶³⁰ ”Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права”.

⁶³¹ Бордаш, Б., *op. cit.*, 172.

⁶³² Станковић, М., Право на имовину у јуриспруденици Европског суда за људска права, *Harmonius*, 2019, 315.

Контрола коришћења имовине (*control of the use of property*) подразумева ограничења коришћења и располагања имовином која се намећу њеном власнику. Контрола коришћења имовине не укључује „пренос својине“, јер власник задржава своје право, али је ограничен у коришћењу и/или располагању имовином која је предмет тог права.⁶³³ Мјере ограничења коришћења имовине у складу са општим интересима на основу закона нису забрањене, али утичу на право на мирно уживање имовине.

Јасно је да су творци Протокола 1 уз Конвенцију оставили државама могућност да ограниче коришћење имовине прије свега због прикупљања пореза јер без тога модерне државе не би могле постојати, нити би се могло говорити о суверенитету државе у пуном смислу.⁶³⁴

Европски суд је у предмету *Statileo v. Croatia*⁶³⁵ утврдио да државе „нужно уживају широку слободу процјене не само у погледу постојања проблема од јавног интереса који захтијева мјере за контролу индивидуалне имовине, него и избор мјера за њихово спровођење“.

Предмет *Statileo v. Croatia* представља прави примјер контроле коришћења имовине, а представка се односила на питање тзв. заштићених станара/најма, гдје је власник стана, најмодавац одбио да склопи уговор о најму и уговори заштићену најамнину, па је најмопримац тужбом тражио да се донесе пресуда која би замијенила такав уговор. Европски суд је утврдио да је неспорно да је у овом предмету дошло до мијешања у апликантова имовинска права, будући да заштићени најам као посљедицу има низ ограничења која онемогућавају најмодавце да остваре право на коришћење њихове имовине. Даље, Европски суд утврђује да најмодавци код заштићеног најма нису лишени свога власништва, али да је коришћење њихове непокретности под дејством разних законских ограничења, те с тим у вези усвојио представку најмопримца и повреду чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

⁶³³ Омејец, Ј., *Конвенција за заштиту људских права и темељних слобода у пракси Европског суда за људска права*, Стразбоурски асquis, друго допуњење издање, Нови информатор, Загреб 2014, 979.

⁶³⁴ У том смислу и Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине, бр. У 27/01, од 28. 09 2001. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 8/02, у којој је Уставни суд утврдио да нема повреде чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију и чл. II/3(к) Устава БиХ. Суд истиче да не постоји повреда права на имовину подносиоца апелације из чл. 1 Протокола број 1 уз Конвенцију уколико је наметање пореских обавеза имало основу у закону који регулише питања из области јавног права и уколико његова примјена није изазвала прекомјеран и диспропорционалан терет за појединца или правни субјект.

⁶³⁵ *Statileo v. Croatia*, Представка бр. 12027/10, Пресуда од 10.07.2014. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-145360>, приступљено 17.05.2024. године.

Према трећем правилу државе имају право да доносе и спроводе оне законе који су неопходни за контролу коришћења имовине, а Европски суд приликом процјене неопходности усвојене мјере полази са становишта принципа правичне равнотеже, односно врши процјену да ли је нека мјера државе уговорнице сразмјерна с циљем који се истом треба остварити.⁶³⁶

Дакле код примјене трећег правила најважнији тест је тест пропорционалности ограничења.⁶³⁷ Нагласак је на испитивању пропорционалности у ужем смислу, односно правичној равнотежи, а у другом плану су тестови прикладности и нужности.⁶³⁸

У предмету *Džinić v. Croatia*⁶³⁹ расправљано је о представи подносиоца, директора једног привредног друштва, против којег је прокренута истрага у вези са привредним криминалом. Суд је поступајући по приједлогу државног тужилаштва одредио привремену мјеру осигурања на непокретној имовини подносиоца представке и то на десет земљишних честица, двије куће и пословној згради, вриједности од око 1.060.000 еура. Привремена мјера је одређена ради осигурања извршења одлуке о одузимању имовинске користи стечене кривичним дјелом. Подносилац представке истиче да је пред Хрватским судовима више пута истицао да вриједност блокиране имовине вишеструко прелази висину противправне имовинске користи за коју се терети.

Међутим, Жупанијски суд у Вуковару и Врховни суд Републике Хрватске нису прихватили те аргументе, а Уставни суд Републике Хрватске је одбацио његову уставну тужбу као недопуштену. Након тога је подносилац представке првостепеном пресудом од дана 11. 07. 2014. године проглашен кривим за кривично дјело злоупотребе овласти у господарском пословању те је осуђен на двије године затвора и одузимање имовинске користи остварене почињењем кривичног дјела у износу од од око 240.000 еура. Првостепени суд одбио је захтјев подносиоца представке за укидање одлуке о одређивању привремене мјере осигурања, наводећи да мјера привременог осигурања

⁶³⁶ *Jacobson v Sweden*, Представка бр. 59122/08, Пресуда од 12.01.2010. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97015>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶³⁷ Више о тесту пропорционалности види: J. Gerards, „How to improve the necessity test of the European Court of Human Rights“, *International Journal of Constitutional Law* 11, бр. 2, 2013, 466-490 и Marochini Зрински, М., „Могућност увођења обвезног цијељења против Цовид-19 болести примјеном начела размјерности уз приказ постојеће праксе Еуропског суда за људска права и Уставног суда Републике Хрватске“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 95, 2022, 19-23;

⁶³⁸ Михелчић, Г., Marochini Зрински, М. и Паренета, И., Конвенцијски аспекти „замрзавања“ и привременог одузимања имовине, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 44, бр. 1, 2023, 144-147.

⁶³⁹ *Džinić v. Croatia*, Представка бр. 38359/13, Пресуда од 17.05. 2016. године, доступна на <https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/40535>, приступљено 18.05.2024. године.

може остати на снази шездесет дана након завршетка поступка у којем је донесена правоснажна пресуда.

Подносилац је у представи Европском суду истицао како блокада његове имовине није била сразмјерна околностима предмета, те да није имао учинковито правно средство за оспоравање те мјере, чиме је повријеђено његово право на имовину. Европски суд је у својој одлуци оцијенио да је блокада имовине подносиоца представке била оправдана, за потребе судског поступка и да се ради о контроли коришћења имовине из ст. 2, чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

Разматрано је, такође, да ли је мијешање у право на имовину подносиоца представке било пропорционално општем интересу, те наведено како свака блокада или конфискација има за посљедицу настанак штете, али да стварно претрпљена штета не би смјела бити већа од оне која је нужна. С тим у вези, Врховни суд Републике Хрватске пропустио је да исправи пропуст Жупанијског суда у Вуковару везан за утврђивање сразмјерности између непокретне имовине која је била блокирана и имовинске користи наводно стечене извршењем кривичног дјела. Блокада имовине подносиоца представке јесте у начелу била законита и оправдана, али је одређена и одржавана на снази без утврђивања одговара ли вриједност блокиране имовине могућој одлуци о одузимању противправне имовинске користи остварене почињењем кривичног дјела, због чега је Европски суд закључио да није испуњен захтјев „правичне равнотеже” садржан у ст. 2, чл. 1 Протокола бр. 1, те утврдио да је дошло до повреде права на мирно уживање имовине.

Чињеница је да у пракси Европског суда не постоји много предмета у којима је утврђено да су државне власти приликом прописивања мјера контроле коришћења имовине прешле границу пропорционалности између општег и интереса појединца.⁶⁴⁰

У предмету *Chassagnou and Others v. France*⁶⁴¹ представке је поднијело десет француских држављана тражећи од Европског суда да утврди кршење чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију, а из разлога што је на њиховој земљи извршен принудни пренос права на лов. Општинско удружење ловаца добило је право да на земљи у власништву подносилаца лови, а подносиоци представке су били приморани да толеришу присуство наоружаних лица мушкараца и паса на својој земљи сваке године, иако нису жељели да

⁶⁴⁰ *Immobiliare Saffi v. Italy*, Представка бр. 22774/93, Пресуда од 28.07.199. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-6540>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶⁴¹ *Chassagnou and Others v. France*, Представка бр. 25088/94, 028331/95 и 28443/95, Пресуда од 29.04.1988. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-6290>, приступљено 18.05.2024. године.

лове на својој земљи, нити су подржавали лов као спорт из етичких разлога. У предметној пресуди Европски суд истиче да препознаје циљ законодавца да уреди нерегулисан лов и подстакне управљање залихама дивљачи на локалном нивоу, али да је у конкретном мјешањем државе у право на имовину нарушена пропорционалност између појединачних интереса власника земље и општег интереса, те утврдио да је дошло до повреде права из Конвенције.

Квалификација Европског суда да се у одређеном предмету ради о мјерама које се могу означити као контрола коришћења имовине, обухватила је низ мјера, од којих ћемо истаћи неке. У предмету *Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria*⁶⁴² рушење незаконито изграђеног објекта подведено је под контролу коришћења имовине. Занимљиви су и предмети гдје се под контролом коришћења имовине подразумева наметање одређене обавезе власнику земљишта, као што је обавезно пошумљавање⁶⁴³ или наметање правне квалификације предметне имовине као шумског земљишта.

Европски суд мјеру конфискације имовине за коју се не даје накнада као у случају експропријације, исто тако сматра контролом кориштења имовине.⁶⁴⁴

Подносици представки жалили су се често на повреду чл. 1 Протокола 1, а које је по њима посљедица привременог одузимања предмета права својине, покретних ствари, у току истраге или кривичног поступка. Против Републике Хрватске вођен је предмет *Vuković v. Croatia*⁶⁴⁵ у којем предмету се подносилац представке жалио јер му је Хрватска полиција привремено заплијенила аутомобил због сумње да је украден. Подносилац се обратио Европском суду због штете коју је претрпио јер је његов ауто дуго задржан и притом чуван у неадекватним условима, као и због чињенице да су домаћи судови одбили да му досуде одштету.

Европски суд је, прије свега, констатовао да заплена и привремено задржавање путничког аутомобила подносиоца представке представљају мијешање у његово право на неометано уживање своје имовине. Међутим, то мијешање је представљало

⁶⁴² *Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria*, Представка бр. 46577/15, Пресуда од 21.04.2016. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162117>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶⁴³ *Denev v. Sweden*, Представка бр. 12570/86, Пресуда од 18.01.1989. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2615>, приступљено 18.05.2024. године.

⁶⁴⁴ Види *Air Canada v. the United Kingdom*, Представка бр. 18465/91, Пресуда од 05.05.1995. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57939>, приступљено 18.05.2024. године, *Silickienė v. Lithuania*, Представка бр. 20406/02, Пресуда од 10.07.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110261>.

⁶⁴⁵ *Vuković v. Croatia*, Представка бр. 47880/14, Пресуда од 15.01.2018. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187578>, приступљено 19.05.2024. године.

"регулисање коришћења имовине" у смислу другог става чл. 1 Протокола број 1 уз Конвенцију.

Уставни суд Босне и Херцеговине одлучујући у предметима у којима су се апеланти жалили на повреду чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију, а због одузимања имовине стечене извршењем кривичног дјела јасно је заузео став да нема повреде права на имовину.⁶⁴⁶

7.3. Прво правило (мирно уживање имовине)

Неометано уживање имовине је израз који се користи у првој реченици првог става чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Ради се општем начелу које забрањује свако мијешање државе у имовину физичких и правних лица, а које се не може подвести под правило два и три утврђено у предмету *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*.⁶⁴⁷

Прво правило је, за разлику од остала два правила, чиста конструкција Европског суда.⁶⁴⁸ Прво правило Европски суд примјењује и онда када се у конкретном случају не може утврдити да ли је дошло до лишења имовине или контроле коришћења, односно у оним случајевима када сложеност чињеничног и правног стања предмета онемогућава јасну правну класификацију.⁶⁴⁹

У предмету *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* суд је стао на становиште да су дозволе за експропријацију представљале почетни корак у поступку који је водио ка лишењу „имовине” иако је држава Шведска имала право да уведе ову врсту ограничења права својине, па је те дозволе Европски суд разматрао са становишта првог правила.

Након што се утврди да је постојало мијешање у имовину у оквиру једног од три правила према чл. 1 Протокола број 1, слједећи корак је питање да ли држава може оправдати такво мијешање. Оправданост мијешања Европски суд процјењује методом испитивања која се колоквијално зове "тест". Тест се базира на давању одговора на слједећа три питања:

⁶⁴⁶ Одлука да се апеланту одузме стан који је прибављен извршењем кривичног дјела не представља повреду права на имовину из чл. II/3(к) Устава Босне и Херцеговине и чл. 1 Протокола број 1 уз Конвенцију, будући да је мијешање у апелантову имовину било у складу са законом, да је предузето у јавном интересу и да је поштовано начело пропорционалности. У том смислу и Одлука о допустивости и меритуму бр. АП 3388/06 од 17.03.2009. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 50/09.

⁶⁴⁷ Гргић, А., Матага, З., Лонгар, М. и Велфин, А., *Право на имовину према Европској конвенцији за људска права*, Савјет Европе, 2007, 10-11.

⁶⁴⁸ Sermet, L., *The European Convention on Human Rights and property rights*, Strasbourg, 1998, 22.

⁶⁴⁹ *Beyeler v. Italy*, Представка бр. 33202/96, Пресуда од 05.01.2020. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832>, приступљено 18.05.2024. године.

1. Да ли је мијешање било утемељено на закону како то налаже чл. 1 Протокола бр. 1?
2. Да ли је мијешање имало легитиман циљ?
3. Да ли је мјешање у право на имовину било пропорционално?

7.3.1. Законитост

Начело законитости представља први и најважни услов постављен у чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Конвенција и сви њени протоколи уопште базирани су на поштовању начела владавине права па у том смислу ово начело мора бити испоштовано, без обзира на то које се од три правила из чл. 1 Протокола број 1 примјењује. Ово начело генерално је за све мјере којима се ограничавају људска права и представља заштиту појединаца од арбитрарних поступака државе.⁶⁵⁰ Свако мијешање у право на имовину би требало бити засновано на закону, односно праву тужене државе.

Правни основ у домаћем праву државе уговорнице треба да испуњава одређене услове јер није довољно само да правни основ постоји да би начело законитости било испоштовано. Домаћи прописи морају бити одређени, довољно прецизни и предвидиви, те доступни, односно усаглашени са начелом владавине права.⁶⁵¹

Пред Уставним судом Босне и Херцеговине расправљана је апелација бр. АП-1820/15,⁶⁵² апеланта гђа. Еме Хоџић, а која се односила на искључење са система гријања „КЈКП Топлана Сарајево“ и прикључење на други систем. Овај предмет одличан је примјер за анализу испуњености услова законитости, али и односа овог услова из члана 1 Протокола 1 са друга два услова који оправдавају мијешање у право на имовину.

У тужбеном захтјеву упућеном првостепеном суду апелантица је тражила да се утврди да су се стекли услови за раскид уговора о пружању услуге централног гријања које су јој пружале „Топлане Сарајево“ у стану у њеном власништву, као и да је тужени дужан искључити апелантицу са заједничког система гријања и дозволити јој да се прикључи на индивидуални систем етажног загријавања свог стана, користећи постојећу

⁶⁵⁰ Coban, A.R., *Protection of Property Rights within the European Convention on Human Rights*, Ashgate Publishing, Aldershot, 2004, 195.

⁶⁵¹ Према пракси Европског суда, израз „закон“ односи се на одређене квалитативне критерије/норме и захтијева да оне буду спојиве са владавином права која је изричито наведена у Преамбули Конвенције, в. *Malone v. The United Kingdom*, Представка број 8691/79, Пресуда од 02.08.1984. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57533>, приступљено 19.05.2024. године, ст. 67.

⁶⁵² Одлука о допустивости и меритуму, бр. АП-1820/15 од 20.12.2017. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, број 5/18.

услугу д.о.о. „Сарајевогаса“. Иако је утврдио да постоје технички услови за искључење са заједничког система гријања, првостепени суд је одбио захтјев тужитељице/апелантице. Првостепени суд је констатовао у пресуди да је искључење могуће само под условом плаћања партиципације у висини од 40% цијене гријања.

Жалба апелантице Кантоналном суду је у цјелости усвојена, а другостепени суд је утврдио и да је првостепени суд у својој пресуди прешао границе тужбеног захтјева тужитељице и упустио се о одлучивање о плаћању партиципације ради искључења са система гријања. Исто тако, другостепени суд истиче да су одредбе Одлуке о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије, на које се позвао првостепени суд, супротне Уставу Федерације Босне и Херцеговине, као и Закону о власничко - правним односима, али и слободи уређивања уговорних односа из чл. 10 ЗОО.

Одлучујући по ревизији коју је изјавило тужено комунално предузеће, Врховни суд Федерације Босне и Херцеговине је у потпуности усвојио ревизију и потврдио првостепену пресуду.

Апелантица истиче да су јој оспореним пресудама повријеђено право на дом и право на имовину из чл. II/3ф) и к) Устава Босне и Херцеговине, односно чл. 8 Конвенције и чл. 1 Протокола број 1 уз Конвенцију. Даље, апелантица истиче да као власник може својим правима располагати у потпуности, у складу са позитивним правом.⁶⁵³ Наметање туженог као јединог испоручиоца услуге гријања представља мијешање у право на мирно уживање њене имовине и право на дом.

У погледу повреде права на имовину из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију апелантица у наводима из апелације истиче да је оспореним пресудама прекршено начело законитости и да су аргументи на којима Врховни суд Федерације Босне и Херцеговине темељи своју пресуду по ревизији у потпуности противни чл. 22 Закона о власничко-правним односима, чл. 10, 11 и 14 ЗОО, те слободи пружања услуга и развоја слободног тржишта. Наиме, Врховни суд Федерације Босне и Херцеговине према наводима апелантице тумачи да постоје уговори у правном систему који се не могу

⁶⁵³ У вези с тим позвала се на праксу Уставног суда из Одлуке бр. АП 1874/05 у којој је речено да: "Без обзира што је стечено од државе, право приватног власништва представља основни и најјачи елемент права на мирно уживање имовине", а то подразумијева, заједно с правом на дом, апелантицино право да "обавља све своје животне потребе у свом дому", за које "мора имати увјете који одговарају здравственим способностима [апелантице], те да користи имовину на начин на који она жели [...] у складу с позитивноправним прописима.

раскинути, а какав је по мишљењу суда и адхезиони уговор о пружању услуге гријања⁶⁵⁴. Исто тако оспорене пресуде не испуњавају ни услове пропорционалности, нити легитиман циљ.

У апелацији је указано и на контрадикторност два закона која су тада била на снази и то Закона о комуналним дјелатностима Кантона Сарајево⁶⁵⁵ и Закона о министарствима Кантона Сарајево,⁶⁵⁶ који контрадикторним одредбама о могућности раскида уговора о пружању услуга гријања у Кантону Сарајево, по мишљењу апелантице ,очигледно, доводе до правне несигурности корисника услуге.

Уставни суд Босне и Херцеговине је испитивао мијешање у право на имовину апелантице са становишта првог првила из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Оправданост мијешања у право на имовину значи не само испуњење услова законитости на начин на који то прописује Конвенција, већ мора служити легитимном циљу у јавном интересу и бити пропорционално. Суд упозорава да је произвољан третман носиоца права забрањен и позива се на судску праксу Европског суда у предметима *Malone v. The United Kingdom* ст. 67 и 68 и *Sunday Times v. The United Kingdom*⁶⁵⁷ ст. 49.

Уставни суд Босне и Херцеговине је у анализи права на имовину навео да релевантни прописи који су примијењени у доношењу оспорених одлука испуњавају формално-правне захтјеве законитости у смислу чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију и то из разлога да су јавно објављени, доступни су и њихове одредбе су јасне и прецизне.

У предметној пресуди извршена је анализа релевантних законских и подзаконских прописа. Утврђено је да Закон о комуналним дјелатностима Кантона Сарајево из чл. 17, ст. 3 прописује услове које корисник мора испунити да би могао раскинути уговор.⁶⁵⁸ Према мишљењу Врховног суда Федерације Босне и Херцеговине, апелантица није доказала да су испоштовани услови које у чл. 17, ст. 3 прописује Закон о комуналним дјелатностима Кантона Сарајево, с чим Уставни суд Босне и Херцеговине није сагласан. У пресуди се истиче да су првостепени суд и Врховни суд Федерације Босне и

⁶⁵⁴ Треба напоменути да гђа. Ема Ходић није са туженим, испоручиоцем услуге гријања, закључила уговор о пружању такве услуге већ је након куповине предметног стана, жељела да раскине уговор који је постао предмет овог спора.

⁶⁵⁵ Закон о комуналним дјелатностима Кантона Сарајево, „Службене новине Кантона Сарајево“, бр. 31/04 и 21/05.

⁶⁵⁶ Закон о министарствима Кантона Сарајево, „Службене новине Кантона Сарајево“, бр. 16/99.

⁶⁵⁷ *Sunday Times v. The United Kingdom*, Представка бр. 6538/74, Пресуда од 26.04.1979. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>, приступљено 19.05.2024. године.

⁶⁵⁸ Услови који морају бити испуњени према наведеном члану су сљедећи: 1) да постоје техничке могућности и 2) да се не угрози квалитет кориштења и стандард других корисника или да се тиме не би негативно утицало на околиш. Такође, овај закон прописује, у члану 4, став 2, да ће се подзаконским актима ближе регулисати обављање појединих комуналних дјелатности.

Херцеговине извели погрешан закључак у вези са потхлађивањем околних станова у случају искључења са система гријања тужене јер је очигледно да би се апелативан стан гријао путем другог пружаоца услуге. Уставни суд је запазио, исто тако, да је у првостепеном поступку несумњиво, путем вјештака, утврђено да постоје техничке могућности за искључење апеланте са заједничког система гријања тужене и то без штете по остале кориснике исте услуге.

Уставни суд Босне и Херцеговине, у погледу примјене на конкретан случај Одлуке о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије истиче да је тај акт „примијењен без вођења рачуна о постојању слободног тржишта и обавезности заштите права на имовину у смислу Устава Босне и Херцеговине и Конвенције. Ради се о подзаконском акту који је како Уставни суд истиче „донесен у условима који су политички, друштвено и правно били потпуно другачији од данашњих и у којима се првенствено штитила тадашња друштвена имовина“. Људска права, уопште, и права појединаца не смију трпити штетне посљедице нехармонизованих прописа или прописа које органи јавне власти нису донијели.

У погледу релевантних прописа из области облигационог права истакнуто је да ЗОО не садржи ниједну одредбу која би искључила могућност да било који уговор може бити раскинут под условима предвиђеним тим или одговарајућим другим законом.

Уставни суд је закључио да су релевантни прописи произвољно примјењени, те да стога мијешање у апелантино право на имовину није било „законито“ у смислу чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. С обзиром на такав закључак, Уставни суд није даље испитивао постојање легитимног циља и пропорционалност мијешања у право на имовину.

Уставни суд Републике Српске је у предмету бр. У-20/18⁶⁵⁹ одлучивао о уставности и законитости чл. 22, ст. 4,⁶⁶⁰ чл. 28, 55 и 63, ст. 1 и 2 Одлуке о општим условима за

⁶⁵⁹ Рјешење Уставног суда Републике Српске бр. У-20/18 од 25.09.2019. године, доступно на <https://www.ustavisud.org/Odluka.aspx?cat=13&subcat=39&jezik=cir&odluka=1205&odldet=3594>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁶⁰ Оспореним одредбама чл. 22 Одлуке о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања прописано је да се корисник услуге не може издвојити/искључити из централног топлификационог система без сагласности осталих корисника у објекту и даваоца услуге (став 1), те да је предуслов за издвајање из топлификационог система, поред осталог, прибављање сагласности свих станара Заједнице етажних власника), овјерени потписи или директно код даваоца услуге, а за објекте гдје у складу са законским прописима није формирана или не постоји обавеза формирања Заједнице етажних власника прибавља се сагласност свих власника/сувласника објекта, овјерени потписи или директно код даваоца услуге (ст. 4, т. б).

производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања Лука,⁶⁶¹ а у којем се подносилац иницијативе *Transparency International* Босне и Херцеговине позвао, између осталог и на судску праксу у предмету Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. АП-1820/15.

Transparency International Босне и Херцеговине је тврдио да су спорним члановима Одлуке о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања нарушени уставни принципи о подјели власти и уставности и законитости из чл. 69 и 108 Устава Републике Српске, те право на дом и право на мирно уживање имовине гарантовани чл. 8 Конвенције и чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

Након разматрања свих релевантних прописа који уређују питање испоруке услуге гријања у Граду Бања Лука Уставни суд Републике Српске донио је Рјешење о неприхватању предметне иницијативе. Оцјена суда је да су оспорени чланови Одлуке о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања усаглашени са релевантним законским прописима, а ту се прије свега мисли на Закон о комуналним дјелатностима Републике Српске.⁶⁶² Уставни суд Републике Српске става је да предметном одлуком нису повријеђана права из чл. 8 Конвенције и чл. 1 Протокола уз Конвенцију.

7.3.2. Легитимни циљ

Свако законито мијешање у право појединца може бити оправдано само ако тежи легитимном циљу у општем, односно јавном интересу. Европски суд не разматра услов јавног интереса као дио обичајног међународног права, већ као један од услова предвиђених Конвенцијом, односно Протоколом 1 за законито лишавање имовине.

Дефиниције јавног и општег интереса разликују се од земље до земље и током времена државама уговорницама остављено је широко поље процјене приликом доношења одлука које су у вези са лишењем имовинских права појединаца због непосредног познавања друштва и његових потреба.⁶⁶³ Државе уговорнице у оквиру свог

⁶⁶¹ Одлука о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања Лука, „Службени гласник Града Бања Лука“, бр. 2/18, 40/18 и 12/19.

⁶⁶² Закон о комуналним дјелатностима Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 124/11 и 100/17.

⁶⁶³ Тубић, Б., Ограничења права на неометано уживање имовине у пракси Европског суда за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2017, 1677.

поља процјене могу одлучити које циљеве ће поставити и одредити којим мјерама ће те циљеве остварити.⁶⁶⁴

Дакле, поставља се питање шта је суштинска разлика између јавног и општег интереса из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију? Одговор на ово питање дао је Европски суд у својој пракси према којој нема фундаменталне разлике између ова два појма јер свако мијешање у право на имовину мора да задовољи основ служења легитимном циљу.⁶⁶⁵

Претпоставља се да јавни интерес у случају чл. 1 Протокола 1 постоји и да тужена држава треба само да покаже, а не и да докаже његово постојање. Европски суд обично је спреман да прихвати понуђене разлоге уколико не изостане накнада штете, при чему опет постоје изузеци.⁶⁶⁶ Ријетки су случајеви гдје није узета у обзир процјена тужене државе у погледу постојања јавног интереса којим се оправдава мијешање у право на имовину.⁶⁶⁷

У пракси, Европски суд поштује процјену законодавца о томе шта је у јавном интересу, осим ако је та процјена, очигледно, без разумне основе. Бивши грчки краљ поднио је представку⁶⁶⁸ Европском суду заједно са својом сестром принцезом Иреном и тетком Екатарином, а због повреде права на имовину која је раније припадала грчкој краљевској породици.

Наиме, Република Грчка је законом који је Грчки Парламент усвојио 16. априла 1994. године, а који је ступио на снагу 11. маја 1994. године прописала да држава Грчка постаје власник покретне и непокретне имовине подносилаца представке.⁶⁶⁹ Грчкој краљевској породици није дата никаква компензација за ову имовину, а предметни закон је прошао и оцјену уставности пред Грчким правосуђем (Специјални врховни суд), што је подносиоце представке онемогућило да воде дјелотворан поступак пред домаћим правосуђем.

Грчка влада је тврдила да је јавни интерес у доношењу овог прописа да заштити шуме и археолошка налазишта која су се налазила на спорним имањима, али и да очува

⁶⁶⁴ Winisdoerffer, Y., 'Margin of Appreciation and Article 1 of Protocol No. 1', 19:1, *Human Rights Law Journal* (1998), 18.

⁶⁶⁵ *Lekić v. Slovenia*, Представка бр. 3648/07, Пресуда од 11.12.2018. године, ст. 105., доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188268>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁶⁶ Cameron, I. и Kirilova Eriksson, M., *An Introduction to the European Convention on Human Rights*, 1995, 95.

⁶⁶⁷ Један од тих случајева је предмет *S.A. Dangeville v. France*, Представка бр. 36677/97, Пресуда од 16.07.2002. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60432>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁶⁸ *King of Greece and Others v. Greece*, Представка бр. 25701/94, Пресуда 23.11.2000. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59051>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁶⁹ Грчка је сличан закон усвојила и 1973. године.

уставни статус Грчке као републике. Истакнуто је и да је имовина скоро свих европских монархија које су промијениле облик владавине у републику у неком тренутку изузета, са или без пуне накнаде.

Овај комплексни предмет „натјерао“ је Европски суд да одговори на неколико врло важних питања, као што је нпр. питање повреде права на имовину у случајевима промјене облика владавине. Европски суд је закључио да је дошло до мијешања у право подносилаца представке на мирно уживање имовине, које представља лишење имовине прописано другом реченицом првог става чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију

Даље, суд закључује да је мијешање у право на имовину било законито, односно засновано на закону и да је тежило легитимном циљу. Закон из 1994. године је уставан, а како је на домаћим органима сваке државе да процјењују уставност неког акта, Европски суд у конкретном случају тврди да не може утврдити да је предметни закон неуставан. Подносиоци представке су истицали да Грчка влада одузима њихову имовину из политичких и личних разлога и да приватна имовина подносиоца није никаква пријетња статусу Грчке као републике. Сматрају да не постоји никакав јавни интерес, нити легитимни циљ у доношењу спорног законског прописа.

У погледу испуњености услова пропорционалности мијешања у право на имовину бившег грчког краља и његове породице, Европски суд је узео у обзир чињеницу да спорним законом није прописана никаква накнада за одузету имовину, те зато сматра да недостатак било какве накнаде за лишавање имовине подносилаца представке ремети, на штету подносилаца представке, правичну равнотежу између заштите имовине и захтјева јавног интереса.

Јавним интересом Европски суд је сматрао веома велики број ситуација. То се прије свега односи на мјере социјалне и економске политике које државе проводе, затим доношење закона у контексту промјене политичког и економског устројства,⁶⁷⁰ национализовање специфичних индустрија,⁶⁷¹ доношење урбанистичких планова,⁶⁷²

⁶⁷⁰ *Valkov and Others v. Bulgaria*, Представке бр. 2033/04, 19125/04, 19475/04, 19490/04, 19495/04, 19497/04, 24729/04, 171/05 и 2041/05, Пресуда од 08.03.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107157>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁷¹ *Lithgow and Others v. The United Kingdom*, ст. 9 и 109.

⁶⁷² *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*.

очување културног наслеђа,⁶⁷³ мјере за ограничење употребе алкохола,⁶⁷⁴ очување животне средине⁶⁷⁵ и бројни други случајеви.

7.3.3. Пропорционалност

Принцип пропорционалности има коријене у правној историји и може се посматрати као фундаментални концепт правде. Његова примјена у међународном праву посебно долази до изражаја, не само у области људских права него и другим областима права. Међународне правосудне институције, какав је и Европски суд, примјењују овај принцип приликом тражења баланса између различитих и супротстављених интереса.⁶⁷⁶

Значај примјене принципа пропорционалности⁶⁷⁷ Европски суд је подвукао и у већ поменутом предмету *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*. Један од предмета Европског суда који представља одступање од принципа пропорционалности и који је често критикован у стручној јавности је случај *Müller and Others v. Switzerland*⁶⁷⁸ који се тиче чл. 10 Конвенције (слобода изражавања). У наведеном случају Европски суд одмјерава баланс ка јавном интересу, прихватајући да националне власти уводе ограничења која су неразумна демократским друштвима.

Против неколико бивших југословенских република вођен је поступак у предмету *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia*,⁶⁷⁹ који је по много чему специфичан и битан у погледу права на имовину. Подносиоци представке су навели да од распада СФРЈ нису у могућности да подигну "стару" девизну штедњу са својих рачуна код Сарајевске филијале „Љубљанске банке“ Љубљана и Тузланске филијале „Инвестбанке“ Београд, те

⁶⁷³ *Debelianovi v. Bulgarie*, Представка бр. 61951/00, Пресуда од 29.03.2007. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79945>, приступљено, 20.05.2024. године.

⁶⁷⁴ *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sveden*, Представка бр. 10873/84, Пресуда од 07.07.1989. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57586>, приступљено 19.05.2024. године.

⁶⁷⁵ *Hamer v. Belgium*, Представка бр. 21861/03, Пресуда од 27.11.2007. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83537>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁷⁶ Нашић, М., Принцип пропорционалности у пракси уставних судова и Европског суда за људска права, *Правни живот*, бр. 12/2010, 974.

⁶⁷⁷ Више види: Christoffersen, J., *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, *International Studies in Human Rights*, Vol. 99, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

⁶⁷⁸ *Müller and Others v. Switzerland*, Представка бр. 10737/84, Пресуда од 24.05.1984. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>, приступљено 20.05.2024. године.

⁶⁷⁹ *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia*, Представка бр. 60642/08, Пресуда од 16.07.2014. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145575>, приступљено 20.05.2024. године. Подносиоци представке су три држављанина Босне и Херцеговине, гђа. Емина Алишић, господин Азиз Саџак и господин Сакиб Шахдановић.

да сматрају да су им повријеђена права из чл. 13 и 14 Конвенције и чл. 1 Протокола број 1 уз Конвенцију.

Ради се о пилот пресуди над чијим извршењем је суд посебно водио надзор. Прије свега, Европски суд је у овој пресуди утврдио да девизна штедња која је предмет представке представља имовину у смислу чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

У вези са првим питањем теста оправданости мијешања у право на имовину подносилаца представке Европски суд закључује да је немогућност подизања девизне штедње, након распада СФРЈ, била заснована на закону тужених држава, а то се прије свега односило на Републику Словенију и Републику Србију.

Тужене државе су истицале да су након распада СФРЈ, те оружаних сукоба, биле приморане да мјерама државног интервенционизма у конкретној области заштите како своје банкарске системе, тако и економију у цјелости. Исплатом девизне штедње државе би доспјеле у још тежу финансијску ситуацију па је јасно зашто су биле приморане да „контролишу“ обим и ток исплате девизне штедње грађана. Европски суд је у овом предмету уважио наводе тужених држава, у овом дијелу.

У оквиру питања јесу ли тужене државе слиједиле легитиман циљ Европски суд је, између осталог, истакао: “С обзиром на такво широко поље слободне процјене, Суд сматра да је начело легитимног циља, испоштовано у овом предмету.”

Ипак, приликом одлучивања о пропорционалности, односно успостављању правичне равнотеже између општег интереса и права подносилаца представки у односу на члан 1 Протокола 1 Европски суд је након врло опсежне анализе која је била узрокована сложеним чињеничним и правним стањем предмета, закључио да су подносиоци представки присиљени да предуго чекају на исплату свог новца, те да власти Републике Србије и Републике Словеније нису испоштовале принцип правичне равнотеже. Подносиоци представки су током дугог низа година морали трпети несразмјерно велики терет у погледу свог права на имовину.

Представка у предмету *Scollo v. Italy*⁶⁸⁰ односила се на исељење станара из стана који је подносилац представке купио, а Европски суд је након што је установио да домаће власти нису предузеле никакву мјеру за исељење станара иако су биле свјесне личне ситуације самог подносиоца представке, закључио да су ограничења употребе стана наметнута подносиоцу представке, заправо кршење начела пропорционалности.

⁶⁸⁰ *Scollo v. Italy* Представка бр. 19133/91, Пресуда од 28.09.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57936>, приступљено 20.05.2024. године.

Треба напоменути и да у судској пракси судова на нивоу Босне и Херцеговине, али и судова на нивоу ентитета постоји низ предмета у којима је одлучивано о поштовању начела пропорционалности из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

Уставни суд Босне и Херцеговине је у предмету бр. У-102/03⁶⁸¹ утврдио да мијешање у апелантово право на имовину није било пропорционално оправданом циљу. Апелант у овом предмету се обратио Уставном суду Босне и Херцеговине, јер није успио да у управном поступку врати у посјед свој стан.⁶⁸² У ст. 44 Пресуде Уставни суд Босне и Херцеговине наводи да интерес јавне власти да привремено ријешити проблем избјеглих и расељених лица који је био актуелан и неопходан у то вријеме, не може осам година по окончању рата, превагнати над апелантовим интересом да оствари своје право на повратак у свој дом које је и основни циљ Дејтонског мировног споразума.

Даље, Уставни суд Босне и Херцеговине у предметној пресуди сматра да су органи управе и судови који су одлучивали у овом поступку морали да у узму у обзир све чињенице које су упућивале на то да је апелант, иако није имао закључен уговор о коришћењу стана, у ствари остваривао сва права и обавезе које би иначе произлазиле из таквог уговора. Чињеница да је апелант морао због ратних дејстава да напусти Сарајево, онемогућила га је да закључи уговор о коришћењу стана, након добијања употребне дозволе, што су учинили други станари у тој згради.

⁶⁸¹ Одлука о допустивости и меритуму бр. У -102/03 од 28.04.2004. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 30/04.

⁶⁸² Апелант наводи да је оспореним одлукама управних органа и пресудама судова онемогућен, њему и његовој породици, повратак у стан па је на тај начин повријеђено његово право на поштивање дома из чл. II/3 ф) Устава Босне и Херцеговине и чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљњем тексту: Европска конвенција), односно право на имовину из чл. II/3 к) Устава Босне и Херцеговине и чл. 1 Протокола број 1 уз Европску конвенцију. Апелант наводи да му је било онемогућено да закључи уговор о коришћењу стана због пропуста надлежних органа да изврше техничку примопредају зграде, али према његовом мишљењу су сви битни елементи уговора о коришћењу стана били испуњени тиме што му је "Сарајевостан" одредио станарину, његовим уласком у посјед стана и плаћањем станарине. Сходно апелантовом мишљењу, обје уговорне стране су прећутно прихватиле такво стање и нико му није оспоравао право да користи предметни стан.

Глава V: УТИЦАЈ ОДЛУКА УСТАВНОГ СУДА БИХ НА ПРАВО НА ИМОВИНУ

1. „Државна имовина“ Босне и Херцеговине

Једно од најтежих унутрашњих питања у Босни и Херцеговини је питање шта је државна имовина и ко је њен титулар? Нефункционалност државе Босне и Херцеговине најбоље се очитује управо у политичком и правном неконсензусу у погледу државне имовине. У Босни и Херцеговини не постоји ни минимални консензус у погледу много питања, али упорно мијешање међународног фактора у питање уређења државе имовине доводи до сталних криза унутар државе које се не рефлектују само на област стварних права него и на социјални, економски и политички живот уопште.⁶⁸³

Коријен проблема државне имовине је настао у периоду бивше Југославије, а проблем је додатно искомпликовала сложена државна структура Босне и Херцеговине. За вријеме рата донесени су први прописи о претварању друштвене својине и то Закон о претворби друштвене својине тзв. Републике Босне и Херцеговине⁶⁸⁴ и Закон о преносу средстава друштвене у државну својину у Републици Српској.

Оно што међу ентитетима и конститутивним народима није спорно јесте да постоји потреба законског регулисања ове материје, те су у том правцу ишли и покушаји да се донесе закон о државној имовини. Доношење овог закона је битно и због тога што је питање расподјеле државне имовине један од кључних циљева који су везани за престанак мандата Високог представника у Босни и Херцеговини, што је вишеструко значајно за успостављање пуног суверенитета ове државе.

Ентитети се споре око власничких овлашћења на тој имовини. Република Српска сматра да подјелу државне имовине треба извршити према територијалном принципу, док Федерација Босне и Херцеговине сматра да титулар државне имовине треба бити држава Босна и Херцеговина, која би на ентите пренијела имовину неопходну за обављање њихових уставних и законских надежности, тзв. функционални приступ.⁶⁸⁵

⁶⁸³ Више о нефункционалности Босне и Херцеговине види: Кецмановић, Н., *Немогућа држава*, Глас Српске, Бања Лука, 2007.

⁶⁸⁴ Закон о претворби друштвене својине Републике Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“, бр. 33/94.

⁶⁸⁵ Мујкић, Е., *Државна имовина у Босни и Херцеговини* - генеза проблема, Фондација Центар за јавно право, 2012., 20.

Вијеће министара је 2004. године успоставило Комисију за државну имовину, утврђивање и распојелу државне имовине, одређивање права и обавеза Босне и Херцеговине, ентитета и Брчко дистрикта код управљања државном имовином⁶⁸⁶ са задатком да изради закон о државној имовини Босне и Херцеговине. Овом одлуком дефинисано је да државну имовину чини непокретна имовина која припада држави Босни и Херцеговини на основу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ и непокретна имовина на којој је право располагања и управљања имала бивша Социјалистичка Република Босна и Херцеговина до 31. децембра 1991. године, те имовина која се сматра предметом распојеле након извршених увида у катастар и земљишне књиге. Дефиниција не обухвата имовину стечену након 31. децембра 1991. године, а која није стечена по основу Споразума о сукцесији СФРЈ чиме одређени дио имовине над којом држава Босна и Херцеговина има право својине не улази у овако дефинисану садржину државне имовине.⁶⁸⁷

Мишљења о раду Комисије су подијељена, а неки аутори сматрају да је рад био непродуктиван јер у периоду дужем од пет година Комисија није иницирала попис имовине и фокусира се примарно на рјешавање захтјева за изузимање од забране преноса државне имовине.⁶⁸⁸

Међутим, Високи представник у Босни и Херцеговини је убрзо након почетка рада ове Комисије наметнуо Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине⁶⁸⁹. Исто тако, наметнути су и ентитетски закони о привременој забрани располагања државном имовином. Као образложење оваквог мијешања у правни систем наводи се да је Високи представник у Босни и Херцеговини овлашћен на овакво поступање на основу чл. V Анекса 10 Дејтонског мировног споразума према којем је Високи представник у Босни и Херцеговини коначни ауторитет у земљи у погледу тумачења поменутог споразума.

У чл. 1 Закона о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине прописано је да државну имовину чини непокретна имовина која припада

⁶⁸⁶ Одлука о оснивању Комисије за државну имовину, утврђивање и распојелу државне имовине, одређивање права и обавеза Босне и Херцеговине, ентитета и Брчко дистрикта код управљања државном имовином, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 10/05, 18/05, 69/05 и 70/05.

⁶⁸⁷ Мехмедовић, Е., Државна имовина Босни и Херцеговини: државно или ентитетско власништво-јавноправни поглед, Фондација центар за јавно право, Сарајево, доступно на https://fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Emir_Mehmedovic.pdf, приступљено 29.05.2024. године, 3-4.

⁶⁸⁸ Готовуша, Е., Питање државне имовине - постоји ли рјешење?, *Свеске за јавно право, Фондација центар за јавно право*, бр. 5/2011, 20.

⁶⁸⁹ Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 18/2005, 29/2006, 85/2006, 41/2007, 74/2007, 99/2007, 58/2008 и 22/2022.

држави Босни и Херцеговини на основу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ и непокретна имовина на којој је право располагања и управљања имала бивша Социјалистичка Република Босна и Херцеговина до 31. децембра 1991. године. Одлукама Уставног суда Босне и Херцеговине, које ћемо анализирати у наставку, овај члан је измијењен на начин да обухвата и шуме и пољопривредно земљиште.

Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине изузео је из режима забране располагања имовину и права предузећа, која су била предмет приватизације према Оквирном закону о приватизацији предузећа и банака у Босни и Херцеговини. У чл. 3 овог закона прописано је да Комисија за државну имовину може на приједлог заинтересованог лица одређену државну имовину изузме од привремене забране. Оквирним законом о приватизацији предузећа и банака у Босни и Херцеговини ентитети - Федерација Босне и Херцеговине и Република Српска, овлашћени су да приватизују предузећа и банке које су смјештене на њиховој територији. Истовремено је одређено и да приход од продаје ове имовине припада ентитетима, чиме је озваничен ентитетски карактер приватизације.

Канцеларија Високог представника у Босни и Херцеговини иницирала је и попис државне имовине, те сачинила Извјештај о попису⁶⁹⁰ тврдећи да тај извјештај није основ за расподјелу државне имовине, већ основ за разговор о расподјели.

Неизвијесно је када ће на нивоу Босне и Херцеговине бити постигнут политички договор о законском рјешењу питања државне имовине, а угледни правници из Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине имају, такође, потпуно супростављене ставове по овом питању. Тако, проф. Лариса Велић истиче: “Устав Босне и Херцеговине, као и Протокол 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода гарантују свакој физичкој и правној особи право на мирно уживање свог власништва, па тако и Босни и Херцеговини. Међутим, имовинска права државе се негирају, угрожавају, а имовина се већ у великој мјери одузима”.⁶⁹¹

С друге стране проф. Милан Благојевић истиче: “Из Устава Босне и Херцеговине јасно произилази да се одмах у Преамбули тог устава најприје позива на Женевске принципе из септембра 1995. године. Позивање на те принципе у Уставу Босне и

⁶⁹⁰ Извјештај о попису државне имовине Босне и Херцеговине под покровитељством Високог представника, доступан на
<https://www.ohr.int/stateproperty/Zavrsni%20izvjestaj%20o%20Popisu%20drzavne%20imovine.pdf>,
приступљено 28.05.2024. године.

⁶⁹¹ Изјава проф. Ларисе Велић доступна на <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/prof-veli%C4%87-dr%C5%BEavna-imovina-usko-povezana-sa-teritorijalnim-integritetom-i-suverenitetom/3005075>,
приступљено 28.05.2024. године.

Херцеговине није учињено тек тако, већ са правном важношћу која се спознаје ако се узме у обзир да је Женевским споразумом извршена територијална расподела између Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, у омјеру да 49% посто територије бивше Социјалистичке Републике БиХ припада Републици Српској, а 51% Федерацији Босне и Херцеговине. Таква територијална расподела је прописана и потврђена не само Уставом БиХ, него и Анексом 2 Дејтонског мировног уговора.⁶⁹²

2. Став Републике Српске по питању државне имовине

Због потреба уређења области својинскоправних односа, а прије свега због потреба економског развоја и подршке привреди, Република Српска је у неколико наврата покушала да законским рјешењима уреди својинске односе у погледу државне имовине. У том циљу Република Српска је 2010. године усвојила Закон о статусу државне имовине која се налази на територији Републике Српске и под забраном је располагања,⁶⁹³ те у чл. 3 прописала да је имовина која се налази на територији Републике Српске и под забраном је располагања власништво Републике Српске. Уставни суд Босне и Херцеговине је овај законски акт прогласио неуставним.⁶⁹⁴

Уставом Босне и Херцеговине и његовим анексима прописано је да су на снази остали сви прописи који су били на снази у моменту ступања на снагу Устава Босне и Херцеговине па самим тим и прописи које је донијела Народна скупштина Републике Српске. С тим у вези и одредбе Амандмана XXXII на чл. 68, тачке 6 и 8 Устава Републике Српске којима је, између осталог, прописано да Република Српска уређује и обезбјеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине, те основне циљеве и правце привредног, научног, технолошког, демографског и социјалног развоја, развоја пољопривреде и села, коришћење простора итд. Уставни суд Босне и Херцеговине је у предмету бр. У 5/98-II⁶⁹⁵ оцијенио да чл. 68, тачка 6 није у супротности са Уставом Босне и Херцеговине, а тај члан је био основ за доношење спорног закона.

⁶⁹² Мишљење о неупитности имовине Републике Српске, проф. Милан Благојевић, доступно на <https://www.frontal.rs/milan-bлагоjevic-pravna-neupitnost-imovine-republike-srpske/>, приступљено 28.05.2024. године.

⁶⁹³ Закон о статусу државне имовине која се налази на територији Републике Српске и под забраном је располагања, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 135/10.

⁶⁹⁴ Одлука о допустивости и меритуму број У 1-11 од 13.07.2012. године, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/bs/>, приступљено 28.05.2024. године.

⁶⁹⁵ Дјелимична одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У-5/98-II од 18. и 19. 02. 2000. године, доступно на <https://www.ustavnisud.ba/hr/djelimicne-odluke-u-598>, приступљено 29.05.2024. године.

Република Српска сагласна је да се државна имовина подијели али на начин да сваки ниво власти може бити титулар државне имовине. Територијални принцип подјеле имовине саставни је дио Дејтонског мировног споразума кроз позивање на поменуте Женеуске приципе из 1995. године. Народна скупштина Републике Српске се позвала и на рјешење питања имовине Брчко дистрикта Босне и Херцеговине и одлуку Арбитражног трибунала за спор око међуентитетске линије за разграничење у области Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине⁶⁹⁶ од 5. марта 1999. године, према којој ће цјелокупна територија Брчко Дистрикта (предратна општина Брчко) постати заједничка својина која истовремено припада и једном и другом ентитету.

Народна скупштина Републике Српске усвојила је 2022. године Закон о непокретној имовини Републике Српске која се користи за функционисање јавне власти,⁶⁹⁷ а Високи представник у Босни и Херцеговини је обуставио примјену овог закона до одлуке Уставног суда БиХ. Након што је Уставни суд БиХ предметни закон прогласио неуставним, Народна скупштина Републике Српске је усвојила поново закон под истим називом 2023. године, а који је поново предмет разматрања Уставног суда Босне и Херцеговине.⁶⁹⁸

3. Референтне пресуде Уставног суда Босне и Херцеговине

3.1. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 1-11.

Сулејман Тихић је 6. јануара 2011. године, у својству тадашњег замјеника предсједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, Уставном суду Босне и Херцеговине упутио Захтјев за оцјену уставности Закона о статусу државне имовине која се налази на територији Републике Српске и под забраном је располагања. Он је у Захтјеву навео да не постоји уставни основ да Народна скупштина Републике Српске донесе наведени закон, те да сам закон није усаглашен с алинејама 2 и 6 Преамбуле Устава Босне и Херцеговине и чл. I/1 и III/3 б) Устава Босне и Херцеговине, те чл. 1 Протокола уз Конвенцију.

⁶⁹⁶ Коначна арбитражна одлука за Брчко од 05.03.1999. године, доступна на https://www.ohr.int/ohr_archive/1052/, приступљено 29.05.2024. године.

⁶⁹⁷ Закон о непокретеној имовини Републике Српске која се користи за функционисање јавне власти, "Службени гласник Републике Српске", бр. 29/22.

⁶⁹⁸ Закон о непокретеној имовини Републике Српске која се користи за функционисање јавне власти, "Службени гласник Републике Српске", бр. 16/23.

Подносилац захтјева тврди да је оспорени закон донесен супротно изричитом уставном пропису о расподјели надлежности између државе и њених ентитета из чл. IV/4е) Устава Босне и Херцеговине и да је већ због формалног недостатка неуставан. У јулу мјесецу 2012. године Уставни суд Босне и Херцеговине доноси Одлуку у предмету бр. У 1-11,⁶⁹⁹ којом се прихвата захтјев подносиоца и утврђује да Република Српска није имала уставни основ за доношење наведеног закона. Зашто је значајана ова одлука?

Подносилац захтјева за оцјену уставности у истом истиче неколико аргумената у прилог неуставности оспореног закона, а почиње од позивања на државноправни континуитет државе Босне и Херцеговине,⁷⁰⁰ у складу са чл. I/1 Устава Босне и Херцеговине.⁷⁰¹ Тихић истиче да се не ради о „новој држави“ и да „са аспекта међународног права Босна и Херцеговина није нова творевина, односно она као држава наставља своје постојање као међународноправни субјект на темељу Републике Босне и Херцеговине и то унутар спољних граница које су у моменту доношења Устава биле признате према међународном праву, односно није ријеч о правном сљеднику, оној истој држави која је настала подјелом Југославије и која је 1992. године призната као држава.“ У том смислу истиче и чињеницу да је држава Босна и Херцеговина потписала Споразум о питањима сецесије СФРЈ, те да је с тим у вези и титулар покретне и непокретне имовине која по том Споразуму припада Босни Херцеговини. Државноправни континуитет Босне и Херцеговине, према наводима Тихића, има за посљедицу и правни континуитет имовине која је припадала држави по основу права располагања, управљања или коришћења те имовине.

Подносилац истиче и да је оспореним законом повријеђен чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију, односно право Босне и Херцеговине на мирно уживање имовине. Према мишљењу подносиоца захтјева за оцјену уставности, оспореним законом се негира

⁶⁹⁹ Одлука о допуствости и меритуму бр. У 1-11 од 13.07.2012. године, доступна на <https://www.ustavisud.ba/uploads/odluke/bs>, приступљено 28.05.2024. године.

⁷⁰⁰ Више о наводима о државноправном континуитету Босне и Херцеговине види: Ибрахимагић, О., Државноправни континуитет Босне и Херцеговине и питање нације, *Зборник радова Правног факултета у Тузли*, бр. 2, 2015, 148-158; Хаџић, И., Повјесни континуитет развоја државности Босне и Херцеговине до Првог свјетског рата, *Часопис за економију и политику транзиције*, Витез-Тузла-Загреб-Београд-Букурешт, 2016. бр. 38, 1-17 и Ибрахимагић, О., *Државноправни развитак Босне и Херцеговине*, Вијеће конгреса бошњачких интелектуалаца, Сарајево, 1998.

⁷⁰¹ Према чл. I/1 Устава Босне и Херцеговине: „Република Босна и Херцеговина, чије је званично име од сада „Босна и Херцеговина“, наставља своје правно постојање по међународном праву као држава, са унутрашњом структуром модификованом овим Уставом и са постојећим међународно признатим границама. Она остаје држава чланица Уједињених нација, и као Босна и Херцеговина може задржати чланство или затражити пријем у организацијама у оквиру система Уједињених нација, као и у другим међународним организацијама.“

суверенитет државе Босне и Херцеговине у складу с међународним правом, што представља кршење чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију.

Даље истиче, да Република Српска једностраним актом присваја државну имовину на подручју Републике Српске и лишава Босну и Херцеговину интабуларног права располагања, односно управљања том имовином, кршећи при том Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине. Оспореним законом прекршен је чл. 2 Закона о забрани располагања државним имовином, а који прописује да се без обзира на одредбе другог закона или прописа, државном имовином може располагати само у складу с одредбама овог закона. Свака одлука, акт, уговор или било који други правни инструмент којим се располаже имовином супротно одредби чл. 2. овог закона ништава је.

У захтјеву се наводи и да Република Српска располаже имовином на коју нема право, односно да крши принцип *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*. Босна и Херцеговина има у складу са чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију легитимно очекивање да ће стећи имовину на основу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ. Држава је, према наводима из захтјева, онемогућена да користи своју имовину, што представља такође кршење права на мирно уживање имовине.

Народна скупштина Републике Српске доставила је Уставном суду Босне и Херцеговине одговор у којем је, прво оспорена активна легитимација подносиоца захтјева, с обзиром на то да му је мандат на функцији замјеника предједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине, истекао, као посљедица одржаних општих избора.

Даље, у погледу надлежности да донесе оспорени закон Народна скупштина Републике Српске истиче да је Уставни суд Босне и Херцеговине о томе већ одлучивао у предмету У 5/98-II, те потврдио да Република Српска има конкретну надлежност. У погледу повреде чл. I/1 Устава, истакнуто је да државноправни континуитет Босне и Херцеговине, па и у смислу имовине, не може да се тумачи одвојено од чл. I/3, а који прописује да се Босна и Херцеговина састоји од два ентитета. Исто тако предметни члан мора се тумачити и у вези са чл. II/1 и III/3а) Устава Босне и Херцеговине који регулишу питања расподјеле надлежности између ентитета и државе. Дејтонским мировним споразумом дефинисана је, како територијална подјела, тако и међуентитетска граница, па Република Српска има право да на својој територији уређује између осталих и стварноправне односе, па је с тим у вези донијела и системски ЗСП.

Република Српска сматра да оспореним законом није повријеђено право Босне и Херцеговине да донесе закон о државној имовини, којим би регулисала питања имовине која је предмет Споразума о питањима сукцесије СФРЈ. У погледу навода који се односе на повреду чл. 1 Протокола бр. 1 уз Конвенцију истакнуто је да се наведени чл. 1 Протокола 1 не може примијенити на права државе, већ како је то из судске праксе Европског суда и саме Конвенције очигледно, на приватну имовину физичких и правних лица.

У одговору је, такође, истакнуто да Уставни суд Босне и Херцеговине, није надлежан цијенити јесу ли ентитетски закони у складу са законима које је наметнуо Високи представник у Босни и Херцеговини.

Мишљење у овом предмету дао је и Високи представник у Босни и Херцеговини, а у којем истиче да територијални принцип не може бити основ подјеле државне имовине, али и да Устав Босне и Херцеговине не садржи изричите одредбе о томе како државна имовина мора бити подијељена између различитих нивоа власти, односно да нема споразума између државе и ентитета о томе која су њихова појединачна права на коришћење, управљање и располагање таквом имовином.⁷⁰²

Венецијанска комисија⁷⁰³ је у свом мишљењу изнијела став како се оспореним законом Републике Српске крши основно начело да се, у федералним државама, питања расподеле овлашћења између централне државе и федералних јединица морају ријешити на федералном нивоу, било федералним уставом или федералним законодавством донесеним по таквом уставу. У предметном мишљењу је, такође, истакнуто да се територијални и историјски критеријуми могу користити у расподјели државне имовине.

Разматрајући приговор активне легитимације подносиоца захтјева Уставни суд Босне и Херцеговине утврђује постојање активне легитимације подносица захтјева позивајући се на одредбе Изборног закона Босне и Херцеговине⁷⁰⁴ према којима права и

⁷⁰² Више о ставу Уреда Високог представника види: Писана запажања Правног одјела Уреда високог представника у вези са захтјевом подносиоца у предмету бр. У1/11, доступна на <https://www.ohr.int/written-observations-of-the-ohr-legal-department-concerning-the-request-of-the-applicant-in-case-no-u-0111-2/>, приступљено 29.05.2024. године.

⁷⁰³ Венецијанска комисија, чији пуни назив је Европска комисија за демократију путем права, јесте савјетодавно тијело Савјета Европе за уставна питања. Скраћено се назива Венецијанска комисија зато што је њено сједиште у Венецији, гдје се одржавају пленарне сједнице Комисије, а стални секретаријат се налази у Стразбуру.

⁷⁰⁴ Изборни закон Босне и Херцеговине, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 48/2011 - одлука

дужности чланова представничких тијела изабраних у складу с наведеним законом почињу даном конституисања представничких тијела и када изабрани носилац мандата који је изабран на директним или индиректним изборима, потпише изјаву којом одбија или прихвата мандат. Мандат Тихићу је трајао јер конкретно тијело није било формирано у складу са резултатима избора.⁷⁰⁵

Одбијен је приговор Републике Српске у вези са већ утврђеном надлежношћу Републике Српске да донесе оспорени пропис, а на основу чл. 68, тачка 6) Устава Републике Српске, с образложењем да не постоји идентитет захтјева и да се ради о два различита предмета.⁷⁰⁶ Исто тако, одбијен је и приговор о ненадлежности Уставног суда Босне и Херцеговине да одлучује у овом предмету, уз истицање да је оцјена уставности у вези са чл. VI/3а) Устава Босне и Херцеговине *par excellence* надлежност овог суда.⁷⁰⁷

Приговор *ratione personae* у односу на имовину суд одбија подсјећајући на сопствену судску праксу којом је уставну заштиту у погледу права на имовину проширио и на јавноправне субјекте, дајући ширу заштиту него што то Конвенција прописује, што истом није забрањено. Уставни суд закључује да држава, као административно-територијални ниво власти, може уживати право на имовину.⁷⁰⁸

У предметној одлуци суд дефинише „државну имовину“ „као облик власништва који је по својој структури сличан грађанскоправном приватном власништву, а представља посебан правни концепт, те, из тога разлога, ужива посебан статус. Државна имовина је карактеристична по јавноправној природи односа субјеката и коришћења те имовине, као и њеног титулара. Она обухвата с једне стране, покретне и непокретне ствари које су у рукама јавне власти и које јој служе ради вршења те власти, с друге стране, она може обухватити „јавно добро„ (морска вода и морско дно, ријечна вода и ријечна корита, језера, планине и друга природна богатства, јавна саобраћајна мрежа, саобраћајна инфраструктура, итд.). „⁷⁰⁹

У вези са одребама алинеје 6 Преамбуле и чл. III/2а) и III/5а) Уставни суд изводи закључак да државна имовина рефлектује државност, суверенитет и територијални интегритет Босне и Херцеговине, те чини интегрални дио уставних карактеристика и овлашћења држава, а што Босну и Херцеговину чини једином надлежном инстанцом за

УС, 63/2011 - одлука УС, 18/2013, 7/2014, 31/2016, 54/2017 - одлука УС, 41/2020, 38/2022, 51/2022, 67/2022, 24/2024 и 24/2024 – исп.

⁷⁰⁵ Одлука о допустивости и меритуму бр. У 1-11, ст. 48.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, ст. 52.

⁷⁰⁷ *Ibidem*, ст. 53.

⁷⁰⁸ *Ibidem*, ст. 57 и 58.

⁷⁰⁹ *Ibidem*, ст. 62.

законско регулисање питања државне имовине. Чак и Уставни суд истиче став да Устав Босне и Херцеговине дијели надлежности између државе и ентитета, али да он не садржи ниједну одредбу која се односи на државну имовину.

Уставни суд Босне и Херцеговине у меритуму утврђује да је држава Босна и Херцеговина титулар државне имовине, те да искључива надлежност државе Босне и Херцеговине, тј. Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине да регулише питање државне имовине произилази из чл. I/1, чл. III/3 б) и чл. IV/4 е) Устава Босне и Херцеговине. Оспорени закон проглашава неуставним, те закључује да је слиједом ове одлуке непотребно одговарати на повреду других одредби Устава и Конвенције, на које се подносилац позива.

Овај предмет отворио је бројна питања и продубио проблеме између ентитета у погледу питања државне имовине. Уставни суд Босне и Херцеговине се у предметној одлуци фокусирао на позивање на државноправни континуитет и суверенитет, а који Република Српска не спори, не узевши у обзир суштину материје коју регулише оспорени закон, као ни своје раније одлуке којима је потврђена надлежност Републике Српске да одређене односе стварноправног карактера на својој територији уреди властитим законима.

3.2. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 8/19

Уставном суду Босне и Херцеговине, захтјевом за оцјену уставности члана 53 Закона о пољопривредном земљишту Републике Српске, 2019. године обратило се седам делегата Вијећа народа Републике Српске.⁷¹⁰ Одредба чл. 53 Закона о пољопривредном земљишту Републике Српске прописивала је да пољопривредно земљиште на територији Републике Српске, које је уписано у јавним евиденцијама као општенародна имовина, без уписаног права коришћења, управљања или располагања, затим као друштвено, односно државно власништво с правом коришћења, управљања или располагања у корист предузећа која су била предмет приватизације или је уписано као посјед тих предузећа или као посјед бивших друштвено-правних лица са сједиштем ван територије Републике Српске, ступањем на снагу измјена истог, по сили закона постаје власништво и посјед Републике Српске. Овим чланом прописан је и поступак уписа предметног

⁷¹⁰ Закон о пољопривредном земљишту Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, број 93/0686/07, 14/10, 5/12, 58/19 и 119/21 и „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 16/20 – Одлука УС, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 119/2021 и 106/2022.

земљишта. Оспорена измјена Закона о пољопривредном земљишту објављена је у Службеном гласнику Републике Српске бр. 58/19.

У захтјеву за оцјену уставности оспореног члана Закона о пољопривредном земљишту, подносиоци захтјева истичу повреду чл. I/1, III/3б) и IV/4е) Устава Босне и Херцеговине. Упозоравају на одлуку у предмету бр. У 1-11, те на Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине. Неспорним сматрају да је дефиниција државе имовине из одлуке Уставног суда бр. У 1-11 обухватила и непокретности које регулише оспорени члан, те сматрају неприхватљивим да Република Српска „једнострано рјешава питање државе имовине“, а које је у искључивој надлежности Босне и Херцеговине. Подносиоци захтјева затражили су да Уставни суд Босне и Херцеговине донесе одлуку о привременој мјери којом би забранио примјену оспорене одредбе до доношења коначне одлуке о наведеном захтјеву.

Народна скупштина је у одговору на захтјев истакла приговор активне легитимације подносилаца захтјева, наводећи да нису овлашћени за покретање поступка оцјене уставности из разлога што је Дом народа посебно тијело за заштиту виталног националног интереса било којег од конститутивних народа, а не други дом Народне скупштине Републике Српске, што произилази из чл. 69, ст. 2 Устава Републике Српске.

Наводе из захтјева за оцјену уставности Народна скупштина сматра неоснованим и тражи од суда да одбије захтјев и привремену мјеру. Аргументи којима се „бранила“ Република Српска у овом предмету су слични онима из одговора у предмету бр. У 1-11, али уз истицање да у попису државне имовине који је извршио Уред Високог представника у Босни и Херцеговини нигдје није наведено пољопривредно земљиште као државна имовина.

Истакнуто је да се оспорена одредба искључиво односи на пољопривредно земљиште које су користила некадашња државна предузећа која су била предмет приватизације коју је проводила Република Српска у складу са Законом о приватизацији државног капитала у предузећима, а из разлога што је чл. 8 наведеног закона прописано да предмет приватизације не могу бити природна богатства, добра у општој употреби и објекти од општег културног значаја који су предузећу дати на кориштење.

Уставни суд Босне у Херцеговине у својој одлуци бр. У 8/19,⁷¹¹ а у вези с истакнутим приговором Народне скупштине да се у конкретном случају ради о приватизацији имовине некадашњих државних предузећа коју је проводила Република

⁷¹¹ Одлука о допустивости и меритуму бр. У 8/19, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, приступљено 28.05.2024. године.

Српска, не спори да је Оквирним законом о приватизацији државних предузећа и банака признато право ентитетима да приватизују предузећа смјештена на њиховој територији, али истиче да предметно пољопривредно земљиште није било уписано у било каквим јавним евиденцијама као имовина предузећа (пољопривредних задруга, комбината и сл.) која би као таква могла бити предмет приватизације. Даље, предметно земљиште је уписано у јавне евиденције непокретности као општенародна имовина, друштвено, односно државно власништво с правом коришћења и управљања, те као такво представља имовину тадашње државе Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

Уставни суд Босне и Херцеговине истиче да се његове пресуде, укључујући и ону у предмету бр. У 1/11 коначне и обавезујуће, те с тим понавља аргументе из наведене одлуке. Пољопривредно земљиште је јавно добро, те као такво представља државну имовину Босне и Херцеговине и само држава има надлежност да регулише то питање. Према томе, Уставни суд проглашава неуставним оспорене одредбе Закона о пољопривредном земљишту које је донијела Народна скупштина Републике Српске.

Став Републике Српске је да овом одлуком Уставни суд Босне и Херцеговине уређује својинске односе на територији Републике Српске, што никако није његова надлежност.

3.3. Одлука уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 9/19

Предмет број У 9/19⁷¹² покренут је пред Уставним судом БиХ опет по захтјеву седам делагата Вијећа народа Републике Српске,⁷¹³ а ради оцјене уставности чл. 2, тачке 11, 12, 20, и 21, чл. 4, чл. 6, ст. 2, чл. 8, ст. 1. алинеје 1) и 2), чл.10, чл. 15, ст. 2, чл. 24, чл. 25, ст. 4, чл. 28, ст. 3, чл. 30, ст. 1, чл. 94, ст. 4 и чл. 95, ст. 1 и 2 Закона о унутрашњој пловидби Републике Српске,⁷¹⁴ истичући повреде у вези са чл. I/1., III/3б) и IV/4е) Устава Босне и Херцеговине.

У захтјеву за оцјену уставности оспорених чланова Закона о унутрашњој пловидби Републике Српске садржана су, заправо, два кључна захтјева и то захтјев да се Народној скупштини Републике Српске оспори основ за уређење питања државне имовине, те захтјев да се одлучи о питању међународног и међудржавног промета и инфраструктуре

⁷¹² Одлука о допустивости и меритуму бр. У 9/19, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, приступљено 28.05.2024. године.

⁷¹³ Делагати су: Цевад Махмутовић, Михнет Окић, Џемалудин Шабановић, Фарук Ђозић, Мурис Чиркић, Ахмет Чиркић и Алија Табаковић.

⁷¹⁴ Закон о унутрашњој пловидби Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 54/19.

над воденим површинама у Републици Српској. У вези са међународним и међудржавним прометом и инфраструктуром на воденим површинама у Републици Српској, подносиоци захтјева истичу да је регулисање таквих питања у искључивој надлежности институција Босне и Херцеговине, а поступање Републике Српске супротно чл. III/, тачке а) и х) Устава Босне и Херцеговине, као и одребама законских аката које је у вези са тим усвојила Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине. Комуникације и промет, па и у овом случају, искључива су надлежност Босне и Херцеговине и Министарства промета и комуникација, истичу подносиоци.

Подносиоци тврде да се оспореним одредбама крши и домаће и међународно право, у смислу међународних споразума које је Босна и Херцеговина ратификовала, као што је Оквирни споразум о сливу ријеке Саве⁷¹⁵ којим је ријешено питање пловидбе на ријечи Сави. Према Оквирној стратегији промета Босне и Херцеговине за период 2016–2030. године⁷¹⁶ ријека Сава је гранични пловни пут и на њој је успостављен међународни режим пловидбе.

Република Српска је у свом одговору поново подвукла да Устав Босне и Херцеговине садржи побројане надлежности Босне и Херцеговине, док сва остала питања која нису дио чл. III/1 а) јесу и даље у надлежности ентитета. С тим у вези, неспорна је надлежност Републике Српске да питање унутрашње пловидбе уреди на начин како је то прописано Законом о унутрашњој пловидби Републике Српске. Предмет оспореног закона није међународна, већ унутрашња пловидба, у оквиру територијалних вода Републике Српске, па није јасно како се истим могу повриједити одредбе на које се позивају подносиоци захтјева.⁷¹⁷

Народна скупштина даље наводи да оспорени чл. 3⁷¹⁸ и 4⁷¹⁹ Закона о унутрашњој пловидби Републике Српске ни на који начин не противријече Уставу Босне и

⁷¹⁵ Оквирни споразум о сливу ријеке Саве, доступан на <https://fmpvs.gov.ba/fasrb-okvirni-sporazum-za-sliv-rijeke-save-isrb/>, приступљено 30.05.2024. године.

⁷¹⁶ Оквирна стратегија промета Босне и Херцеговине за период 2016–2030. године, доступна на <https://mpv-hnz-k.ba/wp-content/uploads/2019/11/Okvirna-strategija-prometa-BiH-Bosanski.pdf>, приступљено 30.05.2024. године.

⁷¹⁷ У чл. 1 Закона о унутрашњој пловидби Републике Српске прописано је да се њиме уређују услови и начин кориштења унутрашњих вода и обала унутрашњих вода Републике Српске за пловидбу, сигурност пловидбе на унутрашњим водама Републике Српске, објекти сигурности пловидбе, пловила, бродске исправе, поступак уписа у уписник и брисања пловила из уписника, способност пловила за пловидбу, бродари, пријевоз робе и путника, пловидбене незгоде, ријечни информациони систем и техничко одржавање водних путева.

⁷¹⁸ Чл. 3 предметног закона уређује питање унутрашњих вода Републике Српске, а које чине ријеке, канали и језера и остали водени простори Републике Српске, на чијим се одређеним пловним путевима обавља пловидба.

⁷¹⁹ Чл. 4 прописује се да су унутрашње воде општа добра у власништву и посједу Републике Српске.

Херцеговини, а ни међународном праву. Основни циљ овог законског рјешења је заштита и онемогућавање сваког штетног поступања с унутрашњим водама Републике Српске, а не уређење питања државне имовине.

Својом одлуком у овом предмету Уставни суд Босне и Херцеговине отишао је још један корак даље у односу на Одлуку бр. У 1/11 и У 8/19, а у смислу проширења обима државне имовине, односно појашњења шта све спада у државу имовину Босне и Херцеговине. Тако у ст. 77 Одлуке у овом предмету Суд каже да се „ под појмом државне имовине не могу сматрати само некретнине у смислу зграда и осталог, те да државна имовина једне стране обухвата , покретне и непокретне ствари које су у рукама јавне власти и које јој служе ради вршења те власти, а с друге стране, државна имовина може и обухватити јавно добро, које по својој природи приоритетно служи свим људима у држави (текућа вода, заштита климатских услова живота, заштита других природних ресурса као што су шуме, нужна државна инфраструктурна мрежа у смислу Анекса 9 Дејтонског споразума).“

Према образложењу Уставног суда, оспорени закон представља мијешање у питање уређења државе имовине за шта Република Српска нема уставну надлежност. Исто тако, ријеке Сава и Дрина чине међународну границу Босне и Херцеговине и не могу се сматрати унутрашњим водама Републике Српске. Због свега наведеног, уважени су захтјеви подносиоца, те неуставним проглашене одредбе Закона о унутрашњој пловидби Републике Српске.

3.4. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У 4/21

Бошњачки делагати у Вијећу народа Народне Скупштине Републике Српске поднијели су захтјев за оцјену уставности и Закона о шумама Републике Српске, о чему је Уставни суд Босне и Херцеговине одлучио у предмету бр. У 4/21.⁷²⁰

Подносиоци захтјева споре да све шуме и шумско земљиште буду у својини Републике Српске, других правних и физичких лица.⁷²¹ Неспорно је да физичка и правна лица могу бити имаоци права својине на шумама и шумском земљишту, али не и Република Српска.

⁷²⁰ Одлука о допустивости и меритуму бр. У 4/21, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, приступљено 28.05.2024. године.

⁷²¹ У чл. 2 оспореног закона прописано је да су шуме и шумско земљиште природна добра од општег интереса и уживају посебну бригу и заштиту Републике Српске.

Република Српска истиче да се Законом о шумама Републике Српске уређују питања од значаја за шуме као добро од општег интереса ради унапријеђења и одрживог коришћења шума и шумског земљишта, али и развоја шумарства у Републици Српској. Закон на цјеловит начин регулише шуме и шумско земљиште и односи се на све облике својине, те њим ни на који начин није регулисано питање државне имовине. Аргументи и једне и друге стране у овом предмету исти су или слични као и у предметима бр. У 1/11, У 8/19 и У 9/19.

Уставни суд Босне и Херцеговине је опет прихватио све захтјеве подносилаца, не уважавајући ниједан аргумент Републике Српске, а стиче се утисак да Уставни суд Босне и Херцеговине у свакој слједећој одлуци о „државној имовини“ проширује обим и садржину државне имовине, кршећи при томе и Устав Босне и Херцеговине и Дејтонски мировни споразум.

3.5. Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету бр. У-10/22

Исти ставови као и у претходно поменутим одлукама Уставног суда Босне и Херцеговине поновљени су и у предмету број У-10/22⁷²² у којем је стављен ван снаге Закон о непокретној имовини која се користи за функционисање јавне власти у Републици Српској, а који захтјев су поднијели Бакир Изетбеговић, Асим Сарајлић, Амир Фазлић, Муниб Јусуфовић, Денис Бећировић и Златко Милетић, шест делегата Дома народа Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине.

Подносиоци захтјева сматрају да је одредбама оспореног закона у својину Републике Српске пренесен „дио државне имовине“ што је у супротности са Законом о привременој забрани располагања државном имовином, Уставом Босне и Херцеговине, те пресудама Уставног суда Босне и Херцеговине.

Према одредбама оспореног закона носиоци права својине на непокретним стварима које служе за функционисање јавне власти биће Република Српска, јединице локалне самоуправе, јавна предузећа, јавне установе и друге јавне службе чији је оснивач Република Српска,⁷²³ што је неприхватљиво подносиоцима захтјева.

Република Српска истиче да се својинскоправни односи регулишу законом и да законска рјешења која се тичу права својине једнако вриједе за све субјекте права, били

⁷²² Одлука о допуствости и меритуму, бр. У 10/22, доступна на <https://www.ustavisud.ba/uploads/odluke/U-10-22-1342532.pdf>, приступљено 30.05.2024. године.

⁷²³ Чл. 3 Закон о непокретној имовини која се користи за функционисање јавне власти у Републици Српској.

они приватноправног или јавноправног карактера. Обим права својине не може бити одређен чињеницом ко је ималац права својине, нити то може утицати на садржај права својине. Зашто се као титулар права својине не би могао појавити и јавноправни субјект па и сама Република Српска?

Још једном је поновљено да у Уставу Босне и Херцеговине не постоји категорија „државна имовина“, јер сва имовина која није у власништву физичких и правних лица припада ентитетима, што је потврђено и у процесу приватизације. Захтјев подносилаца доводи у питање, између осталог и процес приватизације државног капитала у привредним друштвима, приватизације станова у државној својини, додјелу концесија, јавно-приватна партнерства, управљање природним ресурсима и сл.

Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине била је очекивана, без нових аргумената. У одлуци бр. У-10/22 суд истиче да је „поновио своје становиште из претходних одлука“ признајући на тај начин да основ за одлучивање и у овом предмету није био Устав Босне и Херцеговине. Пракса Уставног суда Босне и Херцеговине и одлуке Високог представника у Босни и Херцеговини пријете да наруше основне принципе на којима се темељи уређење својинских односа.

Глава VI: ПРАВО НА ИМОВИНУ У ВЕЗИ СА РЕСТИТУЦИЈОМ И СУКЦЕСИЈОМ

1. Узроци проблема – распад СФРЈ

Распад СФРЈ⁷²⁴ који је био узрокован различитим спољним и унутрашњим факторима оставио је огромне посљедице у свим аспектима живота новонасталих држава и њиховог становништва. У оружаним сукобима који су пратили нестајање СФРЈ са историјске позорнице настале су, прије свега, многобројне људске жртве па онда и уништење и оштећење имовине (станова, кућа, привредних постројења итд.), протјеривње и расељавање људи, губитак радних мјеста, повећање степена криминала и др. Дискриминација и губитак права због расне, националне или вјерске нетрпељивости пратили су ове трагичне догађаје.⁷²⁵ О каквим размјерама расељавања се ради најбоље илуструју подаци да је у Босни и Херцеговини у периоду трајања грађанског рата од 1992. године до 1995. године расељено или избјегло око 2,2 милиона становника. Око милион људи је расељено унутар Босне и Херцеговине, а око 1,2 милиона људи је

⁷²⁴ Процес распада СФРЈ започела је Република Словенија усвајањем Декларације о пуној суверености државе Републике Словеније од 2. јула 1990. године, а наставила Република Хрватска усвајањем Уставног акта Хрватске од 22. децембра 1990. године. Ове двије државе су 25. јуна 1991. године унилатерално прогласиле независност и издавање из СФРЈ, на начин да је Скупштина Републике Словеније усвојила “Декларацију о суверености и независности,” а Хрватски сабор је усвојио “Декларацију о проглашењу самосталне и суверене Републике Хрватске”. Након унилатералног проглашења назависности ове двије државе, ЕЕЗ је ставила тромјесечни мораторијум на одлуке о сецесији, а на инсистирање Савезног извршног вијећа СФРЈ и формирала арбитражну комисију познатију као Бадентерова комисија. Предсједник арбитражне комисије био је Робер Бадентер, Француски правник, предсједник Уставног суда Француске. Арбитражна комисија је одредила датуме иступања и то за Хрватску и Словенију 8. октобар 1991. године када је истекао мораторијум на њихове једностране одлуке о самосталности, за Бившу Југословенску републику Македонију то је 17. новембар 1991. године, а за Босну и Херцеговину то је 6. март 1992. године када је проглашен резултат спорног референдума. Републике Србија и Црна Гора, остале су у заједничкој држави, а као датум осамостаљивања одређен је 27. април 1992. године. Црна Гора је 3. јуна 2006. године прогласила независност, чиме је престала да постоји и посљедња Југославија, Савезна Република Југославија. И данас постоје различити ставови у погледу рада тзв. Бадентерове комисије, а занимљиво је и да је толико година послје за медије у региону Бадентер остао врло праћена личност па су тако на дан његове смрти 09.03.2024. године, многи медији објавили вијест о смрти човјека који је „прогласио смрт СФРЈ“, види нпр. <https://www.otvoreno.hr/top/preminuo-covjek-koji-je-proglasio-smrt-jugoslavije-nosio-je-pocasnu-titulu-u-zagrebu/475087>, приступљено 22.05.2024. године. Неки аутори бавили су се критиком дјеловања арбитражне комисије, види: Јовановић, М., *Constitutionalizing Secession in Federalized States: A Procedural Approach*, Eleven International Publishing, *Utrecht*, 2007, 83-114 и Waters, T. W., “Contemplating Failure and Creating Alternatives in the Balkans: Bosnia’s Peoples, Democracy, and the Shape of Self-Determination”, *Yale J. Int’l L.*, 2004, 438-44.

⁷²⁵ Више о узроцима и посљедицама распада бивше СФРЈ види: Јаворовић, Б., *Распад Југославије и сигурност у Европи*, *Часопис за политикологију*, вол. 31, број 1, 1994., 99-112; Вуковић, С., *Економски узроци разбијања/распада Југославије*, *Социолошки преглед*, 2011, вол. 45, бр. 4, стр. 477-504; Царевић, М., *Узроци и посљедице распада Југославије*, Бања Лука, 2003.; Јакшић, Б., *Криза Југославије*, *Филозофија и друштво* 1987-2013, 2011-231 и Пауковић, Д., *Посљедњи конгрес Савеза комуниста Југославије: узроци, тијек и посљедице распада*, *International journal for social sciences & humanities*, Vol. 1 No. 1, 2008, 21-33;

избјегло у земље широм свјета. У Републици Хрватској је само у периоду 1991. и 1992. године расељено око 550.000 лица.

Због свега наведеног појавили су се бројни проблеми грађана везани за питања њихове непокретне имовине, остваривања стечених права, наслеђивања, али исто тако и проблеми правних лица (нпр. предузећа која су сједиште имала у једној од република, а пословну јединицу или непокретну имовину у некој од осталих бивших југословенских република).

Свједоци смо да се и дан данас рјешавају бројна спорна питања настала као посљедица распада СФРЈ. Једно од таквих питања је и питање сукцесије, односно наслеђивања бивше државе и расподеле њене имовине између новонасталих држава. Друго, ништа мање важно је питање денационализације и реституције. У претходним дјеловима овог рада бавили смо се и начинима на које је бивша СФРЈ задржала у право својине физичких и правних лица од 1945. године па све до коначног распада, а сада ћемо указати какве посљедице је такав приступ праву својине оставио и колико су новонастале државе одмакле у исправљању „југословенских грешака“.

Својински систем бивше државе показао је много недостатака и онемогућавао је привреду да се развија и прати савремене токове што је препознато у посљедњим годинама постојања те државе, па се приватизацијом, односно претварањем друштвене у приватну својину настојао направити заокрет. Међутим, чињеница је да су Закон о предузећима⁷²⁶ и Закон о промету и располагању друштвеним капиталом усвојени релативно касно.

Европски суд је у много предмета вођених по представкама против бивших југословенских република одлучивао о спорним питањима сукцесије и реституције у погледу повреде права на имовину, односно чл. 1 Протокола 1. Може се рећи да је бројност представки против бивших југословенских република био један од разлога за реформу овог суда. Међутим, ако сагледамо историјски тренутак, Европски суд није био затрпан предметима проистеклим из распада СФРЈ, него и с предметима који су посљедица распада СССР, те раздвајања Чехословачке.

⁷²⁶ Закон о предузећима, „Службени гласник СФРЈ“, бр. 77/88.

2. Сукцесија СФРЈ

Сукцесија⁷²⁷ држава означава замјену једне државе другом државом у погледу одговорности за међународне односе једне територије, при чему, с једне стране долази до гашења права и обавеза државе претходнице, а с друге стране стварања права и обавеза државе сукцесора.⁷²⁸ Питање сукцесије држава се појавило као врло важно питање међународног права након Другог свјетског рата, а чији значај су препознале и УН, те почеле са радом на кодификацији ове материје.⁷²⁹ Као резултат рада у оквиру УН усвојене су Конвенција о сукцесији у односу на уговоре из 1978. године⁷³⁰ и Конвенција о сукцесији држава у односу на државну имовину, архиве и дугове из 1983. године.⁷³¹

Прве кораке ка рјешавању питања сукцесије предузела је Бадинтерова арбитражна комисија усвојивши 15 правних мишљења о распаду СФРЈ, од којих се на сукцесију односе мишљења 1, 9 и 11 - 15.⁷³² На Женевској мировној конференцији о бившој Југославији (ICFY) поновно је успостављена Радна група о питањима сукцесије, а након потписивања Дејтонског мировног споразума, Вијеће за provedбу мира (ПИЦ) преузело је главну улогу у процесу, именујући 1996. господина *Arthura Watts* специјалним преговарачем о питањима сукцесије. Треба истаћи да су свеобухватни преговори о сукцесији били могући тек од 2000. године, када је СР Југославија поднијела захтјев за чланство у УН.

Босна и Херцеговина, Република Хрватска, Република Македонија, Република Словенија и Савезна Република Југославија (СРЈ), потписале су у Бечу, 29. јуна 2001. године већ поменути Споразум о питањима сукцесије СФРЈ. Предметним споразумом

⁷²⁷ Ријеч сукцесија потиче од латинске ријечи *successio* којом се означава долазак на чије мјесто, замјена кога, односно од *succedere* – доћи на чије мјесто, замијенити кога, ступање у правни положај неке друге особе и то било у погледу само једног права (*successio in singulas res*), било у погледу свих права која је имао претходник (*successio in universum ius*), Ромац, А., *op.cit.*, 545.

⁷²⁸ Димитријевић, Д., *Међународно право сукцесије држава*, Београд, 2007., 335-336.

⁷²⁹ Више о раду на кодификацији права сукцесије држава и влада види: Ђорђевић, С., *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-3/1972, 207-217; Шаховић, М., „Сукцесија држава у односу на међународне уговоре”, *Међународна политика*, бр. 684/1978, 13–15 и Димитријевић, Д., „Сукцесија држава у односу на међународне уговоре СФР Југославије”, *Страни правни живот*, бр. 1–2/2005, 1–40.

⁷³⁰ Конвенција о сукцесији у односу на уговоре усвојена је 23.08.1978. године у Бечу, а СФРЈ је ратификовала ову конвенцију 1980. године, доступна на http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_12/t12_0076.htm, приступљено 22.05.2024. године.

⁷³¹ Конвенција о сукцесији држава у односу на државну имовину, архиве и дугове из 1983. године, потписана у Бечу, доступна на https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf, приступљено 22.05.2024. године.

⁷³² Више о томе: Милојевић, М. Б., Мишљења арбитражне комисије о Југославији (1), *Анали Правног факултета у Београду*, број 5/1993, 559-583 и Метелко, Ј., Правна питања сукцесије бивше СФРЈ у мишљењима Арбитражне комисије, *Зборник Правног факултета у Загребу*, год. 45., 1995, бр. 673-697.

регулисани су основни принципи сукцесије имовине СФРЈ, али и њених међународних обавеза.⁷³³

Споразум о питањима сукцесија СФРЈ је сложен мултилатерални споразум јавноправног карактера настао сагласношћу воља уговорних страна, а његовом закључењу претходила је резолуција Савјета безбједности УН, бр. 1022 из 1995. године. Поред подјеле имовине бивше СФРЈ, Споразум о питањима сукцесије СФРЈ третира и извршавање читавог низа међусобних права и обавеза држава сукцесора, али и права и обавеза према међународним организацијама (Међународни монетарни фонд, Свјетска трговинска организација, Међународна банка за обнову и развој итд.).⁷³⁴

Државе сукцесори су се обавезале да ће на бази начела реципроцитета, у складу са својим унутрашњим законодавством предузимати неопходне мјере за спровођење овог споразума, а како би те исте мјере биле прихваћене и дјелотворне у њеним судовима и осталим органима и како би државе и држављани других држава сукцесора имали омогућен приступ истима.⁷³⁵ Споразум прописује обавезу ратификације, што су све државе сукцесори и предузеле.⁷³⁶

У чл. 2 Споразума о питањима сукцесије државе сукцесори су се обавезале да ће преузети све неопходне мјере заштите државне имовине и архива од губитака, оштећења или уништења до коначних резултата њихове подјеле. Овим чланом државе сукцесори „натјеране“ су на сарадњу у односу на ону имовину и архиве за које постоји непосредна заинтересованост других држава сукцесора, што је у складу и са принципима узајамног повјерења, Повеље УН и међународног права.⁷³⁷

Датуми сецесије држава бивше Југославије, утврђени од стране Арбитражне комисије, врло су важни за питање преласка државне имовине са једне на другу државу

⁷³³ Споразум о питањима сукцесије има седам Прилога (анекса) који су саставни дио Споразума. Одређена област уређена је једним прилогом и то: Прилог А - Покретна и непокретна имовина; Прилог Б - Дипломатска и конзуларна представништва; Прилог Ц - Финансијска актива и пасива; Прилог Д - Архиве; Прилог Е - Пензије; Прилог Ф - Остала права, интереси и обавезе; Прилог Г - Приватна својина и стечена права. У чл. 7 је написано: “ Овај Споразум, заједно са било којим наредним споразумима неопходним за спровођење Прилога овог споразума, коначно рјешава питање заједничких права и обавеза Држава сукцесора у односу на питања сукцесије која су обухваћена овим споразумом. Чињеница да се овај споразум не бави неким другим питањима која се не односе на сукцесију, није на штету права и обавеза Држава, страна уговорница по овом споразуму, у односу на таква друга питања“. Више види: Поповић, В., Неки аспекти споразума о сукцесије имовине бивше СФРЈ, *Правни живот*, бр. 11/2012, 219-232.

⁷³⁴ Поповић, В., Привредно - правни аспекти Споразума о сукцесији имовине бивше СФРЈ, *Право и привреда*, бр. 4-6/2013, 104.

⁷³⁵ Чл. 8 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷³⁶ Чл. 11 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷³⁷ Чл. 9 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

сукцесора, јер је Конвенцијом из 1983. године прописано да је датум преласка имовине, уколико се државе сукцесори не договоре другачије, датум сецесије.

У погледу одређивања шта је државна имовина у чл. 6 Анекса „А“ Споразума о сукцесији СФРЈ остављено је на одлучивање државама сукцесорима уз напомену да се мора уважавати међународно право.

У погледу покретне и непокретне имовине релевантан је Анекс „А“, којим је као релевантни принцип за подјелу ове врсте имовине прихваћен територијални принцип. Непокретна и покретна имовина која се налазила на територији СФРЈ преноси се држави сукцесору на чијој се територији та имовина налази.⁷³⁸

Изузетак је направљен у односу на покретну материјалну државну имовину од велике важности за културну баштину једне од држава сукцесора и која је изворно са територије те државе.⁷³⁹ Таква имовина морала је у року од двије године од дана ступања на снагу Споразума о питањима сукцесији СФРЈ бити идентификована од стране заинтересоване државе сукцесора. Сукцесија покретних добра ограничена је њиховом мобилношћу, што произилази из чл. 3, ст. 1 Анекса „А“.

Члан 3, ст. 3 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ уређује се питање сукцесије имовине у случају да је покретна материјална имовина државе СФРЈ (осим војне имовине) пренијета на једну од држава сукцесора у складу са ст. 1 овог члана, а била је изнијета без дозволе са територије на којој се налазила од стране неке друге државе сукцесора. Држава која је такву имовину изнијела дужна је обезбиједити повраћај исте у што краћем могућем року или исплатити пуну накнаду за изнесену имовину.

Значај ове одредбе је и у томе што је у југословенском случају било неопходно утврдити која су државна добра фактички измјештна ван подручја држава сукцесора, уочи и након стицања. Питање сукцесије одваја се од материје државне одговорности за ратну штету, јер је суштински подјела имовине и дугова одвојено правно питање од накнаде ратне штете. Накнада ратне штете нема директног утицаја на право сукцесије, изузев другачијег споразума држава сукцесора, односно доношења обавезујућих одлука међународних органа.⁷⁴⁰

⁷³⁸ Чл. 2 Анекса „А“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷³⁹ Чл. 3, ст. 2 Споразума о сукцесији СФРЈ и односи се на умјетничка дјела, рукописи, књиге и други предмети од умјетничког, историјског или археолошког интереса за државу сукцесора и научне збирке и значајне збирке књига или архива који ће приписати тој држави.

⁷⁴⁰ Димитријевић, Д., Споразум о питањима сукцесије СФР Југославије и међународно право: Регулације отворених питања између држава сукцесора СФРЈ, *Зборник радова са међународне научне конференције*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2012, 33-35.

Врло је занимљив спор о питању сукцесије који се још увијек води између Републике Хрватске и Републике Црне Горе, а везан је за власништво над школским бродом „Јадран“. Наиме, Република Хрватска тврди да јој је Република Црна Гора „отела“ брод Јадран, док с друге стране Црна Гора тврди да јој припада власништво над бродом, јер се он у тренутку проглашења независности Хрватске, као моменту битном за одређивање сукцесије, није налазио у територијалним водама Хрватске. Позивајући се управо на чл. 3 Анекса „А“ уз Споразум о питањима сукцесије СФРЈ, Хрватска истиче да се исти не односи на војну имовину, што је тачно.⁷⁴¹ Споразумом је прописано да покретна материјална државна имовина СФРЈ која је представљала дио војне имовине те државе, треба бити предмет посебних аранжмана који треба да се договоре између заинтересованих држава сукцесора.⁷⁴²

Анекс „Б“ регулише питање сукцесије државне имовине у иностранству. Ради се о подјели дипломатских и конзуларних представништава бивше СФРЈ. Подјела треба бити извршена према врсти објеката, односно непокретности, а не према новчаној вриједности.⁷⁴³ Прописано је да ће у расподјели Босна и Херцеговина и Македонија имати веће учешће него што би имале према кључу за расподјелу ММФ или било којим другим повољнијим мјерилима по Босну и Херцеговину и Македонију у погледу расподјеле такве имовине.⁷⁴⁴ Подјела дипломатске и конзуларне имовине СФРЈ која је претходила закључењу Споразума потврђена је чланом 1 Анекса „Б“.⁷⁴⁵ У Анексу „Б“ усвојено је правило о пропорционалној подјели државне имовине, сходно чл. 18, ст. 1 тачка б) Бечке Конвенције из 1983. године.

Анекс „Ц“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ односи се на сукцесију финансијске имовине и дугова. У члану 1 Анекса „Ц“ прописана је садржина

⁷⁴¹ Види ауторски текст о овом спору адмирала у пензији Драгана Самарџића, доступан на <https://ascg.me/vijesti/admiral-samardzic-pitanje-sukcesije-vojne-imovine-previse-slozeno-da-bismo-se-njime-bavili-pausalno/>, приступљено 22.05.2024. године.

⁷⁴² Чл. 4, ст. 1 Анекс „А“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁴³ Генерална расподјела конзуларно-дипломатске имовине утврђена је у следећој размјери: БиХ—15%; Хрватској—23,5%; Македонији—8%; Словенији—14% и СРЈ—39,5%. Кључ подјеле обухватио је таксативно наведене објекте разграничења по следећим светским регионима: Земље ОЕЦД—67; Остатак Европе—6; Латинска Америка—12; Азија—8; Северна Африка—6 и Јужна Африка—23 објекта.

⁷⁴⁴ Чл. 2 Анекс „Б“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁴⁵ Подјела је извршена на начин да зграда амбасаде у Лондону припадне Босни и Херцеговини, зграда амбасаде у Паризу припада Хрватској, у Вашингтону Словенији, зграда генералног конзулата у Паризу Македонији и резиденцијалне палате у Паризу припадају СРЈ.

финансијске активе.⁷⁴⁶ Финансијска актива дијели се између држава сукцесора, по критеријуму припадности.

Анекс „Ц“ прави разлику између унутрашњих и спољних дугова СФРЈ. Чланом 2 Анекса „Ц“ прописано је шта заправо чини спољни југословенски дуг,⁷⁴⁷ док унутрашњи дуг обухвата финансијске обавезе по гаранцијама СФРЈ и Народне банке у односу на девизну штедњу у комерцијалним банкама и штедне улоге код Поштанске штедионице.⁷⁴⁸

Међународни монетарни фонд донио је одлуку о расподјели финансијске активе и пасиве СФРЈ 14. децембра 1992. године. Аутономно идентификујући критеријуме подјеле, ММФ је утврдио сљедеће пропорције: СРЈ— 36,52%, Хрватска—28,49%, Словенија—16,39%, БиХ—13,20%, и Македонија—5,40%.⁷⁴⁹ Свјетска банка је закључила споразум са државама сукцесорима СФРЈ, узимајући у обзир крајњег корисника пласираних средстава.⁷⁵⁰ Слични споразуми, по истом принципу, закључени су и са осталим међународним финансијским институцијама, као што су Европска банка за обнову и развој, Европска инвестициона банка итд.

Споразум о питањима сукцесије СФРЈ врло је значајан са аспекта међународног права сукцесија држава, а један од примјера који то потврђује је и чињеница да је категоризација државних дугова СФРЈ присутна и у Ванкуверској резолуцији чиме су усвојена рјешења добила признање у савременом међународном праву *de lege ferenda*.⁷⁵¹

У Споразуму о питањима сукцесије СФРЈ констатује се да је спољни дуг према јавним и приватним кредиторима, у принципу, територијално распоређен на државе сукцесоре моментом алокације на одређеној територији, односно самом чињеницом да

⁷⁴⁶ Финансијску активу чине готов новац, монетарно злато и други драгоцени метали, новчани депозити и хартије од вриједности. Разграничење се прави у односу на средства на рачунима Савезне владе, министарстава, органа и организација СФРЈ, Народне банке Југославије, потом девизних средстава у резервним фондовима Југославије, клириншких потраживања Народне банке Југославије према страним банкама, новчаних квота, специјалних права вучења, финансијске активе у међународним финансијским организацијама, али и имовине и потраживања која нису обухваћена овим чланом

⁷⁴⁷ Све финансијске обавезе државе претходнице, укључујући државни дуг према државама, међународним финансијским организацијама, комерцијалним кредиторима и страним банкама. У југословенски дуг улазе и дугови Народне банке Југославије према другим државама настали по основу неизмирених клириншких аранжмана.

⁷⁴⁸ Чл. 2, ст. 3, тачка а) и тачка б) Анекса „Ц“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁴⁹ Новоселац, Б., „СР Југославија и Међународни монетарни фонд“, *Југословенски преглед*, бр. 2, 1993, 87.

⁷⁵⁰ Дуг према Свјетској банци је подјељен на сљедећи начин: Србија и Црна Гора—55,7%; БиХ—21,4%; Хрватска—7,6%; Словенија—7,8% и Македонија—7,5%.

⁷⁵¹ Димитријевић, Д., „Сукцесија државних дугова СФР Југославије“, *Правни живот*, бр. 12/2004, 393–421.

је крајњи корисник смјештен на територији државе сукцесора или групе држава сукцесора.⁷⁵²

Високи представник у Босни и Херцеговини је 2009. године наметнуо Закон о расподјели, намјени и коришћењу финансијских средстава добијених по Анексу „Ц“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ,⁷⁵³ наводећи као разлоге његовог усвајања дјелимично уређење питања расподјеле и чињеницу да се појавио Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине, па је и њега потребно обухватити у расподјели.

Анекс „Д“ Споразума регулише питања сукцесије државних архива СФРЈ. Појам архива за потребе сукцесије држава односи се на међународноправни појам архива. Међународноправни појам архива задржава се искључиво на државним архивима и искључује из дефиниције установе и пословни простор у коме се налази документарна грађа депонована, чувања и употребе.⁷⁵⁴ Услов да би се архива могла сматрати за државну архиву јесте да је унутрашњим правом државе претходнице такав статус прописан.⁷⁵⁵ Други услов је да је архиву држава претходница израдила или примила у обављању државних функција. Принцип функционалне везе је тако употпуњен правилом о чувању и контроли државне архиве.⁷⁵⁶

Под архивском грађом бивше СФРЈ у смислу Споразума о питањима сукцесије подразумијевају се сви документи, без обзира на датум, врсту или мјесто гдје су смјештени, које је направила или примила бивша СФРЈ (укључујући и све државне структуре, почевши од 1. децембра 1918. године) у обављању својих функција и који су 30. јуна 1991. године припадали бившој СФРЈ у складу тадашњим законским прописима о државној архиви. Државна архива СФРЈ односи се и на филмове, аудио и видео касете и остале записе, све врсте компјутерских записа, укључујући и материјале који представљају културну баштину.

Споразум гарантује слободан приступ архиви бивше СФРЈ, као и архивама бивших република, датираних 30. јуна 1991. године и раније, представницима свих држава наследица, до потпуне реализације. Архивска грађа СФРЈ је упркос одредбама овог Анекса Ц често предмет спорења међу државама сукцесорима.⁷⁵⁷

⁷⁵² Чл. 2, ст. 1, тачка б) Анекса „Ц“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁵³ Закон о расподјели, намјени и кориштењу финансијских средства добијених по Анексу „Ц“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ, *„Службени гласник Босне и Херцеговине“*, бр. 14/98.

⁷⁵⁴ Крећа, М., *Међународно јавно право*, 286.

⁷⁵⁵ Чл. 20 Конвенције о сукцесији држава у односу на државну имовину, архиве и дугове из 1983. године.

⁷⁵⁶ Димитријевић, Д., Сукцесија Југославије у односу на државне архиве, *Правни живот*, бр. 12/2014, 256.

⁷⁵⁷ Више о архивској грађи СФРЈ и споровима види: Поповић, Ј. П., Архивска грађа Архива Југославије - Предмет архивских спорова и њено кориштење, *Архивски вјесник.*, год. 42. 1999, 231-242.

За нас је врло битан Анекс „Е“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ који регулише питања повезана са сукцесијом пензионих права. Чланом 1 Анекса „Е“ прописано је да свака држава преузима одговорност за правно основане пензије и њихову редовну исплату које је финансирала та држава у свом ранијем својству конститутивне републике СФРЈ, без обзира на националност, држављанство, боравиште или пребивалиште корисника.

У погледу исплате пензија прихваћена су начела међународног права о поштовању стечених права. У случају да корисник пензије има држављанство двије или више држава сукцесора СФРЈ пензију му исплаћује држава у којој има боравиште, а уколико се такво лице не налази на подручју држава чије држављанство има, пензија му се исплаћује према подручју на којем је боравио у вријеме датума сукцесије.⁷⁵⁸

Овим Анексом прописано је да државе сукцесори могу ради регулисања права и обавеза корисника пензија закључивати билатералне споразуме. Овом врло значајном питању све државе сукцесори су озбиљно приступиле јер је велики број држављана сваке од њих дио стажа осигурања остварио у другој држави сукцесору.

Анекс „Ф“ Споразума о питањима сукцесије прописује да ће сва права и користи које су припадале бившој СФРЈ, а који нису директно обухваћени Споразумом, подијелити између држава наследица према омјеру за подјелу потраживања. У чл. 1 побројана су наведена права и користи, на начин да је речено да она обухватају али нису ограничена на патенте, заштитне знакове, ауторска права, те дуговања бившој СФРЈ.

3. Анекс „Г“ Споразума о сукцесији СФРЈ и проблеми у тумачењу и спровођењу

Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије гарантује стечена права грађана и правних лица у погледу приватне својине и стечених права. Обавеза сваке државе сукцесора је да физичким и правним лицима друге државе сукцесора признају, заштите и врате право својине на покретним и непокретним стварима. Права на покретну и непокретну имовину која се налази на територији државе сукцесора и на коју су грађани или правна лица СФРЈ имали право на дан 31.12.1990. године биће призната, заштићена и враћена у првобитно стање од страна у складу са утврђеним стандардима и нормама међународног права и то независно од националности, држављанства, боравишта или пребивалишта таквих лица.

⁷⁵⁸ Чл. 2 Анекса „Е“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

Овим се обухватају лица која су након 31.12.1990. године стекла држављанство или ново пребивалиште или боравиште у држави различитој од државе сукцесора. Физичка и правна лица која нису била у могућности да остваре таква права имају право на накнаду у складу са грађанским и међународним правним нормама.⁷⁵⁹ Уколико је до преноса права својине дошло након 31.12.1990. године под притиском или супротно одредбама чл. 1, тачка а) Анекса „Г“ такав пренос права је ништаван.

Државе сукцесори обавезале су се Анексом „Г“ да испоштују без дискриминације све уговоре закључене између грађана или других правних лица СФРЈ почевши од 31.12.1990. године укључујући и оне закључене од стране јавних предузећа.⁷⁶⁰

Још један битан дио Анекса „Г“ је регулисање питања станарског права. У том смислу, домаће законодавство сваке од држава сукцесора које се односи на „станарско право“ ће се примјењивати једнако на лица која су била држављани СФРЈ и која су имала таква права без дискриминације по било којем основу, као што је пол, раса, боја, језик, религија, политичко или друго мишљење, национално или друштвено поријекло, припадност националним мањинама, имовно стање, рођење или други статус.⁷⁶¹

Овај анекс је наметнуо дужност државама да поштују облигације државе претходнице у смислу међународног права полазећи прије свега од приватноправних захтјева заснованих на уговорној, квазиуговорној или деликатној основи. Поред наведеног, овај Анекс „Г“ Споразума позива на закључење билатералних споразума и регулисање свих питања између бивших југословенских република.⁷⁶²

Спровођење Анекса „Г“ у пракси је можда и најкомпликованији дио питања сукцесије. То показује огроман број спорова који су вођени пред судовима држава сукцесора, али и пред Европским судом, а ради повреде гарантованих права. Посебно се то односи на враћање вриједних непокретности на хрватској обали, дуж Јадранског мора. Основни аргумент који Република Хрватска истиче је да Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије није директно примјењив и с тим у вези и поменуто Упутство државног одвјетништва. Билатералне споразуме у вези са провођењем Анекса „Г“ Споразума о питањима сукцесије Република Хрватска је закључила са Сјеверном Македонијом и Словенијом.

⁷⁵⁹ Чл. 2 Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁶⁰ Чл. 2, ст. 2 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁶¹ Чл. 6 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

⁷⁶² Чл. 5 Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

Република Србија и Република Хрватска имају највише проблема у погледу реализације Анекса „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ у пракси, а с обзиром на то да је вриједност имовине коју физичка и правна лица из Републике Србије потражују огромна, те исто тако да не постоји сагласност око примјене члана 4 Анекса Г. Према ставу Републике Србије наведени члан не прописује обавезу закључивања билатералног споразума између држава сукцесора и Анекс „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ је директно примјењив.^{763 764}

То што су међународни уговори саставни дио правног система Хрватске не значи да су сви међународни уговори директно примјењиви, односно да их Хрватски судови примјењују.⁷⁶⁵ Хрватски судови током протекле двије деценије досљедно су заступали став да се Анекс Г не може директно примијенити.⁷⁶⁶ У том смислу битна је Одлука Уставног суда Хрватске број У- I-1777/2003 којом је одбијен захтјев за утврђивање неуставности спорног Закона о забрани располагања и преузимању средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске.⁷⁶⁷

У предметној одлуци Уставни суд Хрватске истиче да је доношење спорног закона било у интересу очувања интереса државе, а осврће се и на питања Споразума о питањима сукцесије СФРЈ и Споразума о нормализацији односа између Републике Хрватске и СР Југославије.⁷⁶⁸ У Одлуци се наводи да ступањем на снагу ових споразума нису поништени правни учинци везани за преузимање средстава одређених правних особа на територију Републике Хрватске који су настали ступањем на снагу Уредби о забрани располагања и преузимања средстава, односно на темељу оспореног закона. Такође, у Одлуци се наводи да Споразумом о нормализацији односа између Републике Хрватске и СР Југославије, уговорне стране нису преузеле обавезу враћања тих

⁷⁶³ Види: Црнић-Гротић, С., Фабијанић, Г. и Перишић, П., Annex G of the 2001 Agreement on Succession Issues: Self-executing or Not?, *International Scientific Conference in Memory of Prof. Emer. V.-Đ. Degan*, Ријека, 2023, 97.

⁷⁶⁴ О директној примјењивости Анекса Г види: Вукадиновић, Р., О директној примени споразума о сукцесији у: *Регулисање отворених питања између држава сукцесора СФРЈ: Зборник радова са међународне научне конференције*, Београд, 29-30. 11. 2012. године Београд, Институт за међународну политику и привреду, 2013, 59-75.

⁷⁶⁵ *Ibidem*, 100.

⁷⁶⁶ У том смислу и сљедеће одлуке: Одлука Врховног суда Републике Хрватске, Рев. 900/07-2, од 05.05. 2008. године, доступна на <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/ne-primjena-aneksa-g-ugovora-o-pitanjima-sukcesije-5734>, приступљено 24.05.2024. године.

⁷⁶⁷ Одлука Уставног суда Републике Хрватске бр. У- I-1777/2003 од 17.03.2009. године, „Народне новине“, бр. 38/2009, доступна на https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_38_871.html, приступљено 23.05.2024. године.

⁷⁶⁸ Споразум о нормализацији односа између Републике Хрватске и Савезне Републике Југославије (у даљњем тексту: Споразум), „Народне новине – Међународни уговори“, бр. 10/96.

средстава, већ само установиле начело једнаке правне заштите имовине физичких и правних особа које имају држављанство друге уговорне стране, односно сједиште на подручју друге уговорне стране, као ону коју имају њихови држављани, односно правне особе.⁷⁶⁹

Уставни суд истиче да из чл. 4 Анекса „Г“ проистиче обавеза држава да предузму мјере које захтијевају општа правна начела или су на други начин погодне за осигурање учинковите примјене начела изнијетих у том Анексу, па због тога Уставни суд не налази да би оспорени закон био противан одредбама Анекса „Г“.

За разлику од Хрватске судске праксе, судови у Републици Србији нису досљедни у погледу става о директној примјењивости о чему свједочи и одлука Врховног суда Србије у предмету број Рев. 510/19⁷⁷⁰ у којој се каже да нема директне примјене Анекса „Г“.⁷⁷¹ Судска пракса Врховног касационог суда исто тако не иде у прилог директне примјењивости.⁷⁷² Неусклађеност судске праксе и ставова државе, доводи до критике приступа Републике Србије спровођењу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ.

Судови у Босни и Херцеговини у погледу сповођења Анекса „Г“ углавном заузимају став у складу са судском праксом Уставног суда Босне и Херцеговине. Одлучујући у предмету бр. АП 3153/15⁷⁷³ по апелацији⁷⁷⁴ „Ине“ д.д. Индустрија нафте

⁷⁶⁹ Суд истиче да Споразум о питањима сукцесије СФРЈ представља само темељ за склапање даљњих споразума између уговорних страна у погледу уређивања поступка остваривања права на накнаду за уништenu, оштећену или несталу имовину, али не и акт подобан за непосредну примјену у сваком конкретном случају, ст. 5.2. Одлуке бр. У- I-1777/2003.

⁷⁷⁰ Одлука Врховног суда Србије у предмету бр. Рев. 510/19, од 24.10.2019. године, доступна на <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/prev-5102019-3111-pravo-svojine-31124>, приступљено 23.05.2024. године.

⁷⁷¹ У предметној пресуди суд каже: “Тужилац није резидент Републике Србије, већ је резидент ... Републике ..., као бивше чланице Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (даље у тексту: СФРЈ). Зато је правни основ за решавање о праву на предају спорне ствари у посед тужиоцу, у циљу његових стечених својинских права, дефинисан Анексом Г Споразумом о питањима сукцесије, закљученим између бивших република СФРЈ, којим се регулишу питања приватне својине и стечених права. Међутим, Анекс Г Споразума о питањима сукцесије није непосредно применљив. Његовој примени нужно претходи закључење билатералних споразума међу бившим републикама СФРЈ, у конкретном случају Републике Србије и Републике”

⁷⁷² С тим увези види: Одлука Врховног касационог суда Србије у предмету бр. Рев. 534/2021 од 22.02.2021. године, доступна на <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/prev-5342021-3161-31642>, приступљено 23.05.2024. године.

⁷⁷³ Одлука о допуствости у меритуму бр. АП 3153/15 од 13.01.2018, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 13/18.

⁷⁷⁴ „Апелантица у свим апелацијама наводи да су јој оспореним рјешењима прекршени право на правично суђење из члана II/3е) Устава Босне и Херцеговине и члана 6, став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: Европска конвенција), право на имовину из члана II/3к) Устава Босне и Херцеговине и члана 1 Протокола број 1 уз Европску конвенцију и право на дјелотворан правни лијек из члана 13 Европске конвенције. Кршење наведених права апелантица види у произвољној примјени процесног права. Наводи да су судови и раније доносили рјешења о прекиду поступка, а да су тада своје одлуке заснивали на Закону о провођењу Анекса Г Споразума који је Уставни суд прогласио ништавим, а да се сад при прекидању поступка позивају на питање реципроцитета, што је,

Загреб, Уставни суд истиче да се Споразум о питањима сукцесије, односно Анекс „Г“ у конкретном случају не може примијенити, јер не постоји услов реципроцитета, а ни билатерални споразум са Републиком Хрватском.

Треба истаћи да је Босна и Херцеговина у циљу спровођења Анекса „Г“ усвојила Одлуку о спровођењу Анекса „Г“ Споразума о питањима сукцесије⁷⁷⁵ и Одлуку о заштити државне имовине, финансијских потраживања и дуговања правних лица из Босне и Херцеговине у другим државама СФРЈ,⁷⁷⁶ а којим одлукама је омогућено ентитетима да у другим државама насљедницама СФРЈ могу потраживати средстава из пасивног подбиланса. Према одредбама Одлуке о заштити државне имовине, финансијских потраживања и дуговања правних лица из Босне и Херцеговине у другим државама СФРЈ, овлашћени подносиоци захтјева су били Агенција за приватизацију Босне и Херцеговине и Министарство економских односа Републике Српске.

Република Српска је доношењем Закона о спровођењу Анекса „Г“ Споразума о сукцесији СФРЈ⁷⁷⁷ покушала да ријеша ово питање и да се заштити с обзиром на то да су Република Хрватска и Република Словенија, односно њихова физичка и правна лица, пред надлежним судовима и органима у Републици Српској, подносили тужбе ради остваривања својих права, не осврћући се овом приликом на одлуке својих највиших судских инстанци о немогућности вођења оваквих поступака од стране грађана Републике Српске и Босне и Херцеговине пред надлежним судовима у Републици Хрватској и Републици Словенији. Међутим, оспоравајући Републици Српској

према апелантицином мишљењу, недопустиво. Апелантица с тим у вези наводи и да нигдје у наведеном споразуму није предвиђена обавеза закључивања билатералних споразума, већ да је то само могућност, а да редовни судови то користе како би онемогућили странке у остварењу њихових права. Кршење права апелантица види и у томе што су редовни судови, како наводи, своје одлуке засновали на обичном допису Министарства, а што не може бити основ за прекид поступка. Апелантица наводи и да се поступак, сходно одредбама ЗПП на који се судови у конкретном случају позивају, може прекинути само до доношења одлуке суда или другог надлежног органа о претходном питању, а да у конкретном случају не постоји ни суд нити други надлежни орган који би могао донијети такву одлуку, нити се зна када ће и да ли ће бити формиран, што ствара осјећај правне несигурности. Апелантица наводи и да су редовни судови поступили противно Одлуци Уставног суда број АП 5657/10 у којој је наложен наставак поступака у сличним чињеничним и правним питањима, те да су редовни судови поступајући на такав начин прекршили апелантицино право на суђење у разумном року јер нема назнака када би предметни поступци могли бити настављени. Такође, апелантица сматра да јој, поступајући на овај начин, редовни судови ускраћују могућност ефикасне судске и правне заштите, те је онемогућују да користи дјелотворне правне лијекове како би заштитила своја права и интересе и да из свих наведених разлога редовни судови крше и њено право на имовину.“, ст. 4 предметне одлуке.

⁷⁷⁵ Одлука о спровођењу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ у Босни и Херцеговини, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 02/04.

⁷⁷⁶ Одлука о заштити државне имовине, финансијских потраживања и дуговања правних лица из Босне и Херцеговине у другим државама СФРЈ, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 02/04.

⁷⁷⁷ Закон о спровођењу Анекса Г Споразума о сукцесији СФРЈ, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 17/2010.

надлежност за доношење предметног законског акта, Уставни суд Босне и Херцеговине прогласио га је неуставним.

Двије пресуде Европског суда имају велики значај за тумачење и спровођење Анекса „Г“, а то су предмети *Mladost Turist a.d. v. Croatia*⁷⁷⁸ и *Vegrad d.d. vs. Serbia*⁷⁷⁹. У оба предмета Европски суд истиче да Анекс „Г“ није директно примјењив и даје препоруке државама сукцесорима да приступе закључивању билатералних уговора.

Предмет *Mladost Turist a.d. v. Croatia*, подносиоца трговачког (дионичког) друштва из Београда најбоље је показао посљедице односа Републике Хрватске према имовини правних лица из Републике Србије, али и створио у широј јавности утисак да је Европски суд „легализовао“ одузимање имовине привредних друштава у Републици Хрватској.⁷⁸⁰

Подносилац представке у овом предмету прво се 2007. године обратио Основном суду у Шибенику подношењем тужбе против државе Хрватске и једне основне школе са подручја тог града на коју је пренијето власништво на спорних једанаест земљишних честица у Тисном, а које су биле предмет спора. Тужбеним захтјевом затрежан је повраћај права власништва или накнада у износу од четири милиона еура. Истакнуто је да је „Младост Турист“ а.д. Београд у вријеме СФРЈ имало уписано право коришћења на спорним земљишним честицама, на којима се налазило одмаралиште за дјецу и младе „Београд“ којим је управљао подносилац представке.

Првостепени суд је тужбу одбио уз образложење да се тужбени захтјев тужиоца односи на непостојећу имовину. У првостепеној пресуди се наводи да је тужилац имао право коришћења само на једној земљишној честици, док је на преосталима право коришћења било уписано на општину Београд. Та једна честица је спојена са преосталих десет накнадано, чиме је формирна нова земљишна честица, на коју тужилац не може полагати никаква права својине.

Шта је у конкретном предмету урадила Република Хрватска? Прво је на основу неколико уредби из 1991. године забранила предузећима или другим правним особама са сједиштем у другим републикама бивше СФРЈ да обављају било какве трансакције које се односе на имовину (укључујући и непокретну имовину) која се налази у Републици Хрватској. С обзиром на историјски тренутак и чињеницу да су сличне потезе

⁷⁷⁸ *Mladost Turist a.d. v. Croatia*, Представка бр. 73035/14, Пресуда од 21.02.2017. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172195>, приступљено 23.05.2024. године.

⁷⁷⁹ *Vegrad d.d. vs. Serbia*, Представка бр. 6234/08, Пресуда од 04.06.2019. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194378>, приступљено 23.05.2024. године.

⁷⁸⁰ С тим у вези види и сљедеће: Реакција Удружења грађана „Одузета имовина“ Нови Сад- Сарајево, <https://oduzetaimovina.org.rs/images/dokumenti/fulldocs/Aneks%20G-rad.pdf>, приступљено 25.05.2024. године.

направили и друге југословенске републике не можемо тврдити да је то било у потпуности неоправдано. Међутим, Република Хрватска је отишла корак даље тако што је већ поменутом Уредбом Владе Републике Хрватске из 1992. године сву покретну и непокретну имовину и имовина правних лица са сједиштем у Србији или Црној Гори пренијела на државу, што је учињено и са спорним земљиштем „Младост Турист“ а.д. Београд, које је прво 1994. године уписано на државу, да би потом држава пренијела право својине на једну основну школу. Република Хрватска је право власништва на предметним непокретностима коначно стекла на основу Закона о власништву и другим стварним правима Републике Хрватске из 1997. године, а којим су власници постојећих квазивласничких права над имовином у друштвеном власништву (право управљања, право коришћења и право располагања) *ex lege* постали њихови власници.

Жупанијски суд у Шибенику је 2011. године одбио жалбу „Младост Турист“ а.д. Београд на првостепену пресуду, а 2013. године Врховни суд Републике Хрватске одбио је ревизију. „Младост Турист“ а.д. Београд је након тога поднио уставну тужбу против пресуде Врховног суда Републике Хрватске, позивајући се на чл. 48 и 50 Устава Републике Хрватске и на чл. 1 Протокола бр. 1 уз Конвенцију. Уставни суд Републике Хрватске је рјешењем из 2014. године одбацио уставну тужбу подносиоца захтјева као недопуштену.

У представи Европском суду истакнута је повреда чл. 1 Протокола бр. 1 уз Конвенцију и то другог правила, лишење подносиоца права власништва. Подносилац представке је навео и да су му одузето власништво Хрватске власти одбиле вратити кршећи при том одредбе Уговора о сукцесији, односно његов Анекс „Г“. Према наводима из представке, Република Хрватска не само да је одузела имовину подносиоца и уписала је на државу, него након ступања на снагу Анекса „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ одбија да ту имовину врати или плати одговарајућу накнаду. Поред наведеног истакнута је и повреда чл. 14 Конвенције, односно дискриминација подносиоца представке на националној основи, те немогућност коришћења дјелотворног правног лијека ради заштите права на мирно уживање имовине.

Европски суд је у овом предмету одбио представку подносица као *ratione temporis* неспојиву с одредбама Конвенције у смислу чл. 35, ст. 3, тачке а). У вези са позивањем подносица на кршење одредби Анекса „Г“ Споразума о питањима сукцесије СФРЈ Европски суд истиче да државе чланице Конвенције немају никаву обавезу па ни враћања спорне имовине или плаћања накнаде за све случајеве који су наступили прије ратификације Конвенције. То би значило да Република Хрватска нема никакву обавезу

враћања имовине коју је до 1997. године, односно до ратификације Конвенције, пренијела на себе, слиједом законских и подзаконских прописа које је усвајала. Истакнуто је и да подносилац представке у конкретном случају нема имовину која би се могла подвести под постојеће право.

Европски суд истиче да уколико држава чланица Конвенције донесе законске прописе о враћању одузете имовине прије ратификације Конвенције, такви ће прописи створити ново власничко право у смислу чл. 1 Протокола 1 за физичка и правна лица која испуњавају услове за признање таквог права⁷⁸¹.

4. Денационализација и реституција након распада СФРЈ

Проблем гаранције права на имовину у бившим југословенским републикама није настао само као посљедица распада СФРЈ, неспровођења или селективног спровођења (од стране појединих држава) Уговора о питањима сукцесије СФРЈ, већ и из система својинских односа који су у СФРЈ постојали од 1945. године па до њеног распада. У дијеловима овог рада који се односе на питања позитивноправног уређења права својине у СФРЈ и облицима ограничења и одузимања својине, образложен је концепт права својине и тадашњи друштвено – економски односи.

Суочавање са посљедицама одузимања и ограничавања права својине у бившој СФРЈ, државе наследице је приморало да донесу законске прописе којима би поступак и садржина имовине која се враћа бившим власницима били на јасан начин уређени. С обзиром на размјере одузете имовине и различите категорије субјеката у чије право својине је задирано, процес враћања имовине је мукотрпан посао суочен са многобројним препрекама.⁷⁸² Ако бисмо дословно схватили процес денационализације⁷⁸³ онда би то значило враћање стања својинских односа деценијама уназад, што је врло компликовано и захтијева стручност и висок ниво познавања коријена проблема.

⁷⁸¹ *Mladost Turist a.d. v. Croatia.*, ст. 52.

⁷⁸² Више о проблемима и резултатима денационализације види: Ранђеловић, Д., Проблеми и резултати денационализације у земљама чланицама бивше СФРЈ, *Универзитетска мисао - часопис за науку, културу и умјетност*, Универзитет у Новом Пазару, вол. 13, 2014.

⁷⁸³ Денационализација (енгл. *denationalization*, нем. *entnationalisierung*) је процес враћања приватним власницима имовине која им је одузета на основу прописа о аграрној реформи, национализацији, конфискацији и другим појавним облицима одузимања имовине.

Треба истаћи да је денационализација шири појам од појма реституције. Она је правни основ *sui generis* за престанак и стицање права својине, различит од других класичних правних основа којима се стиче својина. Денационализација поред враћања имовине одузете по прописима о национализацији подразумева и враћање имовине одузете по другим основама (конфискација, аграрна реформа, чак и неке одлуке војних и цивилних власти итд.).⁷⁸⁴

С проблемом враћања одузете имовине суочиле су се све посткомунистичке државе у Европи. Предуслов за економску транзицију из планске привреде у тржишну економију био је уређење својинских односа и јасне гаранције приватне својине физичким и правним лицима.⁷⁸⁵ Транзиционе економије требале су стране инвестиције којих без владавине права посткомунистичке државе нису могле очекивати. Тај процес није заобишао и тренутно привредно најјачу земљу ЕУ, Републику Њемачку, након уједињења и пада Берлинског зида.

Државе наследице СФРЈ су различито приступале процесу денационализације, а резултат је, нажалост, највише условљен политичком вољом у свакој појединој држави. Република Словенија прва је приступила процесу денационализације имовине доношењем Закона о денационализацији⁷⁸⁶ из 1991. године. Овим прописом прихваћен је концепт враћања имовине у натури, а уколико то није било могуће, накнада се даје у другој имовини, хартијама од вриједности или новцу.⁷⁸⁷

Право на враћање имовине признато је лицима којима је имовина подржављена на основу прописа са списка наведеног у закону о реституцији, као и без правног основа и њиховим правним сљедницима, а у складу са чл. 3, 4, 5 и 15 Закона о денационализацији у Словенији. Под имовином, у смислу овог закона, подразумевају се покретне и непокретне ствари и предузећа, односно капиталски удио личних или капиталских друштава.⁷⁸⁸

Поступак враћања се спроводи по правилима управног поступка. У првом степену организује се међуминистарска стручна комисија, а у случајевима када је имовина прешла у својину државе конфискацијом, о денационализацији одлучује окружни суд у ванпарничном поступку.

⁷⁸⁴ Simonetti, P., *Денационализација*, Правни факултет Ријека, 2004, 21.

⁷⁸⁵ Von Rundstedt, S., *Restitution Regimes in Post-Communist Eastern Europe: A Legal Analysis*, LLM Theses and Essays, University of Georgia School of Law, 1997, 2.

⁷⁸⁶ Закон о денационализацији, „Урадни лист Словеније“, бр. 21/91, 56/1992, 13/1993, 31/1993, 24/1995, 23/1997, 65/1998 и 76/1998.

⁷⁸⁷ Чл. 2 Закона о денационализацији.

⁷⁸⁸ Чл. 8 Закона о денационализацији.

Република Словенија ријешила је већину захтјева за повраћај одузете имовине физичким и правним лицима, осим предмета враћања имовине италијанским грађанима у словеначкој Истри. Споразум око овог питања још увијек изостаје између двије државе, а Италија истиче да су накнаде за одузету имовину неоправдано ниске.

Пажњу јавности али и бројне судске процесе изазвали су предмети враћања имовине Католичкој цркви у Словенији, те питање враћања имовине Краљевској породици Карађорђевић, којој је и у овој бившој југословенској републици одузета бројна, врло вриједна имовина након Другог свјетског рата. Католичка црква потраживала је разну покретну и непокретну имовину од чега треба издвојити острво Блед, некретнине у подручју Триглавских језера, приобалног појаса Бохињског језера и десетине хектара шуме. Вођене су десетине поступака, а црква је успјела да поврати дио имовине, док јој је за дио исплаћена накнада у новцу. Посебно се истиче огромна накнада која је исплаћена за национализоване шумске посједе.

У погледу имовине породице Карађорђевић, њихови потомци су тражили да им се врати резиденцијални комплекс „Брдо код Крања“ који им је конфискацијом одузет 1947. године.⁷⁸⁹ Позивајући се, између осталог, и на чл. 87 Закона о денационализацији Република Словенија је овај захтјев одбила.⁷⁹⁰ Породица Карађорђевић сматра да се ради о политичкој одлуци, условљеној вриједношћу предметне имовине и значајем који у политичком смислу има за Републику Словенију. Године 2011. извршена је рехабилитација кнеза Павла, а Виши суд у Београду одлучивао је и о рехабилитацији других чланова породице Карађорђевић, па је јасно да се одредба чл. 87 Закона о денационализацији у Републици Словенији не може односити на породицу Карађорђевић.⁷⁹¹

Република Хрватска донијела је одмах након осамостаљења Закон о забрани пријеноса права располагања и коришћења одређених некретнина у друштвеном

⁷⁸⁹ Породица Карађорђевић је захтјев прво поднијела Европском суду, али је он преусмјерен на Републику Словенију, да би представа поново упућена Европском суду, након неуспјеха.

⁷⁹⁰ Чл. 87 Закона о денационализацији гласи: „Изузетно од одредби овог закона корисници права на денационализацију нису претходни власници имовине која је подржављена по Закону о одузимању ратне добити стечене за вријеме непријатељске окупације („Службени лист ДФЈ“, бр. 36/45), Закон о кривичним дјелима против службене дужности („Службени лист ДФЈ“, бр. 26/45) и на основу указа Председништва Президијума Народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије од 8.3.1947. године, У. бр. 392 („Службени лист ФНРЈ“, бр. 64/47).

⁷⁹¹ Одлука Вишег суд а у Београду бр. 479/14 од 16.09.2014. године, доступна на <https://www.bq.vi.sud.rs/files/jelisaveta-aleksandar.pdf>, приступљено 25.05.2024. године.

власништву на друге⁷⁹² као и Закон о накнади за имовину одузету за вријеме југословенске комунистичке владавине⁷⁹³. За разлику од осталих држава региона у Републици Хрватској је прихваћен принцип реституције у новцу или вриједносним папирима, а изузетно се предвиђа могућност натуралне реституције.⁷⁹⁴ Лица која су легитимисана да траже враћање одузете имовине одређена су у чл. 2 наведеног закона, а рјешење је слично као и у осталим републикама бивше Југославије.

У погледу имовине тзв. народних непријатеља и сарадника окупатора, односно особа којима је имовина конфискована или којима је казна конфискације изречена као заштитна мјера, могуће је извршити поврат такве имовине, односно дати накнаду у новцу, уколико је пресуда против тих лица резултат злоупотребе права или злоупотребе моћи.⁷⁹⁵ Право на повраћај одузете имовине овим законом је признато свим лицима, без обзира на држављанство и свим насљедницима.

Република Македонија је, такође, усвојила закон по којем се враћа одузета имовина и то 7. маја 1998.⁷⁹⁶ Закон прописује да се даје накнада за имовину физичким лицима и вјерским храмовима, манастирима и вакуфима којима је имовина одузета после 2. августа 1944. године и то имовина одузета на основу закона, као и без правног основа.

Црна Гора има велике проблеме за процесом денационализације, а они су условљени недовољно прецизним законским рјешењима. Хронологија враћања имовине бившим власницима у Црној Гори почиње доношењем Закона о привременој забрани располагања бившом друштвеном имовином која је као таква постала одузимањем законом, другим прописима и противправним радњама⁷⁹⁷. Овим законским прописом забрањено је отуђење или било која друга правна радња у вези са овом имовином.

⁷⁹² Закон о забрани пријеноса права располагања и коришћења одређених некретнина у друштвеном власништву на друге, „Народне новине“, бр. 53/90, 61/91, 25/93 и 70/93.

⁷⁹³ Закон о накнади за имовину одузету за вријеме југословенске комунистичке владавине Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 92/96 92/99, 39/99, 42/99, 92/99, 43/00, 131/00, 27/01, 34/01, 65/01, 118/01, 80/02, 81/02 и 98/19.

⁷⁹⁴ Уставни суд Хрватске је одлучујући по захтјеву за оцјену уставности донио Одлуку и Рјешење бр. У-I-673/196 и др., „Народне новине“, бр. 39/99 и 42/99 (исправак). Уставни суд Хрватске у наведеним одлукама закључује да ниједна транзицијска земља која проводи денационализацију нема економску моћ да надокнади све штетне посљедице одузимања имовине. Уставни суд је закључио да се у Закону о накнади полази од темељне поставке да се исправљањем старих неправди не смију учинити нове, теже неправде.

⁷⁹⁵ Чл. 4 Закона о накнади за имовину одузету за вријеме југословенске комунистичке владавине.

⁷⁹⁶ Бабић, И. и Јотановић, Р., *Грађанско право, књига 2 - Стварно право*, 190.

⁷⁹⁷ Закон о привременој забрани располагања бившом друштвеном имовином која је као друштвена постала одузимањем законом, другим прописима и противправним радњама, „Службени лист Републике Црне Горе“, бр. 55/2000.

Усвајањем Закона о праведној реституцији⁷⁹⁸ предност је дата натуралној реституцији када год је то могуће, али је закон је познавао и друге облике реституције. Оно што је добра страна овог закона је прописивање потпуне реституције⁷⁹⁹.

Међутим, примјена овог закона у пракси је била готово немогућа, због чега је Црна Гора донијела Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу⁸⁰⁰. Оно што је специфично за ове законе у Црној Гори у односу на законе о повраћају одузете имовине бивших југословенских република јесте неодређивање датума од којег одузета имовина може бити предмет повраћаја.

Право на повраћај признаје се бившим власницима ако су њихова имовинска права одузета у корист општенародне, државне, друштвене или задружне имовине.⁸⁰¹ Право на обештећење имају и бивши власници који су своја одузета имовинска права повратили на основу правног посла уз накнаду прије ступања на снагу овог закона. Прописано је да право на повраћај и обештећење немају лица на чл. 7 предметног закона.⁸⁰² Посебно негодовање бивших власника одузете имовине проузроковао је ст. 1 овог члана. Процес реституције у Црној Гори тече неоправдано споро, што је у свом извјештају констатовао и Заштитник људских права и слобода.⁸⁰³

Занимљив предмет везан за питање реституције покренула је Епархија будимљанско-никшићка (са неколико подносилаца) пред Европским судом против Црне

⁷⁹⁸ Закон о праведној реституцији, „Службени лист Републике Црне Горе“, бр. 34/2002.

⁷⁹⁹ Предмети реституције прописани су у чл. 2 Закона о праведној реституцији Црне Горе.

⁸⁰⁰ Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу Црне Горе, „Службени лист Републике Црне Горе“, бр. 021/04, 049/07, 060/07, 012/07, 073/10, 030/17 и 070/17.

⁸⁰¹ Чл. 3 Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу Црне Горе.

⁸⁰² Чл. 7 гласи: „Бивши власници којима су одузета имовинска права одређена накнада у новцу или другим стварима или правима након ступања на снагу Закона о измјенама и допунама Закона о експропријацији (‘Службени лист СФРЈ’, бр. 5/68) немају право на повраћај или обештећење у складу са овим законом. Право из ст. 1 овог члана нема ни лице коме је ствар или право одузето на основу правоснажне кривичне пресуде за кривична дјела која по међународним конвенцијама представљају ратни злочин, ако је ствар или право стечено извршењем таквог кривичног дјела. Бивши власници који су добили или су имали право да добију накнаду за одузету ствар и право од друге државе немају право на повраћај или обештећење, ако овим законом није друкчије одређено. Бивши власник који је имовинска права пренио у општенародну, државну, друштвену или задружну својину правним послом или једностраним актом, нема право на повраћај или обештећење.“

⁸⁰³ У овом извјештају Омбудсман је примијетио да је од 2004. до 2011. године, дакле за 7 година, ријешено тек 25,72% захтјева, при чему је рјешавање неуједначено у односу на регије ЦГ, тако да се предмети у средишњом дијелу рјешавају најбрже или укупно ријешених је било 42,40% (подручје Комисије за повраћај и обештећење Подгорица за градове Подгорица, Цетиње, Даниловград, Никшић, Шавник и Плужине), док је рјешавање на сјеверу (Комисија Бијело Поље за градове Жабљак, Бијело Поље, Беране, Колашин, Мојковац, Андријевица, Плав и Рожаје), и југу (Комисија Бар за градове Х. Нови, Котор, Тиват, Будва, Бар, Улцињ) знатно спорије или 16,89% односно 18,27% укупно ријешених од примљених предмета, види: Посебан извјештај о остваривању права на повраћај имовинских права и обештећење, Заштитник људских права и слобода Црне Горе, Подгорица, 2011.

Горе.⁸⁰⁴ Подносиоци представке позвали су на повреду више чланова Конвенције, укључујући и чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Подносиоци представке истичу да им је бивша Југославија у неколико наврата, неутврђених датума, одузела земљу и имања, те да су на основу Закона о праведној реституцији Црне Горе из 2002. године поднијели захтјев за повраћај предметне имовине. Како ни након њихове ургенције није одлучено у предмету, због ћутања администрације, пред Врховним судом Црне Горе покренули су управни поступак. У међувремену је ступио на снагу Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу Црне Горе, а Управни суд преузео је надлежност за управне спорове.

Међутим, нови закон није ишао у корист подносилаца представки због чега су се они обратили Европском суду, тврдећи да су им права из Конвенције повријеђена јер је Црна Гора одуговлачењем поступка по њиховом захтјеву из 2002. године, пропустила да одлучи у складу са Законом о праведној реституцији, те је тако нарушила њихова легитимна очекивања да ће им одузета имовина бити враћена. Подносиоци представки су истицали да су дискриминисани јер је Закон о повраћају одузетих имовинских права и обештећењу Црне Горе направио разлику између физичких лица и вјерских заједница у погледу реституције, те прописао да ће у погледу вјерских заједница Црна Гора донијети посебан закон.

Европски суд је представку одбацио као недопуштену *ratione temporis*, с обзиром на то да се одузимање имовине подносилаца представки и неодлучивање органа Црне Горе о реституционим правима подносилаца представки догодило прије него што је ова држава ратификовала Конвенцију и њене протоколе. Такође, Европски суд истиче да по схватању суда израженом у претходним одлукама, подносиоци представки немају ни постојећу имовину, ни легитимно очекивање.⁸⁰⁵

Република Србија усвојила је низ закона и подзаконских аката након осамостаљења, а све у циљу да исправи неправду која је физичким и правним лицима проузрокована одузимањем имовине током периода постојања СФРЈ.⁸⁰⁶ Поступак

⁸⁰⁴ *Eparhija Budimljansko-Nikšićka and others v. Montenegro*, Представка бр. 26501/05, Пресуда од 09.10.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114118>, приступљено 25.05.2024. године.

⁸⁰⁵ *Eparhija Budimljansko-Nikšićka and others v. Montenegro*, ст. 71 и 72.

⁸⁰⁶ Закони које треба поменути у Републици Србији су: Закон о условима и начину враћања имовине стечене радом и пословањем задруга после 1. јула 1953. године, "Службени гласник Републике Србије", бр. 46/90, Закон о враћању утрина и пашњака селима на коришћење, "Службени гласник Републике Србије", бр. 16/92, Закон о претварању друштвене својине на пољопривредном земљишту у друге облике својине, "Службени гласник Републике Србије" бр. 49/92, 54/96 и 62/2006, Закон о начину и условима признавања

денационализације спроводи се по одредбама Закона о враћању одузете имовине и обештећењу.⁸⁰⁷ Законом о враћању одузете имовине и обештећењу уређују се услови, начин и поступак враћања одузете имовине и обештећења за одузету имовину, која је на територији Републике Србије примјеном прописа о аграрној реформи, национализацији, секвестрацији, као и других прописа, на основу аката о подржављању, послје 9. марта 1945. године одузета од физичких и одређених правних лица и пренесена у општеном, државну, друштвену или задружну својину.⁸⁰⁸

Реституција се врши у три облика: као натурална реституција, замјенска натурална реституција и обештећење у виду државних обвезница. Наведеним законом натурална реституција је предвиђена као основни принцип обештећења, а други видови обештећења примјењују се у ситуацијама када она није могућа.⁸⁰⁹

Предмет враћања могу бити само оне непокретне и покретне ствари које се налазе у јавној својини Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединице локалне самоуправе, у државној, друштвеној или задружној својини.⁸¹⁰ Једно од основних начела овог закона јесте начело заштите стицаоца, односно законито стечено право својине не смије бити повријеђено. Надлежни орган за провођење управног поступка је Агенција за реституцију Републике Србије.

Неки сматрају да се ради о „непоштену закону“, а посебно ранији власници и њихови наследици.⁸¹¹ Поједини аутори истичу да је предметни закон исувише касно донесен и да је поступак враћања одузете имовине попримио, нажалост, особине самих поступака којима је имовина одузима. Приговара се стихијском доношењу прописа и утицају на њихово спровођење одређених лица или група блиских властима.⁸¹²

Један од приговора овом закону је изнесен у погледу чл. 65 у којем је прописано да ће се примјена истог на територији Аутономне покрајине Косово и Метохија уредити по престанку функционисања међународне управе успостављене у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбједности УН, чиме је по мишљењу угледних аутора направљена

и враћању земљишта које је прешло у друштвену својину по основу пољопривредног земљишног фонда и конфискацијом, *"Службени гласник Републике Србије"*, бр. 18/91, 20/92, 42/98 и др.

⁸⁰⁷ Закон о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије, *"Службени гласник Републике Србије"*, бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014, 88/2015 - одлука УС, 95/2018 и 153/2020.

⁸⁰⁸ Чл. 1 Закона о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије,

⁸⁰⁹ Чл. 8 Закона о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије.

⁸¹⁰ Чл. 9, ст. 1 Закона о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије.

⁸¹¹ Нинковић, Ђ., „Неправедни закони- национализација и реституција“, *Правни живот*, бр. 10/2014, 415-419.

⁸¹² Самарџић, С., Натурална реституција у Србији, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 4/2012, 443-445.

дискриминација у односу на интересанте чија се имовина налази на територији АП Косова и Метохије.⁸¹³

Једно од питања које уређује Закон о враћању одузете имовине и обештећењу је и питање реституције у погледу страних лица. Према Закону право на реституцију имају само физичка лица, а од правних лица само задужбине, што у погледу страних лица значи да корисници реституције могу бити само страни држављани и задужбине чији оснивач је страно лице.⁸¹⁴ Лица без држављанства могу да поднесу захтјев и остваре своја права на реституцију и обештећење, посебно имајући у виду да им мултилатерална Конвенција о правном положају лица без држављанства од 28. септембра 1954. године јемчи положај који није неповољнији од оног који важи за странце и, уз то, релативизира услов реципроцитета⁸¹⁵.

Република Србија донијела је посебан закон који регулише враћање одузете имовине црквама и вјерским заједницама из 2006. године.⁸¹⁶ Заправо, овај законски пропис усвојен је можемо рећи као *lex specialis* иако у вријеме његовог доношења није било општег прописа о реституцији. Обим и вриједност одузете имовине Српске православне цркве, као и значај ове институције за друштво у цјелини, сигурно су били мотиви законодавца да почне са рјешавањем питања враћања предметне имовине и да то питање уреди посебним законом.

Закон о реституцији црквене имовине предвиђа враћање неке друге непокретности у јавној својини у случају да потпуна натурална реституција није могућа у конкретном случају. Тржишна новчана накнада исплаћује се само ако враћање у натуралном облику или у виду друге одговарајуће имовине није могуће.⁸¹⁷

Немогуће је реституционим законодавством, у било којој држави, па ни у Републици Србији доћи до потпуног задовољења правде у односу на лица којима је током комунистичке владавине имовина одузета. Често се у теорији таква немогућност оправдава тзв. транзиционом правдом, као обликом правде који одступа од редовне правде.⁸¹⁸

⁸¹³ Више М. Радовић, Неправна и неморална селективност Закона о враћању имовине и обештећењу, *Правни живот*, бр. 10/2012, 586-590.

⁸¹⁴ Чл. 5 Закона о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије.

⁸¹⁵ Тодоровић, В. и Кожул, Д., Реституција и обештећење страних лица, *Правни живот*, бр. 10/12, 567.

⁸¹⁶ Закон о враћању имовине црквама и вјерским заједницама Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 46/2006.

⁸¹⁷ Чл. 4 Закона о враћању имовине црквама и вјерским заједницама Републике Србије.

⁸¹⁸ О правди и транзицији види: Васић, Р., Правна држава и транзиција, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1- 4/2001, 59- 78.

5. Денационализација и реституција у Босни и Херцеговини

Како смо у претходном излагању видјели, све бивше југословенске републике кренуле су путем враћања претходно одузете имовине, више или мање правично и успјешно, али је минимални консензусом у том смјеру постигнут. Међутим, у Босни и Херцеговини је стање по овом питању потпуно неизвјесно. Босна и Херцеговина је, поред Албаније, једина посткомунистичка држава која није усвојила прописе о реституцији. Не постоји минимум политичке воље ни сагласности у вези са реституцијом, а то трпе физичка и правна лица чија имовина је била предмет одузимања. Јасно је да је највећи и суштински проблем питање тзв. државне имовине, око којег нема усаглашених ставова. Други разлог, који се често истиче је економска немогућност враћања имовине, односно слаба економска моћ саме државе и њених ентитета.

Мало је познато да је Босна и Херцеговина чак предузела неке кораке, те направила анализу о принудном одузимању имовине и могућим правцима њене реприватизације из 1991. године, али се на томе и стало због ратних сукоба.

Вијеће министара својом одлуком је успоставило Комисију за реституцију Босне и Херцеговине чији је задатак био да ради на припреми законског рјешења реституције.⁸¹⁹ Комисија за реституцију Босне и Херцеговине је 2009. године упутила Вијећу министара Нацрт закона о денационализацији. Међутим, Влада Републике Српске је затражила обустављање процедуре утврђивања коначног текста закона о денационализацији због, како је наведено, непоштивања одредби принципа провођења реституције имовине.

Република Српска је покушала да ријеши ово питање још 2000. године доношењем Закона враћању одузете имовине и обештећењу,⁸²⁰ а којим је била предвиђена натурална реституција или исплата новчане накнаде од стране Републике Српске. Овим законом стављена су ван снаге претходна два прописа: Закон о враћању одузетих непокретности и Закон о враћању одузетог земљишта⁸²¹. Међутим, Високи представник у Босни и Херцеговини *Wolfgang Petritsch*, донио је Одлуку којом се проглашавају неважећим сви ови закони. У образложењу ове одлуке, Високи представник у Босни и Херцеговини предметне законе Републике Српске назива „непромишљеним“, наводећи да је реституција према законском оквиру Републике Српске опасност за економију Босне и

⁸¹⁹ Одлука о именовању Комисије за реституцију Босне и Херцеговине, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 44/04.

⁸²⁰ Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 13/2000.

⁸²¹ Закон о враћању одузетог земљишта, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 21/96.

Херцеговине, те да Република Српска, ни институционално, ни финансијски не може поднијети терет реституције, што ничим није поткријепљено.

Наведени закони су, ипак, за вријеме док су били на снази произвели одређене правне посљедице, те дио имовине враћен бившим власницима. Закон о грађевинском земљишту Републике Српске из 2006. године⁸²² омогућио је денационализацију земљишта које није приведено намјени.

6. Право на имовину у вези са сукцесијом и реституцијом и пракса Европског суда

6.1. Станарско право

Питање станарског права избјеглих и расељених лица, те повреда права на имовину у вези са овим питањем посебно је значајно за Босну и Херцеговину у којој је дошло до масовног расељавања становништва и огромног броја избјеглих и расељених лица. С обзиром на то да су се избјеглице и расељена лица привремено или трајно настањивали у свим бившим југословенским републикама, али и широм свијета, након престанка оружаних сукоба на ред је дошло и питање поврата њихове имовине. Анекс бр. 7 Дејтонског мировног споразума прописао је да све избјеглице и расељена лица имају право на враћање имовине и на накнаду имовине која се не може вратити, што се односило и на станарска права⁸²³.

Станарско право у бившој СФРЈ произишало је из самог концепта права својине и представљало је покушај да се стамбени односи уреде на социјалним начелима. Станарско право углавном се заснивало на становима у друштвеној својини, али могло је постојати и на становима у приватној својини, што је било врло ријетко. Да ли је овај институт испунио циљ законодавца не можемо судити, али оно што је сигурно јесте да је у периоду транзиције изазвао бројне проблеме у пракси. Законски оквир станарског права у СФРЈ базиран је на уредбама и законским прописима. Период од 1945. до 1953. године, који је назван периодом „административног управљања стамбеним фондом“ и

⁸²² Закон о грађевинском земљишту, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 112/2006, 38/2011 и 40/2013.

⁸²³ Станарско право је право физичке особе да користи одређени стан под условима да држави или власнику стана плати станарину које је одређивана у симболичним износима. Носиоц станарског права је био дужан одржавати стан и плаћати режије.

покушај државе да кроз најамнине подстакне развој стамбених односа, доживјели су пораз.⁸²⁴

Први значајан пропис којим је отпочела реформа стамбених односа је Закон о стамбеним односима.⁸²⁵ Предметним законом регулисано је „давање стана на коришћење“, а грађани су у погледу остваривања својих права били подијељени у три стамбене категорије.⁸²⁶

Године 1973. СФРЈ је усвојила нови закон о стамбеним односима⁸²⁷ којим је било прописано да се станарско право на становима у друштвеној својини стиче на основу уговора о коришћењу стана. Носилац станарског права стиче право да тај стан трајно користи ради задовољавања личних и породичних стамбених потреба под условима утврђеним овим законом, као и да сагласно посебном закону учествује у управљању стамбеним зградама.⁸²⁸ Како овај закон није дао жељене резултате у пракси, а и због потребних промјена у стамбеним односима, СФРЈ је 1983. године усвојила нови закон који је остао на снази до краја њеног постојања. У свакој од бивших република СФРЈ усвојени су републички закони о стамбеним односима, па тако и у Босни и Херцеговини.⁸²⁹

Право додјеливања станова на коришћење радницима и другим грађанима имале су организације удруженог рада, друштвено политичке заједнице, Југословенска Народна Армија (ЈНА), те друге заједнице и организације које су зграде и станове изградиле као инвеститори или их стекли по другом основу.

Према Закону о стамбеним односима у Босни и Херцеговини, корисник стана је носилац станарског права, као и чланови његовог породичног домаћинства који са њим живе у стану, али и лица која су престала бити чланови породичног домаћинства али су остали да живе у предметном стану.⁸³⁰ Законитим усељењем, на основу уговора о коришћењу стана или другог одговарајућег акта, лице стиче станарско право. Забрањено

⁸²⁴ Мушић, Н., Станарско право – повјесноправни преглед и трансформација у Републици Хрватској, *Правник*, 45, бр. 2 (91), 2011.

⁸²⁵ Закон о стамбеним односима ФРНЈ, „Службени гласник ФНРЈ“, бр. 17/62.

⁸²⁶ То су: 1. Носиоци станарских права (закупци станова и заштићени подстанари), који имају правну заштиту (трајно и наследно право кориштења стана добивеног на употребу одлуком надлежног органа) и економску заштиту у облику прописане и субвенционисане станарине; 2. Незаштићени подстанари који „немају ни правне ни економске заштите и плаћају слободно уговорену станарину“ и 3. Власници етажних станова или породичних кућа који су „властитим средствима или кредитом сами изградиле стан односно стамбену зграду“.

⁸²⁷ Закон о стамбеним односима СФРЈ, „Службени гласник СФРЈ“, бр. 29/73.

⁸²⁸ Чл. 1 Закона.

⁸²⁹ Закон о стамбеним односима, „Службени лист СРБиХ“, бр. 14/84, 12/87 и 36/89 и „Службени гласник Републике Српске“, бр. 19/93, 22/93, 12/99 и 31/99.

⁸³⁰ Чл. 6 Закона о стамбеним односима.

је преношење станарског права супротно одредбама овог закона, а станарска права могла су бити отказана само у судском поступку из законом одређених разлога од којих је најзначајнији пропуст носиоца станарског права да физички користи свој стан за властите стамбене потребе у непрестаном трајању од најмање шест мјесеци, а без оправданих разлога. Такође, станарско право је доживотно и не може бити предмет наслеђивања.

Одмах на почетку рата у Босни и Херцеговини, али и другим републикама бивше СФРЈ, донесени су прописи на основу којих су станови на којима је постојало станарско право, а чији носиоци су расељени или избјегли, проглашени напуштеним. Такви станови, на основу наведених прописа, додјеливани су најчешће тадашњој војној и политичкој елити, али и избјеглицама.⁸³¹ Међутим, својинска трансформација започела је управо са промјеном својинске структуре на становима у друштвеној својини.⁸³²

Након Дејтонског мировног споразума отпочео је процес повратка, па је у том смислу требало усвојити прописе који би то и омогућили у погледу станарског права. У Републици Српској омогућено је избјеглим и расељеним лицима да поднесу захтјев⁸³³ за поврат станова у друштвеном/државном власништву на којима је постојало станарско право, а у складу са Законом о престанку примјене Закона о коришћењу напуштене имовине⁸³⁴. Закон о приватизацији државних станова Републике Српске⁸³⁵ омогућио је носиоцима станарског права да стан откупе.^{836 837}

Слично рјешење постојало је и у Федерацији Босне и Херцеговине, па су сва лица која су напустила своје станове између 30. априла 1991. године и 4. априла 1998. године, када је на снагу ступио Закон о престанку примјене закона о напуштеним становима

⁸³¹ Закон о напуштеним становима, „Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 6/92, 68/92, 16/92, 13/94, 36/94, 9/95 и 33/95, Закон о коришћењу напуштене имовине, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 3/96 од 27. 8/96 и 21/96, Уредба о кориштењу напуштених станова, „Службени гласник Хрватске заједнице Херцег Босне“, бр. 13/93, Уредба о смештају избеглица и других лица на територији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 27/93, Уредба са законском снагом о смештају избеглица, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 19/95.

⁸³² Законодавни оквир представљају: Закон о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске и Закон о претворби друштвене својине, „Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 33/94.

⁸³³ Захтјев се подносио надлежном органу Министарства за избјеглице и расељена лица у општини на чијој се територији налази непокретност.

⁸³⁴ Закон о престанку примјене Закона о кориштењу напуштене имовине Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 16/10.

⁸³⁵ Закон о приватизацији државних станова Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 118/11, 67/13, 60/15, 45/18 и 63/20.

⁸³⁶ Чл. 9 Закона о приватизацији државних станова Републике Српске.

⁸³⁷ Детаљније види: Јотановић, Р., Пренос права на откуп стана, Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, бр. XXVI/2002, 359-370.

Федерације Босне и Херцеговине,⁸³⁸ имала право да траже поврат стана на којем су имала станарско право. Прво на откуп стана носиоца станарског права омогућен је Законом о продаји станова на којима постоји станарско право у Федерацији Босне и Херцеговине.⁸³⁹ Носиоци станарског права морали су да поднесу захтјеве за поврат у законском року.

Закони о престанку примјене закона о напуштеним становима оба ентитета су изузетно значајни јер су њима стављени ван снаге сви уговори и рјешења којима су у периоду од 1991. до 1998. године додјељивани напуштени станови. Овим законом носиоци станарских права су легитимисани као потенцијални власници станова, а станови на којима је стечено станарско право су третирани као право на њихов дом.

Као што смо из претходног излагања могли уочити, процес враћања имовине носиоцима станарског права у ова ентитета имао је своје успоне и падове, али је за разлику од поврата таквих станова избјеглицама у Републици Хрватској био много успјешнији. О проблематици повратака избјеглица и расељених лица у Републици Хрватској и враћању њихове имовине расправљао је и УН.⁸⁴⁰

Још једно посебно изазовно питање било је питање враћања станова припадницима ЈНА, те је врло често било предмет представки пред Европским судом, због повреде чл. 1 Протокола 1. Припадници ЈНА, како они који су били активни у служби, тако и они који су пензионисани, били су у складу са Законом о стамбеном обезбјеђивању у ЈНА⁸⁴¹ носиоци станарског права на додијељеним становима. Након распада СФРЈ, многи од њих били су приморани да напусте станове у којима су живјели сами или са породицом. Неке од бивших југословенских република, категорично су одбијале да након завршетка ратних сукоба омогуће бившим припадницима ЈНА остваривање права на поврат стана. Највећи број представки поводом тзв. војних станова пред Европским судом вођен је против Републике Хрватске и Босне и Херцеговине.

Проблем враћања станова на којима су припадници ЈНА имали станарско право настао је и у Федерацији Босне и Херцеговине која је 18. фебруара 1992. године,

⁸³⁸ Закон о престанку примјене закона о напуштеним становима Федерације Босне и Херцеговине, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 11/98.

⁸³⁹ Законом о продаји станова на којима постоји станарско право у Федерацији Босне и Херцеговине, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 27/97.

⁸⁴⁰ Resolution 1120 (1997) Adopted by the Security Council at its 3800th meeting, on 14. July 1997, доступна на <https://digitallibrary.un.org/record/240404?ln=ar&v=pdf>, приступљено 30.05.2024. године.

⁸⁴¹ Закон о стамбеном обезбјеђивању у Југословенској народној армији, „Службени лист СФРЈ“, бр. 84/90.

зауставила продају⁸⁴² војних станова на својој територији Уредбом о привременој забрани продаје станова из 1992. године.⁸⁴³ С обзиром на то да предметна уредба није примијењена у Републици Српској, они који су откупили војне станове постали су њихови власници. Још једна одредба законодавстава у Федерацији БиХ уносила је правну несигурност у погледу тзв. војних станова и то она из Закона о продаји станова Федерације Босне и Херцеговине по којој се не сматра избјеглицом носилац станарског права који је из истог стамбеног фонда бивше ЈНА или новоформираних фондова оружаних снага држава насталих на просторима бивше СФРЈ стекао ново станарско право или право које одговара том праву.

Пред Европским судом поставило се питање да ли је право које се односи на стан ЈНА имовина у смислу члана 1 Протокола 1? Друго питање је да ли накнада која је нижа од тржишне цијене представља кршење принципа пропорционалности? На ова питања Европски суд је одговорио у предметима које ћемо анализирати у наставку рада.

6.1.1. Ђокић против Босне и Херцеговине

У предмету *Đokić v. Bosnia and Herzegovina*,⁸⁴⁴ који је против Босне и Херцеговине покренуо држављанин Србије и Босне и Херцеговине Бранимир Ђокић, бивши припаданик ЈНА, истакнута је повреда права на имовину из чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Ђокић је представку Европском суду поднио јер су власти Федерације Босне и Херцеговине одбиле да га укњиже као власника непокретности, стана у Сарајеву на којем је станарско право стекао као предавач у војној школи ЈНА у Сарајеву. Спорни стан је подносиоцу представке додијелен 1986. године, а 1992. године је исплатио тражени износ, у циљу његовог откупа.

Међутим, примјеном Уредбе о привременој забрани продаје станова у друштвеној својини домаће власти су одбиле захтјев подносиоца за упис права својине на спорном стану. Слиједом ратних дешавања подносилац представке је морао да напусти стан који се налази у Сарајеву. Свој радни ангажман наставио је у Војсци Србије, као предавач у војној школи, али иста му није додијелила нови стан већ му је плаћана закупнина за стан, иако је формално испуњавао услове за додјелу и у Србији.

⁸⁴² Припадницима ЈНА је 1991. понуђено да купе своје станове по умањеној тржишној цијени.

⁸⁴³ Уредба о привременој забрани продаје станова у друштвеној својини, „Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине“, бр. 4/92.

⁸⁴⁴ *Đokić v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 6518/04, Пресуда од 04.10.2010. године, доступна на [file:///C:/Users/PC/Downloads/001-98692%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/001-98692%20(2).pdf), приступљено 30.05.2024. године.

У марту 2000. године у складу с чл. 3а Закона о престанку примјене Закона о напуштеним становима Федерације Босне и Херцеговине из 1998. године, подносилац је предао захтјев за враћање стана. Предметни стан је у међувремену додијељен лицу које је било припадник Армије Босне и Херцеговине. Захтјев за враћање стана је одбијен, као и све тужбе које је подносио надлежним судовима. Паралелно је вођен поступак пред Комисијом за поврат имовине, успостављеном Анексом 7 Дејтонског мировног споразума, а ова комисија је 2002. године потврдила да подносилац захтјева није ни избјегла, ни расељена особа у смислу Анекса 7 и огласила се ненадлежном.

Подносилац представке се 2001. године обратио Дому за људска права (домаћи орган) указујући на повреде чл. 6, 8 и 14, као и поменутог чл. 1 Протокола 1, а Комисија за људска права, као правни сљедбеник Дома за људска права, је у марту 2006. године утврдила да је дошло до повреде чл. 6 Конвенције због дужине трајања поступка за враћање стана, те досудила подносиоцу представке накнаду нематеријалне штете у износу од 2.100,00 КМ. У својој представи Европском суду подносилац истиче да је карактеризација њега као „нелојалног“ држави Босни и Херцеговини, а тренутног корисника стана као „угледног“ грађанина, од стране домаћих власти произвољна и неутемељена. Разлог за напуштање Сарајева, према подносиоцу, је страх за живот њега и његове породице.

Босна и Херцеговина је у овом предмету истицала приговор да Европски суд треба одбацити представку као *ratione temporis* неспојиву са одредбама Конвенције, јер је повреда Конвенцијских права настала прије него што је Босна и Херцеговина ратификовала Конвенцију. Пропис којим су сви уговори о купопродаји тзв. војних станова проглашени ништавим усвојен је 1995. године.⁸⁴⁵ Тужена држава је истицала да подносилац захтјева није испунио законске услове битне за поврат војних станова и упис власништва, а како чл. 1 Протокола бр. 1 не гарантује право на стицање имовине, тужена страна сматра да у конкретном случају не постоји имовина у конвенцијском смислу.

Међутим, Европски суд је одбио овај приговор Босне и Херцеговине наводећи да је подносилац представке купопродајним уговором, иако није уписан као власник у јавним евиденцијама непокретности, стекао право на имовину у смислу чл. 1 Протокола 1 уз Конвенцију. Континуирано онемогућавање подносиоца представке, да се упише као власник и користи предметни стан представља кршење његовог права на имовину. Управо у оваквим предметима Европски суд показује да тумачење појма права на

⁸⁴⁵ Закона о преузимању средстава бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, „Службени лист РБиХ“, бр. 13/94.

имовину у националним законодавствима не веже суд и да он у сваком конкретном случају аутономно процјењује да ли постоји имовина у смислу чл. 1 Протокола 1.

Европски суд је у овом предмету поновио свој став у погледу оправданости мијешања, те навео да пренос права својине са једног на друго лице може бити оправдан у случају провођења економских и социјалних политика. Конкретан случај правдан је лошим фондом станова за збрињавање избјеглица и припадника Армије Босне и Херцеговине у Федерацији Босне и Херцеговине. Сложеност овог предмета условила је Европски суд да испитује повреду чл. 1 Протокола 1 са аспекта првог правила. Аргумент тужене државе у погледу недостатка стамбеног простора није уважен јер иста није ничим доказала да се одузети војни станови користе у сврхе збрињавања избјеглица. Према томе, нарушавање права на имовину подносиоца представке не може бити оправдано са становишта легитимног интереса.

Цијењена је и чињеница да Закон о продаји из 1997. године није предвидио никакву накнаду, а наводи тужене државе да подносилац може добити накнаду у износу који је платио стан 1992. године са каматом су одбијени. Позивајући се на своју праксу Европски суд понавља да пуна накнада у случајевима из чл. 1 Протокола 1 није увијек правило, али да у конкретном случају износи које нуди тужена држава нису ни близу тржишне вриједности предметне непокретности. Са подносиоцем представке у овом предмету постигнут је договор да му се умјесто повраћаја спорног стана исплати накнада у одговарајућем износу.⁸⁴⁶

6.1.2. Маго и други против Босне и Херцеговине

У предмету *Mago and Others v. Bosnia and Herzegovina*⁸⁴⁷ који је покренут по представи Љепосаве Маго, држављанке Босне и Херцеговине, те још пет подносилаца, држављана бивших југословенских република, Европски суд је одлучивао о повреди права на имовину, опет у погледу тзв. војних станова⁸⁴⁸. Европски суд је сматрао да је

⁸⁴⁶ Европски суд је подносиоцу представке досудио износ од 60.000 еура на име накнаде за стан, као и све трошкове пореза. Осим тога, досудио му је износ од 5.000 еура на име нематеријалне штете и износ трошкова поступка пред Судом.

⁸⁴⁷ *Mago and Others v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 2959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09 и 11706/09, пресуда од 24.09.2012. године, доступна на [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-110719%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-110719%22]}), приступљено 30.05.2024. године.

⁸⁴⁸ Остали подносиоци представке у овом предмету су: госп. Иван Антонов (држављанин Србије), госп. Јован Радовић (држављанин Србије), госп. Милутин Бановић (држављанин Србије), госп. Васе Крстевски (држављанин Босне и Херцеговине и Македоније) и госп. Милутин Радојевић (држављанин Босне и Херцеговине и Црне Горе).

чињенично и правно стање свих наведених представки повезано, те је исте представке спојио у један предмет. Подносиоци представки у овом предмету нису откупили станове на којима су имали станарско право.

Подносилац прве представке Љепосава Маго, живи у Бањој Луци. Била је у браку са војним лицем, припадником ЈНА, када је 1983. године, њеном супругу додијељен стан на коришћење, односно када је стекао станарско право. Љепосава Маго и њен супруг су се 1992. године одселили из Сарајева, због ратних дејстава, те је њен супруг каријеру наставио у Војсци Србије.

Године 1998. Љепосава Маго је уложила захтјев за поврат стана у Сарајеву, а 2000. године званично се развела и вратила у Босну и Херцеговину. Њен захтјев је одбијен у складу са чл. 3а Закона о поврату станова Федерације Босне и Херцеговине, а коју одлуку је потврдило и надлежно Кантонално министарство.

Кантонални суд у Сарајеву је, рјешавајући у управном спору, одлучио да поништи претходно донесене одлуке и да врати предмет на поновни поступак. Комисија за имовинске захтјеве која је успостављена према Анексу 7 Дејтонског мировног споразума, пред којом је Љепосава Маго истовремено покренула поступак, закључила је да супруг подносиоца приједлога није био ни избјеглица, а ни расељена особа и прогласила се ненадлежном за предмет.

Комисија за људска права је по захтјеву подносиоца представке закључила да она дијели судбину свог бившег мужа у погледу поврата њиховог стана и да није дошло до кршења Конвенције због служења у војсци друге државе њеног бившег супруга. Након што је исцрпила све правне лијекове који су јој били на располагању, Љепосава Маго се обратила Уставном суду Босне и Херцеговине који је утврдио да је дошло до кршења чл. 6 Конвенције, те јој досудио исплату нематеријалне штете у износу од 1.200,00 КМ.

Другу представку поднио је војни лекар Иван Антонов који је, такође, добио од ЈНА војни стан у Сарајеву. Он Сарајево није напустио у рату већ је у Београд пребачен на службу 1989. године. У Сарајеву је остала његова супруга која је у предметном стану боравила све до 1994. године. Његов захтјев за враћање стана у Сарајеву је одбијен, а Комисија за људска права је 2004. године закључила да није било повреде права из Конвенције.

Трећи подносилац представке, Јован Радовић, који је као официр ЈНА добио 1983. године на коришћење војни стан у Мостару. Захтјев за враћање тог стана поднио је 1998. године, а такође је војну службу наставио у Београду. Након његовог обраћања Комисији за људска права, иста је одлучила да његово станарско право представља имовину у

смислу чл. 1 Протокола 1. Комисија за људска права је сматрала да је немогућност подносиоца да поврати свој стан повреда конвенцијског права на мирно уживање имовине, али да је мијешање државе оправдано из разлога служења у војсци друге државе.

Милутин Бановић, подносилац четврте представке, добио је од ЈНА стан у Сарајеву 1988. године. По одласку ЈНА из БиХ, он је војну каријеру наставио у Србији. У Републици Србији је за куповину стана добио кредит који су суфинансирали војни органи, те се одрекао стана у Сарајеву. Током 1999. године поднио је захтјев да му се врати војни стан у Сарајеву, али је исти одбијен.

Подносилац представке Васе Крстевски био је официр ЈНА и 1988. године, када му је додијељен стан у Мостару. Као припадник ЈНА није напустио Мостар након повлачења ЈНА, те је био ухапшен и боравио је у логору Дретељ, а Црвени крст је исхоровао његово пуштање на слободу. Захтјев за поврат стана поднио је 1998. године, али је у свим поступцима у Босни и Херцеговини изгубио.

Подносилац представке Милутин Радојевић од ЈНА је добио стан у Сарајеву 1981. године. Када је ЈНА напустила БиХ, он је наставио војну службу у Црној Гори. Захтјев за повраћај стана у Сарајеву који је поднио 1999. године, је одбијен. Одрекао се војног стана у Сарајеву и добио стан у Црној Гори под закуп, на неодређено вријеме.

Тужена држава је истакла низ приговора у овом предмету, а први се односио на тврдњу да подносиоци представки нису Босну и Херцеговину напустили због страха за свој и животе своје породице, већ да се ЈНА повукла мирно, на основу заједничког споразума. У погледу права на имовину у смислу чл. 1 Протокола 1 истакнуто је исто „оправдање“ као у предмету *Dokić v. Bosnia and Herzegovina*. Приговор *ratione personae*, истакнут је уз тврдњу да подносиоци представки у овом предмету нису откупили своје предратне станове, већ су и даље остали носиоци станарског права, а станарско право није имовина у смислу чл. 1 Протокола 1. Истакнуто је исто тако да су неки, ако не и сви апликанти, добили станарско или еквивалентно право на употребу војног стана или хипотекарни кредит који су суфинансирали органи војне власти у Републици Србији, односно Црној Гори. Приговорено је и на поштовање рока од шест мјесеци за подношење представке. Према ставу Европског суда сви подносиоци представки у овом предмету су испоштовали рок од шест мјесеци за подношење представке.

У погледу права на имовину Љепосаве Маго, утврђено је да је дошло до повреде тог права одузимањем њеног станарског права јер је она као супруга корисника станарског права и након развода имала право да тражи поврат предметног стана, те није

имала обавезу да се обрати надлежном органу за пренос станарског права. Таква обавеза на страни подносиоца представке постојала би само у случају непостојања споразума бивших супружника о коришћењу стана након развода. Очигледно је да је бивши муж Љепосаве Маго одустао од коришћења предметног стана и препустио га тада још законитој супрузи. Суд је утврдио да се статус подносиоца приједлога није требао доводити у везу са статусом њеног бившег мужа у погледу војне службе и уопште. Мијешање у право на имовину подносиоца представке није оправдано јер она није спадала ни у једну од категорија које су подлијегале оспораваним мјерама.

У погледу повреде права на имовину подносилаца представки Јована Радовића и Васе Крстевског утврђена је повреда права на имовину одузимањем станарског права, а без оправданог разлога. Суд је одбацио тврдње тужене државе о служби подносилаца у војсци треће државе јер не постоји доказ да су они својим дјеловањем наштетили туженој држави или њеним грађанима, нити починили ратни злочин. Суд је у предметној пресуди истакао да су мјере тужене државе против подносилаца биле засноване на етничкој припадности, што је недопустиво са аспекта оправданости мијешања у право на имовину. Исто тако, чињеница да овој двојици подносилаца није понуђена никаква накнада од тужне државе учвршћује став суда да је дошло до повреде њиховог права на имовину.

Европски суд је закључио да право на имовину у смислу чл. 1 Протокола 1 у односу на подносиоце Ивана Антонова и Милутина Радојевића није повријеђено и то из разлога што су њима додијељена права закупа неограниченог трајања на станове у Србији, односно у Црној Гори. Суд свој став оправдава чињеницом да стицање имовинског права у једној држави обично није довољна сама по себи да оправда одузимање те имовине у другој држави, али да узимајући у обзир наведено, у изузетним околностима распада СФРЈ и ратова у том региону, сматра да тужена држава није била обавезна према члану 1 Протокола бр. 1 исплатити накнаду апликантима за отказ њихових станарских права.

6.2. Право на имовину из области пензијског и инвалидског осигурања

Пензије спадају у оквир појма права на мирно уживање имовине, под условом да је право на пензију⁸⁴⁹ стечено на основу права државе потписнице. Основ за стицање права на пензију је уплаћивање пореза и доприноса у складу са националним законским оквиром. Европски суд је такав став истакао у предмету *Valkov and Others v. Bulgaria*.

Међутим, чл. 1 Протокола 1 не гарантује право на пензију до одређене висине. Такав став Европски суд заузео је у два значајна предмета *ES Kjartan Ásmundsson v. Iceland*⁸⁵⁰ и *Wieczorek v. Poland*⁸⁵¹. Предмет *ES Kjartan Ásmundsson v. Iceland* покренуо је подносилац који је стекао инвалидску пензију по основу 100% инвалидитета. Утврђивањем нижег степена инвалидитета пензија му је у потпуности ускраћена, а Европски суд је нашао да је ускраћивање права на пензију подносиоцу притужбе био дискриминаторског карактера, јер је он претходно примао пензију готово двадесет година, а прије тога уплаћивао доприносе пензијском фонду.⁸⁵² Због свега наведеног Европски суд сматра да је ускраћивање пензије подносиоцу било непропорционално, јер је подносиоцу притужбе био наметнут претјеран и непропорционални терет „чак и кад се узме у обзир широко овлашћење државе на подручју социјалног законодавства“.⁸⁵³

У предмету *Wieczorek v. Poland*, Европски суд је исто одлучивао о смањењу инвалидске пензије, али је чињеницу да је држава подносиоцу пензије смањила исту, цијенио као право државе да измијени законодавство у тој области. Суд је сматрао да подносилац тиме није лишен права на имовину. Исто тако, подносилац представке није био обавезан да врати дио раније примљеног износа пензије, нити је правни поредак државе потписнице прописао могућност да је лице које је престало да испуњава услове за инвалидску пензију, ту пензију прибавило на преваран или неморалан начин, имало обавезу да је врати због чега је постојала пропорционалност између општег интереса и заштите права појединца.⁸⁵⁴

Уставни суд Босне и Херцеговине је, такође, става да права *in personam* из домена социјалне политике спадају под појам имовине у смислу уставне заштите уколико лице

⁸⁴⁹ Пензија може бити старосна, породична и инвалидска.

⁸⁵⁰ *ES Kjartan Ásmundsson v. Iceland*, Представка бр. 60669/00, Пресуда од 30.03.2005. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67030>, приступљено 30.05.2024. године.

⁸⁵¹ *Wieczorek v. Poland*, Представка бр. 18169/05, Пресуда од 08.03.2024. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-96035>, приступљено 30.05.2024. године.

⁸⁵² Ст. 44 Пресуде *ES Kjartan Ásmundsson v. Iceland*.

⁸⁵³ *Ibidem*, ст. 45.

⁸⁵⁴ *Wieczorek v. Poland*, ст. 72 и 73.

које тражи њихову заштиту има конституисано такво право и уколико има новчану вриједност. Легитимна очекивања да ће се одређени услови из области пензијског и инвалидског осигурања примјењивати спадају под појам имовину.⁸⁵⁵

Аутономни концепт права на имовину, дакле, обухвата и стечена права неког лица која се односе на права из области пензијског и инвалидског осигурања.

У предмету *Hadžić v. Croatia*⁸⁵⁶ истакнуто је да иако иако право на пензију као такво није гарантовано Конвенцијом плаћање доприноса у фонд социјалног осигурања може створити имовинско право заштићено чл. 1 Протокола 1. Међутим, то не значи да је на основу плаћања доприноса аутоматски признато право на пензију, нити то плаћање доприноса аутоматски ствара обавезу држави да то право призна. Признавање права на неко давање, односно признавање права на пензију по основу уплате доприноса, претпоставља испуњење услова које прописује домаће законодавство.

⁸⁵⁵ Одлука о допустивости Уставног суда Босне и Херцеговине, бр. АП-1061/04 од 13. октобра 2005. године, ст. 9, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/sto-se-smatra-imovinom>, приступљено 30.05.2024. године.

⁸⁵⁶ *Hadžić v. Croati*, Представка бр. 48788/99, Пресуда од 31.09.2001. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-5516>, приступљено 30.05.2024. године.

Глава VII: ЗАКЉУЧАК

Разматрање овако комплексне и актуелне теме уопште није једноставно, поготово у правном систему Босне и Херцеговине. Разумијевање садашњег тренутка у којем се налази стварно право, а прије свега његов централни институт - право својине тражи детаљно упознавање са промјенама који је оно доживјело на овим правним просторима. Али прије свега, садржина материјалноправног интереса код остваривања права на имовину није се могла ни утврдити, нити схватити без сазнања појма, настанка, садржине и свих ограничења права својине.

Историјски гледано, не постоји организовано људско друштво без својине. Својина је дио сваког друштва и основа правних и економских односа. Међусобни утицај својине на друштво и обрнуто друштва на својину је узајамни процес који може бити позитиван или негативан, у зависности од историјског тренутка. У раду смо приказали концепт права својине кроз историјски осврт од основе - римског права до тренутне концепције права својине у оба велика правна система - англосаксонском и европском континенталном правном систему. Дакле, јасно је да позитивно право већине држава у Европи и свијету познаје и признаје индивидуалистички концепт приватне својине. Такав концепт права својине реafirмисан је великим грађанским кодификацијама у XIX и XX вијеку, те преживио тест времена и бурне историјске догађаје у претходном вијеку.

Међутим, свједоци само да у једном друштву може да постоји и колективна својина, те да овај облик својине можда може имати неке позитивне ефекте на друштво, право и привреду. Колективна својина карактеристична је за комунизам и социјализам, и док је једни глорификују, други су свјесни последица које такав својински концепт може оставити. Каква су искуства бивше Југославије у погледу тада владајућег концепта друштвене својине? Јесмо ли добили или изгубили?

Други свјетски рат на овим просторима је био кап која је прелила чашу осиромашења широких народних маса и уништења имовине, како непокретне тако и покретне. Огроман број мртвих, расељавања, избјеглиштво, логори смрти, порушени градови и запуштена села створили су повољно тло за афирмацију идеје социјалне правде, државе и друштва једнаких, радника и сељака који равноправно граде нови систем друштвених односа. На крилима таквих идеја, уз озбиљне спољне и унутрашње утицаје створена је „Друга“ Југославија, држава која је за све вријеме свог постојања обесмишљавала приватну својину, иако је формално никад није укинула. Нова држава, ратна побједница, требала је средства, ресурсе и алате да коначно успостави државу

социјалне правде. Друштвена својина била је прихваћени својински концепт, а то тешко вријеме врло често је било изговор држави за обрачун са великим капиталистима, имућним сељацима, интелектуалцима и буржоазијом уопште.

Видјели смо да свако друштво тежи да ограничи право својине, али да уређена друштва таква ограничења заснивају на општем интересу и законом утврђеном поступку. Неспорно је право јавне власти да захватањем у право својине физичких и правних лица, у општем интересу оствари неки легитимни циљ као што су економске и социјалне реформе. Међутим, оно што је бивша Југославија радила кроз разне облике одузимања и ограничења права својине један је од главних разлога њене економске пропасти, али и распада уопште.

Поступак конфискације имовине био је врло често провођен без икаквих процесних претпоставки, арбитарно, „из мржње“ или просто ради преотимања имовине класних непријатеља. Данас, када се воде поступци судске рехабилитације одређених лица, поништавају се акти о конфискацији њихове имовине, али се поставља питање шта је од те имовине након толико времена остало?

Ништа боље, ако не и горе нису прошли ни субјекти мјера национализације привреде којима су у друштвено власништво прешле све држави интересантне привредне области и гране. Све под паролом радничког самоуправљања. Аграрна реформа је можда имала циљ да оживи уништено село и укрупни пољопривредне посједе али се тим и таквим циљевима не може оправдати тај и такав обим задирања у право својине. Проблем који данас имамо са питањем пољопривредног земљишта Републике Српске и његово квалификовање као државне имовине Босне и Херцеговине свој коријен вуче из подржављавања те врсте непокретности и уписивања у земљишне књиге као општенародне имовине и друштвене својине СФРЈ.

Даље, експропријација непокретности је вршена без накнаде иако је појединим законским рјешењима накнада била прописана. Правни режим градског грађевинског земљишта, као великог богатства можда је најбоље осликао потребу тадашње државе да управља свим великим ресурсима и богатствима.

Док се бивша Југославија „борила“ да на концепту друштвене својине изгради жељено друштво, Свијет и Европа су тражили ефикасне механизме да заштите људска права и слобода, а чија експанзија је наступила након Другог свјетског рата. Звјерства нацизма била су опомена да треба изградити међународни систем људских права што је и учињено кроз бројне међународне организације, основане с тим циљем од којих су УН најважније. Већ у Декларацији УН схваћен је значај гаранције права на имовину што је

послужило Савјету Европе као основа за концепцију права на имовину. Да питање заштите права на имовину није једноставно ни за државе чланице Савјета Европе, показало је одсуство сагласности да то право буде увршћено у изворни текст Конвенције. Тек након дуготрајних усаглашавања, направљена је нека врста компромисног рјешења и усвојен Протокол 1 који гарантује право на мирно уживање имовине.

Одговор на питање шта је имовина покушали смо дати у првој глави овог рада, кроз теоријски и упоредноправни приступ појму имовине јер исти није дефинисан ни у домаћем, нити у законодавству већине држава. Садржина појма имовине зависна је, како смо видјели, од историјског тренутка и прихваћеног својинског концепта.

Појам имовине у контексту чл. 1 Протокола 1 створен је у пракси Европског суда, као механизма Конвенције, а који се показао као врло дјелотворан и ефикасан. Реформа Европског суда усвајањем одређених протокола уз Конвенцију дала је, први пут у историји могућност појединцима да поднесу представке против држава чланица Конвенције, а због кршења гарантованих права и слобода. Уочили смо да се механизам Европског суда покреће по међудржавној или индивидуалној представи, те да индивидуалне (у мањем дијелу међудржавне) представке морају испунити услове допуштености које прописује Конвенција.

Европски суд је својом праксом створио аутономни концепт права на имовину. Аутономни концепт права на имовину настао је као последица тумачења и примјене Конвенције „живот инструмента“ који прати свакодневне промјене. Такво тумачење Конвенције омогућило је да се заштита конвенцијских права прошири и на неке области и врсте права које у вријеме доношења Конвенције нису ни постојале. У погледу права на имовину аутономни концепт Европског суда је омогућио проширење обима и садржине тог права. Многобројне пресуде на које смо указали у раду показују да Европски суд аутономни концепт права на имовину гради како би онемогућио државе да својим националним законодавством онемогуће суд да пружи заштиту гарантованих права. Када утврђује шта је имовина у смислу чл. 1 Протокола 1 Европски суд поступа независно од схватања држава чланица и њихових националних законодавстава, што смо видјели и на примјеру пресуде у предмету *Dokić v. Bosnia and Herzegovina*.

Право на имовину у пракси Европског суда не ограничава се само на власништво над покретним и непокретним стварима, већ се односи и на друга права која се могу подвести под термин *possessions* и *biens*. То обухвата покретну и непокретну имовину, материјалне и нематеријалне интересе, као што су патенте и друга права интелектуалне својине, накнаде по основу арбитраже, утврђено право на пензију, право закупаца на

закупнину, право на ренту, интересе везане за вођење неког посла, право на бављење професијом, законом засновано потраживање, пословну клијентелу и низ других права на која смо указали у раду.

У пракси суда, право на имовину обухвата постојеће право и легитимна очекивања. Постојеће право је оно које је утврђено националним законодавством државе чланице. Конвенција не гарантује право не стицање имовине, што је суд утврдио у првом предмету поводом повреде чл. 1 Протокола 1, а то је предмет *Marckx v. Belgium*. Међутим, у неколико пресуда је утврђено да за оцјену постојеће имовине није увијек релевантно национално законодавство државе чланице. Европски суд је у предмету *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland* закључио да легитимно очекивање представља дио имовинског права.

Право на имовину у пракси Европског суда, па и његова садржина одређени су кроз три правила која проистичу из чл. 1 Протокола 1, а која се не могу посматрати одвојено. У чувеном предмету *Sporrong, Lönnroth v. Sweden* Европски суд је утврдио основна начела у погледу садржине и остваривања права на имовину. У пракси суда увијек када се не може примијенити друго правило – лишење имовине и треће правило - контрола коришћења, Европски суд представку разматра с аспекта првог правила, односно неометаног уживања имовине. Дакле, у свакој представи која испуњава процесне услове, Европски суд утврђује да ли постоји имовина (постојећа имовина или легитимни интерес), а затим утврђује које се правило од наведена три може примјенити на конкретан случај.

Лишење имовине предствља одузимање предмета својине власнику чиме се његово право својине гаси. Суд разликује случајеве формалног *de iure* и фактичког *de facto* лишења права на имовину. Европски суд се бавио питањем лишења имовине услед неизвршавања правоснажних судских пресуда у Босни и Херцеговини и то у предмету *Čolić and Others v. Bosnia and Herzegovina*. Уставни суд Босне и Херцеговине је у низу пресуда позивајући се на ставове Европског суда, утврдио да неизвршење правоснажних судских пресуда у случајевима тзв. ратних штета представља *de facto* лишење права на имовину. Право на имовину ограничено је правом сваке државе да доноси и проводи законе који су неопходни за контролу коришћења имовине, а Европски суд приликом процјене неопходности усвојене мјере полази са становишта принципа правичне равнотеже, односно врши процјену да ли је нека мјера државе уговорнице сразмјерна с циљем који се истом треба остварити.

Еврпоски суд приликом примјене првог правила проводи трочлани тест, односно утврђује да ли је мијешање у право на имовину у смислу чл. 1 Протокола 1 законито, легитимно и пропорционално. Свако законито мијешање у право појединца може бити оправдано само ако тежи легитимном циљу у општем, односно јавном интересу. Европски суд не разматра услов јавног интереса као дио обичајног међународног права, већ као један од услова предвиђених Конвенцијом, односно Протоколом 1, за законито лишавање имовине. Као што смо у низу предмета приказаних у овом раду видјели, мијешање у право на имовину може да прође један или два теста и да „падне“ на тесту пропорционалности што је најчешће случај.

У посљедње четири главе овог рада, настојећи да прикажемо начин и садржину аутономног концепта права на имовину, указали смо и на одређене предмете из судске праксе судова у Босни и Херцеговини, па и у региону, те ставове домаћих судова, који се позивају на праксу Европског суда у погледу чл. 1 Протокола 1. Очигледно је да пракса Европског суда мијења и увелико утиче на судску праксу свих судова у Босни и Херцеговини, те проширује појам права на имовину какав је до сада био прихваћен у нашем праву. Управо зато, неопходно је проучавати аутономне концепте створене у пракси Европског суда, јер се национална права држава чланица Конвенције под утицајем исте унификују и попримају одлике прецедентних система. Аутономни концепти права на имовину створени праксом Европског суда требали би бити дио наставно – научних програма правних факултета, јер проучавати традиционалне стварноправне институте без упоредног проучавања праксе Европског суда је недовољно за спознају шта је то право на имовину, односно шта представља његову материјалноправну садржину. Највећи број представки пред Европским судом уопште односио се управо на повреду права на имовину па је јасан значај овог права за државе чланице, њихова права и физичка лица, али и сам Европски суд.

Конвенција је дио правног система Босне и Херцеговине од 1995. године и ником није остављено на вољу који дио ће примјењивати, а који неће. Међутим, иако је саставни дио Устава Босне и Херцеговине, то не значи да је исти у потпуности усклађен са Конвенцијом. Повреда права на имовину настаје пред свим нивоима власти у Босни и Херцеговини. Неке од тих повреда настале су у току ратних сукоба, неке у периоду комунизма, док се свакодневно дешавају нове повреде. То потврђују и бројне пресуде против Босне и Херцеговине, како оне које су извршене, тако и оне које чекају политичку сагласност да буду извршене.

У четвртој глави овог рада разматрали смо питање државне имовине Босне и Херцеговине, а ради покушаја схватања овог комплексног проблема. Дат је основ за разумијевање овог питања и указано је на супротне ставове по питању државне имовине, Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. Прегледом и анализом релевантних пресуда Уставног суда Босне и Херцеговине настојали смо приказати генезу проблема и државну имовину довести у контекст права на имовину у пракси Европског суда.

Мишљења смо да Уставни суд Босне и Херцеговине прешироко тумачи право на имовину државе Босне и Херцеговине, мијењајући основне институте стварног права. Издавање државне имовине као „посебне врсте права својине државе“, различитог од института права својине прихваћеног као јединственог права, води у продубљивање правне и политичке кризе. Ако се концептом права државе на имовину, какав својом праксом ствара Уставни суд Босне и Херцеговине прешироко тумачећи и своја овлашћења и Конвенцију, настоји исправити проблем који вучемо још из бивше Југославије, онда је то по мишљењу аутора погрешан приступ. Онемогућавањем Републици Српској да уреди својинскоправне односе на територији која јој је Дејтонским мировним споразумом припала у складу са њеним уставним надлежностима, истовремено је кршење права на имовину Републике Српске, али и Дејтонског мировног споразума.

Очигледно је да Уставни суд Босне и Херцеговине настоји да кроз своју праксу створи концепт права на имовину државе Босне и Херцеговине, стално ширећи обим и садржину тог права. Издвојена мишљења судија из Републике Српске у анализираним пресудама, показују да јединствен став немају ни све судије, те да Уставни суд БиХ преузима на себе улогу законодавца, знајући да онај прави законодавац, а то је Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине нема ни минимум политичког консензуса да то питање ријеши.

Очигледно је да је кроз ентитетски концепт приватизације, те ентитетску подјелу дијела имовине добијеног по основу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ могуће прихватити територијални концепт подјеле за који се залаже Република Српска, и то успјешно провести. Питање подјеле имовине бивше Југославије обрадили смо у шестој глави кроз анализу Споразума о питањима сукцесије СФРЈ, проблема и изазова у провођењу, а посебно Анекса Г. Бројна су кршења права на имовину физичких и правних лица усљед неспровођења Анекса Г.

Неправде причињене одузимањем и ограничењем права својине у бившој Југославији покушавају се исправити кроз процес денационализације и реституције у свим државама насталим сецесијом, осим у Босни и Херцеговини у којој још није усвојен закон који регулише реституцију. Имовина физичких и правних лица, одузета у бившој Југославији, тако и даље није враћена својим правим власницима, а ријетки живи власници и насљедници чекају правни основ за повраћај исте те имовине.

ЛИТЕРАТУРА:

Књиге, уџбеници и монографије:

- Аврамов, Смиља и Крећа, Миленко, Међународно јавно право, Београд, 2007.
- Аврамовић, Сима и Влашовић Божин, Слободан Сворцан, Лаксикон Грађанског права, Београд, 1996.
- Аврамовић, Сима и Станимировић, Војислав, Упоредна правна традиција, „Службени гласник“, Београд, 2007.
- Арнаутовић, Хишам и Весковић, Благоје, Коментар Закона о експропријацији са судском и управном праксом и практичним обрасцима, Сарајево, 1973.
- Бабић, Илија, Основи имовинског права, “Службени гласник”, Београд, 2008.
- Бабић, Илија, Грађанско право - Увод у грађанско и Стварно право, Бања Лука, 2008.
- Бабић, Илија и Јотановић, Раденко, Грађанско право, књига 2 Стварно право, Бања Лука, 2020.
- Бабић, Илија, Медић, Душко, Хашић, Енес, Повлакић, Мелиха и Велић, Лариса, Коментар закона о стварним правима Републике Српске, Привредна штампа, Сарајево, 2011.
- Бианку, Леди, Трифуновић, Предраг и Арас Крамар, Слађана и Мартиновић, Ивана, Право на имовину у контексту члана 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима, Подгорица, 2011.
- Burgentel, Thomas, Међународна људска права, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.
- Ведриш, Мартин и Кларић, Петар, Основе имовинског права, Загреб, 1983.
- Ведриш, Мартин и Кларић, Петар, Грађанско право, Опћи дио, стварно, обавезно и насљедно право, Загреб, 1988.
- Вехабовић, Фарис, Однос Устава Босне и Херцеговине и Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Асоцијација Алумни Центра за интердисциплинарне постдипломске студије (АЦИПС), Сарајево, 2006.
- Виле, Мишел, Римско право, Плато, Београд 2001.
- Von Rundstedt, Sophia, Restitution Regimes in Post-Communist Eastern Europe: A Legal Analysis, LLM Theses and Essays, University of Georgia School of Law, 1997.

- Вучковић, Михаило, Историја задружног покрета у Југославији 1918–1941, Београд, 1966.
- Gavella, Никола и Белај, Владо, Насљедно право, Народне новине, Загреб, 2008.
- Гајин, Саша, Људска права правно - системски оквир, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2011.
- Гамс, Андрија, О својини, Београд, 1982.
- Гамс, Андрија, Својина, Треће допуњено издање, Београд, 1991.
- Гамс, Андрија и Петровић, Милан, Основи стварног права, Београд, 1980.
- Гатарић, Ђуро, Управно право, посебни део, Загреб, 1978.
- Гаћеша, Никола, Аграрна реформа и колонизација 1945-1948., Матица српска, Нови Сад 1984.
- Gearty, A. Conor, Can Human Rights Survive?, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Георгиевски, Стефан, Тапискиот систем во Југославија, Скопје, 1978.
- Gicquel, Jean, Droit constitutionnel et institutions politiques, Montchrestien, Paris, 1987.
- Goldhaber, D. Michael, A people's history of the European Court of Human Rights, Rutgers University Press, London, 2007.
- Голић, Душко, Људска права и слободе, Привредна академија, Нови Сад, 2017.
- Гргић, Аида, Матага, Звонимир, Лонгар, Матија и Велфин, Ана, *Право на имовину према Европској конвенцији за људска права*, Савјет Европе, 2007.
- Даничић, Ђура, Ријечник хрватскога или српскога језика дио II, Загреб, 1886.
- Дедијер, Владимир, Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита, 1, Београд, 1981.
- Дитертр, Ж., Изводи из најзначајних одлука Европског суда за људска права, Београд, 2006.
- Димитријевић, Душко, Међународно право сукцесије држава, Београд, 2007.
- Douzinas, Costas, The end of human rights: critical thought at the turn of the century, Bloomsbury Publishing, London, 2000.
- Ђорђевић, Јован, Латинско-српски ријечник, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
- Ерић, Миливоје, Аграрна реформа у Југославији 1918-1941, Сарајево. 1958.
- Zweigert, Konrad and Kötz, Hein, An Introduction to Comparative Law, Oxford, Oxford University Press, 1998.

- Ибрахимагић, Омер, Државноправни развитак Босне и Херцеговине, Вијеће конгреса бошњалких интелектуалаца, Сарајево, 1998.
- Jacobs and White, Historical Backgrounds and Institutions, European Convention on Human Rights, Third Edition, Oxford University Press, 2002.
- Јакшић, Александар, *Европска конвенција о људским правима – коментар*, Београд, 2006.
- Јовановић, Миодраг, Constitutionalizing Secession in Federalized States: A Procedural Approach, Eleven International Publishing, Utrecht, 2007.
- Јоцић, Лазар, Римско право, КР Славија, Нови Сад, 1990.
- Келзен, Ханс, Чиста теорија права, Правни факултет Универзитета у Београду 1998.
- Кларић, Петар и Ведриш, Мартин, Грађанско право, Загреб, 2008.
- Ковачевић Куштримовић, Радмила, Сто педесет година од доношења Српског грађанског законика: (1844-1994), Ниш, 1995.
- Комненић, Душанка, Право на мирно уживање имовине у пресудама и одликама Европског суда з аљудска права донетим у поступцима у којима су бивше југословенске републике биле одговорне државе, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2017.
- Костић, Лазар, Административно право Краљевине Југославије, друга књига, делатност управе, Београд, 1936.
- Крећа, Миленко, Међународно јавно право, Службени гласник, Београд, 2007.
- Кузмановић, Рајко, Уставно право, Бања Лука, 2002.
- Кунић, Петар, Република Српска држава са ограниченим суверенитетом, „Атлантис”, Бања Лука, 1997.
- Куртовић, Шефко, Хрестоматија опће повијести права и државе, Правни факултет у Загребу, 1999.
- Лекић, Богдан, „Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948", изд. Архив Србије, Београд, 1997.
- Лукић, Владимир, Катастар некретнина, Бања Лука, 1995.
- Manfred, Nowak, Introduction to the International Human Right Regime, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2003.
- Марковић, Ратко, Уставно право, Правни факултет у Београду, Београд, 2015.
- Марковић, Лазар, Грађанско право, књ. 1 Општи део и Стварно право, Београд, 1912.

- Марковић, Миливој, Злоупотреба права, Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, том трећи, Београд, 1978, 1012.
- Медих, Душко, Стварно право Републике Српске, 4. измијењено и допуњено издање, Бања Лука, 2019.
- Megarry, Robert, The Law of Real Property, London, 1955, II издање, 1.
- Милошевић, П. Слободан, Аграрна политика у Југославији 1945-1953, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2015.
- Молнар, Александар, Расправа о демократској уставној држави (модерне револуције: Француска Русија-Немачка), Београд. 2002.
- Николић, Драган, Древноруско словенско право, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
- Нешковић, Радомир, Недовршена држава, Friedrich-Ebert-Stiftung, Сарајево 2013.
- Омејец, Јасна, Конвенција за заштиту људских права и темељних слобода у пракси Еуропског суда за људска права, друго допуњење издање, Нови информатор, Загреб, 2014.
- Омејец, Јасна, Вијеће Европе и еуропска унија, институционални и правни оквири, Нови информатор, Загреб, 2008.
- Орић, М. Нејра, Мањкавости управног поступка у поступку експропријације, Центар за јавно право, Сарајево, 2011.
- Острогорски, Георгије, Историја Византије, Просвета, Београд, 1996.
- Гај, Институције, Нолит, Београд 1982.
- Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис и Крстић, Ивана, Основи међународних људских права, Мегатренд универзитет, Београд, 2007.
- Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис и Крстић, Ивана, Међународна људска права, Београд, 2018.
- Пауновић, Милан и Царић, Славољуб, Европски суд за људска права, Београд, 2006.
- Пауновић, Милан и Царић, Славољуб, Европски суд за људска права, Надлежност и поступак, Београд, 2007.
- Петрановић, Бранко, Револуција и контрареволуција у Југославији (1941-1945), Рад, Београд, 1983.

- Петрановић, Бранко, Политичке и правне прилике за време привремене Владе ДФЈ, Београд, 1964.
- Петрановић, Бранко, Историја Југославије 1918-1945, Београд: Нолит, 1988.
- Пехлић, Дино, Европски механизми заштите људских права и примјењивост у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2019.
- Повлакић, Мелиха, Трансформација стварног права у Босни и Херцеговини, Сарајево 2009.
- Поповић, Драгољуб, Protecting property in European Human Rights Law, Utrecht, 2009.
- Поповић, Милијан, „Правна природа Републике Српске“, Изградња и функционисање правног система Републике Српске, Бања Лука, 1997.
- Пухан, Иво, Римско право, Београд 1977.
- Радовић, Мираш, Основни појмови и принципи у оквиру уставног система и људских права, Подгорица, 2008.
- Рамић, Един, Хисторијско-правни значај Француске декларације о правима човјека из 1789. године, Архив ТК, Тузла 2014.
- Рашовић, Зоран, Стварно право, Београд: Службени лист СЦГ – Правни факултет у Подгорици, 2005.
- Ромац, Анте, *Ријечник римског права*, Загреб, 1975.
- Савић, Сњежана, Конститутивност народа у БиХ, Бања Лука 2000.
- Садиковић, Лада, Људска права, Сарајево, 2006.
- Sermet, Laurent, The European Convention on Human Rights and property rights, Strasbourg, 1998.
- Simonetti, Петар, Право грађења, Сарајево, 1986.
- Simonetti, Петар, Денационализација, Правни факултет Ријека, 2004.
- Срдић, Милутин, ур., Политичка Енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Станимировић, Војислав, Брак и брачна давања, Београд, 2006.
- Станковић, Обрен и Воделнић, Владамир, Увод у Грађанско право, пето издање, Номос, Београд 2004.
- Становчић, Војислав Политичке идеје и идеологије, Центар за демократију Факултета политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2022.
- Станојевић, Обрад, Велики правни системи, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2004.

- Стојадиновић, Милослав, Наше село, Београд, 1928.
- Стојановић, Драган, Основна права у уставима европских држава и уставу СФРЈ, докторска дисертација, Ниш, 1988.
- Стојановић, Драгољуб Позитивно-правна ограничења приватне својине, Београд, 1963.
- Стојановић, Драгољуб Стварно право, Крагујевац: Правни факултет у Крагујевцу, 1998.
- Стојчевић, Драгомир, Римско приватно право, Београд, 1998.
- Souillac, Geneviève, Human Rights in Crisis: The Sacred and the Secular in Contemporary French Thought, Lexington Books, Lanham, 2005.
- Schabas, A. William, The European Convention on Human Rights – A Commentary, Oxford, 2015.
- Schulz, Fritz, Prinzipien des römischen Rechts, Berlin, 2003.
- Тарановски, Теодор, Историја српског права у Немањинској држави, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
- Трнка, Касим, Конститутивност народа, „Вијеће бошњачких интелектуалаца”, Сарајево, 2000.
- Coban, Ali Riza, Protection of Property Rights within the European Convention on Human Rights, Ashgate Publishing, Aldershot, 2004.
- Ћепулић, Иван, Систем опћег приватног права, Загреб, 1925.
- Harri, David, O'Boyle Michael and Buckley Carla, Law of the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, Oxford New York 2009.
- Harland, Christopher, Roche, Ralph and Strauss, Ekkehard, Коментар Европске конвенције о људским правима према пракси у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2003.
- Henkin, Louis, The age of rights, Columbia University Press, New York, 1990.
- Хорват, Маријан, Римско право, Загреб, 1948.
- Holt, J. C., Magna Carta, London: Cambridge University Press, 1995.
- Cameron, Iain и Kirilova Eriksson, Maja, An Introduction to the European Convention on Human Rights, 1995.
- Царевић, Мићо, Узроци и посљедице распада Југославије, Бања Лука, 2003.
- Carss-Frisk, Моника, Право на имовину, Водич за примену члана 1. Протокола 1. Европске конвенције о људским правима, Београд, 2004.
- Цолић, Младен, Такозвана Независна Држава Хрватска, Љубљана, 1973.

- Чулиновић, Фердо, Коментар закона о издавању тапија, Пожаревац, 1932.
- Чулиновић, Фердо, Југославија између два рата, Загреб, 1961.
- Шаркић, Срђан, Основи римског права, Београд, Службени гласник и Правни факултет Универзитета Унион у Београду, 2017.
- Шкиљан, Филип, *Организирана присилна исељавања Срба из НДХ*, Загреб 2014.

Чланци и расправе

- Аврамов, Смиља, Двадест пет година Уједињених нација, *Анали правног факултета у Београду*, бр. 6, 1970.
- Аврамовић, Сима, Наговјештај елемената правне државе у атинској демократији, *Правни живот* 12/1997.
- Агостини, Ерик, Сасушивање права својине у Француској (1804-1985), *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 5/1986.
- Andy, Denis, „Economic Calculation: Private Property or Several Control“, *Review of Political Economy*, бр. 27(4) 2015.
- Анић, Томислав, Нормативни оквир подржављења имовине у Хрватској/Југославији 1944-1946, *Часопис за савремену повијест, број 1*, Загреб 2007.
- Аранђеловић, Драгољуб, „О праву својине у данашњим приликама“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1/1920.
- Аранђеловић, Т. Светислав, Нормативна садржина и примена права својине, *Анали Правног факултета*, бр. 1/1973.
- Бабић, Илија, Право својине, историјат, појам и садржина, *Правни живот* бр. 11/09.
- Бардаш, Бернадет, Заштита имовине као људско право- основне напомене уз праксу Европског суда за људска права, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVII, бр. 1-2/2003.
- Бећиревић, Денис, Одузимање имовине Исламске заједнице у Босни и Херцеговини од завршетка Другог свјетског рата до 1961, *Прилози*, бр. 40, Сарајево 2011.
- Бећировић, Денис, „Одузимање имовине Српске православне цркве у Босни и Херцеговини (1945-1961)“, *Хисторијска трагања*, бр. 8, 2011.
- Босанац, Радмила, Неки видови подржављења приватне имовине, *Правни живот* 10/2000.

- Богдановић, Тамара, Заштита права власништва из чланка 1. Протокола 1. Еуропске конвенције у пракси Управног суда Републике Хрватске, *Зборник радова Правног факултета у Ријеци*, v 32, бр. 1/2011.
- Бојовић, Душко, Фактичка експропријација непокретности, *Адвокатура-часопис Адвокатске коморе Републике Српске*, бр. 26, 2022.
- Бритвић, Б. Ветма, Право извлаштења некретнина у Хрватској: Опћи режим и посебни поступци, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 46, 1/2009.
- Будак, Ана, Право на имовину у контексту људских права са посебим освртом на праксу Европског суда за људска права, *Социјална политика*, бр. 1/19.
- Bulgan, Güngören Birden, „Critics of Human Rights from a Historical Perspective“, *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*, Adam Mickiewicz University in Poznań, Poznań, бр. 4(1), 2015.
- Буљугић, Миланко, Од катастра непокретности до тзв. јединствене евиденције, *Анали Правног факултета у Београду* 1-6/2000.
- Васић, Радмила, Правна држава и транзиција, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1 4/2001.
- Вукадиновић Радован, О директној примени споразума о сукцесији. У: *Регулисање отворених питања између држава сукцесора СФРЈ : Зборник радова са међународне научне конференције*, Београд, 29-30. 11. 2012. године]. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2013.
- Вуковић, Слободан, Еконимски узроци разбијања/ распада Југославије, *Социолошки преглед* 2011, вол. 45, бр. 4.
- Гамс, Андрија, Преображај имовине у савременом грађанском праву, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1965.
- Гамс, Андрија, Својина и имовина, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/1953.
- Гамс, Андрија, О појму имовине у приватном праву, *"Правна мисао"*, бр. 9-10/1938.
- Гамс, Андрија, Размишљања о својини, *Анали правног факултета у Београду*, 1-4/1983.
- Гамс, Андрија, Нека Хегелова схватања о држави и својини, *Анали Правног факултета* 1-3/1972.

- Гамс, Андрија, Нека схватања о својини као извору отуђености, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-3/1986.
- Gerards, Janneke, „How to improve the necessity test of the European Court of Human Rights“, *International Journal of Constitutional Law* 11, бр. 2 ,2013.
- Гишовић, Лазар , Њемачки грађански законик- од правног партикуларизма до кодификације грађанског права, *Страни правни живот*, бр. 59, 2015.
- Гротић, - Црнић Весна, Сандра Фабијанић Гагро, Петра Перишић, Annex G of the 2001 Agreement on Succession Issues: Self-executing or Not?, *International Scientific Conference in Memory of Prof. Emer. V.-Đ. Degan*, Ријека, 2023.
- Гузина, Ружица, Прилог историји развитка својинских односа у Србији 19. вијека, *Анали*
- Давидовић, Милан , Злоупотреба права на појединачну представку пред Европским судом за људска права, *Гласник права*, бр. 1/2019.
- Даниловић, Јелена , Сто година Општег имовинског законика за Црну Гору, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 6/1988.
- Димитријевић, Душко, Сукцесија Југославије у односу на државне архиве, *Правни живот*, бр. 12/2014.
- Димитријевић, Душко, Сукцесија државних дугова СФР Југославије, *Правни живот*, бр. 12/2004.
- Димитријевић, Душко, Споразум о питањима сукцесије СФР Југославије и међународно право: Регулисање отворених питања између држава сукцесора СФРЈ, *Зборник радова са међународне научне конференције, Институт за међународну политику и привреду, Београд*, 2012.
- Димитријевић, Душко, „Сукцесија држава у односу на међународне уговоре СФР Југославије“, *Страни правни живот*, бр. 1–2/2005.
- Дмичић, Миле, Босна и Херцеговина као државна заједница SUI GENERIS- привремено рјешење или модел за будућност, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/2010.
- Доловић, Катарина - Бојић, Правне гаранције права својине, *Анали правног факултета у Београду*, Посебан број у част професора Михаела Константиновића, 2022.
- Дракић, Гордана, Спровођење аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца на подручју Војводине на примјеру поседа средње величине, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 2012, вол. 46, бр. 3.

- Ђајић, Сања, The Right to Property and the Vasilescu v. Romania Case, Syracuse J. Int'l L. & Com., бр. 27/2000.
- Ђерић, Владимир, Европски суд правде и људска права, Правни живот, бр. 12/1996.
- Escarcena - Lopez Sebastian, Interferences with Pr ences with Property Under E ty Under European Human Rights Law opean Human Rights Law, Florida Journal of International Law: Vol. 24: Iss. 3, Article 3., 2012.
- Живковска, Ронда и Пржеска, Тина, Хармонизација стварног права у Републици Македонији, Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“, 2013.
- Зрински, Marochini Маша, „Могућност увођења обвезног цијепљења против Цовид-19 болести примјеном начела размјерности уз приказ постојеће праксе Еуропског суда за људска права и Уставног суда Републике Хрватске“, Зборник радова Правног факултета у Нишу 61, бр. 95, 2022.
- Ибрахимагић, Омер, Државноправни континуитет Босне и Херцеговине и питање нације, Зборник радова Правног факултета у Тузли, бр. 2.
- Ивић, Александар , Нека питања својине и друштвене својине у поводу нацрта Устава СФРЈ, Анали Правног факултета у Београду, бр. 3-4/1973.
- Ивковић, Божидар, “Уништење Јевреја и пљачка њихове имовине у Банату 1941–1944”, Токови револуције, бр. 1/1967.
- Ивошевић, Зоран, Својинске претензије послје враћања одузетог земљишта, Анали Правног факултета у Београду, бр. 4-6/1996.
- Јакшић, Божидар , Криза Југославије, Филозофија и друштво 1987-2013, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2013.
- Јанковић, Драгослав, Октобарска револуција и југословенско питање, Анали Правног факултета у Београду, бр. 4-1967.
- Jansen J., H., C., A European Civil Code and National Private Law: Lessons from History, European Review of Private Law, бр. 3&4, 2016.
- Јелић, Рајко, Правна природа права располагања друштвених правних лица, Анали Правног факултета у Београду, бр. 5/1988.
- Јелић, Ратко, Својина у англосаксонском праву, Правни живот, бр. 10/2000.
- Јотановић, Раденко, Право грађења према Закону о стварним правима Републике Српске, Зборник радова „Актуелна питања савременог законодавства“, Будва, 2009.

- Јотановић, Раденко, Послови нотара према Закону о нотарима Републике Српске, Годишњак правног факултета XXIX, бр. 2005.
- Јотановић, Раденко, Босиљка Чубриловић Стаменић, Начело Начело екстензивности хипотеке код зграде и посебних дијелова непокретности у изградњи, Гласник адвокатске коморе Војводине, бр. 1/23.
- Јотановић, Р., Пренос права на откуп стана, Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, бр. XXVI/2002, 359-370,
- Карамаковић, Лепосава, Систем земљишних књига и јединствене евиденције, (Аргументи за и против - са посебним освртом на поступак уписа права и правне лекове), Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-6/2000.
- Kern, Alexander, Jon Mills, „Resolving Property Claims in a Post-Socialist Cuba“, „27 Law & Pol'y Int'l Bus.“ бр. 137,1995.
- Ковачевић, Никола, Трансформација власничких односа у Републици Српској, Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“, 2013.
- Ковачевић, Никола, Трансформација власничких односа у Републици Српској, Зборник радова „Хармонизација грађанског права у региону“, 2013.
- Kokott, Juiliane, Hoffmeister, Frank, „Opinion 2/94. Accession of the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms“, American Journal of International Law, Vol. 90, No. 4, October 1996.
- Константиновић, Михаило , Забрана злоупотребе и социјализација права, Анали Правног факултета у Београду, бр. 3-4/1982.
- Кривокапић, Борис, Заштита мањина између два светска рата, Међународни проблеми, бр. 1-2/2005.
- Крстић, Ивана, Бојана, Чучковић, Приступање Европске уније Евроспкој конвенцији о људским правима као вид унапријеђења људских права у Европи, Анали Правног факултета у Београду, година LXIV, бр. 2/2016.
- Кузмановић, Рајко, Супремација Европске конвенције о људским правима и основним слободама над домаћим правом, Правни живот 12/2001.
- Кулиџан, Милица, Како повратити национализовану имовину, Правни живот, бр. 10/1998.
- Куштримовић - Ковачевић Радмила, Подела грађанских субјективних права на стварна и облигациона, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-2/1988.
- Куштримовић - Ковачевић Радмила, „Приватна својина и заштита општег интереса“, Приступ правосуђу, Инструменти за имплементацију европских

стандарда у правни систем Републике Србије, (ур. Р. Ковачевић-Куштримовић), Ниш, 2006.

- Lachner, Вишња, Јелена Рошкар, Грађанске кодификације у Европи са посебним освртом на 19. и 20. стољеће, Зборник радова – Аустријски грађански законик 1811-2010, Тузла 2014.
- Лазић, Мирослав , Значај јавног регистра за хипотеку, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-6/2000.
- Langlois J. Anthony, „Human rights in crisis? A critical polemic against polemical critics”, Journal of Human Rights, Taylor & Francis, Oxfordshire, бр. 11(4), 2012.
- Лековић, Мишо, “Мере Централног Комитета КПЈ у првој половини 1942. године против левог скретања у политици КПЈ”, Ослободилачка борба народа Југославије, бр. 2, Београд, 1977.
- Лончар, Зоран, Улога органа управе у поступку експропријације, Гласник адвокатске коморе Војводине, бр. 57/4, 1997.
- Марић – Шего Ивона, Ивана Марушић, Утицај римско правне регуле *mater semper certa est* на босанкохерцеговачко обитељско законодавство кроз правну повијест, Зборник радова Дани породичног права – „Породично право у ери глобализације“, Правни факултет Универзитета Ђемал Биједић у Мостару, Мостар 2020.
- Marochini, Маја: The interpretation of the European Convention Human Rights, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, бр. 1/2014.
- Матицка Маријан , “Промјене власничких односа у Југославији (1945.-1948.) на страницама хрватских новина”, Часопис за савремену повијест, бр. 3, 1992.
- Матицка, Маријан, Органи за провођење аграрне реформе и колонизације у Југославији (1945 — 1948). Архивски вјесник, бр. 31/1987.
- Медић, Душко , Ограничења права својине, Годишњак факултета правних наука Апеирон, бр. 10, 2020.
- Метелко, Јосип, Правна питања сукцесије бивше СФРЈ у мишљењима Арбитражне комисије, Зборник Правног факултета у Загребу, год. 45., 1995.
- Мехмедовић, Емир, Државна имовина Босни и Херцеговини: државно или ентитетско власништво- јавноправни поглед, Фондација центар за јавно право, Сарајево,
https://fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Emir_Mehmedovic.pdf,
приступљено 29.05.2024. године.

- Милков, Драган, Експропријација између јавног и приватног, Анали Правног факултета у Београду, бр. 2/2011.
- Милојевић Б. Момир, Мишљења арбитражне комисије о Југославији (1), Анали Правног факултета у Београду, бр. 5/1993.
- Minkov, Andrej, „Ottoman tapu title deeds in the eighteenth and nineteenth centuries: origin, typology and diplomatics“, Islamic Law and Society 7, бр. 1/2000.
- Мирковић, С. Зоран, Константиновић Михаило о раду на грађанском закону у међуратној Југославији, Анали Правног факултета у Београду, посебно издање у част професора Михаила Константиновић, 2022.
- Миросавић, Боривоје, Структура својине као основ јаке државе, пример Француске, Култура полиса, бр. 39/2019.
- Митровић, Иван, Фактичка експропријација и пасивна легитимација крајњег корисника у парничном поступку, Бранич- часопис за правну теорију и праксу Адвокатске коморе Србије, бр. 3, 2020
- Михаиловић Коста , Својина и ефикасност, Анали Правног факултета у Београду, бр. 5-6/1991.
- Михелчић, Габријела, Маша Marochini Zrinski, Ива Перенета, Конвенцијски аспекти „замрзавања“ и привременог одузимања имовине, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи вол. 44,
- Мушић, Ненад, Станарско право – повјесноправни преглед и трансформација у Републици Хрватској, Правник, 45, бр. 2 (91), 2011.
- McCarthy, Freny, Protection of property and the European Convention on Human Rights, Brigham-Kanner Property Rights Conference Journal, бр. 6, 2017.
- Нашић, Маја, Принцип пропорционалности у пракси уставних судова и Европског суда за људска права, Правни живот, бр. 12/2010.
- Николић, Душан , Апсолутност својине у француском праву, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2014.
- Николић, Душан , Слобода Мидоровић, „Савремена европска правна теорија о социјалној функцији права својине: немачка доктрина“, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2018.
- Николић, Павле, Декларација о правима човека и грађанина од 1789. као акт цивилизације, Анали Правног факултета у Београду 6/1989.
- Никшић, Саша, Имовина у грађанском праву, Зборник Правног факултета у Загребу, 62, бр. (5-6), 2012.

- Нинковић, Ђурђе, Утицај Закона о национализацији на друштвени морал, Правни живот, бр. 10/2012.
- Нинковић, Ђурђе, Неправедни закони – национализација и реституција, Правни живот, бр. 10/2014.
- Новоселац Божо, „СР Југославија и Међународни монетарни фонд“, Југословенски преглед, бр. 2, 1993.
- Његован, Драго, Својински односи у социјализму, Економски вијесник, бр. 2/1989.
- O’Meara N., „A More Secure Europe of Rights? The European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and EU Accession to the ECHR“, German Law Journal 14(10), 2011.
- Пауковић, Давор, Посљедњи конгрес Савеза комуниста Југославије: узроци, тијек и посљедице распада, International journal for social sciences & humanities, Vol. 1 No. 1, 2008.
- Peers, Steve, „The EU’s Accession to the ECHR: The Dream Becomes a Nightmare“, German Law Journal, 16(1), 2014; S. Douglas Scott, „Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR: A Christmas bombshell from the European Court of Justice“, UK Constitutional Law Blog, 24. December 2014, доступно на <http://ukconstitutionallaw.org>.
- Планојевић, Нина, Враћање пуне својине власницима тзв. неусељивих станова у Србији, Црној Гори и Републици Српској, Правни живот, бр. 10/2000.
- Поповић, Витомир, Привредно- правни аспекти Споразума о сукцесији имовине бивше СФРЈ, Право и привреда, бр. 4–6/2013.
- Поповић, Витомир, Неки аспекти споразума о сукцесији имовине бивше СФРЈ, Правни живот, бр. 11/2012.
- Поповић, Драгољуб, Аутомномни концепти Европског суда за људска права, Анали Правног факултета у Београду 4/2009.
- Поповић П. Јован, Архивска града Архива Југославије - Предмет архивских спорова и њено кориштење, Архивски вјесник., год. 42 1999.
- Прокић, Милена - Трговчић, Формална и фактичка експропријација, Правни живот 3/2020.
- Ранђеловић, Драгана, Проблеми и резултати денационализације у земљама чланицама бивше СФРЈ, Универзитетска мисао- часопис за науку, културу и умјетност, Универзитет у Новом Пазару, вол.13, 2014.

- Ristik, Jelena, Right To Property: From Magna Carta To The European Convention On Human Rights, SEEU REVIEW, Special Edition, Magna Carta 800th, Volume 11, Issue1.
- Радовић, Марко, Неправна и неморална селективност Закона о враћању имовине и обештећењу“, Правни живот, бр. 10/2012.
- Савић, Сања, Вајмарски устав, Зборник Правног факултета Универзитета у Нишу, бр. 60, 2012.
- Самарџић Драган , ауторски текст доступан на <https://ascg.me/vijesti/admiral-samardzic-pitanje-sukcesije-vojne-imovine-previse-slozeno-da-bismo-se-njime-bavili-pausalno/>.
- Самарџић, Стефан , Натурална реституција у Србији, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2012.
- Сахацић, Маја, Међународно право људских права: заштита појединаца и скупина, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2011.
- Симонети, Петар, Власништво и његове трансформације, јемство и заштита у уставном поретку Републике Хрватске и Босне и Херцеговине, Зборник радова-Актуалности грађанског и трговачког законодавства и правне праксе, Мостар, 2010.
- Simoneti, Петар, Еволуција установе суперфицијарног права и успореда са правом грађења, Зборник Правног факултета Свеучилишта Ријека в. 33, бр. 1/2012.
- Simonetti, Петар, „Подруштовљивање и права на грађевинском земљишту у друштвеном/државном власништву“, Зборник радова „Актуалности грађанског и трговачког законодавства и правне праксе“, Мостар, 4/2006.
- Станичић, Фране, Извлаштење- сукоб јавног и приватног интереса, Хрватска јавна управа, год. 9, 2009.
- Станичић, Фране, Опће уређење извлаштења у Њемачкој – поуке за Хрватску, Правни вјесник бр. 3-4/2015.
- Станковић, Гордана, Маргиналије уз радни текст Грађанског законика Р. Србије, Зборник радова „Двадесет година Дејтонског мировног споразума“, Источно Сарајево 2017.
- Станковић, Емилија, Природно право, римско право и кодификације, Правни живот, бр. 11/2009.

- Станковић, Емилија, Европске кодификаје грађанског права XIX века и Српски грађански законик, Српска политичка мисао, бр. 3, 2011.
- Станковић, Марко, Право на имовину у јуриспруденцији Европског суда за људска права, Harmonius, 2019.
- Станковић, Обрен, О имовини и имовинским целинама у грађанском праву, Анали Правног факултета у Београду, бр. 6/1992.
- Станојевић, Обрад, Римско и англосаксонско схватање својине, Анали Правног факултета у Београду, бр. 5-6/1972. Стефановић Ненад, Концепт својине у римском праву, Право, теорија и пракса, бр. 4–6, 2018.
- Становчић, Војислав, Појам националне мањине и третирање индивидуалних и колективних права, Годишњак факултета политичких наука, Београд, бр. 2.
- Стојановић, Драгољуб, Експропријација и правична накнада, Анали Правног факултета, бр. 1-2/1970.
- Стојановић Драгољуб, Својина као правни институт, Правни живот, бр. 10/98;
- Струић Гордан, Колективна сигурност и њезини механизми у Пакту Лиге народа, Правни вијесник, бр. 3-4, 2017.
- Schermers G. Henry, „The European Communities under the European Convention on Human Rights“, Legal Issues of Economic Integration, бр. 5(1)/1978.
- Табаковић Е. Сулејман, Ванда.Б. Божоћ, Платформа за „окончање ратног периода“ на просторима бивше СФРЈ спровођењем ратификационог уговора о питањима сукцесије уз посебан освет на „Анекс Г“, Баштина, Приштина – Лепосавић, св. 56, 2022.
- Тодоровић, Владимир, Данијела Кожул, Реституција и обештећење страних лица, Правни живот, бр. 10/12.
- Трговац, Сања, Сидонија, Грабавац, Сандра, Марковић, Уставносудски поглед на извршење пресуда Еуропског суда за људска права, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, бр. 1, 2018.
- Трогрлић, Стипан, „Католичка црква у Истри и аграрна реформа (1946.-1948.) – примјер Пазинског деканата“, Табула, бр. 12, 2014.
- Тубић, Бојан, Правна природа правила о искоришћености локалних правних лекова, Зборник Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2008.
- Тубић, Бојан, Ограничења права на неометано уживање имовине у пракси Европског суда за људска права, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2017.

- Тубић, Бојан, Правило о искоришћености локалних правних лекова у пракси Комитета за људска права, Зборник Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2009.
- Тубић, Бојан, Нове тенденције у погледу услова прихватљивости појединачних представки пред Европским судом за људска права, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2016.
- Ћундић, Петар, Последице разликовања законите и незаконите експропијације страног улагања, Зборник Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/11.
- Хаџић, Изет, Посвјесни континуитет развоја државности Босне и Херцеговине до Првог свјетског рата, Часопис за економију и политику транзиције, Витез-Тузла-Загреб-Београд-Букурешт, 2016. бр. 38.
- Хелд - Рико Хенрик, Концепт имовине у римском праву, Зборник равног факултета у Загребу, бр. 3-4, 2015.
- Хибер, Драгор, „Концепт и правни модел денационализације“, Правни живот, бр. 9-10/1994.
- Царић, Славољуб, Злоупотреба права на представку у поступцима пред Европским судом за људска права, Правни живот, бр. 12/2014.
- Цветић, Раденка, Стварно право Србије – институт стицања права својине налазом туђе изгубљене ствари, Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду, XXXVIII, бр. 2/2004.
- Цветић, Раденка, Стварно право Србије- како даље?, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2006.
- Цвитић, Раденка, Кодификација стварног права у Србији, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2012.
- Цветић, Раденка, Евиденција непокретности, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, XXXVI, бр. 1-3/2002, Нови Сад.
- Цветић, Раденка, Евиденција непокретности II, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, XXXVIII, бр. 3/ 2004.
- Цуцић - Ђурђевић М., Приступање Европске уније Конвенцији за заштиту људских права и основних слобода Савјета Европе – Стагнирање процеса као резултат Мишљења 2/13 Суда правде Европске уније, Европско законодавство, бр. 70/2019.

- Cumbers, Andrew Anton, "A tale of two nationalisations: experiences of post 1945 public ownership in the UK and France compared," *International Journal of Public Policy*, бр. 15-1/2 2019.
- Christoffersen, Jonas, *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, *International Studies in Human Rights*, Vol. 99, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009.
- Chua L. Amy, „The Privatization-Nationalization Cycle: The Link Between Markets and Ethnicity in Developing Countries“, *Columbia Law Review*, 95, 1995.
- Чепурило, Далибор, Француска револуција и Декларација о правима човјека и грађанина 1789. године: проблеми политичке демократије, *Часопис за савремену повијест*, Загреб, вол. 21 No. 1-3, 1989.
- Шаго, Динка, Услови допуштености покретања поступка пред Европским судом за људска права у Стразбуру, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол 37, бр. 1, 2016.
- Шаркиновић, Хамдија: Уставно и конвенцијско јемство права својине, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, год. 56, бр. 2/2019.
- Шарин, Душка, Конвенција за заштиту људских права и темељних слобода кроз однос европског суда за људска права и Уставног суда Републике Хрватске на примјеру заштите људског права на приступ суду, *Повијесни вијесник*, бр. 3-4, 2014.
- Шаховић, Милан, „Сукцесија држава у односу на међународне уговоре“, *Међународна политика*, бр. 684/1978.
- Шкундрић, Алекса, Грађанскоправни појам имовине, *Правни живот*, бр. 4/2020.
- Шекс, Вјекослав, Југославија и међународни правни документи о правима човјека, *Ревиија за соц.*, Загреб, Вол XX, 1989.
- Шовљаков, Мара, „Две српске колонизације као мотив миграције Срба из Босне и Херцеговине у Војводину 1918-1950“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, XI, бр. 11, 2019.
- Waters, William, Timothy, “Contemplating Failure and Creating Alternatives in the Balkans: Bosnia’s Peoples, Democracy, and the Shape of Self-Determination”, *Yale J. Int’l L.*, 2004.
- „The Kadi case – Constitutional Core Values and International Law – Finding the Balance“, *The European Journal of International Law (EJIL)*, бр.23(4)/2012.

- Реакција Удружења грађана „Одузета имовина“ Нови Сад-Сарајево, <https://oduzetaimovina.org.rs/images/dokumenti/fulldocs/Aneks%20G-rad.pdf>.
- Извештај Комисије за израду Нацрта Законика о својини и другим стварним правима Србије, Правни живот, бр. 11/2007, том III.

Нормативни извори:

- Устав Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05.
- Устав Босне и Херцеговине- Анекс IV Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, „Службени гласник БиХ“, бр. 25/09.
- Устав Босне и Херцеговине, енглеска верзија доступна на <https://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih.pdf>.
- Устав Федеративне Народне Републике Југославије, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 10/46.
- Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, „Службени лист СФРЈ“ бр. 14/63.
- Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, „Службени лист СФРЈ“ бр. 9/74.
- Устав Републике Србије из 1990. године, "Службени гласник Републике Србије", бр. 1/90.
- Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“ бр. 98/2006.
- Устав Републике Хрватске, „Народне новине“ бр. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 5/2014.
- Устав Републике Словеније, „Урадни лист Републике Словеније“, бр. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06, 47/13.
- Устав Црне Горе, „Службени лист Црне Горе", бр. 1/2007 и 38/2013 - Амандмани I-XVI.
- Устав Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 52/92.
- Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1921.
- Закон о стварним правима Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 124/08, 58/09, 95/2011, 60/2015, 18/2016- Одлука УС, 107/2021- Одлука УС и 119/2011- Одлука УС.

- Закон о нотарској служби Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 28/21.
- Закон о извршном поступку Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“, бр. 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12 и 67/1, 98/14, 5/17- Одлука УС, 58/1- рјешење Уставног суда БиХ и 66/18.
- Закон о експропријацији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 112/06, 37/07, 66/08 –исп. 110/2008 и 106/10- Одлука УС, 121/10- Одлука УС, 2/15- Одлука УС и 79/15.
- Закон о облигационим односима „Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 и „Службени гласник Републике Српске“, број 17/93, 03/96, 39/03 и 74/04.
- Закон о премјеру и катастру, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 6/12.
- Закон о пољопривредном земљишту Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, број 93/0686/07, 14/10, 5/12, 58/19 и 119/21 и „Службени гласник БиХ“ бр. 16/20 – Одлука УС, „Службени гласник РС“, бр. 119/2021 и 106/2022)
- Закон о преносу средстава друштвене у државну својину, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 4/93, 29/94, 31/94, 9/95, 8/96 и 20/98.
- Закон о шумама Републике Српске, "Службени гласник Републике Српске" , бр. 75/08, 60/13, 70/20 и 4/21.
- Закон о унутрашњој пловидби Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ број 54/19.
- Закон о аутентичном тумачењу Закона о преносу средстава друштвене у државну својину, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/07.
- Закон о предузећима Републике Српске, “Службени гласник Републике Српске”, бр. 24/98 , 62/02, 38/03, 97/04, 34/06.
- Закон о остваривању права на накнаду материјалне и нематеријалне штете настале у периоду ратних дејстава од 20. маја 1992. до 19. јуна 1996. године, објављен у „Службеном гласнику Републике Српске“, бр. 103/05 од 21. новембра 2005, измјене објављене у „Службеном гласнику Републике Српске“, бр. 1/09 од 5. јануара 2009. и 49/09 од 3. јула 2009.
- Закон о одлагању од извршења судских одлука на терет средстава буџета Републике Српске по основу исплате накнаде материјалне и нематеријалне штете настале усљед ратних дејстава и по основу исплате старе девизне штедње, "Службени гласник Републике Српске", бр. 25/02 од 20. маја 2002, измјене

објављене у *"Службеном гласнику Републике Српске"*, бр. 51/03 од 1. јула 2003. године.

- Закон о привременом одлагању од извршења потраживања из буџета Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 110/03 од 20. децембра 2003, измјене објављене у *"Службеном гласнику Републике Српске"* бр. 63/04 од 29. јуна 2004. године.
- Закон о утврђивању и начину измирења унутрашњег дуга Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 63/04 од 15. јула 2004, измјене објављене у *"Службеном гласнику Републике Српске"*, бр. 47/06 од 11. маја 2006, 68/07 од 1. августа 2007, 17/08 од 26. фебруара 2008, 64/08 од 11. јула 2008 и 34/09 од 4. маја 2009. године.
- Закон о наслеђивању Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 1/09, 55/09, 91/16, 28/19 –Одлука УС и 82/19.
- Закон о приватизацији државног капитала у предузећима Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 51/2006, 1/2007, 53/2007, 41/2008, 58/2009, 79/2011 и 28/2013.
- Закон о приватизацији државних станова Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 118/11, 67/13, 60/15, 45/18 и 63/20.
- Закон о престанку примјене Закона о кориштењу напуштене имовине Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 16/10.
- Закон о непокретној имовини Републике Српске која се користи за функционисање јавне власти, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 29/22.
- Закон о непокретној имовини Републике Српске која се користи за функционисање јавне власти, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 16/23.
- Закон о спровођењу Анекса Г Споразума о сукцесији СФРЈ, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 17/2010.
- Закон о комуналним дјелатностима Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 124/11 и 100/17.
- Закон о привременој забрани располагања државном имовином Републике Српске, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 32/05, 32/06, 100/06.
- Закон о коришћењу напуштене имовине, *"Службени гласник Републике Српске"*, бр. 3/96 од 27, 8/96 и 21/96.
- Закон о предузећима СФРЈ, *"Службени гласник СФРЈ"*, бр. 77/88.

- Закон о промету и располагању друштвеним капиталом СФРЈ , „Службени гласник СФРЈ“, бр. 84/89, 46/90.
- Закон о основним својинскоправним односима „Службени лист СФРЈ“, бр. 6/80 и 30/90.
- Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима, „Службене Новине Краљевства СХС“ бр. 142 од 26. јуна 1931. године.
- Законске одредбе о некретнинама тзв. добровољаца”, „Народне новине“ 18. 4. 1941. године, доступне на https://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37516/zakoni_odredbe_knjiga_I_abby.pdf.
- Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације и имовином која им је одузета од стране окупатора и његових помагача од 24. маја 1945. године, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 64/46 и 105/47.
- Закон о друштвеном капиталу СФРЈ, "Службени лист СФРЈ" бр. 84/89 и 46/90.
- Закон о стамбеним односима ФРНЈ, „Службени гласник ФНРЈ“, бр. 17/62.
- Закон о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског типа, „Службени лист СФРЈ“, бр. 5/68 и 20/69.
- Закон о национализацији приватних привредних предузећа „Службени лист ФНРЈ“, бр. 98.
- Закон о стамбеним односима СР Босне и Херцеговине, "Службени лист СРБиХ", бр. 14/84, 12/87, 36/89, "Службени гласник Републике Српске", бр. 19/93, 22/93, 12/99, 31/99.
- Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта ФНРЈ, "Службени лист ФНРЈ", бр. 52/58, 3/59, 24/59, 24/61 и 1/63.
- Закон о аграрној реформи и колонизацији ДФЈ, „Службени лист ДФН“, бр. 64/45, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 16/46 – обавезно тумачење, 24/46, 99/46 – обавезно тумачење, 101/47, 105/48, 4/51 –др. одлука, 19/51 – обавезно тумачење, 42 i 43/51 – исп. обавезног тумачења, 21/56, 52/57, 55/57, „Службени лист СФРЈ“, бр. 10/65.
- Закона о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земље пољопривредним организацијама, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 22/1953, 10/1965.
- Закон о престанку важења закона донесених прије 6. априла 1941. године и за вријеме непријатељске окупације, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 86/46.

- Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије*, бр. 16/1959.
- Закон о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима, *„Службене Новине Краљевства СХС“*, бр. 142 од 26. јуна 1931. године.
- Закон о кривичним дјелима против службене дужности *„Службени лист ДФЈ“*, бр.26/45.
- Закону о одузимању ратне добити стечене за вријеме непријатељске окупације *„Службени лист ДФЈ“*, бр.36/45.
- Закон о конфискации имовине и извршењу конфискации *“Службени лист ДФЈ“* број 40/45 и *„Службени лист ФНРЈ“*, бр. 61/46.
- Основни закон о експропријацији ФНРЈ, *„Службени гласник ФНРЈ“*, бр. 28/47.
- Закон о експропријацији ФНРЈ, *„Службени гласник ФНРЈ“*, бр. 12/57.
- Закон о удруженом раду СФРЈ, *„Службени лист СФРЈ“*, бр. 53/76.
- Закон о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине, *„Службени гласник Босне и Херцеговине“*, бр. 18/05, 29/06, 85/06, 32/07, 41/07, 74/07, 99/07, 58/08 и 22/22.
- Закон о стамбеним односима ФНРЈ, *„Службени гласник ФНРЈ“*, бр. 17/62 .
- Закон о стамбеним односима СФРЈ, *„Службени гласник СФРЈ“*, бр. 29/73.
- Закон о стамбеном обезбјеђивању у Југословенској народној армији, *„Службени лист СФРЈ“*, бр. 84/90.
- Оквирни закон о приватизацији предузећа и банака Босне и Херцеговине, *„Службени лист Босне и Херцеговине“* бр. 12/99.
- Изборни закон Босне и Херцеговине, *„Службени гласник Босне и Херцеговине“* бр. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 48/2011 - одлука УС, 63/2011 - одлука УС, 18/2013, 7/2014, 31/2016, 54/2017 - одлука УС, 41/2020, 38/2022, 51/2022, 67/2022, 24/2024 и 24/2024 – исп.
- Закон о напуштеним становима, *„Службени лист Републике Босне и Херцеговине“*, бр. 6/92, 68/92, 16/92, 13/94, 36/94, 9/95 и 33/95.
- Закон о премјеру и катастру некретнина СР Босне и Херцеговине *„Службени лист СР БиХ“*, бр. 22/84, 12/87, 26/90, 30/90.
- Закон о стварним правима Федерације Босне и Херцеговине, *„Службене новине Федрације Босне и Херцеговине“* бр. 66/13, 100/13, 32/19.

- Закон о претворби друштвене својине, „Службени лист Републике Босне и Херцеговине“, бр. 33/94.
- Закон о преузимању средстава бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, „Службени лист РБиХ“, бр. 13/94.
- Закон о експропријацији Федерације Босне и Херцеговине, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“ бр. 70/07, 36/10, 25/12, 8/15 Одлука УС и 34/16.
- Закон о престанку примјене закона о напуштеним становима Федерације Босне и Херцеговине, „Службени гласник Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 11/98.
- Закон о продаји станова на којима постоји станарско право у Федерацији Босне и Херцеговине, „Службене новине Федерације Босне и Херцеговине“, бр. 27/97.
- Закон о експропријацији некретнина у Брчко дистрикту Босне и Херцеговине „Службени гласник Брчко дистрикта БиХ“, бр. 18/18 и 30/20.
- Закон о основама својинскоправних односа Републике Србије, "Службени лист СФРЈ", бр. 6/80 и 36/90, "Службени лист СРЈ", бр. 29/96 и "Службени гласник Републике Србије", бр. 115/2005 - др. закон.
- Закон о премеру и катастру Републике Србије "Службени гласник Републике Србије", бр. 72/2009, 18/2010, 65/2013, 15/2015 - одлука УС, 96/2015, 47/2017 - аутентично тумачење, 113/2017 - др. закон, 27/2018 - др. закон, 41/2018 - др. закон, 9/2020 - др. закон и 92/2023.
- Закон о хипотеци Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 115/2005, 60/2015, 63/2015 – одлука УС и 83/2015.
- Закон о условима и начину враћања имовине стечене радом и пословањем задруга после 1. јула 1953.године Републике Србије , "Службени гласник Републике Србије", број 46/90.
- Закон о враћању одузете имовине и обештећењу Републике Србије, "Службени гласник РС", бр. 72/2011, 108/2013, 142/2014, 88/2015 - одлука УС, 95/2018 и 153/2020.
- Закон о својинско-правним односима Црне Горе, "Службени лист Црне Горе", бр. 19/2009.
- Закон о државној имовини Црне Горе, „Службени лист Црне Горе“, бр. 21/2009 и 40/2011.

- Закон о државном премјеру и катастру непокретности Црне Горе, „Службени лист Црне Горе“, бр. 29/2007, 32/2011, 40/2011 - др. закон, 43/2015, 37/2017 и 17/2018.
- Закон о премјеру, катастру и уписима права на непокретностима СР Црне Горе, „Службени лист СР ЦГ“, бр. 25/84, 2/89.
- Закон о привременој забрани располагања бившом друштвеном имовином која је као друштвена постала одузимањем законом, другим прописима и противправним радњама, „Службени. лист Републике Црне Горе“, број 55/2000.
- Закон о праведној реституцији, „Службени лист Републике Црне Горе“, број 34/2002.
- Закон о пребивалишту Хрватске, „Народне новине“, бр. 144/12, 158/13, 114/22.
- Закон о власништу и другим стварним правима Хрватске, „Народне новине“, бр. 91/06, 68/98, 137/99, 22/00, 73/00, 114/01, 79/06, 146/08, 39/09 и 153/09.
- Закон о земљишним књигама Републике Хрватске, „Народне Новине“, бр. 63/19, 128/22.
- Закон о потврђивању Конвенције за заштиту људских права и темељних слобода и протокола 1, 4, 6, 7 и 11 уз Конвенцију за заштиту људских права и темељних слобода, „Народне новине међународни уговори“ број 18/97.
- Закон о управљању државном имовином Републике Хрватске, „Народне новине“, бр. 52/18, 155/23.
- Закон о грађевинском земљишту Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 17/11, 53/11.
- Закон о пољопривредном земљишту Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 135/07, 18/11, 148/11 и 95/12.
- Закон о шумама Републике Македоније „Службени весник на РМ“, бр. 64/09, 24/11 и 53/11.
- Закон о заштити културног наслеђа Републике Македоније „Службени весник на РМ“, бр. 20/04, 115/07, 18/11 и 148/11.
- Закон о водама Републике Македоније „Службени весник на РМ“, бр. 87/08, 6/09, 161/09, 83/10, 51/11 и 44/12.
- Закон о својини и другим стварним правима Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 18/01, 92/08, 139/09 и 35/10.
- Закон за премјер, катастар и запишување на правата на недвижностите СР Македоније, „Службени весник на СРМ“, бр. 27/86, 17/91.

- Закон о кривичним дјелима против службене дужности Републике Македоније „Службени лист ДФЈ“, бр. 26/45.
- Закон о денационализацији Словеније, „Урадни лист Словеније“ 21/91, 56/1992, 13/1993, 31/1993, 24/1995, 23/1997, 65/1998, 76/1998.
- Закон о начину и условима признавања и враћању земљишта које је прешло у друштвену својину по основу пољопривредног земљишног фонда и конфискацијом, "Службени гласник РС", број 18/91, 20/92 и 42/98 и др.
- Закон о враћању имовине цркавама и вјерским заједницама Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 46/2006.
- Закон о пољопривредном земљишту Хрватске, „Народне новине“ број 66/2001.
- Закон о комуналним дјелатностима Кантона Сарајево, „Службене новине Кантона Сарајево“ бр. 31/04 и 21/05.
- Закон о министарствима Кантона Сарајево, „Службене новине Кантона Сарајево“ бр. 16/99.
- Претходне одредбе за припрему аграрне реформе, „Службене Новине Краљевства СХС“, бр. 11 од 27. фебруара 1919. године.
- Одлука о именовању Комисије за реституцију Босне и Херцеговине, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 44/04.
- Одлука о формирању комисије за израду Грађанског законика Републике Македоније, „Службени весник на РМ“, бр. 4/11.
- Одлука о емисији обвезница Републике Српске за измирење обавеза по основу материјалне и нематеријалне штете настале у периоду ратних дејстава од 20. маја 1992. до 19. јуна 1996. године, "Службени гласник Републике Српске", бр. 62/08 од 7. јула 2008. године.
- Одлука о општим условима за производњу, испоруку и коришћење топлотне енергије Града Бања Лука, „Службени гласник Града Бања Лука“ бр. 2/18, 40/18 и 12/19.
- Коначна арбитражна одлука за Брчко од 05.03.1999. године, доступна на https://www.ohr.int/ohr_archive/1052/, приступљено 29.05.2024. године.
- Одлука о повлачењу Аутентичног тумачења члана 3. Закона о преносу средстава друштвене у државну својину Републике Српске, доступна на <https://www.ohr.int/>, приступљено дана 25.11.2023. године.

- Уредба о упису власништва бивших кметова на кметовским селиштима у земљишним књигама у Босни и Херцеговини од 21. јула 1919. године, „Службене новине Крљевине СХС“, бр. 84/1919.
- Уредба о забрани отуђивања и оптерећивања земљишних великих поседа, „Службене Новине Краљевства СХС“, бр. 82 од 12. августа 1919. Године.
- Упутство о земљишнокњижним уписима национализованих најамних зграда и грађевинског земљишта „Службени лист ФНРЈ“, бр. 49/1959.
- Уредба о привременој забрани продаје станова у друштвеној својини, „Службени лист Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине“, бр. 4/92.
- Уредба о начину исплаћивања накнаде за национализоване најамне зграде и грађевинско земљиште, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 10/61 и 42/62.
- Уредба о издавању земљишта великих поседа у четворогодишњи закуп, „Службене Новине Краљевства СХС“, бр. 204 од 16. септембра 1920. године.
- Указ о одузимању имовине Карађорђевића, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 64/1947.
- Уредба о кориштењу напуштених станова, „Службени гласник Хрватске заједнице Херцег Босне“, бр. 13/93.
- Уредба о смештају избеглица и других лица на територији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 27/93.
- Уредба са законском снагом о смештају избеглица, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 19/95.
- Одлука о образовању Комисије за израду Грађанског законика „Службени гласник РС“, бр. 104 од 17. новембра 2006, 110 од 8. децембра 2006 – исправка.
- Манифест комунистичке партије Карла Маркса, доступан на <https://radnici.ba/wp-content/uploads/2018/05/manifest.pdf>, приступљено 11.01.2024. године.
- Одлука АВНОЈ-а о преласку у државну својину непријатељске имовине, државној управи над имовином неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле, "Службени лист ДФЈ", бр. 2/45.
- Фочански прописи, доступни на <https://focanskidani.wordpress.com/>, приступљено 06.12.2023. године.
- Подаци НАЛЕД-а, <https://www.pravniportal.com/neupisane-nekretnine-kaoresurs-koji-se-gubi/>, приступљено 19.12.2023. године.

- Преднацрт Грађанског законика Србије доступан на https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html, приступљено 21.12.2023. године.
- Чланак објављен у Политици, <https://www.politika.rs/sr/clanak/508416/Nastavljen-rad-na-Gradanskom-zakoniku>, приступљено 21.12.2023. године.
- Душанов законик http://monumentaserbica.branatomic.com/rukse/ruknew/prevod/priz_prevodS.php?a=1, приступљено 15.9.2023. године.
- Европска конвенција о људским правима и основним слободама https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
- *Bürgerliches Gesetzbuch* – Њемачки грађански законик примијењује се од 1900. године, енглеска верзија доступна на: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ приступљено 15.05.2023. године,
- Општи аустријски грађански законик- https://advokatprnjavorac.com/zakoni/AUSTRIJSKI_GRADANSKI_ZAKONIK.pdf, приступљено 22.07.2023. године.
- Француски грађански законик - (*Code Civil des francais*) енглеска верзија доступна на http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm 10.7.2023. године.
- Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, доступан на https://www.harmonius.org/sr/pravni-izvori/jugoistocna-evropa/privatno-pravo/crna-gora/Opsti_imovinski_zakonik_CG.pdf, приступљено 15.05.2023. године.
- Француска Декларација о правима човека и грађанина, доступна на <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/declaration-of-human-and-civic-rights-of-26-august-1789.105305.html>, приступљено 18.01.2024. године.
- Декларација о независности САД-а, доступна на <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, пристуљено 15.01.2024. године.
- Атланска повеља доступна на <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>, приступљено 18.01.2024.

- Декларација УН-а доступна на http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade03.asp, приступљено 18.01.2024. године.
- Повеља УН-а а доступна на <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>, приступљено 18.01.2024. године.
- Међународни пакт о грађанским и политичким доступан на <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, приступљено 18.01.2024. године.
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним доступан на <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>, приступљено 18.01.2024. године.
- Америчка конвенција о људским правима из 1969. године, *American Convention on Human Rights "Pact of San Jose, Costa Rica"*, доступна на: www.oas.org/dil/treaties_subject.htm, приступљено 19.01.2024. године.
- Афричка повеља о правима човјека и народа, *Grand Bay (Mauritius) Declaration and Plan of Action* из 1999. године, доступна на: www.achpr.org/instruments/grandbay, приступљено 19.01.2024. године.
- Арапска повеља о људским правима, доступна на www.achil.org/res/Ara6, приступљено 19.01.2024. године.
- Статут Савјета Европе доступан на <https://rm.coe.int/1680716109>, приступљено 20.01.2024. године.
- Повеља о основним правима Европске уније, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, *Official Journal of the European Union*, доступна на www.eur-lex.europa.eu.
- Уговор о Европској унији - „Treaty on European Union“, European Community, *Official Journal of the European Communities* No. 92/C, 191/1, доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>.
- Memorandum on the accession of the European Communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, доступан на <http://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?>.
- Уговор из Амстердама, доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam>, приступљено 28.04.2024. године.

- Уговор из Лисабона, доступан на <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-lisbon>, приступљено 28.04.2024. године.
- Мишљење Европског суда правде број 2/13, „Opinion 2/13 of the Court (Grand Chamber)“, ECLI:EU:C:2014:2454, 2014. доступно на <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-2/13>.
- Протокол 1 на Конвенцију, верзија на француском језику, https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resourceattachments/CEDH_Protocol_Additionnel_1_FR.pdf.
- Пословник о раду Европског суда за људска права у Стазбуру „Rules of Court – European Court of Human Rights“, доступан на https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng.
- Образац за подношење представке доступан на <https://www.echr.coe.int/apply-to-the-court>.
- Конвенција о сукцесији у односу на уговоре усвојена је 23.08.1978. године у Бечу, а СФРЈ Југославија је ратификовла 1980. године, доступна на http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2003_12/t12_0076.htm.
- Resolution 1120 (1997) Adopted by the Security Council at its 3800th meeting, on 14. July 1997, доступна на <https://digitallibrary.un.org/record/240404?ln=ar&v=pdf>, приступљено 30.05.2024. године.
- Конвенција о сукцесији држава у односу на државну имовину, архиве и дугове из 1983. године, потписана у Бечу, доступна на https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf.
- Водич кроз чланак 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о људским правима, прво издање, 15-18, доступано на https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_hrv.
- *The Covenant of the League of Nations*, <http://avalon.law.yale.edu/20th-century/leagcov.asp>., приступљено 27.04.2024. године.
- Посебан извјештај о остваривању права на повраћај имовинских права и обештећење, Заштитник људских права и слобода Црне Горе, Подгорица, 2011, доступно на https://www.ombudsman.co.me/Posebni_Izvjestaji.html, приступљено 29.05.2024. године.

- Споразум о нормализацији односа између Републике Хрватске и Савезне Републике Југославије, у даљњем тексту: Споразум, „*Народне новине – Међународни уговори*“ број 10/96.
- Писана запажања Правног одјела Уреда високог представника у вези са захтјевом подносиоца у предмету бр. У1/11, доступна на <https://www.ohr.int/written-observations-of-the-ohr-legal-department-concerning-the-request-of-the-applicant-in-case-no-u-0111-2/>, приступљено 29.05.2024. године.
- Оквирни споразум о сливу ријеке Саве, доступан на <https://fmpvs.gov.ba/fasrb-okvirni-sporazum-za-sliv-rijeke-save-isrb/>, приступљено 30.05.2024. године.
- Оквирна стратегија промета Босне и Херцеговине за период 2016–2030. године, доступна на <https://mpv-hnz-k.ba/wp-content/uploads/2019/11/Okvirna-strategija-prometa-BiH-Bosanski.pdf>, приступљено 30.05.2024. године.

Судска пракса:

- Пресуда Врховног суда Републике Српске 13 0 У 003134 15 Увп од 01.02.2018. године, доступна на <https://advokat-prnjavorac.com/eksproprijacija.html>, приступљено 15.01.2024. године.
- Пресуда Врховног суда Србије У. бр. 4200/04 од 5. октобра 2005. године, *Билтен Врховног суда Србије* бр. 4/2005, стр. 160- 161.
- Пресуда Врховног суда Републике Српске 11 0 У 001906 10 Увп од 09.02.2011. године, доступна на <https://vsud-rs.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/16730>, приступљено 15.01.2024. године.
- Пресуда Врховног суда Републике Српске број 71 0 П 205488 19 Рев од 06.09.2019. године, доступно на <https://csd.pravosudje.ba/vstvfo/B/142/kategorije-vijesti/765/766/11964>, приступљено 15.12.2023. године.
- Преглед судске праксе Уставног суда Босне и Херцеговине, године, <https://www.ustavnisud.ba/hr/odluke?sp=DatumDesc&>, приступљено 12.12.2023.
- Пресуда Вишег суда у Београду 2П бр. 581/13 од 29. јануара 2015. године. 54, бр. 3/2020.
- Одлука о допустивости и меритуму Уставног суда Босне и Херцеговине , АП 1013/16 од 29.11.2018. године.

- Рјешење Уставног суда Републике Српске број У-20/18 од 25.09.2019. године, доступно
<https://www.ustavnisud.org/Odluke.aspx?cat=13&subcat=39&jezik=cir&odluka=1205&odldet=3594>.<https://www.ustavnisud.ba/hr/odluke?sp=DatumDesc&>, преглед судске праксе Уставног суда Босне и Херцеговине, приступљено 12.12.2023.
- Рјешење Врховног суда Србије, Рев. 454/06 од 28. марта 2007. године, доступно на <https://projuris.org/pravna-edukacija/denacionalizacija-u-sudskoj-praksi/>.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. У 1-11 од 13.07.2012. године, доступна на https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/, 28.05.2024. године.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. У 8/19 доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, 28.05.2024. године.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. У 9/19 доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, 28.05.2024. године.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. У 4/21 доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/odluke>, 28.05.2024. године.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. У 10/22 доступна на <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/U-10-22-1342532.pdf>, приступљено 30.05.2024. године.
- Одлука о меритуму број АП 774/04 од 20.12. 2005. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 39/06.
- Дјелимична одлука Уставног суда Босне и Херцеговине у предмету У-5/98-II од 18. и 19. 02. 2000. године, доступно на <https://www.ustavnisud.ba/hr/djelimicne-odluke-u-598>, приступљено 29.05.2024. године.
- Одлука Уставног суда Босне и Херцеговине, бр. У 27/01, од 28. 09 2001. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 8/02.
- Одлука о допутивости и меритуму бр. АП 3388/06 од 17.03.2009. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине”, бр. 50/09.
- Одлука о допутивости и меритуму АП-1820/15 од 20.12.2017. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 5/18.
- Одлука о допутивости и меритуму АП 2986/11, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 99/14.
- Одлука о допутивости и меритуму АП 4457/1, „Службени гласник Босне и Херцеговине“ бр. 3/15.

- Одлука о допустивости и меритуму 19/03 од 17.03.2004. године, „Службени гласник БиХ“, бр. 15/04.
- Одлука Врховног суда Хрватске Рев 900/07-2, од 05.05. 2008. године, доступна на <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/ne-primjena-aneksa-g-ugovora-o-pitanjima-sukcesije-5734>.
- Одлука Уставног суда Хрватске број У- I-1777/2003 од 17.03.2009. године, „Народне новине“, бр. 38/2009, доступна на https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_38_871.html.
- Одлука Врховног суда Србије у предмету бр. Прев 510/19, од 24.10.2019. године, доступна на <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/prev-5102019-3111-pravo-svojine-31124>.
- Одлука Врховног касационог суда Србије у предмету бр. Прев 534/2021 од 22.02.2021. године, доступна на <https://www.vrh.sud.rs/sr-lat/prev-5342021-3161-31642>.
- Одлука о допустивости и меритуму АП 3153/15 од 13.01.2018, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 13/18.
- Одлука Вишег суда у Београду бр. 479/14 од 16.09.2014. године, доступна на <https://www.bg.vi.sud.rs/files/jelisaveta-aleksandar.pdf>.
- Правни закључак Грађанског одељења Врховног касационог суда одржаној 27.12.2010. године, преименован у правно схватање доступно на https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Pravno%20shvatanje%20o%20sukcesiji%20i%20reciprocitetu_0.pdf.
- Пресуда Врховног суда Црне Горе број Увп. број 61/17 доступна на <https://rm.coe.int/bilten-upravnog-suda-crne-gore/1680a222f4>, приступљено 22.12.2023. године.
- Пресуда Врховног суда Црне Горе бр. Увп. 1850/18, доступна на <https://rm.coe.int/bilten-upravnog-suda-crne-gore/1680a222f4>, приступљено 22.12.2023. године.
- Одлука о допустивости и меритуму број У -102/03 од 28.04.2004. године, „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 30/04.
- Одлука о допустивости Уставног суда Босне и Херцеговине, бр. АП-1061/04 од 13. октобра 2005. године, доступна на <https://www.ustavnisud.ba/bs/sto-se-smatra-imovinom>, приступљено 30.05.2024. године.

Пресуде Европског суда за људска права:

- *Marckx v. Belgium*, Представка бр. 6833/74, пресуда од 13.06.1979. године, доступна на <https://rm.coe.int/1680597b14>.
- *Loizidou v. Turkey*, Представка бр. 15318/89, Пресуда број од 18.12.1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140373>.
- *Tyrer v. The United Kingdom*, Представка бр. 5856/72, Пресуда од 25.04.1978. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>.
- *Engels v the Netherlands*, Представке бр. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, Пресуда од 08.06.1976. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.
- Мишљење судије Sorensen у предмету *Young, James and Webster v United Kingdom*, Представка бр. 7806/77, Пресуда од 18.10.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57604>.
- *Öneryıldız v. Turkey*, Представка бр. 48939/99, пресуда 30. 11.2024. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre>.
- *Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands*, Представка бр. 15375/89, Пресуда од 23.02.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9622>.
- *Inze v. Austria*, Представка бр. 8695/79, Пресуда од 28.10.1987. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57505>.
- *Broniowski v. Poland*, Представка бр. 31443/96, Пресуда од 22.06.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>.
- *Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, Представка бр. 12742/87, Пресуда од 29.11.1991. године, доступна на <https://www.legal-tools.org/doc/28b976/pdf/>.
- *Van der Tang v. Spain*, Представка бр. 19382/92, пресуда од 13.07.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164331>.
- *JKP Vodovod Kraljevo v Serbia*, Представке бр. 57691/09 и 19719/10, Пресуда од 16.10.20218. године, доступна на <https://www.zastupnik.gov.rs/sr>.
- *Radio France and others v France*, Представка бр. 53984/00, Пресуда од 30.03.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-6168>.
- *Demirbaş and Others v. Turkey*, бр. 50973/06, 8672/07 и 8722/07 Пресуда од 09.03.2003. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82285>. *Varnava and Others v. Turkey*, Представка бр. 75450/12 од 19.02.2015.

године, доступна на <https://cref.eakademija.com/images/pdf-analiza/Varnava-i-drugi-protiv-Turske.pdf>.

- *Burden v. the United Kingdom*, Представка бр. 13378/05 од 29.04.2008. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86146>.
- *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, Представка бр. 62543/00, Пресуда од 27.04.2004. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-443>.
- *Karner v. Austria*, Представка бр. 40016/98, Пресуда од 24.07.2023. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61263>.
- *Eckle v. Germany*, Представка бр. 8130/88, Пресуда од 15.07.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>.
- *Klass and others v. Germany*, Представка број 5029/71, Пресуда од 06.0.1978. године, доступна <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>.
- *Dudgeon v. The United Kingdom*, Представка бр. 7525/76, Пресуда од 22.10.1971. године, доступна <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57473>.
- *Soering v. The United Kingdom*, Представка бр. 14038/88, Пресуда од 07.07.1989. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>.
- *Handyside v. United Kingdom*, Представка бр. 5493/72, пресуда од 07.12.1976. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5749>.
- *Andrášik and others v. Slovakia*, Представке бр. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/00 и 60226/00, Пресуда од 22.10.2002. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22806>.
- *Lehtinen v. Finlan*, Представка бр. 39076/97, Пресуда од 22.10.2002. године, доступна <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22806>.
- *D.H. and Others v. the Czech Republic*, Представка бр. 57325/00, Пресуда од 13.11.2007.године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83256>.
- *Uzun v. Turkey*, Представка бр. 10755/13, Пресуда од 30.04.2013. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7546>.
- *Jalloh v. Germany*, Представка бр. 54810/00, Пресуда од 11.07.2006, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>.
- *Aksoy v. Turkey*, Предствака бр. 21897/93, Пресуда од 18.12.1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>.
- „Blondje” v. *Netherlands*, Представка бр. 7245/09, Пресуда од 15.09.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94770>.

- *Harkens v. United Kingdom*, Представка бр. 71537/14, Пресуда од 15.06.2017.године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175502>.
- *Vojinovic v. Croatia*, Представка бр. 4819/10, Пресуда од 26.06.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112143>.
- *ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, Представка бр. 14902/04, Пресуда од 08.03.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106308>.
- *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, Представке бр. 27996/06 34836/06, Пресуда од 22.12.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>.
- *Cyprus v. Turkey*, Представка бр. 25781/94, Пресуда од 10.05.2021. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>.
- *Branković and Others v. Belgium*, Представка бр. 52207/99, Пресуда од 12.12.2001. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>,
- *Galić v. Netherlands*, Представка бр. 22617/07, Пресуда од 09.06.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93400>.
- *Blagojević v. Netherlands*, Представка бр. 49032/07, Пресуда од 09.06.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93401>.
- *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*, Представка бр. 55721/07, Пресуда од 07.07.2011. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-105606>.
- *Blečić v. Croatia*, Представка бр. 59532/00, Пресуда од 08.03.2006. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72688>.
- *Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal*, Представка бр. 29813/96 и 30229/96, Пресуда од 11.01.2000. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58417>.
- *Krstić v. Serbia*, Представка бр. 45394/06 од Пресуда од 10.03.2014. године,, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138888>.
- *Acimovic v. Croatia*, Представка бр. 48776/99, Пресуда од 18.10.2001.године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22033>, приступљено 16.05.2024. године
- *Zhdanov and Others v. Russia*, Представка бр. 12200/08, Пресуда од 16.10.2019. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194448>.
- *Mihailo Petrovic v. Serbia*, Представка бр. 56551/11, Пресуда од 18.10.2011. године, доступна

https://actu.dallozetudiant.fr/fileadmin/actualites/pdfs/JANVIER2012/petrovic_c_se_rbie.pdf.

- *Sporrong, Lönnroth v. Sweden*, Представка бр. 7152/75, Пресуда од 23.09.1982. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>.
- *Papamichalopoulos v. Greece*, Представка бр. 14556/89, Пресуда од 31.10.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57961>.
- *Bruncrona v. Finland*, Представка бр. 41673/98, Пресуда од 16.02.2005. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67454>.
- *Arap Bologna v. Malta*, Представка бр. 46931/12, Пресуда од 30.12.2016. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166056>.
- *James and Others v. United Kingdom*, Представка бр. 8793/79, Пресуда од 21.02.1986. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507>.
- *Vasilescu v. Romania*, Представка бр. 359/17, Пресуда од 19.11.2020. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206649>.
- *Zwierzynski v. Poland*, Представка бр. 34049/96, Пресуда од 19.09. 2001, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59522>.
- *Lithgow and Others v. The United Kingdom*, Представка бр. 9006/80, Пресуда од 24.06.1986. године, доступна на <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/1986/en/18606>.
- *Akdivar and Others v. Turkey*, Представка бр. 21893/93, Пресуда од 16.09. 1996. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062>.
- *Moskal v. Poland*, Представка бр. 10373/05, Пресуда од 15.09.2009. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1356>.
- *Čolić and Others v. Bosnia and Herzegovina*, Представке бр. 1218/07, 1240/07, 1242/07, 1335/07, 1368/07, 1369/07, 3424/07, 3428/07, 3430/07, 3935/07, 3940/07, 7194/07, 7204/07, 7206/07 i 7211/07, Пресуда од 10.11.2009. године, доступна на <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Colic-i-drugi-protiv-BiH.pdf>.
- *Džinić v. Croatia*, Представка бр. 38359/13, Пресуда од 17.05. 2016. године, доступна на <https://portalf1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/40535>.
- *Immobiliare Saffi v. Italy*, Представка бр. 22774/93, Пресуда од 28.07.199. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-6540>.
- *Chassagnou and Others v. France*, Представка бр. 25088/94, 028331/95 i 28443/95, Пресуда од 29.04.1988. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-6290>

- *Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria*, Представка бр. 46577/15, Пресуда од 21.04.2016. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162117>.
- *Denev v. Sweden*, Представка бр. 12570/86, Пресуда од 18.01.1989. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2615>.
- *Air Canada v. the United Kingdom*, Представка бр. 18465/91, Пресуда од 05.05.1995.године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57939>.
- *Silickienė v. Lithuania*, Представка бр. 20406/02, Пресуда од 10.07.2012. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110261>.
- *Vuković v. Croatia*, Представка бр. 47880/14, Пресуда од 15.01.2018. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187578>.
- *Jeličić v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 41183/02, Пресуда од 31.10.2006. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77749>.
- *Statileo v. Croatia*, Представка бр. 12027/10, Пресуда од 10.07.2014. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-145360>.
- *Jacobson v Sweden*, Представка бр. 59122/08, Пресуда од 12.01.2010. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97015>.
- *Lekić v. Slovenia*, Представка бр. 3648/07, Пресуда од 11.12.2018. године, ст. 105., доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-188268>.
- *S.A. Dangeville v. France*, Представка бр. 36677/97, Пресуда од 16.07.2002. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60432>.
- *King of Greece and Others v. Greece*, Представка бр. 25701/94, Пресуда 23.11.2000. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59051>.
- *Valkov and Others v. Bulgaria*, Представке бр. 2033/04, 19125/04, 19475/04, 19490/04, 19495/04, 19497/04, 24729/04, 171/05 и 2041/05, Пресуда од 08.03.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107157>.
- *Debelianovi v. Bulgarie*, Представка бр. 61951/00, Пресуда од 29.03.2007. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79945>.
- *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sveden*, Представка бр. 10873/84, Пресуда од 07.07.1989. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57586>.
- *Hamer v. Belgium*, Представка бр. 21861/03, Пресуда од 27.11.2007. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83537>.
- *Müller and Others v. Switzerland*, Представка бр. 10737/84, Пресуда од 24.05.1984. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>.

- *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia*, Представка бр. 60642/08, Пресуда од 16.07.2014.године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145575>.
- *Scollo v. Italy* Представка бр. 19133/91, Пресуда од 28.09.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57936>.
- *Mladost Turist a.d. v. Croatia*, Представка бр. 73035/14, Пресуда од 21.02.2017. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172195>.
- *Vegrad d.d. vs. Serbia*, Представка бр. 6234/08, Пресуда од 04.06.2019. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194378>.
- *Beyeler v. Italy*, Представка бр. 33202/96, Пресуда од 05.01.2020. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832>.
- *Malone v. The United Kingdom*, Представка бр. 8691/79, Пресуда од 02.08.1984. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57533>.
- *Sunday Times v. The United Kingdom*, Представка бр. 6538/74, Пресуда од 26.04.1979. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.
- *Trgo v. Croatia* Представка бр. 35298/04, пресуда 11.06.2009, доступна на <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/TRGO..pdf>,
- *Kopecký v. Slovakia*, Представка бр. 44912/98 од 7.1.2003. године, доступна на https://www.stradalex.com/nl/sl_src_publ_jur_int/document/echr_44912-98.
- *Eparhija Budimljansko-Nikšićka and others v. Montenegro*, Представка бр. 26501/05, Пресуда од 09.10.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114118>.
- *Đokić v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 6518/04, пресуда од 04.10.2010. године, доступна на [file:///C:/Users/PC/Downloads/001-98692%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/001-98692%20(2).pdf).
- *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, Представка бр. 17849/91, Пресуда од 20.11.1995. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58056%22%7D>, приступљено 30.05.2024. године.
- *Mago and Others v. Bosnia and Herzegovina*, Представка бр. 2959/05, 19724/05, 47860/06, 8367/08, 9872/09, 11706/09, пресуда од 24.09.2012. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-110719%22%7D>, приступљено 30.05.2024. године.

- *ES Kjartan Ásmundsson v. Iceland*, Представка бр. 60669/00, Пресуда од 30.03.2005. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67030>, приступљено 30.05.2024. године.
- *Wieczorek v. Poland*, Представка бр. 18169/05, Пресуда од 08.03.2024. године, доступно на <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-96035>, приступљено 30.05.2024. године.
- *Hadžić v. Croati*, Представка бр. 48788/99, Пресуда од 31.09.2001. године, доступна на <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-5516>, приступљено 30.05.2024. године.

Биографија са библиографијом

Име (име оца) и презиме: Игор (Раде) Шукало

Адреса становања: Булевар Десанке Максимовић бр. 8, Бања Лука

Адреса за електронску пошту: igorsukalo82@gmail.com

Контакт телефон: 065/575-312

Лични подаци:

Датум и мјесто рођења: 23.03.1982. године у Бањој Луци,

Брачни и породични статус: Ожењен, отац двоје дјеце.

Образовање:

- 2024. године – положио адвокатски испит пред комисијом Адвокатске коморе Републике Српске,
- 2019. године – уписао докторске студије права на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци. Ужа научна област - грађанско право,
- 2014. године - положио правосудни испит пред комисијом Министарства правде Републике Српске у Бањој Луци,
- 2012. године – завршио постдипломске студије (мастер) на Правном факултету Универзитета у Новом Саду и стекао звање мастер правник,
- 2010. године - завршио основне четворогодишње студије права на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци и стекао звање дипломирани правник,
- 2000. године – завршио Средњу школу унутрашњих послова у Бањој Луци и стекао звање полицајац – техничар за послове безбједности.

Досадашње радно искуство:

2025. година – Град Бања Лука – Скупштина града Бања Лука,

- савјетник председника Скупштине за опште и правне послове.

2016. - 2024. година - Град Бања Лука – Скупштина града Бања Лука

- секретар Скупштине града Бања Лука.

2000. - 2016. година - Министарство унутрашњих послова Републике Српске

- полицајац,
- криминалистички инспектор,
- замјеник командира полицијске станице,
- портпарол Центра јавне безбједности Бања Лука.

Друга искуства и вјештине:

- Говори енглески језик. Ниво знања: upper intermediate,
- Одличан познавалац рада на рачунару, а посебно познаје microsoft office package, као и читав низ рачунарских графичких софтвера са акцентом на Adobe,

- Учесник на више од педесет конференција, савјетовања, округлих столова и семинара.
- У једном мандату обављао је дужност члана школског одбора у ОШ „Бранко Радичевић“ у Бањој Луци,
- У једном мандату обављао је дужност испитивача за полагање стручног испита са високом стручном спремом за рад у органима управе Републике Српске у склопу Агенције за државну управу Републике Српске,
- У једном мандату обављао је дужност члана трочланог вијећа дисциплинске комисије Министарства унутрашњих послова Републике Српске,
- У једном мандату обављао је дужност предсједника актива младих Синдиката радника унутрашњих послова Републике Српске,
- За вријеме рада у Министарству унутрашњих послова на основу добијених овлашћења заступао је своју организациону јединицу у прекршајним поступцима пред Основним судом у Бањој Луци,
- За вријеме основних студија у једном мандату обављао је дужност предсједника Савеза студената правног факултета, у једном мандату члана редакције часописа „Iustitia“ и у два мандата члан Наставно-научног вијећа Правног факултета.

Библиографија

Мастер рад:

- Заједничка трговинска политика Европске уније, одбрањен на Правном факултету Универзитета у Новом Саду, дана 08.03.2012. године.

Објављени научни чланци:

- „Фактичка експропријација“, Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, бр. 43/2021, стр. 63-82, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1158791>
- „Положај хипотекарног повјериоца у извршном поступку“, Српска правна мисао, бр. 55/2022, стр. 61-78, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1133771>
- „Одузимање приватне имовине у Југославији – денационализација у државама наследицама“, Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, бр. 45/2023, стр. 119-141, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1219099>